DELL
6266

95c

THE SENSATIONAL WORLDWIDE BESTSELLER BY

DESMOND MORRIS

THE NAKED APE

Desmond Morris
MAIMUTA GOALA
Traducere din limba engleză de Valeriu Rendec
EDITURA
ART

Redactor: Georgiana Zmeu
Corector: Aristița Cios
Machetare şi Design: Walter Weidle
Tehnoredactor: Ecaterina Godeanu
Design copertă: High Contrast
Foto: High Contrast
DTP copertă: Alina Adăscăliței
Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MORRIS, DESMOND
Maimuța goală/Desmond Morris; trad.: Valeriu
Andrei Rendec. - Bucureşti: Art, 2008
ISBN 978-973-l24-l95-l
I. Rendec, Valeriu (trad.)
821.11l-31=135.1
Tipar executat la Fed Print S.A.
Desmond Morris
The Naked Ape, 1967

Introducere

Există o sută nouăzeci şi trei de specii de maimuţe în viaţă, unele cu coadă, altele fără. O sută nouăzeci şi două dintre ele sunt acoperite cu păr. Excepţie face o maimuţă goală, auto-numită HOMO SAPIENS. Această specie neobişnuită şi foarte reuşită îşi petrece o bună parte din timp examinându-şi mobilurile superioare şi tot atât timp ignorându-şi-le în mod studiat pe cele fundamentale. Este mândră că are cel mai mare creier dintre toate primatele, dar încearcă să ascundă faptul că are şi cel mai mare penis, preferând să acorde această onoare puternicei gorile. Este o maimuţă intens vocală, cu un acut simţ al explorării, care suprapopulează planeta; e timpul să-i examinăm comportamentul.

Eu sunt zoolog, iar maimuţa goală este un animal. Ea este, prin urmare, un vânat frumos pentru tocul meu şi refuz să o mai evit, pur şi simplu, numai pentru că unele din modelele sale comportamentale sunt ceva mai complexe şi impresionante. Scuza mea este că, deşi devenit atât de erudit, HOMO SAPIENS a rămas, totuşi, o maimuţă goală; dobândind mobiluri noi, elevate, el nu şi-a pierdut nici unul din cele vechi, pământeşti. Aceasta îi provoacă, adesea, o oarecare jenă, dar vechile sale impulsuri l-au însoţit milioane de ani, cele noi doar câteva mii cel mult — şi nu există nici o speranţă de a se lepăda rapid de zestrea genetică acumulată de-a lungul întregului său trecut evolutiv. El ar fi un animal cu mult mai puţine griji şi mult mai realizat dacă pur şi simplu ar privi în faţă acest fapt. Probabil că aici poate veni un ajutor din partea zoologului. Una dintre caracteristicile cele mai ciudate ale studiilor anterioare asupra comportamentului maimuţei goale este că acestea au evitat aproape întotdeauna evidentul. Primii antropologi s-au precipitat spre tot felul de colţuri neverosimile ale

lumii pentru a descifra adevărul fundamental despre natura noastră, pierzându-se în rădăcini culturale îndepărtate, atât de atipice şi de nereuşite, încât aproape că au dispărut. Ei reveneau apoi, cu faptele uimitoare despre bizarele obiceiuri de împerechere, sistemele stranii de rudenie sau ritualurile caraghioase ale acestor triburi, şi utilizau acest material ca şi cum ar fi fost de o importanţă fundamentală în comportamentul speciei noastre ca întreg. Munca întreprinsă de aceşti cercetători a fost, desigur, extrem de interesantă şi deosebit de valoroasă arătându-ne ce se poate întâmpla atunci când un grup de maimuţe goale intră pe o linie moartă, fără perspective din punct de vedere cultural. Ea a dezvăluit cât de departe de normal pot evolua modelele noastre comportamentale, fără a se ajunge la o prăbuşire socială totală. Ceea ce nu ne-a spus este cât de cât ceva despre comportamentul specific al maimuţelor goale tipice. Aceasta se poate face numai prin examinarea modelelor comportamentale comune, proprii tuturor membrilor obişnuiţi, reuşiţi ai culturilor majore — specimenele direcţiei evolutive principale care, împreună, reprezintă vasta majoritate.

Din punct de vedere biologic, acesta este singurul mod sănătos de abordare a problemei. împotriva acestuia, antropologul de stil vechi ar aduce argumentul că grupurile sale tribale, simple din punct de vedere al tehnologiei, se află mai aproape de miezul problemei decât membrii civilizaţiilor avansate. Eu afirm că nu este aşa. Grupurile tribale simple care trăiesc în zilele noastre nu sunt primitive, ci doar desconsiderate. Triburi cu adevărat primitive nu mai există de mii de ani. Maimuţa goală este, în esenţă, o specie exploratoare şi orice societate care nu a reuşit să avanseze a eşuat într-un anume sens, „a mers pe o cale greşită". I s-a întâmplat

ceva care a ţinut-o în loc, ceva care lucrează contra tendinţelor fireşti ale speciei de a explora şi investiga lumea din jur. Caracteristicile pe care primii antropologi le-au studiat la aceste triburi ar putea fi chiar acele trăsături care au barat progresul grupurilor respective. Este, prin urmare, primejdios a utiliza aceste informaţii ca bază pentru orice schemă generală a comportamentului nostru ca specie.

Psihiatrii şi psihanaliştii, din contră, au rămas mai aproape de casă şi s-au axat pe studii clinice asupra specimenelor din direcţia evolutivă principală. Multe din primele lor materiale, deşi fără a suferi de lipsa de soliditate a informaţiei antropologice, au şi ele o tendinţă nefericită. Indivizii pe care şi-au bazat concluziile sunt, în ciuda descendentei lor din direcţia evolutivă principală, în mod inevitabil specimene aberante sau eşuate într-o oarecare măsură. Dacă ar fi fost indivizi sănătoşi, reuşiţi şi, prin urmare, tipici, nu ar fi trebuit să apeleze la psihiatri şi nu ar fi contribuit la îmbogăţirea stocului de informaţii ale acestora. încă o dată, nu doresc să minimalizez valoarea acestei cercetări. Ea ne-a dat o cunoaştere aprofundată extrem de importantă asupra modului în care modelele noastre comportamentale se pot prăbuşi. Pur şi simplu simt că în încercarea de a discuta natura fundamental biologică a speciei noastre, ca întreg, nu este înţelept să se pună un accent prea mare pe primele descoperiri ale antropologiei şi ale psihiatriei. (Trebuie să adaug că situaţia în antropologie şi în psihiatrie se schimbă rapid. Mulţi cercetători moderni în aceste domenii recunosc limitele primelor investigaţii şi se îndreaptă tot mai mult spre studii asupra unor indivizi tipici, sănătoşi. Aşa cum s-a exprimat recent un cercetător: „Am aşezat carul înaintea boilor. Ne-am repezit asupra anormalilor şi de abia acum

începem, puţin cam târziu, să ne concentrăm atenţia asupra normalilor".)

Metoda pe care îmi propun s-o utilizez în această carte îşi extrage materialul din trei surse principale: (1) informaţiile despre trecutul nostru furnizate de către paleontologi şi bazate pe fosile şi pe alte rămăşiţe ale strămoşilor noştri ancestrali; (2) informaţiile de care dispunem din studiile de etologie comparativă asupra comportamentului animalelor, bazate pe observaţii detaliate asupra unei game largi de specii de animale, înspecial rudele noastre cele mai apropiate existente încă, maimuţele cu şi fără coadă; şi (3) informaţiile care pot fi puse cap la cap prin observaţia simplă, directă a modelelor comportamentale de bază cele mai comune tuturor specimenelor reuşite aparţinând direcţiei evolutive principale din culturile contemporane majore ale înseşi maimuţei goale.

Datorită proporţiilor acestei sarcini, va fi necesar ca totul să se simplifice într-un fel oarecare. Modalitatea prin care voi realiza acest lucru este de a ignora în bună parte ramificaţiile detaliate ale tehnologiei şi ale exprimării prin cuvinte, şi de a mă concentra, în schimb, asupra acelor aspecte ale vieţii noastre care au un corespondent evident la alte specii: activităţi cum sunt hrănirea, igiena personală, somnul, încăierarea, împerecherea şi educarea celor mai tineri. Pusă în faţa acestor probleme fundamentale, cum reacţionează maimuţa goală? Care sunt reacţiile sale în comparaţie cu cele ale altor maimuţe cu sau fără coadă? In ce aspect particular este ea unică şi cum se leagă ciudăţeniile sale de istoria sa evolutivă specială?

Abordând aceste probleme, îmi dau seama că voi risca să ofensez o serie de oameni. Sunt unii care ar prefera să nu-şi contemple propriile euri animale. Aceştia

pot considera că am degradat specia noastră, punând-o în discuţie în termeni aspri, proprii animalelor. Eu nu pot decât să-i asigur că nu aceasta îmi este intenţia. Sunt alţii care vor avea un resentiment faţă de orice încercare a unui zoolog de a invada arena specialităţii lor. Dar eu cred că acest mod de abordare poate fi de mare valoare şi că, oricare i-ar fi neajunsurile, va arunca o lumină nouă (şi într-un anumit fel neaşteptată) asupra naturii complexe a extraordinarei noastre specii.

Multumiri

ACEASTĂ carte se adresează unui public larg şi, de aceea, sursele de referinţă nu au fost citate în text. A face acest lucru înseamnă a rupe curgerea cuvintelor, şi aceasta este o practică ce se potriveşte numai unei lucrări mai tehnice. Dar pe parcursul întocmirii volumului de fată s-au făcut referiri la multe lucrări şi cărţi strălucite şi ar fi nedrept să-l prezentăm tară a recunoaşte ajutorul lor preţios. La sfârşitul cărţii am inclus o anexă pe capitole ce pune în relaţie subiectele tratate cu principalele surse de referinţă. Această anexă este apoi urmată de o bibliografie selectivă cu referinţe detaliate.

Aş dori, de asemenea, să-mi exprim îndatorarea şi recunoştinţa faţă de numeroşii colegi şi prieteni care m-au ajutat, direct şi indirect, prin discuţii, corespondenţă şi în multe alte feluri. Printre aceştia se numără îndeosebi următorii: dr. Anthony Ambrose, dl. David Attenborough, dr. David Blest, dr. N.G.
Blurton-Jones, dr. John Bowlby, dr. Hilda Bruce, dr. Richard Coss, dr. Richard Davenport, dr. Alisdair Fraser, profesor J.H. Fremlin, profesor Robin Fox, baronesa Jane van Lawick-Goodall, dr. Fae Hali, profesor Sir Alister

Hardy, profesor Harry Harlow, d-na Mary Haynes, dr. jan van Hooff, Sir Julian Huxley, d-ra Devra Kleiman, dr. Paul Leyhausen, dr. Lewis Lipsitt, d-ra Caroline Loizos, profesor Konrad Lorenz, dr. Malcolm Lyall-Watson, dr. Gilbert Manley, dr. Isaac Marks, dl. Tom Maschler, dr. L. Harrison Matthews, d-na Ramona Morris, dr. John Napier, d-na Caroline Nicolson, dr. Kenneth Oakley,
dr. Frances Reynolds, dr. Vernon Reynolds, onorabila Miriam Rothschild, d-na Claire Russell, dr. W.M.S. Russell, dr. George Schaller, dr. John Sparks, dr. Lionel Tiger, profesor Niko Tinbergen, dl. Ronald Webster, dr. Wolfgang Wickler şi profesor John Yudkin. Mă grăbesc să adaug că includerea unui nume în această listă nu înseamnă neapărat că persoana respectivă este de acord cu punctele mele de vedere aşa cum sunt exprimate aici, în această carte.

Capitolul unu
Origini

Există o cuşcă într-o anumită grădină zoologică pe care se află o etichetă care spune simplu: „Acest animal este nou pentru ştiinţă". înăuntrul cuştii stă o mică veveriţă. Are picioare negre şi provine din Africa. Până acum nu s-a mai găsit nici o veveriţă cu picioare negre pe acel continent. Nu se ştie nimic despre ea. Nu are nici nume. Pentru zoolog ea reprezintă o provocare imediată. Ce anume din modul ei de viată a facut-o unică? Cum diferă ea de celelalte trei sute şaizeci şi şase de specii de veveriţe în viaţă deja cunoscute şi descrise? Cumva, într-un punct din evoluţia familiei veveriţelor, strămoşii acestui animal trebuie că s-au desprins de ceilalţi şi s-au stabilit ca populaţie care se reproduce independent. Ce anume din mediul înconjurător a făcut posibilă izolarea lor ca formă nouă de viaţă? Noua tendinţă trebuie să fi

început la scară mică, cu un grup de veveriţe dintr-o anumită zonă ce se transformau treptat şi deveneau mai bine adaptate la condiţiile specifice de acolo. Dar în această etapă ele ar mai fi putut încă să se corcească cu rudele lor din apropiere.

Noua formă ar fi avut un uşor avantaj în regiunea ei specială, dar nu ar fi fost mai mult decât o rasă a speciei de bază şi ar fi putut fi înghiţită, reabsorbită în direcţia evolutivă principală în orice moment. Dacă, cu trecerea timpului, noile veveriţe şi-ar fi perfecţionat din ce în ce mai mult adaptarea la mediul lor particular, ar fi sosit, în cele din urmă, momentul când ar fi fost avantajos pentru ele să se izoleze de posibila contaminare cu vecinii. In această etapă comportamentul lor social şi sexual ar fi suferit modificări speciale, corcirea cu alte feluri de veveriţe devenind improbabilă şi, în cele din urmă, imposibilă. La început, anatomia lor poate să se schimbe şi să fie mai adecvată hranei speciale a ţinutului, dar mai târziu instinctul lor de împerechere şi înfăţişarea lor exterioară s-ar fi modificat şi ele,asigurându-se atracţia numai între perechi de noul tip. In final,ar fi apărut o nouă specie, separată şi deosebită, o formă unicăde viaţă, un al trei sute şaizeci şi şaptelea tip de veveriţă.

Când ne uităm la veveriţa noastră neidentificată din cuşca ei din grădina zoologică, nu putem decât să ghicim aceste lucruri. Singurul lucru de care putem să fim siguri este că petele de pe blana ei - picioarele negre - indică faptul că este o formă nouă.

Dar acestea sunt numai simptomele, erupţia care îi dă unui doctor un indiciu despre boala pacientukii său. Ca să înţelegem cu adevărat noua specie, trebuie să utilizăm indiciile doar ca punct de pornire, care să ne spună că aici este ceva ce merită cercetat. Am putea

încerca să ghicim istoria animalului, dar acest lucru ar fi îndrăzneţ şi periculos. In schimb, vom începe modest prin a-i pune o etichetă simplă şi evidentă: o vom numi veveriţa africană cu picioare negre. Acum trebuie să observăm şi să ţinem evidenţa fiecărui aspect al comportamentului şi structurii sale şi să vedem cum diferă de sau se aseamănă cu alte veveriţe. Apoi, puţin câte puţin, îi putem înfiripa povestea.

Marele avantaj pe care îl avem când studiem asemenea animale este că noi înşine nu suntem veveriţe cu picioare negre — fapt care ne obligă la o atitudine de umilinţă ce stă bine investigaţiei ştiinţifice. Cât de diferite sunt lucrurile, cât de exasperant de diferite, când încercăm să studiem animalul uman.

Chiar şi pentru zoolog, care este obişnuit să numească animalul animal, este dificil să evite aroganţa implicării subiective. Putem încerca să depăşim acest lucru, într-o oarecare măsură, abordând fiinţa umană în mod deliberat şi cam timid, ca şi cum ar fi o altă specie, o formă ciudată de viaţă pe masa de disecţie, în aşteptarea analizei. Cum putem începe?

Ca şi la veveriţa cea nouă, putem începe prin a o compara cu alte specii care par a fi cele mai îndeaproape înrudite. După dinţi, mâini, ochi, şi diferite alte trăsături anatomice, este evident un soi de primată, dar de un tip foarte ciudat. Cât anume de ciudat devine clar când întindem, pe un şir lung, pieile celor o sută nouăzeci şi două de specii actuale de maimuţe cu şi fără coadă, iar apoi încercăm să introducem o piele umană undeva într-un punct adecvat în această lungă serie. Oriunde o punem, pare a nu-şi avea locul. In cele din urmă, ne simţim îndemnaţi să o aşezăm chiar la un capăt al şirului de piei, imediat după pieile marilor maimuţe fără coadă, cum sunt cimpanzeul şi gorila. Chiar şi aici este cu totul

nepotrivită. Picioarele sunt prea lungi, braţele sunt prea scurte, iar labele picioarelor sunt cam ciudate. In mod clar, această specie de primate şi-a dezvoltat un tip de locomoţie special care i-a modificat forma de bază. Dar mai este o caracteristică ce sare în ochi: pielea este, de fapt, neacoperită. Cu excepţia smocurilor de păr vizibile de pe cap, de la subsuoară şi din jurul organelor genitale, suprafaţa pielii e complet expusă. Când se face comparaţia cu alte specii de primate, contrastul este izbitor. Adevărat, unele specii de maimuţe cu sau tară coadă au mici porţiuni de piele neacoperite pe noadă, pe faţă, pe piept, dar la nici una dintre celelalte o sută nouăzeci şi două de specii nu există ceva care măcar să se apropie de condiţia umană. în stadiul acesta şi fără alte investigaţii, este justificat să numim această nouă specie „maimuţa goală". Este o denumire simplă, descriptivă, bazată pe o observaţie simplă, care nu face nici o afirmaţie specială. Poate că ea ne va ajuta să ne păstrăm simţul proporţiei şi să ne menţinem obiectivitatea.

Holbându-se la acest specimen ciudat şi rămânând uimit de semnificaţia trăsăturilor sale unice, zoologul trebuie să înceapă acum să facă comparaţii. Unde este în altă parte nuditatea la mare preţ? Celelalte primate nu sunt de nici un ajutor, ceea ce înseamnă că trebuie căutat undeva mai departe. O rapidă trecere în revistă a întregii game de mamifere actuale dovedeşte imediat că ele sunt remarcabil de legate de acoperământul lor protector de blană şi că foarte puţine din cele 4 237 de specii existente au găsit nimerit să-l abandoneze. Spre deosebire de strămoşii lor reptile, mamiferele au dobândit un mare avantaj fiziologic, fiind capabile să-şi menţină o temperatură a corpului constantă, ridicată. Aceasta menţine în formă, pentru performanţe optime,

delicata maşinărie a proceselor din corp. Nu este o proprietate care să fie pusă în pericol sau desconsiderată cu uşurinţă. Mijloacele de control asupra temperaturii sunt de importanţă vitală şi o haină groasă, păroasă, izolatoare joacă, evident, un rol major în oprirea pierderii de căldură. In lumina intensă a soarelui, ea împiedică, de asemenea, supraîncălzirea şi deteriorarea pielii ca urmare a expunerii directe la razele soarelui. Dacă părul trebuie să dispară, atunci categoric trebuie să existe un motiv foarte puternic pentru a renunţa la el. Cu puţine excepţii, acest pas decisiv a fost făcut numai când mamiferele s-au lansat într-un mediu complet nou. Mamiferele zburătoare, liliecii, au trebuit să-şi dezgolească aripile, dar şi-au păstrat aspectul păros în rest şi cu greu pot fi socotite o specie nudă. Mamiferele care trăiesc în vizuini şi-au redus în câteva cazuri — cârtiţa fără blană, furnicarul african şi tatuul, de exemplu — acoperământul păros. Mamiferele acvatice, cum sunt balenele, delfinii, marsuinii, dugongii, lamantinii şi hipopotamii, şi-au pierdut şi ele blana ca parte a unei direcţii generale de evoluţie. Dar pentru toate mamiferele mai obişnuite ce trăiesc la suprafaţă, fie că aleargă de colo până colo pe sol, fie că se caţără prin vegetaţia arboricolă, pielea acoperită de un păr des reprezintă regula de bază. Lăsând deoparte acei giganţi anormal de grei, rinocerii şi elefanţii (care au probleme de încălzire şi răcorire specifice lor), maimuţa goală este unică, diferită prin nuditatea ei de toate celelalte mii de specii de mamifere cu păr scurt, cu păr lung sau cu blană, care trăiesc pe uscat.

In acest punct, zoologul este nevoit să conchidă că, ori are de a face cu un mamifer care trăieşte în vizuină sau cu un mamifer acvatic, ori există ceva foarte ciudat, cu adevărat unic, în evoluţia maimuţei goale.

înainte de a porni la drum pentru a observa animalul în forma sa din zilele noastre, primul lucru care trebuie făcut, prin urmare, este să-i scormonim trecutul şi să-i examinăm cât mai îndeaproape strămoşii imediaţi. Poate că prin examinarea fosilelor şi a altor rămăşiţe şi prin observarea celor mai apropiate rude actuale, vom putea obţine un fel de tablou asupra a ceea ce s-a întâmplat atunci când acest nou tip de primată a apărut şi s-a îndepărtat de grosul familiei primatelor. Ar lua prea mult timp pentru a prezenta aici toate micile fragmente de dovezi care s-au adunat cu trudă în secolul trecut, în schimb, vom considera că această sarcină a fost îndeplinită şi vom rezuma pur şi simplu concluziile ce se pot trage de aici, combinând informaţiile provenite din munca paleontologilor, aflaţi în permanentă căutare de fosile, cu faptele adunatede etologi, care au observat cu răbdare maimuţele.

Grupul de primate căruia îi aparţine maimuţa noastră goală a apărut iniţial din neamul insectivorelor primitive. Aceste mamifere timpurii erau creaturi mici, insignifiante, care fugeau nervoase de colo-colo la adăpostul pădurilor, în timp ce suveranele reptile dominau scena în lumea animalelor. Cu optzeci –cincizeci de milioane de ani în urmă, după încheierea bruscă a marii ere a reptilelor, aceste mici mâncătoare de insecte au început să se aventureze în afară, în teritorii noi. Acolo s-au răspândit şi s-au dezvoltat în multe forme ciudate. Unele au devenit mâncătoare de plante şi şi-au săpat vizuini sub pământ pentru siguranţă, altora le-au crescut picioare lungi, adevărate picioroange cu
care să fugă din faţa duşmanilor. Altele au devenit ucigaşi cu gheare lungi, cu dinţi ascuţiţi. Deşi principalele reptile abdicaseră şi părăsiseră scena, câmpul deschis era încă o dată un câmp de lupta.

între timp, dintre subdezvoltate, cele cu picioare mici se agăţau încă de siguranţa oferită de vegetaţia de pădure. Progrese se făceau şi aici. Vechile mâncătoare de insecte au început să-şi lărgească dieta şi să-şi rezolve problemele digestive rezultate din devorarea fructelor, nucilor, bacelor, mugurilor şi frunzelor.

Pe măsură ce au evoluat în cele mai primitive forme de primate, vederea li s-a îmbunătăţit, ochii avansând spre partea frontală a feţei, iar mâinile li s-au modificat pentru apucarea hranei. Cu o vedere tridimensională, cu manevrabilitatea membrelor şi odată cu creşterea treptată a volumului creierului, ele au început să-şi domine din ce în ce mai mult lumea arboricolă.

Cândva, cu douăzeci şi cinci—treizeci şi cinci de milioane de ani în urmă, aceste premaimuţe începuseră deja să evolueze în maimuţe propriu-zise. începeau să-şi dezvolte cozi lungi, pentru echilibrare, iar corpul le creştea considerabil în dimensiuni.

Unele erau pe cale de a deveni specialiste în mâncatul frunzelor, dar majoritatea îşi păstrau un regim larg, mixt. Cu trecerea timpului, unele din aceste creaturi asemănătoare maimuţelor au devenit mai mari şi mai grele. In loc să mai fugă şi să mai sară, au trecut la bracare — trecerea unei mâini peste cealaltă în lungul crengilor din partea de jos a arborilor. Cozile au devenit demodate. Corpul de dimensiuni mari, deşi le făcea mai greoaie în copaci, le făcea să acorde mai puţină atenţie atacurilor venite de pe sol.

Chiar şi aşa, în acest stadiu — faza maimuţei fără coadă — erau multe argumente în favoarea nerenunţării la confortul luxuriant şi la culesul uşor din pădurea lor edenică. Numai dacă mediul le-ar da un brânci violent spre marile spaţii deschise ar fi probabil ca ele să se

mute. Spre deosebire de primii exploratori mamiferi, ele se specializaseră în traiul în pădure. Milioane de ani de dezvoltare trecuseră pentru perfecţionarea acestei aristocraţii a pădurii şi, dacă ar fi fost să plece acum, ar fi trebuit să intre în competiţie cu (acum deja) foarte avansatele ierbivore şi cu ucigaşii care trăiau la nivelul solului. Şi aşa s-a făcut că au rămas pe loc, rumegându-şi fructele şi văzându-şi în linişte de treburile lor.

Trebuie accentuat că această direcţie a maimuţelor fără coadă s-a dezvoltat dintr-un motiv sau altul numai în Lumea Veche. Maimuţele cu coadă se dezvoltaseră separat ca specie arboricolă atât în Lumea Veche, cât şi în Lumea Nouă, dar ramura americană a primatelor n-a cunoscut niciodată faza maimuţei fără coadă. In Lumea Veche, pe de altă parte, maimuţele fără coadă ancestrale se găseau răspândite pe o suprafaţă întinsă de pădure, din Africa de Vest, la un capăt, până în Asia de Sud-Est la celălalt. Astăzi rămăşiţele acestei dezvoltări pot

fi văzute în cimpanzeii şi gorilele din Africa şi gibonii şi urangutanii din Asia. între aceste două extremităţi, lumea este acum lipsită de maimuţe cu blană. Pădurile luxuriante au dispărut. Ce s-a întâmplat cu maimuţele de demult? După câte ştim, clima a început să lucreze împotriva lor şi, la un moment dat, acum vreo cincizeci de milioane de ani, citadelele lor de pădure se reduseseră serios ca mărime. Maimuţele fără coadă ancestrale au fost silite să facă una din două: ori au trebuit să se agate de ceea ce rămăsese din vechile lor cămine din pădure, ori, într-un sens aproape biblic, au trebuit să facă faţă expulzării din Grădina Raiului. Strămoşii cimpanzeilor, gorilelor, gibonilor şi urangutanilor s-au cramponat de mediul lor şi de atunci încoace numărul lor scade în continuu. Strămoşii

celeilalte unice maimuţe fără coadă supravieţuitoare - maimuţa goală - au pătruns în afară, au părăsit pădurile şi s-au aruncat în competiţie cu deja eficient adaptatele locuitoare ale solului. Era o treabă riscantă, dar în materie de succes al evoluţiei a meritat din plin.

Povestea succesului maimuţei goale de aici încolo este bine cunoscută, dar un scurt rezumat va prinde bine, deoarece este vital să se păstreze în minte evenimentele care au urmat, dacă vrem să ajungem la o înţelegere obiectivă a comportamentului actual al speciei.

Puşi în faţa unui nou mediu, strămoşii noştri aveau o perspectivă sumbră. Ei trebuiau sau să devină ucigaşi mai buni decât carnivorele din timpurile străvechi, sau să ajungă să pască mai bine decât ierbivorele din acele timpuri. Noi ştim astăzi că, într-un fel, succesul a fost în ambele sensuri; dar agricultura este veche de numai câteva mii de ani, iar aici este vorba de milioane de ani. Exploatarea specializată a vieţii plantelor în câmp deschis era peste putinţa strămoşilor noştri ancestrali şi a trebuit să aştepte dezvoltarea tehnicilor avansate ale timpurilor moderne. Sistemul digestiv necesar pentru o cucerire directă a resurselor de hrană ale păşunilor lipsea. Dieta de pădure bazată pe fructe şi alune putea fi adaptată la o dietă bazată pe rădăcini şi bulbi, la nivelul solului, dar limitările erau severe. In loc de a se întinde leneş la capătul unei ramuri după un fruct copt şi suculent, maimuţa terestră, căutătoare de legume, ar fi fost nevoită să zgârie şi să scurme cu efort în pământul tare pentru preţioasa ei hrană. Vechea sa dietă de pădure, totuşi, nu era alcătuită în întregime din fructe şi alune. Proteinele animale erau fără îndoială de mare importanţă pentru ea. Se trăgea, de altfel, din neamul insectivorelor şi căminul arboricol al strămoşilor fusese

întotdeauna bogat în insecte. Gândacii suculenţi, ouăle, puii neajutoraţi din cuiburi, brotăceii şi reptilele mici erau toate grăunţe pentru moara sa. Ba mai mult, ele nu puneau mari probleme sistemului său digestiv destul de generalizat. Jos, la nivelul solului, această sursă de hrană nu era câtuşi de puţin absentă şi nimic nu o împiedica să-şi sporească această parte a dietei. La început, ea nu a fost un adversar pe măsura ucigaşului profesionist din lumea carnivorelor. Chiar şi o mică mangustă, ca să nu mai vorbim de o pisică mare, o putea învinge şi ucide. Dar erau animale tinere de tot felul, cele neajutorate sau cele bolnave, numai bune de înhăţat, şi primul pas pe calea hrănirii pe scară largă cu carne a fost uşor. Trofeele cu adevărat mari, totuşi, erau înzestrate cu picioare lungi, gen picioroange, gata a o lua la fugă, într-o clipă, cu viteze de-a dreptul imposibile. Animalele copitate, adevărate cămări de proteine, îi depăşeau posibilităţile de acţiune.

Cu acestea ajungem la aproximativ ultimul milion de ani al istoriei ancestrale a maimuţei goale şi la o serie de dislocări şi dezvoltări tot mai spectaculoase. S-au întâmplat mai multe lucruri deodată, şi este important a se conştientiza acest lucru.

De cele mai multe ori, când se spune povestea, părţile ei separate sunt prezentate ca şi când un progres major ar fi condus la un altul, dar acest lucru induce în eroare. Maimuţele ancestrale care trăiau la nivelul solului aveau deja un creier mare şi evoluat. Aveau ochi mari şi mâini care apucau bine. Ca primate aveau, inevitabil, un oarecare grad de organizare socială. O dată cu presiunea puternică exercitată asupra lor de a-şi spori îndrăzneala în uciderea vânatului, au început să aibă loc schimbări vitale. Au câştigat în verticalitate - au devenit alergătoare mai rapide, mai bune. Mâinile li s-au eliberat

de sarcinile locomotoare - au devenit susţinătoare puternice, eficiente, de arme.

Creierul le-a devenit mai complex, mai inteligent, mai rapid în luarea deciziilor. Aceste lucruri nu au urmat unul după altul într-o succesiune majoră, prestabilită; ele au înflorit împreună, un progres infim făcându-se, mai întâi, într-o direcţie şi, apoi, în cealaltă, fiecare impulsionând-o pe cealaltă. Era pe cale a se forma o maimuţă-vânător, o maimuţă-ucigaş.

S-ar putea argumenta că evoluţia ar fi putut favoriza un pas mai puţin radical în sensul dezvoltării unui ucigaş mai apropiat de pisică sau de câine, un fel de maimuţă-pisică sau maimuţă-câine, prin simplul proces al măririi dinţilor şi unghiilor pentru a le transforma în arme sălbatice de genul colţilor şi al ghearelor.

Dar aceasta ar fi pus maimuţa-de-sol ancestrală în competiţie directă cu deja foarte specializaţii ucigaşi-pisici şi câini. Ar fi însemnat să intre în competiţie cu aceştia în condiţiile impuse de ei, iar rezultatul ar fi fost fără îndoială dezastruos pentru primatele în discuţie. (După câte cunoaştem, acest lucru poate să se fi întâmplat efectiv şi să fi fost un eşec atât de mare, încât dovezile să nu mai fi fost descoperite.) In schimb, problema a fost abordată complet diferit, folosindu-se arme artificiale în locul celor naturale, şi a dat rezultate. Pasul următor a fost de la folosirea uneltelor la confecţionarea acestora şi simultan cu această evoluţie s-au îmbunătăţit tehnicile de vânătoare, nu numai în privinţa armelor, ci şi în cea a cooperării sociale. Maimuţele-vânător vânau în haită şi, pe măsură ce tehnicile lor de a ucide se îmbunătăţeau, li se îmbunătăţea şi modul de organizare socială. Lupii adunaţi în haită atacă desfăşurat, dar maimuţa-vânător avea deja un creier mult mai bun decât al unui lup şi-l

putea folosi în probleme de genul comunicării şi cooperării în grup. S-au putut dezvolta manevre
din ce în ce mai complexe. Dezvoltarea creierului a făcut un pas înainte. în esenţă, era vorba de un grup de vânătoare alcătuit din masculi. Femelele erau prea ocupate cu creşterea generaţiei tinere pentru a mai putea să joace un rol major în urmărirea şi prinderea prăzii. Pe măsură ce complexitatea vânătorii a crescut, iar incursiunile deveneau mai prelungite, a devenit esenţial pentru maimuţa-vânător să abandoneze drumurile cu ocolişuri, nomade ale strămoşilor. Era nevoie de un cămin permanent, un loc în care să se întoarcă cu prada, unde femelele şi odraslele să aştepte şi să împartă hrana. Acest pas, aşa cum vom vedea în capitolele următoare, a avut efecte profunde asupra multor aspecte ale comportamentului, chiar al celor mai sofisticate maimuţe goale din zilele noastre. Astfel, maimuţa-vânător a devenit o maimuţă teritorială, întregul său model sexual, părintesc şi social a început să fie afectat. Vechiul său mod de viaţă de hoinăreală şi cules de fructe pălea rapid. Părăsise acum cu adevărat pădurea sa edenică. Era o maimuţă cu responsabilităţi. A început să-şi pună problema echivalentului preistoric al maşinilor de spălat şi al frigiderelor. A început să-şi sporească confortul de acasă - focul, depozitarea hranei, adăposturile artificiale. Dar aici trebuie să ne oprim pentru moment, pentru că ieşim din domeniul biologiei şi pătrundem în cel al culturii. Baza biologică a acestor paşi înainte consta în dezvoltarea unui creier suficient de mare şi complex care să-i permită maimuţei-vânător să-i parcurgă, dar forma exactă pe care o îmbracă nu mai este o chestiune de control genetic specific. Maimuţa-de-pădure, care a devenit maimuţa-de-sol, care a devenit maimuţa-vânător, care a devenit maimuta-teritorială,

devine acum o maimuţă a culturii şi trebuie ca pentru moment să ne oprim. Se cuvine să reiterăm aici că, în această carte, nu ne preocupă masivele explozii culturale care au urmat, de care maimuţa goală din zilele noastre este atât de mândră – progresul spectaculos ce a dus-o, în mai puţin de o jumătate de milion de ani, de la a face un foc la a face o navă spaţială. Este o poveste palpitantă, dar maimuţa goală este în pericol de a fi ameninţată cu totul de ea şi de a uita că, pe sub luciul de suprafaţă, ea este încă în foarte mare măsură o primată. („Maimuţa-i maimuţă, pungaşii-s pungaşi, chiar în mătase şi purpură de-i îmbraci.")

Până şi o maimuţă spaţială trebuie să urineze. Numai privind cu atenţie la drumul parcurs în evoluţie şi apoi studiind aspectele biologice ale modului în care ne comportăm azi ca specie putem să ajungem cu adevărat la o înţelegere echilibrată, obiectivă, a extraordinarei noastre existenţe. Dacă acceptăm istoria evoluţiei noastre aşa cum a fost expusă aici, atunci un fapt iese în evidenţă cu claritate: respectiv că am apărut în esenţă ca primate prădătoare. Printre maimuţele cu şi fără coadă existente, acest lucru ne face unici, dar asemenea transformări majore nu sunt necunoscute în alte grupuri.

Uriaşul panda, de exemplu, este un caz perfect de proces invers. Pe câtă vreme noi suntem vegetarieni deveniţi carnivori, panda este un carnivor devenit vegetarian şi, ca şi noi, este în multe privinţe o creatură extraordinară şi unică. Ideea este că o comutare majoră de acest gen produce un animal cu o dublă personalitate. Odată ajuns dincolo de prag, el se implică în noul rol cu mare energie evolutivă, atât de mult, încât poartă cu sine multe din vechile sale trăsături. A trecut prea puţin timp pentru ca el să se poată debarasa de toate vechile sale caracteristici în timp ce îmbracă în

grabă haina celor noi. Când peştii ancestrali au cucerit pentru prima dată uscatul, noile lor calităţi terestre au ţâşnit înainte în timp ce continuau să le târască cu sine pe cele vechi, de animale acvatice. Este nevoie de milioane de ani pentru ca un model animal complet nou să se perfecţioneze, iar formele de pionierat sunt, de obicei, amestecături cu adevărat foarte ciudate. Maimuţa goală este o astfel de amestecătură, întregul său corp, modul său de viaţă au fost angrenate într-o existenţă în sânul pădurii, pentru ca apoi brusc (brusc în sens evoluţionist) să fie aruncată într-o lume în care putea supravieţui numai dacă începea să trăiască precum un lup priceput, care-şi cară armele cu el. Trebuie să examinăm acum modul exact în care acest lucru i-a afectat nu numai corpul, ci şi în special comportamentul, şi în ce formă resimţim influenţa unei atari moşteniri în prezent. O modalitate de a face acest lucru este de a compara structura şi modul de viaţă al unei primate „pur" culegătoare de fructe cu o „pură" carnivoră. Odată ce ne-am lămurit asupra diferenţelor esenţiale legate de cele două metode diferite de hrănire, putem să reexaminăm situaţia maimuţei goale pentru a vedea cum s-a realizat amestecătura de care vorbeam.
Stelele cele mai strălucitoare din galaxia carnivorelor sunt, pe de o parte, lupii şi câinii sălbatici şi, pe de altă parte, marile pisici ca leii, tigrii şi leoparzii. Ele sunt frumos echipate cu organe de simţ perfecţionate până la fineţe. Simţul lor auditiv este ascuţit, iar urechile lor externe se pot răsuci într-o direcţie sau alta pentru a detecta cel mai slab foşnet sau fornăit. Ochii, deşi slabi în privinţa detaliului stadc şi al culorii, le sunt incredibil de sensibili la cea mai mică mişcare. Simţul mirosului le este atât de bun, încât ne este greu a-l înţelege. Probabil că ele încearcă senzaţia unui peisaj de mirosuri. Nu

numai că sunt capabile să detecteze un anumit miros cu o precizie fără greş, ci sunt, de asemenea, capabile să culeagă separat nuanţele componente ale unui miros complex. Experienţele efectuate cu câini în 1953 au indicat că la ei simţul mirosului este de un milion până la o mie de milioane de ori mai ascuţit decât al nostru. Aceste rezultate uimitoare au fost de atunci încoace puse sub semnul îndoielii, iar ulterior, teste mai atente nu le-au putut confirma, dar până şi cele mai precaute estimări plasează simţul mirosului la câine la de aproximativ o sută de ori mai bun decât al nostru. Pe lângă acest echipament senzorial de prima clasă, câinii sălbatici şi marile pisici au o conformaţie minunat de atletică. Pisicile s-au specializat ca sprinteri iuţi ca fulgerul, câinii ca alergători de cursă lungă de mare rezistenţă. Când ucid, pot pune în acţiune maxilare puternice, dinţi ascuţiţi, sălbatici şi, în cazul pisicilor mari, membre anterioare cu musculatură puternică, înarmată cu gheare uriaşe, ascuţite ca pumnalele. Pentru aceste animale, actul de a ucide a devenit un scop în sine, un act de consumaţie. Este adevărat că ele rareori ucid în mod absurd şi fără rost, dar dacă, în captivitate, uneia dintre aceste carnivore i se dă hrana gata ucisă, impulsul ei de a vâna este departe de a fi satisfăcut. De fiecare dată când un câine domestic este luat la plimbare de către stăpânul său sau când i se aruncă un băţ pe care să-l urmărească şi să-l prindă, i se satisface nevoia vitală de a vâna într-un fel pe care nici o cantitate de hrană conservată nu i-l poate înlocui. Chiar şi cea mai îndopată pisică domestică cere o plimbare nocturnă după pradă şi şansa de a sări pe o pasăre nebănuitoare.

Sistemul lor digestiv este obişnuit să accepte perioade de post comparativ lungi, urmate de ospeţe exagerate. (Un lup, de exemplu, poate mânca o cincime

din greutatea totală a corpului său la o singură masă — echivalentul unei fripturi de 13-l8 kg pe care eu sau dumneavoastră am devora-o la o singură masă.) Hrana lor este de valoare nutritivă mare şi prea puţin se pierde. Fecalele lor, totuşi, sunt împrăştiate şi mirositoare, iar defecaţia implică modele comportamentale speciale. în unele cazuri, fecalele sunt efectiv îngropate, iar locul este acoperit cu grijă. În altele, actul defecării este întotdeauna săvârşit la o distanţă considerabilă de casă. Când puii murdăresc vizuina, fecalele sunt mâncate de mamă şi casa este menţinută curată în felul acesta. Hrana este depozitată simplu. Hoiturile sau părţi din ele pot fi îngropate, ca la câini şi anumite tipuri de pisici, sau pot fi cărate sus într-un copac-cămară, ca la leopard. Perioadele de intensă activitate atletică din timpul vânatului şi al fazelor de ucidere se intercalează cu perioade de mare lene şi relaxare. In timpul disputelor sociale, armele necruţătoare, atât de vitale pentru a ucide, constituie o potenţială ameninţare pentru viaţa şi membrele animalului în dispute şi rivalităţi, oricât de minore. Dacă doi lupi sau doi lei au ceva de împărţit, ei sunt ambii atât de puternic înarmaţi, încât lupta ar putea duce uşor, într-o chestiune de secunde, la mutilare sau moarte. Aceasta ar putea pune serios în pericol supravieţuirea speciei şi, în decursul lungii evoluţii care le-a dat acestor specii armele lor letale pentru uciderea prăzii, ele au dezvoltat din necesitate şi puternice inhibiţii în privinţa utilizării armelor asupra altor membri ai

propriei specii. Aceste inhibiţii par a avea o bază genetică specifică: ele nu trebuie să fie învăţate. S-au dezvoltat atitudini de supunere care în mod automat potolesc un animal dominant şi-i inhibă atacul. Posedarea acestor semnale este o parte vitală a modului

de viaţă al carnivorelor „pure". Metoda efectivă de a vâna variază de la o specie la alta. Leopardul pândeşte sau se ascunde solitar şi, în ultima clipă, se aruncă asupra prăzii. Pentru cita1 ea este o hoinăreală atentă în căutarea prăzii, urmată de un sprint decisiv. La leu este, de obicei, o acţiune în grup, cu prada mânată în panică de către un leu spre ceilalţi, care stau ascunşi. Pentru o haită de lupi ea poate consta dintr-o manevră de încercuire urmată de o ucidere în grup. Pentru o haită de câini sălbatici africani este, în mod tipic, o urmărire fără milă, un câine după altul mergând la atac până când prada în goană este slăbită de pierderea sângelui.

Studii recente făcute în Africa au dezvăluit că hiena pătată este tot un vânător sălbatic de haită şi nu, aşa cum s-a crezut întotdeauna, un animal care se hrăneşte în primul rând cu stârvuri. Greşeala s-a făcut deoarece haitele de hiene se formează numai noaptea, iar o hrănire cu stârvuri de importanţă minoră a fost întotdeauna înregistrată în timpul zilei. Pot vâna împreună până la treizeci de animale. Ele întrec cu uşurinţă zebrele sau antilopele pe care le urmăresc şi care nu îndrăznesc să alerge cu viteza lor maximă de pe timp de zi. Hienele încep să sfâşie picioarele oricărei prăzi pe care o ajung, până când una este suficient de rănită ca să rămână în urmă faţă de turma aflată în goană.

Note:

' *Specie de leopard din India (n.tr.).*

' *Aproximativ 24 km.*

Toate hienele atunci converg spre aceasta, sfâşiindu-i părţile moi până când cade şi este ucisă. Hienele se stabilesc în comunităţi de vizuini. Grupul sau

„clanul" care foloseşte acest cămin-bază poate număra între zece şi o sută de membri. Femelele nu se îndepărtează din jurul acestei baze, dar masculii sunt mai mobili şi pot hoinări prin alte regiuni.

Intre clanuri există o agresivitate considerabilă dacă indivizi hoinari sunt prinşi în afara teritoriului propriului clan, dar agresivitatea este redusă între membrii aceluiaşi clan. împărţirea hranei este cunoscută ca fiind practicată de o serie de specii. Desigur, când se ucide mult este carne suficientă pentru întregul grup de vânători şi nu e nevoie de multă ceartă, dar în unele cazuri împărţirea e dusă mai departe decât atât. Câinii sălbatici africani, de exemplu, sunt cunoscuţi prin aceea că-şi regurgitează hrana unul altuia după ce s-a terminat vânătoarea. In unele cazuri au făcut acest lucru într-o asemenea măsură, încât s-a spus despre ei că au un „stomac comun".

Carnivorele care au pui întâmpină probleme considerabile în asigurarea hranei pentru progenitura lor în creştere. Leoaicele vânează şi cară carnea înapoi la vizuină sau înghit porţii mari de carne pe care, apoi, o regurgitează pentru pui. Ocazional s-a relatat despre leii masculi care dau asistenţă în această chestiune, dar nu pare a fi o practică uzuală. Lupii masculi, pe de altă parte, sunt cunoscuţi prin aceea că străbat până la cincisprezece mile2 pentru a face rost de hrană, atât pentru femelă, cât şi pentru pui. Pot căra înapoi oase mari cu carne pentru ca cei mici să le roadă sau pot înghiţi bucăţi de carne atunci când ucid şi, apoi, le regurgitează la intrarea în vizuină.

Acestea sunt, aşadar, câteva dintre trăsăturile principale ale carnivorelor specializate, aşa cum se leagă ele de modul lor de viaţă de animale care vânează. Cum

se compară ele cu cele ale maimuţelor cu şi fără coadă, care sunt culegătoare tipice de fructe?
Echipamentul senzorial al primatelor superioare este mult mai dominat de simţul văzului decât de simţul mirosului. In lumea lor de căţărătoare în copaci, a vedea bine este cu mult mai important decât a adulmeca bine, şi râtul s-a scurtat considerabil, dând ochilor o vedere de ansamblu mult mai bună. In căutarea hranei, culorile fructelor sunt indicii preţioase şi, spre deosebire de carnivore, primatele şi-au dezvoltat o foarte bună vedere în culori. Ochii lor sunt, de asemenea, buni în înregistrarea detaliilor statice. Hrana lor este statică şi detectarea mişcărilor infime este mai puţin vitală decât recunoaşterea diferenţelor subtile de formă şi ţesut. Auzul este important, dar mai puţin decât pentru ucigaşii de pradă, şi urechile lor externe sunt mai mici şi le lipseşte mobilitatea în răsucire pe care o au cele ale carnivorelor. Simţul gustului este mai rafinat. Dieta este mai variată şi puternic aromată — sunt mai multe de gustat. In special există un răspuns pozitiv puternic la obiecte cu gust dulce.

Fizicul primatelor este bun pentru urcat şi căţărat, dar nu e făcut pentru sprinturi de mare viteză pe sol şi nici pentru acţiuni de uzură îndelungate. Este mai curând corpul agil al unui acrobat decât structura solidă a unui atlet puternic. Mâinile sunt bune pentru a apuca, dar nu pentru a sfâşia sau a lovi. Maxilarele şi dinţii sunt rezonabil de puternice, dar nu se compară cu aparatul masiv de prindere şi sfărâmare al carnivorelor. Uciderea ocazională a unei prăzi mici, insignifiante, nu necesită eforturi deosebit de mari. A ucide nu este, de fapt, o parte esenţială a modului de viaţă al primatelor.
Hrănirea se întinde pe o bună parte a zilei. In locul ospeţelor pantagruelice, urmate de posturi lungi,

maimuţele cu şi fără coadă mestecă tot timpul — o viaţă de gustări non-stop. Sunt, desigur, perioade de repaus, în mod obişnuit la miezul zilei şi în timpul nopţii, dar contrastul rămâne, totuşi, izbitor. Hrana statică se află întotdeauna acolo, aşteptând doar să fie culeasă şi mâncată. Tot ce au de făcut animalele este să se mute de la un loc cu hrană la altul, după cum li se schimbă gusturile sau după cum fructele intră şi ies din sezon. Nu se face nici o depozitare a hranei decât, pentru foarte puţin timp, în pungile umflate ale obrajilor anumitor maimuţe.

Fecalele sunt mai puţin mirositoare decât cele ale mâncătoarelor de carne şi nu s-a dezvoltat vreun comportament special în vederea debarasării de ele, din moment ce cad din copaci pe jos şi departe de animale. Cum grupul se mută tot timpul, există prea puţin pericolul ca o anumită zonă să devină exagerat de infestată sau de mirositoare. Chiar şi marile maimuţe care îşi fac culcuşul jos în paturi speciale îşi schimbă locul în fiecare noapte, astfel că nu au de ce să-şi pună problema igienei culcuşului. (Cu toate acestea, este oarecum surprinzătoare constatarea că 99% din culcuşurile de gorilă abandonate dintr-o zonă din Africa aveau bălegar de gorilă în ele şi că în 73% din cazuri animalele au stat întinse pe el. Faptul constituie un risc de îmbolnăvire prin creşterea şanselor de reinfectare şi este o ilustrare remarcabilă a dezinteresului fundamental faţă de fecale al primatelor.)

Datorită naturii statice şi abundenţei hranei, nu este nevoie ca grupul de primate să se despartă pentru a o căuta. Ele pot să se mute, să fugă, să se odihnească şi să doarmă împreună într-o comunitate strâns unită, fiecare membru urmărind mişcările şi acţiunile tuturor celorlalţi. Fiecare individ al grupului va şti destul de bine,

în orice moment, ce face fiecare din ceilalţi. Este un procedeu total necarnivor. Chiar şi la acele specii de primate care se despart din când în când, unitatea cea mai mică nu este niciodată alcătuită dintr-un singur individ. O maimuţă solitară este o fiinţă vulnerabilă. Ei îi lipsesc puternicele arme naturale ale carnivorelor şi, în izolare, cade uşor pradă ucigaşilor ce stau la pândă.

Spiritul de cooperare, care este prezent la vânătorii în haită, cum sunt lupii, este în mare parte absent în lumea primatelor. La ele, competitivitatea şi dominaţia sunt la ordinea zilei. Competiţia în ierarhia socială este, desigur, prezentă la ambele grupuri, dar e mai puţin temperată de acţiuni de cooperare în cazul maimuţelor. Manevrele complicate, coordonate, de asemenea, nu sunt necesare: secvenţele acţiunii de hrănire nu necesită a fi puse cap la cap într-un mod atât de complex. Primata poate trăi mult mai mult de la un minut la altul, de la mână la gură. Deoarece hrana primatei se găseşte pretutindeni în jurul ei la îndemână, nu este nevoie aproape deloc să acopere distanţe mari. Au fost studiate cu atenţie grupuri de gorile sălbatice, cele mai mari dintre primatele actuale, şi li s-au urmărit mişcările, astfel încât acum ştim că ele parcurg în medie aproximativ o treime de milă3 pe zi. Doar uneori se deplasează câteva sute de picioare4. Carnivorele, prin contrast, trebuie frecvent să parcurgă multe mile la o singură incursiune după vânat. Se cunosc unele cazuri când au parcurs peste 50 de mile5 după vânat, trebuindu-le câteva zile până să se întoarcă acasă.

Note:
3 Cea 535 m.
4 1 picior = 30,479 cm.
5 Cea 80 km.

Acest act al reîntoarcerii la un cămin stabil este tipic pentru carnivore, dar este cu mult mai puţin obişnuit printre maimuţe. Adevărat, un grup de primate trăieşte într-o zonă destul de clar definită drept „acasă", dar noaptea îşi face culcuşul oriunde se întâmplă să-şi fi terminat peregrinările din timpul zilei. Ajunge să cunoască regiunea generală în care trăieşte deoarece întotdeauna hoinăreşte încoace şi încolo prin ea, dar tinde să folosească întreaga zonă mult mai la voia întâmplării. De asemenea, interacţiunea dintre o ceată şi cea învecinată este mai puţin defensivă şi mai puţin agresivă decât în cazul carnivorelor. Un teritoriu este, prin definiţie, o zonă apărată şi deci primatele nu sunt în mod obişnuit animale teritoriale.

Un lucru mărunt, dar care este relevant aici: carnivorele au purici, dar primatele nu. Maimuţele cu şi fără coadă sunt sâcâite de păduchi şi de alţi paraziţi externi, dar, contrar opiniei populare, ele sunt complet lipsite de purici, dintr-un motiv foarte clar.

Pentru a-l înţelege, este necesar să examinăm ciclul de viaţă al puricelui. Această insectă îşi depune ouăle nu pe corpul gazdei sale, ci printre rosăturile din locul de dormit al victimei. Ouălor le sunt necesare trei zile pentru a sparge coaja lăsând să iasă larve mici, târâtoare. Aceste larve nu se hrănesc cu sânge, ci cu resturi care s-au acumulat în murdăria vizuinei sau a bârlogului.

După două săptămâni ele ţes o gogoaşă şi se metamorfozează în nimfă. Rămân în această stare de adormire aproximativ încă două săptămâni până să iasă ca adulţi, gata să sară pe un corp-gazdă adecvat. Astfel, cel puţin în prima sa lună de viaţă puricele este rupt de specia gazdei. Reiese clar de aici de ce un mamifer nomad, aşa cum este o maimuţă cu sau fără coadă, nu

este sâcâit de purici. Chiar dacă câţiva purici rătăciţi se nimeresc pe unul şi se împerechează cu succes, ouăle lor vor rămâne în urmă pe măsură ce grupul de primate se mută, iar când gogoaşele se desfac nu va mai fi nici o gazdă „acasă" pentru ca legătura să poată continua.

Puricii sunt, prin urmare, paraziţi numai ai animalelor cu un cămin stabil, aşa cum sunt carnivorele tipice. Semnificaţia acestui fapt se va vedea imediat.

Comparând diferitele moduri de viaţă ale carnivorelor şi primatelor, m-am axat în mod firesc, pe de o parte, pe vânătorii tipici de câmp deschis, iar, pe de altă parte, pe culegătorii de fructe tipici care trăiesc în pădure. Există anumite excepţii minore de la regulile generale de ambele părţi, dar acum trebuie să ne îndreptăm atenţia asupra unei excepţii majore — maimuţa goală. In ce măsură a fost ea capabilă să se schimbe, să-şi îmbine moştenirea de mâncătoare de fructe cu nou-adoptatul regim de carnivoră? Ce tip anume de animal a devenit din această cauză?

Să începem cu aceea că avea un echipament senzorial nepotrivit vieţii pe sol. Nasul îi era prea slab, iar urechile insuficient de sensibile. Fizicul îi era fără de speranţă de inadecvat pentru epuizantele teste de rezistenţă şi pentru sprinturi fulger. In privinţa personalităţii, aceasta era dominată mai curând de spiritul competitiv decât de cel de cooperare şi era neîndoielnic slabă în privinţa planificării şi a concentrării. Dar, din fericire, avea un creier excelent, deja mai bun ca inteligenţă generală decât al rivalilor săi carnivori. Ridicându-şi corpul în poziţie verticală, modificându-şi mâinile într-un fel şi picioarele în altul, îmbunătăţindu-şi creierul în continuare şi folosindu-l cât de intens putea, avea o şansă.

Acest lucru este uşor de spus, dar a trebuit un timp îndelungat pentru a se realiza, şi a avut tot felul de repercusiuni asupra altor aspecte ale vieţii sale zilnice, după cum vom vedea în capitolele ce urmează. In clipa de faţă nu trebuie să ne preocupe decât cum s-a realizat acest lucru şi cum i-a afectat comportamentul la vânătoare şi în hrănire. Cum bătălia urma a fi câştigată mai curând de creier decât de forţa muşchilor, trebuia făcut un pas evolutiv spectaculos care să-i mărească puterea creierului. Ceea ce s-a întâmplat a fost cam ciudat: maimuţa vânător a devenit o maimuţă infantilă. Acest truc în evoluţie nu este unic; el s-a petrecut la un număr de cazuri complet separate. Spus foarte simplu, este un proces (numit neotenie) prin care anumite caractere juvenile sau infantile sunt reţinute şi prelungite în viaţa adultă. (Un exemplu faimos este axolotul, un fel de salamandră care poate rămâne în stadiul de mormoloc toată viaţa şi poate creşte în această stare.)

Modul în care acest proces al neoteniei ajută creierul primatelor să crească şi să se dezvolte se înţelege cel mai bine dacă analizăm fătul unei maimuţe tipice. înainte de naştere creierul fetusului maimuţei creşte rapid în dimensiune şi complexitate.

Când animalul se naşte, creierul său a atins deja şaptezeci la sută din mărimea finală a celui de adult. Restul de treizeci la sută se realizează repede în primele şase luni de viaţă. Chiar şi un pui de cimpanzeu îşi încheie dezvoltarea creierului în decurs de douăsprezece luni de la naştere. Specia noastră, prin contrast, are la naştere un creier care este de numai douăzeci şi trei la sută din mărimea sa finală de adult.
Creşterea rapidă continuă încă şase ani după naştere, iar întregul proces nu se termină până în jurul celui de-al douăzeci şi treilea an de viaţă.

Pentru dumneavoastră şi pentru mine, deci, creşterea creierului continuă aproximativ încă zece ani după ce am atins maturitatea sexuală, dar pentru cimpanzeu ea este terminată cu şase sau şapte ani înainte ca animalul să devină activ din punct de vedere reproductiv. Aceasta explică foarte clar ce se înţelege atunci când spunem că am devenit maimuţe infantile, dar este esenţial să explicăm această afirmaţie. Noi (sau, mai degrabă, strămoşii noştri maimuţe-vânător) am devenit infantili în anumite privinţe, dar în altele nu. Ritmurile de dezvoltare ale diferitelor noastre proprietăţi s-au defazat. în timp ce sistemele noastre reproductive o luau repede înainte, creşterea creierului la noi rămânea în urmă. Şi tot aşa s-a întâmplat cu diferite alte părţi ale alcătuirii noastre, unele fiind foarte mult încetinite, altele doar puţin, iar altele deloc. Cu alte cuvinte, a fost un proces de infantilism diferenţiat. Odată ce tendinţa s-a pornit, selecţia naturală a favorizat menţinerea oricăror caracteristici din structura animalului care îl ajutau să supravieţuiască în noul său mediu ostil şi dificil. Creierul nu a fost singura parte a corpului afectată: poziţia corpului a fost şi ea influenţată în acelaşi mod. Un mamifer nenăscut îşi are axa capului în unghi drept cu axa trunchiului. Dacă s-ar naşte astfel capul său ar fi orientat în jos spre sol atunci când se mişcă pe cele patru picioare, dar înainte de naştere capul se roteşte spre înapoi, astfel că axa sa este în linie cu cea a trunchiului. Deci, când se naşte şi umblă, capul îi este orientat spre înainte, aşa cum trebuie. Dacă un astfel de animal ar începe să umble pe picioarele posterioare în poziţie verticală, capul i-ar fi orientat spre în sus, privind la cer. Pentru un animal vertical, cum este maimuţa-vânător, este important, aşadar, să se păstreze unghiul capului din stadiul de fetus, menţinându-l în unghi drept

cu corpul astfel ca, în ciuda noii poziţii în locomoţie, capul să privească înainte. Aceasta este, desigur, ceea ce s-a întâmplat şi, încă o dată, este un exemplu de neotenie, faza dinaintea naşterii fiind păstrată în cea postnatală şi în viata adultă.

Multe dintre celelalte caractere fizice speciale ale maimuţei-vânător pot fi redate astfel: gâtul lung şi subţire, aplatizarea feţei, dimensiunea mică a dinţilor şi erupţia lor întârziată, absenţa încreţirii puternice a sprâncenelor şi nerotirea degetului mare de la picior.
Faptul că atât de multe caracteristici embrionare separate au avut valoare potenţială pentru maimuţa-vânător în noua sa postură a reprezentat breşa evolutivă de care avea nevoie.

Dintr-un singur salt neotenic ea şi-a putut dobândi atât creierul de care avea nevoie cât şi corpul care să i se potrivească. Putea să alerge în poziţie verticală, cu mâinile libere pentru mânuirea armelor şi, totodată, şi-a dezvoltat creierul care să poată concepe armele. Mai mult decât atât, nu numai că a devenit mai inteligentă în manipularea obiectelor, ci a avut şi o copilărie mai lungă în timpul căreia putea învăţa de la părinţi şi de la alţi adulţi. Maimuţele fără coadă şi cimpanzeii sunt în copilărie jucăuşe, exploratoare şi inventive, dar faza aceasta moare repede. Copilăria maimuţei goale era, în această privinţă, prelungită direct până în viaţa adultă din punct de vedere sexual. Era timp din belşug pentru a imita şi a învăţa tehnici speciale ce fuseseră puse la punct de generaţiile anterioare. Slăbiciunile sale ca vânător fizic şi instinctiv puteau fi mai mult decât compensate prin inteligenţa şi posibilităţile sale imitative. Ea putea fi învăţată de către părinţi aşa cum nici un animal nu mai fusese învăţat până atunci.

Dar numai învăţarea nu era suficientă. Era necesară şi o contribuţie genetică. Modificările genetice de bază din natura maimuţei-vânător trebuiau să însoţească şi ele acest proces.

Dacă cineva ar lua pur şi simplu o primată obişnuită, culegătoare de fructe, care trăieşte în pădure, de tipul celei descrise mai înainte şi i-ar da un creier mare şi un corp de vânător, ar fi dificil ca ea să devină o maimuţă cu succes la vânătoare fără alte câteva modificări. Modelele sale comportamentale de bază ar fi greşite. Ea ar putea fi capabilă să cântărească lucrurile şi să planifice într-un mod foarte inteligent, dar pornirile sale animalice de prim ordin ar fi de tip necorespunzător. Invăţarea ar lucra împotriva tendinţelor ei naturale, nu numai în comportamentul privind hrănirea, ci şi în comportamentul ei social general, agresiv şi sexual, şi în toate celelalte aspecte comportamentale de bază ale vechii sale existenţe de primată. Dacă aici nu s-ar lucra şi asupra modificărilor genetic controlate, atunci noua educaţie a tinerei maimute-vânător ar fi o sarcină obositoare, practic imposibilă. Pregătirea culturală poate realiza mult, dar oricât de strălucitoare ar fi maşinăria centrilor superiori ai creierului, ea necesită un sprijin considerabil din partea zonelor inferioare.

Dacă privim acum înapoi la diferenţele dintre o carnivoră „pură" tipică şi o primată „pură" tipică, putem vedea cum s-a ajuns probabil la ele. O carnivoră avansată separă acţiunile de căutare a hranei (vânatul şi ucisul) de acţiunile mâncatului. Ele au devenit două sisteme motivaţionale distincte, depinzând numai parţial unul de celălalt. S-a ajuns la aceasta deoarece întreaga secvenţă este atât de lungă şi epuizantă. Actul hrănirii este prea îndepărtat şi, astfel, acţiunea de a ucide a devenit o recompensă prin ea însăşi. Cercetări asupra pisicilor au

indicat chiar că aici secvenţa s-a subdivizat în continuare. Prinderea prăzii, uciderea ei, prepararea ei (jumulirea) şi mâncatul ei, fiecare îşi au propriile sisteme motivaţionale parţial independente. Dacă unul din aceste modele comportamentale este satisfăcut pe deplin, aceasta nu le satisface în mod automat şi pe celelalte. Pentru primata culegătoare de fructe situaţia este complet diferită. Fiecare secvenţă de hrănire, cuprinzând simpla căutare a hranei şi, apoi, înghiţirea ei imediată este comparativ atât de scurtă, încât nu este necesară o despărţire în sisteme motivaţionale separate. Acest lucru este ceva ce ar trebui schimbat, şi schimbat radical, în cazul maimuţei-vânător. Vânătoarea ar trebui să-şi aducă propria ei recompensă, nu ar mai putea să acţioneze ca o secvenţă a apetitului ce duce la consumarea mesei. Probabil, ca şi la pisică, vânarea, uciderea şi prepararea hranei şi-ar dezvolta fiecare propriile lor scopuri separate, independente, ar deveni fiecare scopuri în sine. Fiecare ar trebui atunci să-şi găsească expresia şi nu s-ar putea ca unul să fie estompat prin satisfacerea altuia. Dacă examinăm — aşa cum vom face într-un capitol ulterior -comportamentul legat de hrănire al actualelor maimuţe goale, vom vedea că există o mulţime de indicii că ceva de acest gen s-a şi întâmplat.

Pe lângă faptul că a devenit un ucigaş biologic (în opoziţie cu unul cultural), maimuţa-vânător a trebuit, de asemenea, să-şi modifice repartiţiile în timp ale comportamentului său legat de masă. Au dispărut gustările minut-după-minut şi au apărut mesele consistente, distanţate. Hrana se depozita. In sistemul comportamental trebuia să se constituie o tendinţă fundametală de a reveni la un cămin fix. Capacităţile de orientare şi de regăsire a căminului trebuiau

îmbunătăţite. Defecatia trebuia să devină un model comportamental organizat în spaţiu, o activitate privată (ca la carnivore), în locul uneia comune (ca la primate).

Am menţionat că un rezultat al utilizării unui cămin fix este că face posibilă parazitarea de către purici. Am mai spus despre carnivore că au purici, dar primatele nu. Dacă maimuţa-vânător era unică între primate prin aceea că avea un cămin fix, atunci ne-am aştepta ca ea să încalce regula primatelor şi în privinţa puricilor, şi pare sigur că aşa au stat lucrurile. Ştim că astăzi specia noastră este parazitată de aceste insecte şi că avem propriul nostru tip de purice — unul care aparţine unei specii diferite de alţi purici, unul care a evoluat odată cu noi. Dacă a avut timp suficient pentru a se dezvolta într-o nouă specie, atunci trebuie că este cu noi într-adevăr de foarte mult timp, suficient de lung pentru a fi fost o companie nedorită încă de demult, din primele noastre zile de maimută-vânător.

Din punct de vedere social, maimuţa-vânător a trebuit să-şi sporească instinctul de a comunica şi a coopera cu semenii săi. Expresiile faciale şi vocalizările au trebuit să devină mai complicate. Cu noile arme în mână, a trebuit să dezvolte semnale puternice care să inhibe atacurile din interiorul grupului social. Pe de altă parte, cu un cămin fix pe care să-l apere, a trebuit să dezvolte răspunsuri agresive mai puternice faţă de membrii grupurilor rivale.

Datorită cerinţelor noului său mod de viaţă, ea a trebuit să-şi atenueze puternicul instinct al primatelor de a nu părăsi niciodată grosul grupului.

Ca parte a nou instituitului spirit de cooperare şi datorită naturii eratice a resurselor de hrană, ea a trebuit să înceapă să-şi împartă hrana. Ca şi lupii paterni menţionaţi anterior, şi masculii maimuţei-vânător au

trebuit să care rezerve de hrană acasă pentru femelele ce alăptau şi pentru puii lor care creşteau încet. Acest gen de comportament patern trebuia să fie o nouă direcţie evolutivă, pentru că regula generală a primatelor este că toată grija părintească vine din partea mamei. (Numai o primată înţeleaptă, ca maimuţa noastră vânător, îşi cunoaşte tatăl.)

Datorită extrem de lungii perioade de dependenţă a celor mici şi a pretenţiilor lor multiple, femelele erau aproape încontinuu consemnate acasă. In această privinţă noul mod de viaţă al maimuţei-vânător a ridicat o problemă specială, pe care nu au cunoscut-o şi carnivorele „pure" tipice: rolul sexelor trebuia să devină mai distinct. Vânătorile, spre deosebire de cele ale carnivorelor „pure", au trebuit să ajungă a fi organizate de grupuri alcătuite numai din masculi. Dacă era ceva care să acţioneze împotriva firii primatelor, tocmai asta era deoarece nu se mai pomenise ca un mascul viril al primatelor să plece în căutare de hrană şi să-şi lase femelele neprotejate împotriva avansurilor altor masculi care s-ar întâmpla să treacă prin apropiere. Cu oricâtă pregătire culturală, problema nu se putea rezolva. Era ceva care cerea o modificare radicală în comportamentul social.

Răspunsul a fost realizarea unui cuplu. Maimuţele-vânător mascul şi femelă trebuiau să se îndrăgostească şi să-şi rămână credincioşi unul altuia. Aceasta este o tendinţă comună multor altor grupuri de animale, dar este rară printre primate. Ea a rezolvat trei probleme dintr-odată. A însemnat că femelele rămâneau legate de masculii lor individuali şi credincioase lor în timpul când aceştia erau plecaţi la vânătoare. A însemnat că rivalităţile sexuale grave dintre masculi erau atenuate. Ceea ce a ajutat la dezvoltarea spiritului lor de

cooperare. Dacă urmau să vâneze împreună cu succes, se cuvenea ca atât masculii mai slabi, cât şi cei mai puternici să-şi aibă rolul lor. Ei trebuiau să joace un rol central şi nu puteau fi aruncaţi la periferia societăţii, aşa cum se întâmplă la atât de multe specii de primate. Mai mult, cu nou createle arme, exclusiv artificiale, masculul maimuţei-vânător s-a văzut puternic constrâns să reducă orice sursă de neînţelegere în cadrul tribului. In al treilea rând, crearea unei familii alcătoite dintr-un mascul şi o femelă a însemnat că şi progenitura avea de câştigat. Sarcina grea a creşterii şi pregătirii copilului care se dezvolta încet cerea o strânsă unitate a familiei. La alte grupuri de animale, fie ele peşti, păsări sau mamifere, când este o povară prea mare pentru a o putea duce un singur părinte, constatăm formarea unui cuplu puternic, care-i leagă pe părinţii mascul şi femelă unul de celălalt pe toată durata sezonului creşterii puilor. Acest lucru este ceea ce s-a întâmplat şi în cazul maimuţelor-vânător. In acest fel, femelele erau sigure de sprijinul masculilor lor şi se puteau devota îndatoririlor materne. Masculii erau siguri de loialitatea femelelor lor, erau pregătiţi să le părăsească pentru vânătoare şi evitau să se bată între ei pentru ele. Iar progeniturile se bucurau de maximum de grijă şi atenţie. Sună ca o soluţie ideală, dar implică o schimbare majoră în comportamentul socio-sexual al primatelor şi, aşa cum vom vedea mai încolo, procesul nu a fost niciodată desăvârşit. Reiese clar din comportamentul actual al speciei noastre că această tendinţă a fost doar parţial încheiată şi că vechile noastre instincte de primate continuă să reapară în forme minore.

Acesta este, aşadar, modul în care maimuţa-vânător şi-a asumat rolul de carnivoră ucigaşă şi în conformitate cu care şi-a modificat obiceiurile de

primată. Am sugerat că toate au fost modificări biologice de bază mai curând decât nişte simple modificări de cultură, şi că noile specii s-au modificat genetic în felul acesta. Poate o consideraţi o afirmaţie nejustificată. Poate aveţi impresia — atât de puternică este îndoctrinarea culturală — că modificările ar fi putut foarte bine să apară prin învăţare şi dezvoltarea noilor tradiţii. Mă îndoiesc de acest lucru. Nu trebuie decât să ne uităm la comportamentul speciei noastre din ziua de azi pentru a vedea că nu aşa stau lucrurile. Progresele culturale ne-au dat un progres tehnologic din ce în ce mai impresionant, dar oriunde acesta se ciocneşte de caracteristicile noastre biologice de bază întâmpină o rezistenţă puternică.

Modelele comportamentale fundamentale, fixate în primele noastre zile de maimuţe-vânător, încă se fac simţite în tot ceea ce întreprindem, oricât de înălţător ar fi. Dacă organizarea activităţilor noastre mai pământeşti — hrănirea, teama, agresivitatea, sexul, grija părintească — s-ar fi dezvoltat numai prin mijloace culturale, nu încape îndoială că până acum ni le-am fi controlat mai bine şi le-am fi modelat într-un fel sau altul, astfel încât să corespundă extraordinarelor şi crescândelor cerinţe la care le supun progresele noastre tehnologice. Dar n-am reuşit acest lucru. Ne-am înclinat în mod repetat capul în faţa naturii noastre animalice şi am admis tacit existenţa fiarei complexe care se agită în noi. Dacă suntem sinceri, vom mărturisi că vor trebui să treacă milioane de ani şi să se petreacă acelaşi proces genetic care a pus fiara acolo, pentru a o modifica. Intre timp, civilizaţiile noastre incredibil de complicate vor putea să prospere numai dacă le proiectăm astfel încât să nu se ciocnească sau să nu tindă să suprime cerinţele noastre animalice fundamentale. Din păcate, creierul nostru raţional nu

este întotdeauna în acord cu creierul nostru sentimental. Sunt multe exemple care arată unde lucrurile au apucat-o pe un drum greşit, iar societăţile umane s-au prăbuşit ori s-au bagatelizat.

In capitolele ce urmează vom încerca să vedem cum s-a întâmplat acest lucru, dar mai întâi este o întrebare la care trebuie să răspundem — întrebarea pusă la începutul acestui capitol. Când am întâlnit prima dată această specie ciudată am observat că avea o trăsătură care se detaşa imediat dintre celelalte, atunci când era plasată ca specimen într-un lung şir de primate. Trăsătura era pielea sa despuiată, ceea ce m-a determinat, ca zoolog, să numesc această fiinţă „maimuţa goală". Am văzut între timp că i s-ar putea da oricât de multe nume adecvate: maimuţa verticală, maimuţa făuritoare de unelte, maimuţa teritorială şi
aşa mai departe. Dar nu ele au fost primele lucruri pe care le-am observat. Privită simplu, ca specimen zoologic într-un muzeu, goliciunea este cea care are un impact imediat, şi acesta este numele la care vom rămâne, chiar şi numai pentru a o alinia altor studii zoologice şi pentru a ne aminti că aceasta este maniera specială în care o abordăm. Dar care este semnificaţia ciudatei trăsături? De ce naiba să fi devenit maimuţa-vânător o maimuţă goală?

Din păcate, fosilele nu ne pot ajuta în privinţa diferenţelor la piele şi păr, aşa că habar nu avem când anume precis a avut loc marea denudare. Putem fi destul de siguri că nu s-a petrecut înainte ca strămoşii noştri să-şi fi părăsit căminele din pădure. Este o evoluţie atât de ciudată, încât pare mult mai probabil a fi fost încă o caracteristică a scenei marii transformări din câmp deschis. Dar cum s-a întâmplat exact, şi cum a ajutat-o pe maimuţa nou apărută să supravieţuiască? Problema i-

a frământat pe experţi timp îndelungat şi multe teorii fanteziste au fost avansate. Una dintre cele mai promiţătoare idei este că a fost parte integrantă a procesului de neotenie. Dacă examinaţi un pui de cimpanzeu la naştere veţi constata că are capul bine acoperit cu păr, dar corpul îi este aproape neacoperit. Dacă această stare ar fi întârziată în viaţa animalului adult, prin neotenie, aspectul părului cimpanzeului adult ar fi foarte asemănător cu al nostru.

Este interesant că la specia noastră suprimarea creşterii părului de către neotenie nu a fost dusă complet până la capăt. Fătul în creştere porneşte pe drumul acoperirii cu păr proprie mamiferelor, astfel că între a şasea şi a opta lună de viaţă intrauterină ajunge aproape complet învelit cu păr fin. Această haină fetală este cunoscută sub numele de lanugo şi nu este dată jos până cu puţin înainte de naştere. Nou-născuţii prematuri vin uneori pe lume purtând încă acest lanugo, spre groaza părinţilor, dar, cu excepţia unor cazuri foarte rare, el cade foarte curând. Nu se cunosc mai mult de aproximativ treizeci de cazuri înregistrate de familii cu progenitură care, maturizându-se, ajunge complet acoperită cu blană. Chiar şi aşa, toţi membrii adulţi ai speciei noastre au un număr mare de fire de păr pe corp — mai multe, de fapt, decât rudele noastre cimpanzeii. Nu e atât că am pierdut fire întregi de păr, cât faptul că ne-au crescut numai fire de păr anemice, (întâmplător, acest lucru nu este valabil pentru toate rasele — negrii au suferit o pierdere a părului reală, precum şi aparentă).

Faptul i-a determinat pe anumiţi anatomişti să declare că nu ne putem considera o specie fără păr sau despuiată, iar o renumită autoritate în materie a mers până acolo încât să spună că afirmaţia potrivit căreia noi suntem

„cea mai puţin păroasă dintre toate primatele este, prin urmare, foarte departe de a fi adevărată; iar numeroasele teorii stranii care au fost avansate pentru a explica imaginara pierdere a firelor de păr sunt, cu părere de rău, nenecesare". Acest lucru, în mod clar, nu are sens.
Este ca şi cum am spune că deoarece orbul are o pereche de ochi, el nu e orb. Din punct de vedere funcţional, suntem puternic despuiaţi şi pielea noastră este expusă total lumii exterioare. Este o stare de lucruri care oricum trebuie explicată, indiferent câte fire de păr minuscule putem număra cu lupa. Explicarea prin neotenie ne dă numai un indiciu asupra modului în care s-a ajuns la dispariţia blănii. Ea nu ne spune nimic despre valoarea nudităţii ca o caracteristică nouă ce a ajutat maimuţa goală să supravieţuiască în mediul său ostil. S-ar putea argumenta că nu a avut nici o valoare, că a fost doar un rezultat secundar al altor modificări neotenice, mai importante, ca de pildă dezvoltarea creierului. Dar aşa cum am văzut deja, procesul neoteniei este o întârziere diferenţiată a altor procese ale dezvoltării. Unele lucruri se încetinesc mai mult decât altele - vitezele creşterii se defazează. Este greu de crezut, prin urmare, că o trăsătură infantilă atât de periculoasă potenţial precum nuditatea avea să fie lăsată să persiste pur şi simplu pentru că alte modificări se încetineau. Dacă nu ar fi avut o valoare specifică pentru noua specie, ar fi fost repede rezolvată prin selecţie naturală.

Care a fost atunci valoarea pielii nude din punctul de vedere al supravieţuirii? O explicaţie este că atunci când maimuţa-vânător şi-a abandonat trecutul nomad şi s-a stabilit într-un cămin fix, vizuinile sale au devenit puternic infestate cu paraziţi ai pielii. Folosirea aceloraşi locuri de dormit noapte de noapte se consideră a fi

furnizat un teren anormal de propice dezvoltării unei game variate de căpuşe de tot felul, de purici şi gândaci, până într-acolo încât situaţia crea un risc serios de îmbolnăvire. Lepădându-şi haina de păr, locuitorii vizuinilor erau mai în măsură să facă faţă problemei.

Această idee ar putea avea un sâmbure de adevăr, dar cu greu ar fi putut fi de o importanţă majoră. Prea puţine alte mamifere ce locuiesc în vizuini — şi sunt sute de specii din care să alegem — au luat această măsură. Oricum, dacă la nuditate s-a ajuns pe altă cale, se poate ca ea să fi înlesnit înlăturarea supărătorilor paraziţi ai pielii, sarcină care şi astăzi ocupă o bună parte din timpul primatelor păroase.

O altă idee mergând pe aceeaşi linie este că maimuţa-vânător avea obiceiuri de hrănire atât de murdare, încât o haină de blană s-ar fi năclăit şi murdărit repede şi, iarăşi riscul de îmbolnăvire. Se subliniază faptul că vulturii, care îşi înfig capul şi gâtul în hoituri însângerate, şi-au pierdut penele de pe aceste părţi ale corpului; şi că aceeaşi evoluţie, extinsă asupra întregului corp, ar fi putut avea loc şi la maimuţele-vânător. Dar capacitatea lor de a crea unelte cu care să ucidă şi să jupoaie prada nu se prea poate să o fi precedat pe aceea de a folosi alte obiecte pentru a-şi curăţa părul. Chiar şi un cimpanzeu din sălbăticie foloseşte ocazional frunzele ca hârtie igienică atunci când are probleme cu defecaţia.

S-a avansat chiar ideea că descoperirea focului a fost cea care a dus la pierderea hainei de blană. Se argumentează că maimuţa-vânător ar fi simţit frigul doar în timpul nopţii şi că, o dată ce a dispus de luxul de a sta în jurul unui foc de tabără, s-a putut dispensa de blană putând astfel face faţă mai bine căldurii din timpul zilei.

O altă teorie, mai ingenioasă, este că, înainte de a deveni maimuţa-vânător, maimuţa-de-sol care părăsise

iniţial pădurea a cunoscut o fază îndelungată de maimuţă-acvatică. Ea este înfăţişată ca mutându-se spre ţărmurile mărilor tropicale în căutare de hrană. Acolo ar fi găsit moluşte şi crustacee şi alte fiinţe litorale relativ din abundenţă, o rezervă de hrană mult mai bogată şi mai atractivă decât cea din câmpie. La început s-ar fi grupat în jurul bazinelor naturale formate de stânci şi al apelor de adâncime mică, dar treptat ar fi început să înoate la adâncimi mai mari şi să se scufunde după hrană. In timpul acestui proces, se argumentează, şi-ar fi pierdut părul la fel ca şi alte mamifere care s-au reîntors la apa mării. Numai capul, care ieşea deasupra nivelului apei, şi-ar fi păstrat haina de blană pentru a-l apăra de razele directe ale soarelui. Apoi, mai târziu, când uneltele sale (iniţial create prin spargerea scoicilor deschise) au progresat suficient, ar fi părăsit leagănul litoralului îndreptându-se spre spaţiile deschise ale câmpiei ca vânător în formare.

Se susţine că această teorie explică de ce noi suntem astăzi atât de agili în apă, pe când cimpanzeii, rudele noastre actuale cele mai apropiate, sunt atât de neajutoraţi şi se îneacă repede.

Explică forma aerodinamică a corpului nostru şi chiar şi poziţia noastră verticală, cea din urmă presupunându-se a fi apărut pe măsură ce am pătruns tot mai adânc în apă. Ea lămureşte o trăsătură ciudată a orientării firelor de păr ale corpului nostru. O examinare atentă dezvăluie că minusculele noastre rămăşiţe de fire de păr de pe spate diferă izbitor de cele ale altor maimuţe. La noi, ele sunt îndreptate diagonal spre înapoi şi spre interior, către şira spinării. Aceasta urmează direcţia curentului de apă ce trece peste corpul unui înotător şi indică faptul că, dacă haina de păr s-a modificat înainte de a fi pierdută, atunci s-a modificat

exact cum trebuia pentru a se reduce rezistenţa întâmpinată la înot. Se mai scoate în evidenţă faptul că suntem unici între toate primatele prin aceea că suntem singurii care posedă un strat gros de grăsime subcutanată. Este interpretat ca echivalentul unturii unei balene sau foci, ca un mijloc izolator de compensare. Se accentuează faptul că nici o altă explicaţie nu s-a dat acestei trăsături a anatomiei noastre. Chiar şi natura sensibilă a mâinilor noastre este explicată prin teoria acvatică. O mână suficient de grosolană, la urma-urmei, poate apuca un băţ sau o piatră, dar este nevoie de o mână suplă, sensibilă pentru a pipăi hrana în apă. Probabil că acesta a fost modul în care maimuţa-de-sol şi-a dobândit iniţial super mâna sa, şi apoi a trecut-o gata făcută maimuţei-vânător. In final, teoria acvatică îi înţeapă pe tradiţionalii vânători de fosile, subliniind că au fost unici în insuccesul lor de a descoperi legăturile vitale ce lipsesc din trecutul nostru străvechi, şi le vinde pontul că, dacă şi-ar da osteneala să caute prin zonele ce alcătuiau coastele litorale africane de acum un milion şi ceva de ani, ar putea găsi ceva ce i-ar avantaja.

Din păcate, acest lucru rămâne încă de făcut şi, în ciuda dovezilor indirecte foarte tentante, teoriei acvatice îi lipseşte un suport solid. Ea explică elegant o serie de trăsături speciale, dar cere, în schimb, acceptarea unei ipotetice faze evolutive majore pentru care nu există dovezi directe. (Chiar dacă, în cele din urmă, se va dovedi a fi adevărată, ea nu va veni într-o contradicţie flagrantă cu tabloul general al evoluţiei maimuţei-vânător din maimuţa-de-sol. Va însemna pur şi simplu că maimuţa-de-sol a trecut printr-o ceremonie mai mult decât salutară a botezului.)

Un argument complet diferit de alte ipoteze sugerează că, în loc să evolueze ca răspuns la mediul

fizic, pierderea părului a fost o tendinţă socială. Cu alte cuvinte ea a început nu ca un mijloc mecanic, ci ca un semnal. Bucăţi de piele neacoperite pot fi văzute la o serie de specii de primate, iar în anumite cazuri ele par să acţioneze ca semne de recunoaştere a speciei, permiţând unei maimuţe cu sau fără coadă să o identifice pe alta ca aparţinând propriului tip de maimuţe sau altui tip. Pierderea părului de către maimuţa-vânător este privită pur şi simplu ca o caracteristică selectată arbitrar care s-a întâmplat a fi adoptată ca însemn al identităţii de către această specie. Desigur, nu se poate nega că nuditatea pronunţată trebuie să fi făcut ca maimuţa goală să fie uimitor de uşor de identificat, dar există numeroase alte căi mai puţin drastice de a atinge acelaşi scop fără sacrificarea unei haine izolatoare valoroase.

O altă sugestie mergând pe aceeaşi linie prezintă pierderea părului ca o extindere a semnalizării sexuale. Se pretinde că mamiferele masculi sunt, în general, mai păroase decât femelele lor şi că, prin extinderea acestei diferenţe între sexe, femela maimuţei goale a reuşit să devină din ce în ce mai atractivă din punct de vedere sexual pentru mascul. Tendinţa de pierdere a părului ar afecta şi masculul, dar într-o mai mică măsură şi cu păstrarea unor zone speciale de contrast, cum ar fi barba. Această ultimă idee poate explica diferenţele de sex în privinţa părului, dar iarăşi, pierderea izolaţiei corpului ar fi un preţ mare numai pentru o înfăţişare sexy, chiar şi cu grăsime sub-cutanată ca mijloc de compensare parţială. O modificare a acestei idei este că nu a fost atât înfăţişarea, cât sensibilitatea la pipăit care era importantă din punct de vedere sexual. Se poate argumenta că expunându-şi pieile nude unul altuia în timpul contactelor sexuale, atât masculul, cât şi femela

ar deveni mai sensibili la stimulii erotici. La o specie care evolua spre perechea-cuplu, aceasta ar accentua efectul excitant al activităţilor sexuale şi ar întări sudura cuplului prin intensificarea recompenselor copulării.

Poate cea mai comună explicaţie dată lipsei părului este că aceasta a apărut ca mijloc de răcorire. Ieşind din pădurile umbroase, maimuţa-vânător s-a expus unei temperaturi mult mai mari decât cea cunoscută anterior şi se presupune că şi-a dat jos haina păroasă pentru a nu se supraîncălzi. La suprafaţă, explicaţia este destul de rezonabilă. Şi noi, la urma-urmei, ne scoatem jachetele într-o zi toridă de vară. Dar ea nu rezistă la o analiză mai profundă. In primul rând, nici unul dintre celelalte animale (de aproximativ mărimea noastră) din câmp deschis nu a procedat la fel. Dacă totul ar fi atât de simplu ne-am putea aştepta să vedem lei fără blană şi şacali fără blană. In schimb, aceştia au haine cu păr scurt, dar des. Expunerea pielii nude la aer măreşte în mod cert şansele de pierdere a căldurii, dar în acelaşi timp ea creşte câştigul de căldură şi riscul de vătămare datorită razelor solare, aşa cum ştie oricine face plajă. Experienţele din deşert au arătat că purtarea unei vestimentaţii uşoare reduce pierderea de căldură prin diminuarea evaporării apei, dar reduce şi câştigul de căldură din mediu cu 55% din cifra obţinută în condiţii de nuditate totală. La temperaturi cu adevărat ridicate, hainele mai grele şi libere, de tipul celor preferate în ţările arabe, reprezintă o protecţie mai bună chiar decât hainele uşoare. Ele opresc pătrunderea căldurii, dar, totodată, permit aerului să circule în jurul corpului şi ajută la evaporarea transpiraţiei răcoritoare.

In mod clar, situaţia este mai complicată decât pare la început. Ea depinde mult de nivelurile exacte ale temperaturii mediului şi de cantitatea de insolaţie

directă. Chiar dacă presupunem că clima era favorabilă pierderii părului — adică moderat de caldă, dar nu toridă — tot mai trebuie să explicăm diferenţa izbitoare dintre haina naturală a maimuţei goale Si cea a altor carnivore din câmp deschis. Există o modalitate în care putem face acest lucru, şi ea poate da cel mai bun răspuns de până acum la întreaga problemă a nudităţii noastre. Diferenţa esenţială dintre maimuţa-vânător şi rivalii săi carnivori este că ea nu era fizic înzestrată pentru a ţâşni fulgerător după pradă şi nici chiar pentru a se angaja în urmăriri lungi şi extenuante. Dar, totuşi, exact acest lucru trebuia să-l facă. A reuşit datorită creierului său mai bun, care a determinat acţiuni mai inteligente şi arme mai ucigătoare, dar în ciuda acestui fapt, astfel de eforturi trebuie să fi fost pentru ea o încercare uriaşă din punct de vedere al rezistenţei fizice. Vânătoarea era atât de importantă pentru ea, încât trebuia să se supună acestor eforturi, dar, făcându-le, este mai mult ca sigur că se supraîncălzea considerabil. Probabil că o puternică presiune selectivă a acţionat în favoarea reducerii acestei supraîncălziri şi orice mică îmbunătăţire era binevenită, chiar dacă însemna sacrificii în alte direcţii. însăşi supravieţuirea ei depindea de acest lucru. Acesta a fost cu siguranţă factorul-cheie care a operat transformarea unei maimuţe-vânător cu păr într-o maimuţă goală. Cu neotenia care să ajute evoluţia pe acest drum şi cu avantajele suplimentare de importanţă mai mică deja menţionate, devenea o variantă viabilă. Prin pierderea hainei grele de păr şi prin sporirea numărului de glande sudoripare pe toată suprafaţa corpului, se putea realiza o răcire considerabilă — nu pentru traiul din fiece clipă, ci pentru momentul suprem al vânătorii — cu producerea unei pelicule generoase de lichid care să se evapore de pe suprafaţa membrelor sale

încordate şi a trunchiului expuse la aer. Sistemul nu ar avea succes, desigur, dacă clima ar fi prea toridă, datorită vătămării pielii expuse, dar, într-un mediu moderat de cald, ar fi acceptabil. Este interesant că tendinţa a fost însoţită de dezvoltarea unui strat de grăsime subcutanat, ceea ce indică faptul că în alte perioade era necesar să se menţină corpul cald. Dacă aceasta pare să contrabalanseze pierderea hainei de păr, nu trebuie uitat că stratul de grăsime ajută la menţinerea căldurii corpului în condiţii de frig, fără a stânjeni evaporarea transpiraţiei când se produce supraîncălzirea. Combinarea părului redus cu sporirea numărului de glande sudorifice şi cu stratul de grăsime de sub piele pare să le fi dat strămoşilor noştri care munceau din greu tocmai ce le trebuia, dacă ţinem seama că vânătoarea era unul dintre cele mai importante aspecte ale noului lor mod de viaţă. Deci, iată Maimuţa Goală, verticală, vânând, purtând arme, teritorială, neotenică, deşteaptă, primată prin ascendenţă şi carnivoră prin adopţiune, gata de a cuceri lumea. Dar ea este o orientare foarte nouă şi experimentală, iar modelele noi au adeseori imperfecţiuni. Pentru ea principalele necazuri vor proveni din faptul că progresele sale de natură culturală o vor lua cu mult înaintea celor genetice. Genele sale vor rămâne în urmă şi i se va aminti constant că, în ciuda tuturor realizărilor sale în modelarea mediului, ea este, totuşi, în adâncul sufletului o biată maimuţă goală.

Ajunşi în acest punct, putem să-i lăsăm trecutul în urmă şi să vedem cum îi merge în ziua de azi. Cum se comportă maimuţa goală modernă? Cum îşi rezolvă străvechile probleme ale hrănirii, luptei, împerecherii şi creşterii celor mici? In ce măsură creierul său computer a fost capabil să-i reorganizeze instinctele de mamifer?

Poate că a trebuit să facă mai multe concesii decât îi place să recunoască. Vom vedea.

Capitolul doi
Sexul

Din punct de vedere sexual, maimuţa goală se găseşte astăzi într-o situaţie oarecum confuză. Ca primată este atrasă într-o direcţie, în calitate de carnivoră prin adopţiune este ademenită spre o alta, iar ca membru al unei comunităţi complicate şi civilizate este antrenată către o a treia cale.

Mai întâi, ea îşi datorează toate calităţile sexuale de bază strămoşilor ei maimuţe de pădure, culegătoare de fructe. Aceste caracterisdci au fost, apoi, modificate drastic pentru a se potrivi cu noul său mod de viaţă, de vânător în câmp deschis. A fost destul de dificil, dar apoi ele, la rândul lor, au trebuit să fie adaptate astfel ca să se potrivească dezvoltării rapide a unei structuri sociale tot mai complexe şi mai determinate din punct de vedere cultural.

Prima dintre aceste schimbări, de la culegătorul de fructe sexual la vânătorul sexual, s-a realizat pe o perioadă de timp relativ lungă şi cu destul succes. A doua schimbare a avut mai puţin succes. A avut loc prea repede şi a fost impusă ca depinzând mai curând de inteligenţă şi de aplicarea constrângerii prin învăţare, decât de modificări biologice bazate pe selecţie naturală. S-ar putea spune că nu atât progresul civilizaţiei a modelat comportamental sexual modern, cât comportamentul sexual a dat forma civilizaţiei. Dacă vi se pare o afirmaţie ce merge prea departe, să-mi expun mai întâi punctul de vedere şi, apoi, putem relua controversa la sfârşitul capitolului.

Pentru început, trebuie să stabilim cu precizie cum se comportă astăzi maimuţa goală când se manifestă din punct de vedere sexual. Acest lucru nu e atât de uşor pe cât pare, datorită marii variabilităţi ce există atât între societăţi, cât şi în interiorul lor. Singura soluţie este de a lua rezultate medii obţinute pe eşantioane largi din cele mai reuşite societăţi. Societăţile mici, înapoiate şi nereuşite pot fi în mare măsură ignorate. Ele pot avea obiceiuri sexuale fascinante şi bizare, dar, biologic vorbind, ele nu mai reprezintă direcţia principală a evoluţiei. într-adevăr, este foarte posibil ca tocmai comportamental sexual neobişnuit să fi contribuit la transformarea lor în eşecuri biologice ca grupuri sociale.
Cele mai multe din informaţiile detaliate de care dispunem provin dintr-un număr de studii efectuate cu eforturi deosebite în ultimii ani în America de Nord şi se bazează în mare măsură pe această cultură. Din fericire, biologic ea este o cultură foarte mare şi reuşită şi putem, fără a ne teme exagerat de denaturări, să o luăm ca reprezentativă pentru maimuţa goală modernă.

Comportamentul sexual la specia noastră trece prin trei faze caracteristice: formarea perechii, activitatea precopulatorie şi copularea; de obicei, dar nu întotdeauna, în această ordine. Etapa formării perechii, numită uzual curtare, este remarcabil de prelungită faţă de standardele animale, durând frecvent săptămâni şi chiar luni de zile. Ca la multe alte specii ea se caracterizează printr-un comportament experimental, contradictoriu, implicând conflicte între teamă, agresiune şi atracţie sexuală. Nervozitatea şi ezitările se reduc treptat dacă semnalele sexuale reciproce sunt suficient de puternice. Acestea implică expresii complexe ale feţei, poziţii ale corpului şi vocalizări. Cele din urmă implică semnale sonore ale vorbirii, foarte specializate şi

simbolizate, dar, în egală măsură de important, ele prezintă partenerului de sex opus un ton distinct de vocalizare. Despre un cuplu care-şi face curte se spune adesea că „îşi şoptesc dulci nimicuri" şi această expresie rezumă clar semnificaţia tonului vocii în opoziţie cu ceea ce este rostit.

După etapele iniţiale ale afişării vizuale şi vocale, apar contacte simple între corpuri. Acestea însoţesc, de obicei, locomoţia, care sporeşte considerabil acum când cei ce constituie perechea se află împreună. Contactele mână-în-mână şi braţ-la-braţ sunt urmate de contacte gură-faţă şi gură-la-gură. Apare îmbrăţişarea reciprocă, atât static, cât şi în timpul mersului. Sunt obişnuite pornirile bruşte în fugă spontană, în jocul de-a prinselea, în săriturişi dans şi pot reapărea şabloane de joacă juvenilă.

O bună parte din această fază a formării perechii poate avea loc în public, dar când se trece în faza premergătoare copulării, este căutată intimitatea şi modelele comportamentale ce urmează se desfăşoară în izolare faţă de alţi membri ai speciei, cât mai departe posibil. O dată cu faza premergătoare copulării apare ca izbitoare adoptarea tot mai frecventă a unei poziţii orizontale. Contactele corp-la-corp sporesc atât ca forţă, cât şi ca durată. Poziţiile unul lângă celălalt de mică intensitate duc la contacte faţă-faţă de mare intensitate. Aceste poziţii se pot menţine multe minute şi chiar câteva ore, în timp ce semnalele vocale şi vizuale devin treptat mai puţin importante, iar cele tactile tot mai frecvente. Ultimele implică mici mişcări şi apăsări de diferite intensităţi cu toate părţile corpului, dar, în special, cu degetele, mâinile, buzele şi limba. îmbrăcămintea este parţial sau total înlăturată şi

stimularea tactilă piele-pe-piele este extinsă pe o suprafaţă cât mai mare posibil.

Contactele gură-la-gură ating cea mai mare frecvenţă şi cea mai lungă durată în această fază, presiunea exercitată de buze variind de la delicateţe extremă la violenţă extremă. în timpul răspunsurilor de intensitate mai mare buzele sunt despărţite, iar limba este introdusă în gura partenerului. Mişcările active ale limbii sunt, apoi, folosite pentru a stimula pielea sensibilă din interiorul gurii. Buzele şi limba mai sunt aplicate şi pe multe alte zone ale corpului partenerului, în special pe lobii urechilor, pe gât, şi pe organele genitale. Masculul acordă o atenţie deosebită sânilor şi sfârcurilor femelei, iar contactul cu buzele şi limba se prelungeşte aici într-un lins şi supt mai minuţios. O dată contactate, organele genitale ale partenerului pot deveni şi ele ţinta unor acţiuni repetate de acest gen. Când se întâmplă acest lucru, masculul se concentrează în mare măsură asupra clitorisului femelei, femela asupra penisului masculului, deşi sunt implicate şi alte zone în ambele cazuri.

Pe lângă sărutat, lins şi supt, gura mai este aplicată pe diferite zone ale corpului partenerului pentru a muşca cu diferite intensităţi. în mod obişnuit nu înseamnă mai mult decât o ciugulire uşoară a pielii, sau o ciupire delicată, dar poate deveni uneori o muşcătură puternică sau chiar dureroasă. Intercalat între runde de stimulare orală a corpului partenerului, şi adesea însoţind-o, pipăitul este şi el mult practicat.

Mâinile şi degetele explorează întreaga suprafaţă a corpului, concentrându-se, în special, asupra feţei şi, mai intens, asupra feselor şi a regiunii genitale. Ca şi la contactele orale, masculul acordă o atenţie deosebită sânilor şi sfârcurilor femelei. Oriunde se plimbă, degetele lovesc şi mângâie repetat. Din când în când apucă cu

forţă şi îşi înfig unghiile adânc în carne. Femela poate apuca penisul masculului sau îl poate mângâia ritmic, simulând mişcările copulării, iar masculul stimulează organele genitale ale femelei, îndeosebi clitorisul, în mod asemănător, din nou adesea cu mişcări ritmice.

Pe lângă aceste contacte cu gura, cu mâna şi, în general, corporale, există şi o tendinţă — în perioada de intensă activitate precopulatorie - de a-şi freca ritmic organele genitale de corpul partenerului. Se observă, de asemenea, o tendinţă puternică de alăturare şi încrucişare a braţelor şi picioarelor, cu contracţii ocazionale puternice ale muşchilor, astfel încât corpul este proiectat într-o stare de tensiune violentă, urmată de relaxare.

Aceştia sunt, aşadar, stimulii sexuali care sunt daţi partenerului în timpul rundelor de activitate premergătoare copulării şi care generează suficientă excitaţie sexuală fiziologică pentru ca să se producă copularea. Copularea începe cu introducerea penisului masculului în vaginul femelei. Acest lucru se face în mod obişnuit cu cuplul faţă în faţă, masculul deasupra femelei, ambii în poziţie orizontală, cu picioarele femelei depărtate. Sunt multe variante ale acestei poziţii, aşa cum vom discuta mai târziu, dar ea este cea mai simplă şi cea mai obişnuită. Masculul începe, apoi, o serie de mişcări ritmice pelviene de tip du-te-vino. Ele pot varia considerabil ca forţă şi viteză, dar într-o situaţie lipsită de inhibiţie sunt, de obicei, mai degrabă rapide şi adânc penetrante. Pe măsură ce copularea înaintează există tendinţa de a reduce cantitativ contactele orale şi manuale sau cel puţin de a le reduce fineţea şi complexitatea. Cu toate acestea, formele acum subsidiare, de stimulare mutuală continuă încă într-o

oarecare măsură aproape pe tot parcursul secvenţelor copulării.

Faza copulării este, de obicei, mult mai scurtă decât cea premergătoare. Masculul ajunge la actul mistuitor al ejaculării spermei în câteva minute în cele mai multe cazuri, dacă nu sunt utilizate tactici deliberate de întârziere. Alte primate femele par să nu ajungă la apogeu în secvenţele sexuale, dar maimuţa goală este neobişnuită în această privinţă. Dacă masculul continuă copularea pentru o perioadă de timp mai lungă, femela ajunge şi ea în cele din urmă la un moment de maxim consum, la o experienţă exploziv orgasmică, la fel de violentă şi eliberatoare ca şi a masculului, şi fiziologic identică cu ea în totul, cu singura excepţie evidentă a ejaculării spermei. Unele femele pot ajunge la acest punct foarte repede, altele deloc, dar în medie el este atins între 10 şi 20 de minute de la începerea copulării.

Este ciudat că există această discrepanţă între mascul şi femelă în ceea ce priveşte timpul necesar pentru a ajunge la apogeul actului sexual şi la eliberarea din încordare. Este o chestiune ce va trebui discutată în detaliu mai târziu când va fi analizată semnificaţia funcţională a diferitelor şabloane sexuale. Este suficient să spunem în acest punct că masculul poate depăşi factorul timp şi poate conduce femela la orgasm, fie prin prelungirea şi intensificarea stimulării premergătoare copulării, astfel încât ea este deja puternic excitată înainte de a avea loc introducerea penisului, sau el poate utiliza tactici de autoinhibiţie în timpul copulării pentru a-şi întârzia propriul apogeu, sau poate continua copularea imediat după ejaculare şi înainte de a-şi pierde erecţia, sau poate să se odihnească pentru puţin timp şi, apoi, să se copuleze pentru a doua oară. In cazul din urmă, apetitul său sexual redus va face automat să-i trebuiască

mult mai mult timp pentru a ajunge la următorul apogeu, ceea ce îi va da femelei suficient timp cu această ocazie pentru a şi-l atinge pe al ei. După ce ambii parteneri au ajuns la orgasm urmează, în mod normal, o perioadă considerabilă de epuizare, relaxare, odihnă şi, deseori, somn.

De la stimulii sexuali trebuie să ne îndreptăm acum atenţia către reacţiile sexuale. Cum răspunde corpul la toată această stimulare intensă? La ambele sexe au loc însemnate intensificări ale pulsului, ale tensiunii şi respiraţiei. Aceste schimbări încep în timpul activităţilor premergătoare copulării şi ating un maxim în timpul apogeului copulării. Pulsul, care, în condiţii normale, este cuprins între 70 — 80 pe minut, creşte până la 100 în timpul primelor faze ale excitaţiei sexuale, apoi urcă până la 130 în timpul excitaţiei intense şi atinge un maxim de aproximativ 150 în momentul orgasmului. Tensiunea, care începe la aproximativ 120, urcă până la 200 sau chiar 250 la apogeul actului sexual. Respiraţia devine mai adâncă şi mai rapidă pe măsură ce excitaţia creşte şi apoi, pe măsură ce se apropie orgasmul, devine un gâfâit prelungit, adesea însoţit de gemete şi mormăieli ritmice. La apogeu, faţa poate fi contorsionată, cu gura larg deschisă şi nările dilatate, asemănător cu ceea ce se vede la un atlet la limita efortului sau la cineva care n-are aer.

O altă schimbare majoră care are loc în timpul excitării sexuale este o schimbare puternică a repartizării sângelui, din regiunile de profunzime către zonele de suprafaţă ale corpului. Această forţare totală a unui surplus de sânge în piele duce la o serie de rezultate remarcabile. Ea creează nu numai un corp care se simte, în general, mai cald la atingere — aprinderea sau focul sexual —, ci şi modificări specifice într-o serie de zone

specializate. La intensităţi mari ale excitaţiei apare o roşeaţă sexuală caracteristică. Ea se poate vedea cel mai adesea la femelă,la care apare, de obicei, în regiunea stomacului şi partea superioară a abdomenului, apoi se întinde către partea superioară a sânilor, a toracelui, în general, între sâni şi pe părţile lor laterale sfârşind, în cele din urmă, sub sâni. Faţa şi gâtul pot fi şi ele implicate. La femelele cu un răspuns foarte intens poate cuprinde şi zona inferioară a abdomenului, umerii, coatele, iar la orgasm, coapsele, fesele şi spatele. In anumite cazuri, ea poate acoperi întreaga suprafaţă a corpului. A fost descrisă ca o erupţie de tipul pojarului şi pare a fi un semnal sexual vizual. Ea apare, dar în mai puţine cazuri, şi la mascul unde, la fel, începe din regiunea superioară a abdomenului, se răspândeşte pe piept, pe gât şi pe faţă. Ocazional acoperă şi antebraţele şi coapsele. O dată ce s-a ajuns la apogeu, roşeaţa sexuală dispare rapid, estompându-se în ordine inversă succesiunii în care a apărut.

Pe lângă roşeaţa sexuală şi vasodilataţia generală, are loc şi o vasocongestie pronunţată a diferitelor organe dilatabile. Această acumulare de sânge este cauzată de faptul că arterele pompează sânge în aceste organe mai repede decât pot venele să-l evacueze. Starea respectivă poate fi menţinută o perioadă de timp considerabilă deoarece umflarea vaselor de sânge din organe contribuie ea însăşi la închiderea venelor care încearcă să evacueze sângele. Aceasta are loc la buze, nas, lobii urechilor, sfârcuri şi organe genitale la ambele sexe şi, de asemenea, la sânii femelelor. Buzele devin umflate, mai roşii şi mai ieşite în afară ca oricând. Părţile moi ale nasului se umflă, iar nările se dilată. Lobii urechilor se îngroaşă şi se umflă şi ei. Sfârcurile se măresc şi se întăresc la ambele sexe, dar mai mult la femele.

(Aceasta se datoreşte nu numai vasocongestiei, ci şi contracţiei musculare a sfârcurilor.) Lungimea sfârcurilor femelei creşte cu până la un centimetru, iar diametrul sfârcului cu până la jumătate de centimetru. Regiunea areolară de piele pigmentată din jurul sfârcurilor se inflamează şi se colorează mai intens la femelă, dar nu şi la mascul. Totodată, sânul femelei se măreşte considerabil. Când se ajunge la orgasm sânul unei femele obişnuite creşte cu până la 25% din mărimea sa normală. El devine mai tare, mai rotunjit şi mai pronunţat.

Organele genitale ale ambelor sexe suferă modificări considerabile, pe măsură ce excitaţia creşte. In pereţii vaginului femelei are loc o masivă vasocongestie care duce la lubrifierea rapidă a traiectului vaginal. In unele cazuri aceasta se poate realiza în câteva secunde de la începutul activităţii premergătoare copulării. Are loc o alungire şi o dilatare a celor două treimi superioare ale traiectului vaginal, lungimea totală a vaginului crescând până la 10 centimetri în faza de puternică excitaţie sexuală.

Pe măsură ce se apropie orgasmul, se produce o umflare a treimii inferioare a traiectului vaginal, iar în timpul orgasmului propriu-zis are loc o contracţie prin spasm muscular a acestei regiuni, de două până la patru secunde, urmată de contracţii ritmice la intervale de opt zecimi de secundă. La fiecare orgasm sunt trei până la cincisprezece astfel de contracţii ritmice. Pe durata excitaţiei, organele genitale ale femelei se dilată considerabil. Labiile exterioare se deschid şi se pot mări de două până la trei ori faţă de normal. Labiile interioare se dilată şi ele de două sau de trei ori faţă de diametrul normal şi ajung să depăşească învelişul protector al labiilor exterioare, adăugând prin aceasta încă un

centimetru la lungimea totală a vaginului. Pe măsură ce excitaţia creşte apare o a doua modificare puternică a labiilor interioare. Deja vasocongestionate şi proeminente, ele îşi schimbă acum culoarea în roşu aprins. Clitorisul (corespondentul la femelă al penisului masculului) devine şi el mai mare şi mai proeminent când începe excitaţia sexuală, dar, pe măsură ce excitaţia se intensifică, dilataţia labială tinde să mascheze această modificare, iar clitorisul este retras sub învelişul labial. El nu poate în această etapă târzie să fie stimulat de penis, dar în starea sa de dilatare şi sensibilizare poate fi încă afectat indirect de presiunea ritmică la care este supus prin mişcările de penetraţie ale masculului.

Penisul suferă o modificare considerabilă odată cu excitarea sexuală. Din starea să moale, flască, se dilată, se întăreşte şi se ridică prin intermediul unei intense vasocongestii. Lungimea sa normală, medie, de 9 centimetri şi jumătate creşte cu şapte până la opt centimetri. Diametrul creşte şi el considerabil, dând speciei cel mai mare penis erect dintre toate primatele actuale.

In momentul apogeului sexual al masculului au loc puternice contracţii musculare ale penisului care expulzează lichidul seminal în traiectul vaginal. Primele dintre aceste contracţii sunt cele mai puternice şi au loc la intervale de 0,8 dintr-o secundă — aceeaşi rată ca şi contracţiile vaginale orgasmice ale femelei.

Pe durata excitaţiei, pielea scrotală a masculului se strânge şi mobilitatea testiculelor este redusă. Ele sunt ridicate printr-o scurtare a canalelor seminale (aşa cum, într-adevăr, sunt ele la frig, teamă şi mânie) şi sunt ţinute strâns lipite de corp. Vasocongestia zonei duce la dilatarea testiculelor cu până la 50% sau 100%.

Iată, aşadar, principalele modificări care afectează configuraţia corporală a masculului şi a femelei ca urmare a activităţii sexuale. Odată ce s-a ajuns la apogeu, toate transformările notate sunt rapid inversate, iar individul în repausul de după actul sexual revine repede la starea fiziologică normală, liniştită. Există un răspuns final, postorgasmic ce merită menţionat. Poate apărea o sudaţie abundentă atât a masculului, cât şi a femelei imediat după apogeul sexual şi fenomenul poate avea loc indiferent cât de mult sau cât de puţin efort fizic a fost depus în activităţile sexuale anterioare. Totuşi, deşi nu este legată de consumul fizic total, ea are o legătură cu intensitatea orgasmului în sine. Pelicula de sudoare apare pe spate, coapse şi partea superioară a pieptului. Sudoarea poate curge de la subsuori. în cazuri de mare intensitate, întregul trunchi, de la umeri până la coapse, poate fi implicat. Palmele şi tălpile transpiră şi ele, iar când faţa se înroşeşte poate apărea transpiraţia şi pe frunte şi deasupra buzei superioare. Acest scurt rezumat al stimulilor sexuali ai speciei noastre şi al răspunsurilor la aceştia poate acum servi ca bază pentru discutarea semnificaţiei comportamentului nostru sexual în relaţie cu originea şi modul nostru general de viaţă, dar mai întâi merită subliniat că diferitele stimulente şi răspunsuri menţionate nu au toate aceeaşi frecvenţă. Unele apar inevitabil ori de câte ori un mascul şi o femelă practică o activitate sexuală, dar altele se manifestă numai într-un număr limitat de cazuri. Chiar şi aşa, ele au o frecvenţă suficient de mare pentru a fi socotite drept „caracteristici ale speciei". In privinţa răspunsurilor corpului, roşeaţa în actul sexual se întâlneşte la 75% din femele şi la aproximativ 25% din masculi. Erecţia sfârcurilor este universală la femele, dar apare numai la 60% din masculi. Sudaţia abundentă

după orgasm este o trăsătură a 33% atât din masculi, cât şi din femele.
Cu excepţia acestor cazuri specifice, majoritatea celorlalte reacţii corporale menţionate sunt totdeauna prezente deşi, desigur, intensitatea şi durata lor efectivă variază în funcţie de circumstanţe.

Un alt punct ce trebuie clarificat este modul în care aceste activităţi sexuale sunt repartizate pe întreaga durată a vieţii individului. In primul deceniu de viaţă nu poate avea loc o activitate sexuală adevărată la nici unul dintre sexe. La copiii mici se poate observa mult din aşa-numita „joacă sexuală", dar până ce femela nu a început să ovuleze, iar masculul să ejaculeze, în mod evident şabloanele sexuale nu pot apărea. Menstruaţia începe la unele femele la vârsta de zece ani şi, până la paisprezece ani, 80% din tinerele femele au o menstruaţie activă. Până la 19 ani o au deja toate. Dezvoltarea părului pubian, lăţirea şoldurilor şi umflarea sânilor însoţesc această modificare şi, de fapt, o precedă puţin. Creşterea generală a corpului se derulează mai încet şi nu se termină până în al douăzeci şi unulea an. Prima ejaculare la băieţi nu are loc, de obicei, până nu au unsprezece ani, astfel că ei sunt din punct de vedere sexual mai întârziaţi decât fetele. (Cea mai timpurie ejaculare înregistrată este la opt ani, dar este un lucru cât se poate de ieşit din comun.)

Până la doisprezece ani, 25% din băieţi au avut experienţa primei ejaculări, iar până la paisprezece ani o au deja 80%. (In acest moment, aşadar, ei le-au ajuns din urmă pe fete.) Vârsta medie pentru prima ejaculare este treisprezece ani şi zece luni. Ca şi la fete, aceasta este însoţită de modificări caracteristice. Părul începe să crească pe corp, în special în regiunea pubiană şi pe faţă. Succesiunea lui obişnuită de apariţie este: regiunea

pubiană, subsuoară, zona de deasupra buzelor, obrajii, bărbia, şi, apoi, mult mai treptat, pieptul şi celelalte părţi ale corpului. In locul lăţirii şoldurilor are loc o lărgire a umerilor. Vocea devine mai gravă. Această ultimă schimbare se observă şi la fete, dar într-o măsură mult mai mică. La ambele sexe se manifestă şi o accelerare a creşterii organelor genitale propriu-zise. Este interesant că, dacă se măsoară reacţia de răspuns sexual în funcţie de frecvenţa orgasmului, masculul ajunge mult mai repede la performanţa de vârf decât femela. Deşi masculii îşi încep procesul de maturizare sexuală la un an, un an şi ceva după fete, ei ating apogeul orgasmic în adolescenţă, în timp ce fetele nu îl ating până pe la 25 sau chiar 30 de ani. De fapt, femela speciei noastre trebuie să aibă vârsta de 29 de ani pentru a putea intra în rezonanţă intimă cu orgasmul unui mascul de 15 ani. Numai 23% din femelele de 15 ani au trăit deja experienţa orgasmului, iar cifra se ridică numai la 53% până la vârsta de 20 de ani. Până la 35 de ani ajunge la 90%. Masculul adult realizează în medie aproximativ trei orgasme pe săptămână, şi peste 7% ejaculează zilnic sau de mai multe ori pe zi. Frecvenţa cea mai ridicată a orgasmului la masculul normal este între 15 şi 30 de ani, şi apoi scade constant de la 30 de ani până la bătrâneţe. Capacitatea de a ejacula de mai multe ori se diminuează, iar unghiul la care penisul realizează erecţia scade şi el. Erecţia poate fi menţinută în medie aproape o oră spre vârsta de 20 de ani, dar scade numai la 7 minute la 70 de ani. Cu toate acestea, 70% din masculi sunt încă activi din punct de vedere sexual la vârsta de 70 de ani. Un tablou asemănător de diminuare a sexualităţii se întâlneşte şi la femelă, odată cu înaintarea în vârstă. încetarea mai mult sau mai puţin bruscă a ovulaţiei nu reduce în mod marcant intensitatea răspunsului sexual,

când populaţia este luată ca întreg. Există, totuşi, mari variaţii individuale în ceea ce priveşte influenţa sa asupra comportamentului sexual.

Cea mai mare parte a activităţii copulatorii despre care discutăm are loc atunci când partenerii formează o pereche.

Aceasta poate lua forma unei căsătorii recunoscute oficial sau a unei legături neoficiale oarecare. Marea frecvenţă a copulării nonmaritale, care se ştie că există, nu trebuie considerată ca implicând o promiscuitate aleatorie. In majoritatea cazurilor, ea implică obişnuita curtare şi comportamentul tipic de formare a perechii, chiar dacă perechea rezultată nu este destul de durabilă. Aproximativ 90% din populaţie ajunge să formeze perechi, dar numai 50% din femele şi 84% din masculi trăiesc experienţa copulării înainte de căsătorie. Până la vârsta de 40 de ani, 26% din femelele măritate şi 50% din masculii însuraţi trăiesc experienţa copulării extraconjugale. De asemenea, perechile oficiale se destramă complet într-un număr de cazuri şi sunt abandonate (0,9%, în 1956, în America, de exemplu).
Mecanismul de constituire a perechilor la specia noastră, deşi foarte puternic, este departe de a fi perfect. Acum când avem toate aceste fapte înaintea noastră putem începe să punem întrebări. Cum ne ajută să supravieţuim modul în care ne comportăm din punct de vedere sexual? De ce ne comportăm în felul acesta şi nu altfel? Putem fi ajutaţi la aceste întrebări dacă mai punem una: cum este comportamentul nostru sexual în comparaţie cu cel al altor primate actuale?

Imediat putem vedea că există o activitate sexuală mult mai intensă la propria noastră specie decât la oricare alte primate, inclusiv, cele cu care ne înrudim cel mai îndeaproape. La ele, lunga fază a curtării lipseşte.

Cu greu vreuna din maimuţele cu şi fără coadă stabileşte relaţii tip cuplu îndelungate. Şabloanele premergătoare copulării sunt scurte şi, de obicei, nu constau în altceva decât în câteva expresii faciale şi vocalizări simple. Copularea însăşi este şi ea foarte scurtă. (La babuini, de exemplu, timpul scurs de la montă până la ejaculare nu este mai lung de 7 până la 8 secunde, cu un total de nu mai mult de cincisprezece mişcări pelviene, adesea mai puţine.) Femela pare a nu trăi experienţa unui apogeu. Dacă există ceva ce ar putea fi numit orgasm, acela este un răspuns trivial în comparaţie cu cel al femelei speciei noastre. Perioada de receptivitate sexuală a femelei maimuţei cu sau fără coadă este mai restrânsă. De obicei, ea durează numai aproximativ o săptămână sau puţin mai mult din ciclul lor lunar.

Chiar şi aceasta este un progres faţă de mamiferele inferioare, la care este limitată mai drastic la timpul efectiv al ovulaţiei; dar la specia noastră tendinţa primatelor către o receptivitate mai îndelungată a fost împinsă până la limită, astfel încât femela este receptivă practic tot timpul. Odată ce femela maimuţei cu coadă sau fără coadă este gestantă sau alăptează, ea încetează de a mai fi sexual activă. Din nou, specia noastră şi-a întins activitatea sexuală şi în aceste perioade, aşa încât numai cu puţin înainte şi puţin după naştere, copularea este serios limitată.

Categoric, maimuţa goală este cea mai sexy primată actuală. Pentru a afla cauza trebuie să privim din nou înapoi la originea sa. Ce s-a întâmplat? Mai întâi a trebuit să vâneze dacă voia să supravieţuiască. In al doilea rând, a trebuit să aibă un creier mai bun care să depăşească handicapul corpului său neadecvat vânătorii. In al treilea rând, a trebuit să aibă o copilărie mai lungă pentru a-i creşte un creier mai mare şi pentru a-l educa.

In al patrulea rând, femelele au trebuit să se preocupe numai de copii în timpul cât masculii vânau. In al cincilea rând, masculii au trebuit să coopereze unul cu altul la vânătoare. In al şaselea rând, ei au trebuit să stea vertical şi să utilizeze arme pentru ca vânătoarea să fie încununată de succes. Nu vreau să las să se înţeleagă că aceste modificări au avut loc în această ordine; dimpotrivă, ele s-au petrecut fără îndoială treptat şi în acelaşi timp, fiecare modificare contribuind şi la cealaltă. Pur şi simplu, enumăr cele şase modificări majore, de bază, ce au avut loc odată cu evoluţia maimuţei-vânător. Inerente acestor modificări sunt, cred eu, toate ingredientele necesare pentru a alcătui actuala noastră complexitate sexuală.

Să începem prin a spune că masculii trebuiau să fie siguri că femelele aveau să le fie fidele când le lăsau singure şi se duceau la vânat. Astfel, femelele au trebuit să dezvolte o tendinţă de formare a perechilor. Dacă masculii mai slabi cooperau la vânătoare, lor trebuia să li se dea mai multe drepturi sexuale. Femelele ar fi trebuit să fie cu mai multă largheţe împărţite, organizarea sexuală să fie mai democratică, mai puţin tiranică. Totodată, tendinţa de a forma perechi ar fi trebuit să fie mult mai puternică şi la masculi. Mai mult, masculii erau acum înarmaţi cu arme aducătoare de moarte, iar rivalităţile sexuale erau mult mai periculoase: din nou, un motiv serios ca fiecare mascul să fie satisfăcut cu o singură femelă. Peste toate acestea erau obligaţiile, mult mai mari pentru părinţi, faţă de odraslele care creşteau încet. Trebuia dezvoltat un comportament parental, iar îndatoririle părinţilor împărţite între mamă şi tată; un alt motiv serios pentru un cuplu puternic. Luând această situaţie ca punct de pornire, putem vedea cum alte lucruri au decurs din ea. Maimuţa goală a trebuit să-şi

dezvolte capacitatea de a se îndrăgosti, pentru a se canaliza sexual către un singur partener şi a crea un cuplu. Oricum aţi lua-o, se ajunge la acelaşi lucru. Cum a reuşit ea să o facă? Care au fost factorii care i-au favorizat această tendinţă? Ca primată, ea avea deja înclinaţia de a forma cupluri nedurabile, de câteva ore sau poate chiar şi câteva zile, dar acum tendinţa trebuia intensificată şi extinsă. Un lucru care i-a venit în ajutor a fost propria sa copilărie prelungită. în timpul anilor lungi de creştere avea şansa să-şi dezvolte o relaţie personală adâncă cu părinţii, relaţie mult mai puternică şi durabilă decât ar fi putut cunoaşte oricare maimuţă tânără. Pierderea acestei legături cu părinţii odată cu maturizarea şi independenţa crea un „vid de relaţie" — un gol ce trebuia umplut. Era, prin urmare, deja pregătită pentru dezvoltarea unei legături noi, la fel de puternice, care s-o înlocuiască pe cealaltă.

Chiar dacă era suficient pentru a-i intensifica nevoia de a forma un nou cuplu, tot ar mai fi trebuit ceva în plus care să-l menţină. El trebuia să dureze suficient de mult pentru lungul proces de creştere al unei familii. Dacă se îndrăgostea, trebuia să rămână îndrăgostit. Dezvoltând o fază de curtare prelungită şi excitant putea asigura prima condiţie, dar mai trebuia ceva şi după aceea. Metoda cea mai simplă şi cea mai directă de a realiza acest lucru era de a face activităţiile „în doi" ale perechii mai complicate şi mai recompensante. Cu alte cuvinte, să facă sexul mai sexy.

Cum s-a realizat aceasta? In toate modurile posibile, pare a fi răspunsul. Dacă privim acum înapoi la comportamentul maimuţei goale din ziua de azi, putem vedea cum a prins formă modelul. Receptivitatea sporită a femelei nu poate fi explicată numai prin creşterea natalităţii. Este adevărat că fiind pregătită să se

copuleze când se află încă în faza maternă de creştere a unui copil, femela măreşte natalitatea. Cu perioada de dependenţă foarte lungă, ar fi fost un dezastru dacă s-ar fi întâmplat aşa.

Dar aceasta nu poate explica de ce ea este gata să primească masculul şi să aibă apetit sexual pe parcursul fiecăruia din ciclurile ei lunare. Ea ovulează numai la o anumită dată în timpul ciclului, astfel încât copularea în tot restul timpului nu poate avea o funcţie de procreare. Ponderea mare a copulării la specia noastră are în vedere evident nu producerea de progenituri, ci o cimentare a cuplului, asigurând partenerilor sexuali recompense reciproce. Consumarea repetată a actului sexual la o pereche-cuplu este deci categoric nu un fel de produs sofisticat, decadent al civilizaţiei moderne, ci o tendinţă adânc înrădăcinată, cu fundament biologic şi sănătoasă din punct de vedere al evoluţiei speciei noastre. Chiar şi când a încetat să treacă prin ciclurile lunare — cu alte cuvinte, când este însărcinată — femela îşi păstrează receptivitatea faţă de mascul. Acest lucru este şi el deosebit de important deoarece, în sistemul un mascul — o femelă ar fi periculos ca masculul să fie frustrat o perioadă prea îndelungată. S-ar pune în pericol legătura cuplului.

Pe lângă creşterea timpului în care activităţile sexuale pot avea loc, activităţile înseşi au fost perfecţionate. Viaţa de vânători care ne-a dat pielea nudă şi mâini mai sensibile ne-a dat şi posibilitatea unor contacte corp la corp, stimulative din punct de vedere sexual. In faza precopulatorie, acestea joacă un rol major. Mângâierea, frecarea, apăsarea şi dezmierdarea sunt practicate din plin şi depăşesc de departe orice am întâlnit la alte specii ale primatelor. De asemenea, organele specializate, cum sunt buzele, lobii urechilor,

sfârcurile, sânii şi organele genitale, sunt bogat înzestrate cu terminaţii nervoase şi au devenit foarte sensibile la stimularea erotică tactilă. Lobii urechilor, într-adevăr, par a se fi dezvoltat exclusiv în acest scop. Anatomiştii i-au numit, adesea, anexe fără rost, „excrescenţe de grăsime inutile".

In limbajul comun ei sunt explicaţi ca „rămăşiţe" din timpul când aveam urechi mari. Dar dacă ne uităm la alte specii ale primatelor, vedem că ele nu posedă lobi cărnoşi la urechi. Se pare nu numai că nu sunt o rămăşiţă, ci sunt ceva nou, şi când descoperim că sub influenţa stimulării sexuale ei se congestionează, se umflă şi devin hipersensibili, nu încape îndoială că evoluţia lor este legată exclusiv de formarea unei zone erogene noi. (Surprinzător, rolul umilului lob al urechii a fost cam neglijat în acest context, dar merită remarcat că s-au înregistrat cazuri atât de mascul, cât şi de femelă care au ajuns efectiv la orgasm ca urmare a stimulării lobilor urechilor.) Este interesant de remarcat că nasul proeminent, cărnos al speciei noastre este o altă trăsătură unică şi misterioasă pe care anatomiştii nu o pot explica. Cineva a denumit-o „o variaţiune exuberantă fără nici o semnificaţie funcţională". Este greu de crezut că ceva atât de pozitiv şi distinct, de genul anexelor primatelor, să fi evoluat fără nici o funcţie. Dacă cineva citeşte că pereţii laterali ai nasului conţin un ţesut spongios, erectil, care duce la lărgirea nasului şi dilatarea nărilor prin vasocongestie în timpul stimulării sexuale, acel cineva începe să se mire. Asemănător repertoriului tactil îmbunătăţit, există unele progrese pe plan vizual, am zice unice. Expresiile faciale complexe joacă un rol important aici, deşi evoluţia lor se leagă de îmbunătăţirea comunicării şi în multe alte contexte. Ca specie a primatelor, noi avem musculatura facială cea

mai bine dezvoltată şi cea mai complexă din întreaga grupă. Intr-adevăr, avem sistemul de expresie facială cel mai subtil şi complex dintre toate animalele actuale. Făcând mişcări infime ale musculaturii din jurul gurii, nasului, ochilor, sprâncenelor şi ale frunţii, şi recombinând aceste mişcări în multiple feluri, putem transmite o întreagă gamă de modificări complexe ale stărilor sufleteşti. In timpul relaţiilor sexuale, îndeosebi în timpul fazei iniţiale a curtării, aceste expresii sunt de o importanţă covârşitoare. (Forma lor exactă va fi discutată într-un alt capitol.) în timpul stimulării sexuale pupilele se dilată şi ele şi, deşi este o modificare mică, putem fi mai sensibili la ea decât ne dăm seama. Suprafaţa globilor oculari străluceşte şi ea. Ca şi lobii urechilor şi nasul proeminent, buzele speciei noastre sunt o trăsătură unică, neîntâlnită altundeva la primate. Desigur, toate primatele au buze, dar nu răsfrânte în afară ca ale noastre. Cimpanzeul poate să-şi scoată buzele în afară şi să şi le răsfrângă într-o bosumflare exagerată, expunându-şi în acest fel mucoasa care, în mod normal, stă ascunsă în interiorul gurii. Dar buzele sunt ţinute numai pentru scurt timp în această poziţie înainte ca animalul să revină la faţa sa normală, cu „buze subţiri". Noi, pe de altă parte, avem buze permanent scoase în afară, rulate spre înapoi. Unui cimpanzeu probabil îi părem a fi permanent bosumflaţi. Dacă aveţi vreodată ocazia să fiţi îmbrăţişaţi de un cimpanzeu prietenos, sărutul pe care vi-l poate aplica atunci viguros pe gât nu vă va mai lăsa nici o îndoială asupra capacităţii lui de a transmite un semnal tactil cu buzele. Pentru cimpanzeu acesta este mai degrabă un semnal de salut decât unul sexual, dar la specia noastră el este folosit în ambele contexte, contactul prin sărut devenind deosebit de frecvent şi prelungit în timpul fazei

premergătoare copulării. Legat de această dezvoltare se presupune că era preferabil a avea suprafeţele mucoasei sensibile permanent expuse, astfel încât contracţiile muşchilor speciali din jurul gurii să nu trebuiască menţinute pe durata contactelor prelungite prin sărut, dar aceasta nu este întreaga poveste. Buzele cu mucoasa expusă au ajuns la o formă bine definită şi caracteristică. Ele nu s-au estompat în pielea facială din jur, ci s-au delimitat printr-o linie bine definită. In felul acesta au devenit şi un important mijloc de semnalizare vizuală. Am văzut deja că stimularea sexuală produce o umflare şi o înroşire a buzelor, iar delimitarea clară a acestei zone a contribuit evident la fineţea acestor semnale, făcând ca modificările subtile ale buzelor să fie mai uşor de recunoscut. Totodată, desigur, chiar şi în lipsa stimulării, ele sunt mai roşii decât restul pielii feţei şi prin simpla lor existenţă, fără a indica modificări ale stării fiziologice, ele acţionează ca semnale de reclamă, atrăgând atenţia asupra prezenţei unei structuri tactile sexuale.

Uimiţi de semnificaţia buzelor noastre mucoase unice, anatomiştii au afirmat că evoluţia lor „nu este deocamdată pe deplin înţeleasă" şi au sugerat că, probabil, se leagă de cantitatea de supt sporită care este necesară sugarului la sânul mamei.

Dar şi la puiul de cimpanzeu suptul este foarte eficient şi ocupă o bună parte din timp şi buzele sale mai musculoase şi mai puternice la apucat ar părea, la urma-urmei, că sunt mai bine înzestrate pentru acest scop. De asemenea, aceasta nu poate explica dezvoltarea unei margini bine definite între buze şi restul feţei. Nu poate explica nici diferenţele izbitoare în privinţa buzelor dintre populaţiile cu piele albă şi cele cu piele neagră. Dacă, pe de altă parte, buzele sunt privite ca mijloace de

semnalizare vizuală, aceste diferenţe sunt mai uşor de înţeles. In cazul în care condiţiile climatice impun o piele de culoare mai închisă, se acţionează împotriva capacităţii de semnalizare vizuală a buzelor prin reducerea contrastului de culoare. Dacă ele sunt, într-adevăr, importante ca semnale vizuale, atunci este de aşteptat o evoluţie compensatorie, şi este exact ceea ce pare a se fi întâmplat, buzele negroide menţinându-şi pregnanţa, prin aceea că au devenit mai mari şi mai ieşite în afară. Ceea ce au pierdut în contrastul de culoare au recâştigat prin mărime şi formă. De asemenea, marginile buzelor negroide sunt delimitate mai pronunţat. „Tivitura buzelor" raselor mai palide iese în evidenţă prin cute mai proeminente, care sunt de culoare mai deschisă decât restul pielii. Din punct de vedere anatomic, aceste caractere negroide nu par a fi primitive, ci mai degrabă reprezintă un progres pe linia specializării regiunii buzelor. Mai sunt şi o serie de alte semnale sexuale vizuale evidente. La pubertate, după cum am menţionat deja, ajungerea la o maturizare pe deplin funcţională este semnalizată prin dezvoltarea unor smocuri de păr vizibile, în special în regiunea organelor genitale şi a subsuorilor, iar la mascul şi pe faţă. La femelă are loc o creştere rapidă a sânilor. Forma corpului se modifică şi ea, acesta devenind mai lat în umeri, la mascul, şi în bazin, la femelă. Modificările nu numai că diferenţiază individul matur din punct de vedere sexual de cel imatur, dar majoritatea deosebeşte şi masculul matur de femela matură. Ele nu acţionează numai ca semnale ce dezvăluie că sistemul sexual este acum funcţional, ci şi indică, în fiecare caz, dacă acesta este masculin sau feminin. Sânii măriţi ai femelei sunt, de obicei, consideraţi ca fiind în primul rând o dezvoltare cu scop matern mai degrabă decât sexual, dar se pare

că există puţine dovezi în favoarea acestei păreri. Alte specii ale primatelor asigură o cantitate de lapte abundentă pentru progenitura lor şi, totuşi, nu dezvoltă sânii umflaţi emisferici, bine definiţi. Femela speciei noastre este unică printre primate din acest punct de vedere. Dezvoltarea unor sâni proeminenţi de formă caracteristică pare a fi încă un exemplu de semnalizare sexuală. Faptul ar fi devenit posibil şi ar fi fost încurajat prin evoluţia pielii nude. Nişte sâni umflaţi la o femelă acoperită cu un veşmânt de păr ar fi cu mult mai puţin pregnanţi ca mijloace de semnalizare, dar odată ce părul a dispărut ei ar ieşi clar în evidenţă. Pe lângă propria formă pregnantă, ei servesc şi la concentrarea atenţiei vizuale asupra sfârcurilor şi fac ca erecţia acestora ce însoţeşte stimularea sexuală să fie mai evidentă. Zona de piele pigmentată din jurul sfârcurilor, care îşi intensifică culoarea în timpul stimulării sexuale, acţionează şi ea în aceeaşi direcţie. Nuditatea pielii face posibile şi anumite semnale de schimbare a culorii. Acestea apar la alte animale în zone limitate, acolo unde există petice nude, dar s-au extins mai mult la specia noastră, înroşirea se manifestă cu o frecvenţă deosebit de ridicată în timpul primelor etape de curtare ale comportamentului sexual şi, în fazele ulterioare de stimulare mai intensă, apare pigmentarea cu pete de roşeaţă datorată actului sexual. (Din nou, aceasta este o formă de semnalizare pe care rasele cu pielea de culoare închisă au trebuit să o sacrifice în favoarea unei cerinţe climatice. Dar noi ştim că şi rasele respective suferă aceste modificări, deoarece, deşi sunt invizibile ca transformări de culoare, o examinare minuţioasă ar pune în evidenţă modificări semnificative în ţesutul pielii.)

înainte de a părăsi întreaga reţea de semnale sexuale vizuale trebuie să analizăm un aspect mai

neobişnuit al evoluţiei lor. Pentru aceasta, trebuie să trecem în revistă unele lucruri mai ciudate care au afectat corpul unora dintre verii noştri primate inferioare, maimuţele cu coadă. Cercetări germane recente au dezvăluit că anumite specii au început să se autoimite. Cele mai clare exemple de acest fel sunt mandrilul şi babuinul gelada. Mandrilul mascul are un penis roşu-aprins cu pete scrotale albastre de o parte şi de alta. Aranjamentul culorilor se repetă şi pe faţă, nasul fiindu-i roşu aprins, iar obrajii umflaţi, fără păr, fiind albastru intens. Este ca şi cum faţa animalului imită regiunea genitală prin acelaşi set de semnale vizuale. Când mandrilul mascul se apropie de un alt animal, aspectul său genital tinde a fi ascuns vederii prin poziţia corpului, dar se pare că el poate, totuşi, transmite mesajele vitale prin faţa sa falică. Gelada femelă utilizează un mijloc similar de autocopiere. In jurul organelor sale genitale se află o porţiune de piele de culoare roşu aprins, mărginită de papile albe. Buzele vulvei din centrul acestei zone sunt de un roşu mai intens, mai bogat. Acest model vizual este repetat în regiunea pieptului, unde iar există o porţiune de piele roşie, fără păr, înconjurată de acelaşi fel de papile albe. In centrul acestei regiuni a pieptului, sfârcurile, de un roşu intens, au ajuns atât de apropiate unul de altul, încât amintesc cu tărie de buzele vulvei. (Ele sunt într-adevăr atât de apropiate, încât puiul suge de la ambele deodată.) Ca şi regiunea genitală reală, porţiunea de pe piept variază ca intensitate a culorii în timpul diferitelor etape ale ciclului sexual lunar. Concluzia inevitabilă este că mandrilul şi gelada şi-au împins însemnele genitale înainte către o poziţie frontală, dintr-un motiv sau altul. Cunoaştem prea puţin despre viaţa madrililor în sălbăticie pentru a putea face speculaţii asupra motivelor acestui fenomen ciudat la

această specie, dar cunoaştem că geladele sălbatice îşi petrec o bună parte din timp stând în poziţie verticală mai mult decât alte specii similare de maimuţe cu coadă. Dacă este o poziţie mai obişnuită la ele, atunci reiese că, având semnalmente pe piept, ele pot transmite mai prompt semnalele altor membri ai grupei decât dacă însemnele ar exista numai pe partea lor posterioară. Multe specii ale primatelor au organe genitale aprins colorate, dar aceste copii frontale sunt rare.

Specia noastră a realizat o modificare radicală în poziţia obişnuită a corpului. Ca şi geladele, noi ne petrecem o bună parte din timp stând în picioare, vertical. De asemenea, stăm drepţi şi faţă în faţă în timpul contactelor sociale. S-ar putea atunci ca şi noi să fi cunoscut ceva similar în genul autoimitaţiei? Ar fi putut poziţia noastră verticală să ne influenţeze semnalmentele sexuale? Privit în felul acesta, răspunsul este aproape sigur da. Poziţia tipică de împerechere a tuturor celorlalte primate implică apropierea masculului de partea posterioară a femelei. Ea îşi ridică partea posterioară şi o îndreaptă către mascul. Regiunea genitală îi este prezentată acestuia din spate. El o vede, înaintează şi se urcă pe ea din spate. Nu există un contact corporal frontal în timpul copulaţii, regiunea genitală a masculului fiind alipită de regiunea nodală a femelei. La specia noastră situaţia este foarte diferită. Nu numai că există o activitate faţă în faţă prelungită, premergătoare copulării, dar actul sexual în sine este, în primul rând, un act frontal.

Au existat unele dispute în privinţa acestui ultim punct. Este o idee adânc înrădăcinată aceea că împerecherea în poziţia faţă în faţă este biologic naturală pentru specia noastră şi că toate celelalte trebuie considerate ca variaţiuni sofisticate ale primei.

Autorităţi în materie au combătut recent acest punct de vedere şi au pretins că nu există o poziţie de bază în ceea ce ne priveşte. Orice relaţie corporală, sunt ei de părere, ni se potriveşte la fel de bine pentru sex şi, ca specie inventivă, este normal să experimentăm orice poziţie dorim - cu cât mai multe, cu atât mai bine, de fapt, deoarece aceasta va spori complexitatea actului sexual, va spori noutatea sexuală şi va preîntâmpina plictisul sexual între membrii unei perechi constituite de mult timp.

Argumentul lor este perfect valabil în contextul în care îl prezintă, dar în încercarea de a veni în sprijinul punctului lor de vedere, au mers prea departe. Adevărata lor obiecţie era împotriva ideii că orice variaţie faţa de poziţia de bază este „un păcat". Pentru a contracara ideea, ei au accentuat valoarea acestor variaţii şi au avut perfectă dreptate să o facă din motivele amintite. Orice îmbunătăţire a recompenselor sexuale pentru membrii unei perechi va fi evident importantă în întărirea cuplului. Ele sunt biologic sănătoase pentru specia noastră.

Dar luptându-se pentru acest punct de vedere, respectivelor autorităţi în materie le-a scăpat faptul că există cu toate acestea o poziţie de împerechere de bază, naturală pentru specia noastră, poziţia faţă în faţă. Practic toate semnalmentele sexuale şi zonele erogene se află pe partea anterioară a corpului – expresiile faciale, buzele, barba, sfârcurile, semnele areolare, sânii femelei, părul pubian, organele genitale înseşi, principalele zone de îmbujorare şi principalele zone de înroşire sexuală. S-ar putea argumenta că multe din aceste semnalmente ar opera perfect de bine în primele etape, care ar putea fi faţă în faţă, dar apoi, pentru copularea propriu-zisă, cu ambii parteneri acum pe

deplin excitaţi prin stimulare frontală, masculul ar putea trece într-o poziţie posterioară pentru a se copula penetrând din spate sau, în acelaşi scop, în orice altă poziţie neobişnuită ar alege. Aceasta este perfect adevărat şi posibil ca mijloc de noutate, dar are anumite dezavantaje. Mai întâi, identitatea partenerului sexual este mult mai importantă la o specie de perechi-cuplu ca a noastră. Contactul frontal înseamnă că semnalele şi recompensele sexuale recepţionate sunt strâns legate de însemnele de identitate oferite de partener. Sexul faţă în faţă este „sex personalizat". In plus, senzaţia tactilă precopulatorie generată de zonele erogene concentrate pe partea anterioară a corpului poate fi extinsă în faza copulării atunci când actul împerecherii se consumă faţă în faţă. Multe din aceste senzaţii s-ar pierde prin adoptarea altor poziţii. De asemenea, contactul frontal asigură posibilitatea maximă de stimulare a clitorisului femelei în timpul penetrării pelviene de către mascul. Este adevărat că acesta va fi stimulat pasiv prin efectul tragerii, rezultat din penetrările masculului, indiferent de poziţia corpului său faţă de femelă, dar la împerecherea faţă în faţă se adaugă presarea ritmică directă a regiunii pubiene a masculului pe zona clitoridiană, ceea ce va intensifica considerabil stimularea. In sfârşit, mai este şi anatomia de bază a pasajului vaginal al femelei al cărui unghi a înaintat considerabil, în comparaţie cu al altor specii ale primatelor. Acesta a avansat mai mult decât ne-am aştepta doar ca simplu rezultat pasiv al procesului devenirii unei specii verticale. Nu încape îndoială că dacă ar fi fost important pentru femela speciei noastre să îşi prezinte organele genitale masculului în vederea penetrării dinspre partea posterioară, selecţia naturală ar fi favorizat repede această tendinţă şi femelele ar fi avut

până acum un traiect vaginal îndreptat mai mult către posterior.

Astfel, pare plauzibil a se considera copularea faţă în faţă ca fiind de bază pentru specia noastră. Există, desigur, o serie de variaţii care nu elimină elementul frontal: masculul deasupra, femela deasupra, lateral, poziţia pe vine, în picioare şi aşa mai departe, dar cea mai eficientă şi mai utilizată este cea cu ambii parteneri în poziţie orizontală, masculul deasupra femelei. Cercetătorii americani au estimat că, în cultura lor, 70% din populaţie utilizează numai această poziţie. Chiar şi cei care îşi variază poziţiile o folosesc, totuşi, pe cea de bază de cele mai multe ori.

Mai puţin de 10% experimentează poziţiile cu penetrare dinspre partea posterioară. La o trecere în revistă masivă, luând în consideraţie mai multe culturi şi implicând aproape două sute de societăţi diferite, răspândite în întreaga lume, concluzia a fost că poziţia cu masculul penetrând femela dinspre partea posterioară nu apare ca practică uzuală la nici una din comunităţile studiate.

Dacă putem acum accepta acest fapt, putem reveni de la această mică digresiune la chestiunea iniţială, referitoare la autocopierea sexuală. Dacă femela speciei noastre urma să canalizeze cu succes interesul masculului asupra părţii frontale, evoluţia ar fi trebuit să facă astfel ca regiunea respectivă să fie mai stimulativă. Cândva, înapoi în istoria noastră ancestrală, probabil că utilizam contactul dinspre partea posterioară. Să presupunem că am ajuns în etapa în care femela transmite semnalele sexuale masculului prin intermediul părţii posterioare dotată cu o pereche de fese cărnoase emis ferice (care nu din întâmplare nu se găsesc în altă parte printre primate) şi o pereche de buze genitale sau

labii, de culoare roşu aprins. Să presupunem că masculul a ajuns să reacţioneze puternic din punct de vedere sexual la aceste semnale specifice. Să presupunem că în acest punct al evoluţiei specia a devenit tot mai verticală şi mai orientată frontal în contactele sale sociale. Dată fiind această situaţie, ne-am putea foarte bine aştepta să găsim un soi de autoimitare frontală, de tipul celei întâlnite la babuinul gelada. Am putea vedea, dacă privim regiunile dispuse frontal ale femelelor speciei noastre, vreo structură ce ar putea fi o copie a expunerii genitale ancestrale de fese emisferice şi labii roşii?

Răspunsul iese în evidenţă la fel de pregnant ca şi însuşi pieptul femelei. Sânii pronunţaţi, emisferici ai femelei trebuie cu siguranţă să fie copii ale feselor cărnoase, iar buzele roşii puternic definite ale gurii trebuie că sunt copii ale labiilor roşii. (Poate vă amintiţi că, în timpul stimulării sexuale intense, atât buzele gurii, cât şi labiile genitale se umflă şi îşi accentuează culoarea, astfel nu numai că se aseamănă, dar se şi modifică în acelaşi fel, prin excitaţie sexuală.) Dacă masculul speciei noastre era deja pregătit să răspundă sexual la aceste semnale când ele emanau dinspre regiunea genitală situată posterior, atunci el era inerent susceptibil de a răspunde la ele dacă puteau fi reproduse în aceeaşi formă pe partea frontală a corpului femelei. Şi s-ar părea că exact aşa s-a întâmplat, femelele purtând o dublură de fese şi labii pe piept şi respectiv pe gură. (Folosirea rujurilor şi a sutienelor ne vine imediat în minte, dar acestea trebuie lăsate pentru mai târziu, când vom discuta despre tehnicile sexuale ale civilizaţiei moderne.)

Pe lângă semnalele vizuale foarte importante, există mulţi stimuli olfactivi care au un rol sexual. Simţul mirosului la noi s-a redus considerabil în timpul evoluţiei,

dar este destul de eficient şi mai operativ în timpul activităţilor sexuale decât realizăm în mod normal. Ştim că există diferenţe între sexe în ceea ce priveşte mirosul corpului şi s-a sugerat că o parte a procesului de formare a perechii — îndrăgostirea — implică un gen de imprimare olfactivă, o fixaţie pe mirosul individual specific al corpului partenerului. Legată de aceasta este şi uimitoarea descoperire că la pubertate se produce o modificare remarcabilă în privinţa preferinţelor olfactive. înainte de pubertate se manifestă preferinţe puternice pentru arome dulci şi de fructe, dar, odată cu ajungerea la maturitatea sexuală, această reacţie de răspuns se depreciază şi se petrece o schimbare radicală în favoarea aromelor florale, uleioase şi de mosc. Fenomenul este valabil pentru ambele sexe, dar intensificarea reacţiei de răspuns faţă de mosc este mai puternică la mascul decât la femelă. Se pretinde că noi, ca adulţi, putem detecta prezenţa parfumului de mosc şi atunci când este diluat până la o parte în opt milioane de părţi de aer, şi este semnificativ că această substanţă joacă un rol predominant în semnalizarea olfactivă a multor specii de mamifere, fiind produsă de glande specializate în secreţii odorante. Deşi noi înşine nu posedăm glande mari cu astfel de secreţii, avem, în schimb, un număr mare de glande mici — glandele apocrine. Acestea sunt similare cu glandele sudoripare obişnuite, dar secreţiile lor conţin o proporţie mai mare de substanţe solide. Ele apar pe o serie de părţi ale corpului, dar sunt în special concentrate în regiunile subsuorilor şi ale organelor genitale. Smocurile de păr care cresc în aceste zone funcţionează fără îndoială ca importante capcane pentru mirosuri. Se pretinde că producţiile odorifere în aceste zone se accentuează în timpul stimulării sexuale, dar încă nu s-a făcut o analiză

detaliată a acestui fenomen. Ştim, totuşi, că există cu 75% mai multe glande apocrine la femela speciei noastre decât la mascul, şi este interesant să ne amintim că la mamiferele inferioare, în timpul contactelor sexuale, masculul adulmecă femela mai mult decât îl adulmecă ea pe el.

Amplasarea zonelor noastre specializate în producerea mirosurilor pare a fi încă o adaptare ce favorizează apropierea frontală în vederea actului sexual. Nu este nimic neobişnuit în legătură cu centrul genital odorifer, aceasta este o trăsătură comună cu multe alte mamifere, dar concentrarea altora la subsuori este o caracteristică mai neaşteptată. Ea pare a se lega de tendinţa generală a speciei noastre de a adăuga noi centri de stimulare sexuală la partea frontală a corpului, fapt legat de puternica sporire a contactelor sexuale faţă în faţă. In acest caz particular ea ar avea ca rezultat faptul că nasul partenerului se află mereu în imediata vecinătate a zonelor majore de producere a mirosurilor pe parcursul unei bune părţi a activităţii precopulatorii şi în timpul copulării.

Până aici am discutat modalităţile în care s-a îmbunătăţit şi extins comportamentul şi apetitul sexual al speciei noastre, astfel încât contactele între membrii unei perechi-cuplu au devenit tot mai recompensante şi, prin urmare, perechea s-a întărit şi menţinut. Dar apetitul duce la actul consumator şi unele îmbunătăţiri au fost necesare şi aici. Să luăm în consideraţie pentru o clipă vechiul sistem al primatelor. Masculii adulţi sunt activi sexual tot timpul, mai puţin imediat după ejaculare.

Un orgasm mistuitor are valoare pentru ei, deoarece eliberarea din tensiunea sexuală pe care o aduce cu sine le diminuează pornirile sexuale suficient

timp ca rezerva lor de spermă să se refacă. Femelele, pe de altă parte, sunt active sexual numai pe o perioadă limitată de timp, concentrată în jurul momentului ovulaţiei. In timpul acestei perioade ele sunt gata de a primi oricând masculii. Cu cât se copulează de mai multe ori, cu atât creşte siguranţa că se va realiza fertilizarea. Pentru ele nu există o saturare sexuală, un moment de apogeu al copulării care să le împace şi domolească pornirile sexuale. Când sunt în călduri, nu este timp de pierdut, ele trebuie să o ţină aşa cu orice preţ. Dacă ar încerca orgasme intense, atunci ar pierde un timp potenţial de împerechere valoros. La sfârşitul unei copulări, când masculul ejaculează şi se retrage, maimuţa femelă dă prea puţine semne de moment culminant emoţional şi, de obicei, pleacă mai departe ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. La specia noastră bazată pe perechi, situaţia este complet diferită. In primul rând, deoarece numai un singur mascul este implicat, nu e nici un avantaj ca femela să fie receptivă din punct de vedere sexual atunci când el este sexual epuizat. Aşa că, nimic nu acţionează împotriva existenţei unui orgasm la femelă. Din contră, sunt două lucruri care acţionează în favoarea acestuia. Unul este imensa recompensă comportamentală pe care o aduce actului de cooperare sexuală cu partenerul de împerechere. Ca şi toate celelalte îmbunătăţiri din domeniul sexualităţii şi aceasta slujeşte la întărirea perechii-cuplu şi la menţinerea unităţii familiei. Celălalt este că sporeşte considerabil şansele fertilizării. Acest lucru îl face într-un mod mai deosebit care se aplică numai speciei noastre. Din nou, pentru a înţelege acest fapt, trebuie să privim înapoi la rudele noastre primate. Când o maimuţă femelă a fost însămânţată de un mascul, ea poate pleca fără teama de a pierde lichidul seminal care se află acum în

partea cea mai profundă a traiectului său vaginal. Ea umblă pe toate cele patru membre. Unghiul pasajului său vaginal este încă mai mult sau mai puţin orizontal.
Dacă o femelă din specia noastră ar fi atât de indiferentă după experienţa copulării, încât să se scoale şi să umble imediat după aceea, situaţia ar fi diferită, pentru că ea se deplasează în două picioare, iar unghiul pasajului său vaginal în timpul locomoţiei normale este aproape vertical. Sub simpla influenţă a gravitaţiei lichidul seminal s-ar scurge înapoi în traiectul vaginal şi o bună parte din el s-ar pierde. Există, prin urmare, un mare avantaj în orice reacţie ce tinde să menţină femela în poziţie orizontală când masculul ejaculează şi încetează copularea. Răspunsul violent al orgasmului femelei, care lasă femela saturată şi epuizată, are exact acest efect. Este, prin urmare, de două ori valoros.

Faptul că orgasmul la femela speciei noastre este unic între primate, combinat cu faptul că, fiziologic, este aproape identic cu modelul orgasmic al masculului, sugerează că, probabil, este în sens evolutiv un răspuns „pseudo-masculin". In structura atât a masculilor, cât şi a femelelor există proprietăţi latente care aparţin sexului opus. Ştim din studiile comparate asupra altor grupe de animale că evoluţia poate, la nevoie, să apeleze la una din aceste calităţi latente şi să o aducă în prima linie (spre sexul „greşit" cum ar veni). In acest caz particular, ştim că femela speciei noastre a cunoscut o dezvoltare extremă a susceptibilităţii clitorisului la stimularea sexuală. Dacă avem în vedere că acest organ este la femelă omologul sau corespondentul penisului la mascul, aceasta pare a indica faptul că, la origine oricum, orgasmul femelei este un model „de împrumut" de la mascul.

Aceasta poate explica şi faptul că masculul are cel mai mare penis dintre toate primatele. Nu numai că este extrem de lung când este complet erect, ci şi foarte gros în comparaţie cu penisul altor specii. (Al cimpanzeului este cât un ghimpe, prin comparaţie.) Această mărire a penisului face ca organele genitale externe ale femelei să fie supuse la mult mai multe trageri şi împingeri în timpul efectuării penetrărilor pelviene. La fiecare pătrundere a penisului, regiunea clitoridiană este împinsă în jos şi apoi, la fiecare retragere, ea se mişcă din nou în sus. Dacă se adaugă la aceasta presiunea ritmică exercitată asupra ei de către regiunea pubiană a masculului care se copulează frontal, se obţine imaginea unui masaj repetat al clitorisului ceea ce — dacă ea ar fi mascul — ar însemna practic masturbare.

Aşadar, putem rezuma prin a spune că atât prin comportamental apetitiv, cât şi prin cel consumator s-a făcut tot ce-a fost posibil pentru a se spori sexualitatea maimuţei goale şi pentru a asigura evoluţia cu succes a unui model esenţial cum este formarea perechii, la o grupă de mamifere la care, în alte cazuri, este practic necunoscută. Dar dificultăţile introducerii acestei noi tendinţe nu s-au terminat încă. Dacă privim la cuplul nostru de maimuţe goale în care partenerii se află încă împreună şi se ajută unul pe altul în creşterea copiilor, totul pare a fi bine.

Dar copiii cresc şi în curând vor ajunge la pubertate şi atunci ce se întâmplă? Dacă vechile modele ale primatelor sunt lăsate nemodificate, atunci masculul adult îi va alunga în curând pe masculii tineri şi se va cupla cu femelele tinere. Acestea vor ajunge astfel să facă parte din familie ca femele gestante împreună cu mama lor, şi ne vom întoarce exact de unde am plecat. De asemenea, dacă masculii tineri sunt izgoniţi,

căpătând un statut inferior, la marginea societăţii, ca la multe specii ale primatelor, spiritul de cooperare al grupului de vânători alcătuiţi din toti masculii va avea de suferit.

Categoric este necesară aici o modificare suplimentară în sistemul de gestaţie, un fel de exogamie sau un mijloc de gestaţie în afară. Pentru ca sistemul bazat pe perechi-cuplu să supravieţuiască, atât fiicele, cât şi fiii vor trebui să-şi găsească propriilelor perechi. Nu este o cerinţă neobişnuită la speciile care formează perechi şi pot fi găsite numeroase exemple printre mamiferele inferioare, dar natura socială a majorităţii primatelor o face mai dificilă. La majoritatea speciilor care formează perechi, familia se destramă şi se împrăştie când tinerii cresc.

Datorită comportamentului său social cooperant maimuţa goală nu-şi poate permite să se împrăştie în felul acesta. Problema este, prin urmare, ţinută mult mai în expectativă, dar este rezolvată în esenţă în acelaşi fel. Ca la toate animalele cu perechi-cuplu, părinţii sunt posesivi unul faţă de celălalt. Mama îl „posedă" pe tată din punct de vedere sexual şi viceversa. Imediat ce progeniturile încep să-şi dezvolte semnalmentele sexuale la pubertate, ele devin rivali sexuali, fiii ai tatălui şi fiicele ale mamei. Va exista tendinţa de a-i înlătura pe ambii.

Progeniturile vor începe, de asemenea, să simtă nevoia unui „teritoriu" al propriului cămin. Impulsul către acest lucru trebuie, evident, să fi existat şi la părinţi pentru ca aceştia să-şi fi constituit un cămin în primul rând pentru gestaţie, şi modelul pur şi simplu se va repeta. Căminul părintesc, dominat şi „posedat" de mamă şi tată, nu va avea proprietăţile corespunzătoare. Atât locul în sine, cât şi indivizii care trăiesc în el vor purta amprenta puternică

a semnalelor părinteşti atât primare cât şi asociative. Adolescentul va respinge în mod automat acest lucru şi va alege calea stabilirii unui nou cămin pentru gestaţie. Este o atitudine tipică tinerelor carnivore teritoriale, dar nu şi tinerelor primate, şi reprezintă încă o modificare comportamentală substanţială care i se cere maimuţei goale.

Probabil că este o întâmplare nefericită că acest fenomen al exogamiei este atât de des citat ca semn al unui „tabu al incestului". Aceasta implică imediat că este o restricţie relativ recentă, controlată cultural, dar ea trebuie să se fi dezvoltat din punct de vedere biologic într-o etapă mult mai timpurie, pentru că sistemul de gestaţie tipic al speciei n-ar fi putut niciodată apărea din fondul general al primatelor.

O altă trăsătură înrudită, şi care pare a fi unică la specia noastră, este păstrarea himenului sau a virginităţii la femelă. La mamiferele inferioare, el apare ca o etapă embrionară în dezvoltarea sistemului urogenital, dar ca parte a neoteniei maimuţei goale el este păstrat. Persistenţa sa înseamnă că prima cuplare din viaţa femelei va întâmpina unele greutăţi. Când evoluţia a progresat atât de mult, încât să facă femela din punct de vedere sexual cât mai receptivă posibil, este ciudat la prima vedere ca ea să fíe înzestrată cu ceea ce constituie un mijloc anticopulare.

Dar situaţia nu este atât de contradictorie pe cât pare. Făcând încercarea primei copulări dificilă şi chiar dureroasă, himenul asigură ca femela să nu se lase antrenată în actul sexual cu uşurinţă. Categoric, în timpul adolescenţei, există o perioadă de experimentare sexuală, de „cochetare" în căutarea unui partener adecvat. Masculii tineri, în timpul acesta, nu vor avea nici un motiv să înceteze a se copula din plin. Dacă nu se

formează o pereche-cuplu, ei nu se angajează cu nimic şi pot merge mai departe până când găsesc o pereche adecvată. Dar dacă femelele tinere ar merge atât de departe fără a forma o pereche, ele s-ar putea foarte bine trezi însărcinate şi înaintând direct spre situaţia de părinte fără un partener care să le însoţească. Punând o frână parţială în calea acestei tendinţe la femelă, himenul cere ca ea să fi ajuns deja la o implicare emoţională adâncă înainte de a face pasul final, o implicare suficient de puternică pentru a umbri neplăcerea fizică iniţială.

Trebuie adăugat un cuvânt aici asupra chestiunii monogamiei şi poligamiei. Dezvoltarea perechii-cuplu, care a avut în vedere specia ca întreg, favorizează în mod firesc monogamia, dar nu o cere în mod absolut. Dacă viaţa violentă de vânător duce la micşorarea numărului adulţilor masculi faţă de cel al femelelor, va exista tendinţa unora dintre masculii supravieţuitori să formeze perechi-cuplu cu mai mult de o singură femelă. In acest caz, va fi posibilă creşterea ratei gestaţiei fără instalarea unor tensiuni periculoase prin crearea de femele „în plus".

Dacă procesul de formare a perechilor ar deveni atât de exclusivist, încât să împiedice acest lucru, el ar fi ineficient. Nu ar fi o evoluţie uşoară, totuşi, datorită simţului de posesiune al femelelor în chestiune şi a pericolului de a provoca serioase rivalităţi sexuale între ele. De asemenea, împotriva acestei tendinţe ar fi presiunile economice de bază ale întreţinerii unui grup familial mai mare cu toate progeniturile sale. Un grad redus de poligamie ar putea exista, dar ar fi sever limitată. Este interesant că, deşi poligamia se întâlneşte încă la o serie de culturi minore în zilele noastre, toate

societăţile majore (care reprezintă marea majoritate a populaţiei mondiale a speciei) sunt monogame. Chiar şi la cele care permit poligamia ea nu este, de obicei, practicată decât de o minoritate neînsemnată a masculilor. Este interesant a face speculaţii pentru a răspunde la întrebarea dacă omiterea ei din aproape toate marile culturi a fost, de fapt, un factor major în atingerea statutului lor actual de culturi reuşite.

Putem cu orice risc să ne rezumăm la a spune că, oricât de obscure, de înapoiate sunt unităţile tribale de astăzi, direcţia principală de evoluţie a speciei noastre dă expresie caracterului ei dependent de formarea perechilor-cuplu în forma extremă, adică a împerecherilor monogame pe termen lung. Iată, aşadar, maimuţa goală în toată complexitatea sa erotică: o specie foarte sexuală, bazată pe formarea perechilor, cu multe trăsături unice; o îmbinare complicată a moştenirii ancestrale a primatelor cu modificări extinse ale carnivorelor. Acum, la acest tablou trebuie să adăugăm al treilea şi ultimul ingredient: civilizaţia modernă. Creierul mărit, care a însoţit transformarea simplului locuitor al pădurii într-un vânător cu spirit de cooperare, a început să se preocupe de îmbunătăţiri tehnologice. Simplele locuri de trai tribale au devenit mari oraşe şi centre urbane. Epoca toporului a evoluat în era spaţială. Dar ce efect a avut achiziţionarea acestei întregi străluciri asupra sistemului sexual al speciei? Foarte mic, pare a fi răspunsul. Totul a fost prea repede, prea brusc pentru a se putea produce progrese biologice fundamentale. Superficial ele par a se fi produs, e adevărat, dar aceasta este în bună măsură o închipuire. In spatele faţadei vieţii urbane moderne se află aceeaşi veche maimuţă goală. Numai denumirile s-au schimbat: în loc de „vânătoare" a se cin „serviciu", în loc de „teren

de vânătoare" a se citi „birou", în loc de „adăpost" a se citi „casă", în loc de „pereche-cuplu" a se citi „căsătorie", în loc de „pereche" a se citi „soţie" şi aşa mai departe. Studiile americane asupra modelelor sexuale contemporane, la care ne-am referit anterior, au dezvăluit că înzestrarea fiziologică şi anatomică a speciei este încă supusă utilizării totale. Dovezile relicvelor preistorice, combinate cu datele comparative asupra carnivorelor şi a altor primate actuale, ne-au dat o imagine despre modul în care maimuţa goală trebuie să-şi fi utilizat înzestrarea sexuală în trecutul îndepărtat şi modul în care trebuie să-şi fi organizat viaţa sexuală. Dovezile contemporane par a da în mare măsură aceeaşi imagine de bază, odată ce se îndepărtează vălul opac al moralei publice. Cum spuneam la începutul capitolului, mai curând natura biologică a fiarei este cea care a modelat structura socială a civilizaţiei decât invers. Totuşi, deşi sistemul sexual de bază s-a păstrat într-o formă destul de primitivă (nu a existat o practicare în colectiv a actelor sexuale, corespunzătoare comunităţilor lărgite), s-au introdus multe controale şi restricţii minore. Acestea au devenit necesare datorită setului complicat de semnale sexuale anatomice şi fiziologice, şi receptivităţii sexuale sporite pe care am achiziţionat-o în timpul evoluţiei. Dar acestea erau destinate utilizării într-o unitate tribală unică cu interrelatii strânse, nu într-o vastă metropolă. In marele centru urban ne interferăm constant cu sute de străini stimulanţi (şi stimulabili). Acesta e un lucru nou şi trebuie discutat.

De fapt, introducerea restricţiilor culturale trebuie să fi început mult mai devreme, înainte de a exista străini. Chiar şi în unităţile tribale simple trebuie să fi fost necesar ca membrii unei perechi-cuplu să-şi ascundă cumva semnalizarea sexuală când se mişcau în public.

Dacă sexualitatea trebuia sporită pentru a menţine perechea împreună, atunci trebuie să se fi luat măsuri pentru a o atenua când perechea era despărţită pentru a se evita suprastimularea unor terţi. La speciile organizate în perechi, dar care trăiesc în comunităţi, aceasta se realizează în mare măsură prin gesturi agresive, dar la o specie cu spirit cooperator ca a noastră ar fi de preferat metode mai puţin beligerante. Aici poate veni în sprijin creierul nostru mărit. Comunicarea prin vorbire joacă un rol vital aici („Soţului meu nu i-ar plăcea acest lucru"), aşa cum o face în multe aspecte ale contactului social, dar sunt, de asemenea, necesare măsuri imediate.

Exemplul cel mai evident este sfânta şi proverbiala frunză de viţă. Datorită poziţiei sale verticale, este imposibil ca maimuţa goală să se apropie de un alt membru al speciei fără a-şi afişa organele genitale. Alte primate, care înaintează pe toate cele patru membre, nu au această problemă. Dacă ele doresc să-şi afişeze organele genitale trebuie să adopte o poziţie specială. Noi le avem în fată, oră de oră, orice am face. Rezultă că acoperirea regiunii genitale cu un veşmânt simplu trebuie să fi fost o dezvoltare culturală timpurie. Utilizarea îmbrăcăminţii ca protecţie împotriva frigului a pornit fără îndoială de aici, pe măsură ce specia s-a răspândit în zone cu climă mai puţin prietenoasă, dar etapa respectivă a venit, probabil, mult mai târziu.

Variind condiţiile culturale, răspândirea veşmintelor antisex a variat şi ea, uneori prelungindu-se asupra altor semnale sexuale secundare (acoperiri ale sânilor, văluri peste buze), alteori nu.

în anumite cazuri extreme, organele genitale ale femelei nu sunt numai ascunse, ci şi făcute complet inaccesibile. Exemplul cel mai renumit este centura de

castitate, care acoperea organele genitale şi anusul cu o bandă metalică perforată în locurile corespunzătoare, astfel încât să permită trecerea excrementelor corpului. Alte practici similare includeau coaserea organelor genitale ale tinerelor fete înainte de căsătorie sau strângerea labiilor cu cleme sau inele metalice. Mai recent, s-a înregistrat un caz al unui mascul care după ce a dat găuri în labiile perechii sale, îi încuia organul genital cu lacăt după fiecare copulare. Precauţii extreme ca aceasta sunt, desigur, foarte rare, dar acţiunea mai puţin drastică de a ascunde organele genitale în spatele unui veşmânt acoperitor este acum aproape universală. O altă dezvoltare importantă a fost introducerea intimităţii pentru actele sexuale propriu-zise. Organele genitale nu numai că au devenit părţi private, ci au trebuit şi să fie părţi utilizate în intimitate. Astăzi, acest lucru a dus la dezvoltarea unei puternice asocieri între activităţile de împerechere şi cele de somn. A te culca cu cineva a devenit sinonim cu a te copula cu cineva: astfel, vasta pondere a activităţii de copulare, în loc să fie răspândită pe durata zilei, a ajuns acum limitată la o perioadă anume a zilei - seara târziu.

Contactele corp la corp au devenit, după cum am văzut, o parte atât de importantă a comportamentului sexual, încât şi acestea trebuie atenuate în timpul activităţii de rutină din timpul zilei. In comunităţile noastre ocupate, aglomerate, trebuie pusă o restricţie asupra contactului fizic cu străini. Orice frecare accidentală de corpul unui străin este imediat urmată de o scuză, intensitatea acestei scuze fiind proporţională cu gradul de sexualitate al zonei corporale atinse. Derularea cu viteză mărită a filmului unei mulţimi care se mişcă pe stradă sau care se perindă în jurul unei clădiri mari arată

cu claritate incredibil de complicatele manevre pentru această neîntreruptă „evitare a contactului corporal".

Restricţia contactului cu străinii cade în mod normal numai în condiţii de aglomeraţie extremă sau în situaţii speciale, legate de anumite categorii de indivizi (coafori, croitori şi doctori, de exemplu), care sunt social „autorizaţi să atingă". Contactul cu prietenii apropiaţi şi rudele este mai puţin inhibat. Rolurile lor sociale sunt deja clar stabilite ca nesexuale şi pericolul este mai mic. Chiar şi aşa ritualurile de salut au ajuns foarte stilizate. A da mâna a devenit un şablon strict stabilit. Sărutul de salut şi-a dezvoltat propria formă de ritual (atingere reciprocă gură-obraz) care îl deosebeşte de sărutul sexual gură-la-gură. Poziţiile corpului s-au desexualizat şi ele în anumite moduri.

Poziţia de invitaţie sexuală a femelei, cu picioarele depărtate este mult evitată. în poziţie şezândă, picioarele sunt strâns lipite sau încrucişate unul peste celălalt. Dacă gura este nevoită să adopte o poziţie care aminteşte cât de cât de un răspuns sexual, este adesea ascunsă cu mâna. Chicotitul şi anumite feluri de râs şi de grimase sunt caracteristice fazei de curtare şi, când acestea se manifestă în contexte sociale, mâna poate fi frecvent văzută ţâşnind în sus şi acoperind regiunea gurii.

Masculii, în multe culturi, îşi îndepărtează unele din caracteristicile lor sexuale secundare prin raderea bărbilor şi/sau mustăţilor. Femelele se depilează la subsuori. Ca importantă capcană pentru mirosuri, smocurile de păr de la subsuori trebuie eliminate dacă obiceiurile vestimentare normale lasă regiunea respectivă expusă. Părul pubian este întotdeauna atât de grijuliu ascuns prin vestimentaţie, încât nu cere în mod obişnuit un atare tratament, dar este interesant că

această zonă este şi ea frecvent depilată de către modelele artiştilor, a căror nuditate este nesexuală.

In plus, se practică mult o dezodorizare generală a corpului. Corpul este spălat şi îmbăiat frecvent, cu mult mai mult decât este necesar numai prin simplele cerinţe ale îngrijirii medicale şi igienei. Mirosurile corpului sunt suprimate social şi se vând în cantitate mare deodorante chimice comerciale. Multe din aceste controale sunt menţinute prin simpla, incompatibila strategie de a se referi la fenomenele pe care le limitează prin „nu e frumos", „nu se face" sau „nu e politicos". Adevărata natură antisexuală a restricţiilor este rareori menţionată sau chiar avută în vedere. Totuşi, sunt aplicate controale mai făţişe, sub forma codurilor morale artificiale sau a legilor sexuale. Acestea variază considerabil de la cultură la cultură, dar în toate cazurile grija principală este aceeaşi — de a preîntâmpina stimularea sexuală a străinilor şi de a îngrădi interacţiunea sexuală în afara perechii-cuplu. In ajutorul acestui proces, care este recunoscut a fi dificil chiar şi de grupările cele mai puritane, se utilizează diferite tehnici de sublimare. Sporturile pentru şcolari, de exemplu, şi alte activităţi fizice viguroase sunt uneori încurajate în speranţa deşartă că vor reduce pornirile sexuale. Examinarea atentă a acestei concepţii şi a aplicării ei dezvăluie că este un eşec cât se poate de jalnic. atleţii nu sunt nici mai mult, nici mai puţin activi din punct de vedere sexual decât alte categorii. Ceea ce ei pierd prin epuizarea fizică, câştigă în competenţă fizică. Singura metodă comportamentală ce pare a fi de ajutor este sistemul vechi de veacuri al pedepsei şi răsplăţii — pedeapsă pentru implicare sexuală şi răsplată pentru reţinere sexuală. Dar astfel se ajunge mai curând la suprimarea decât la reducerea impulsului.

Este clar, comunităţile noastre lărgite artificial vor lua astfel de măsuri pentru a preîntâmpina ca o expunere socială intensă să ducă la activităţi sexuale periculos de sporite în afara perechii-cuplu. Dar evoluţia maimuţei goale ca primată foarte sexuală nu poate admite acest tratament la nesfârşit. Natura sa biologică continuă să se revolte. Imediat ce controalele artificiale sunt aplicate într-o direcţie, apar îmbunătăţiri contrare în altă direcţie. Ceea ce conduce, adesea, la situaţii ridicole prin contradictoriul lor.

Femela îşi acoperă sânii, şi apoi se apucă să le redefinească forma cu un sutien. Acest mijloc de semnalizare sexuală poate fi căptuşit sau se poate mări, astfel că nu numai că reafirmă forma ascunsă, ci o şi măreşte, imitând în acest fel umflarea sânilor care apare în timpul stimulării sexuale. In unele cazuri, femelele cu sânii lăsaţi ajung până la a apela la chirurgia estetică sau la injecţii subcutanate cu parafină pentru a produce efecte similare cu caracter cvasipermanent. Scoaterea în evidenţă a caracteristicilor sexuale prin căptuşeală specială se practică şi la alte părţi ale corpului: să ne gândim numai la prohaburile şi umerii puşi ai masculilor, şi la turnurile rochiilor la femele care scot în evidenţă fesele. La anumite culturi din zilele noastre, femelele slabe au posibilitatea de a cumpăra perniţe speciale pentru fese sau „fese false". Purtarea pantofilor cu toc înalt, prin deformarea poziţiei normale de mers sporeşte legănarea feselor în timpul locomoţiei. Scoaterea în evidenţă a coapselor femelelor prin artificii vestimentare s-a utilizat şi ea în diferite epoci şi, prin folosirea unor cordoane strânse, pot fi accentuate atât liniile şoldurilor, cât şi ale sânilor. Au fost mult favorizate astfel femelele cu talie mică şi încorsetarea strânsă a acesteia s-a practicat pe scară largă. Curentul a ajuns la apogeu cu

„talia de viespe" acum o jumătate de secol, când unele femele au recurs chiar la măsuri extreme de îndepărtare pe cale chirurgicală a coastelor libere pentru a spori efectul. Utilizarea largă a rujului de buze, a fardului şi parfumului pentru a mări semnalele sexuale ale buzelor, semnalele prin îmbujorare şi, respectiv, semnalele prin mirosurile corpului sunt încă o sursă de contradicţii. Femela care cu atâta asiduitate îşi îndepărtează propriul miros biologic se apucă, apoi, să-l înlocuiască cu parfumuri „sexy" din comerţ, care, în realitate, nu sunt nimic mai mult decât forme diluate ale produselor glandelor odorifere ale altor specii de mamifere, total neînrudite.

Trecând în revistă întreaga gamă a diferitelor restricţii sexuale şi a mijloacelor de contracarare artificială, nu poţi să nu ai sentimentul că ar fi mult mai uşor să ne întoarcem pur şi simplu la mijloace directe. De ce să refrigerezi o cameră şi, apoi, să faci focul în ea? Aşa cum am explicat mai înainte motivul pentru restricţii este destul de clar: este o chestiune de preîntâmpinare a stimulării sexuale la întâmplare, care ar pune în pericol perechile-cuplu. Dar de ce nu o restricţie totală în public? De ce nu s-ar limita afişarea caracteristicilor sexuale, atât biologice, cât şi artificiale, la momentele de intimitate dintre membrii unei perechi-cuplu? Un răspuns parţial la această întrebare este foarte înaltul nostru nivel de sexualitate care cere o expresie şi o emanaţie permanente. El s-a dezvoltat pentru a menţine unitatea perechii, dar acum, în atmosfera stimulantă a unei societăţi complexe, este declanşat constant în situaţii din afara perechii-cuplu. Dar este numai o parte a răspunsului. Sexul se utilizează şi ca mijloc de obţinere a unui statut — manevră binecunoscută la alte specii ale primatelor. Dacă o maimuţă femelă vrea să se apropie

de un mascul agresiv într-un context nesexual, ea i se poate afişa sexual nu pentru că vrea să se copuleze, ci pentru că prin aceasta îi va stimula pornirile sexuale în suficientă măsură încât să-i suprime agresivitatea. Asemenea modele comportamentale sunt denumite activităţi de remotivare. Femela îşi utilizează posibilităţile de stimulare sexuală pentru a remotiva masculul şi astfel să câştige un avantaj nesexual.

Mijloace similare sunt utilizate şi de specia noastră. O bună parte din semnalizarea sexuală artificială are această destinaţie. Făcându-se atractivi reprezentanţilor sexului opus, indivizii pot efectiv reduce sentimentele antagoniste ale altor membri ai grupului social. Există, desigur, pericole în această strategie, pentru o specie bazată pe perechi-cuplu. Stimularea nu trebuie să meargă prea departe. Prin conformare la restricţiile sexuale de bază pe care le-a dezvoltat o cultură, este posibil să se dea semnale clare că „Nu sunt disponibilă pentru copulare" şi, totuşi, în acelaşi timp să se dea alte semnale care să spună „Cu toate acestea sunt foarte sexy". Semnalele din urmă îşi vor îndeplini rolul de reducere a antagonismului, pe când primele vor preîntâmpina scăparea hăţurilor din mână. In felul acesta poţi avea „şi vrabia din mână şi cioara de pe gard".

Mecanismul ar trebui să lucreze foarte simplu, dar din păcate, intervin şi alte influenţe. Sistemul perechii-cuplu nu este perfect. El a trebuit grefat pe acela mai vechi, al primatelor, ce încă se mai manifestă. Dacă ceva merge rău la perechea-cuplu, atunci vechile porniri ale primatelor răbufnesc din nou. Dacă adăugăm la aceasta faptul că un alt mare progres evolutiv al maimuţei goale a fost prelungirea curiozităţii din copilărie în faza adultă, este evident că situaţia poate deveni periculoasă. Sistemul a fost clar destinat să funcţioneze în situaţia

când femela produce o familie numeroasă de copii asemănători şi când masculul este plecat la vânătoare cu alţi masculi. Deşi în esenţă lucrurile s-au păstrat, două s-au modificat. Există tendinţa de a limita artificial numărul de progenituri. înseamnă că femela împerecheată nu va fi supusă la maximum presiunii materne şi va fi mai disponibilă din punct de vedere sexual în timpul absenţei partenerului. Există, de asemenea, la multe femele tendinţa de a se alătura grupului de vânători. Vânatul, desigur, a fost înlocuit acum prin „serviciu" şi masculii care pornesc în preumblările lor zilnice impuse de serviciu au toate şansele să se găsească în grupuri heterosexuale în locul vechilor grupuri alcătuite exclusiv din masculi. De mult prea multe ori se cedează în faţa acestei presiuni. (Cifrele americane, vă amintiţi, indicau că 26% din femelele măritate şi 50% din masculii căsătoriţi trăiesc experienţa copulării extraconjugale până la vârsta de 40 de ani.) Cu toate acestea, deseori perechea-cuplu iniţială este suficient de puternică pentru a se menţine în timpul acestor activităţi din afara sa sau pentru a se reafirma când activităţile respective au trecut. Numai la un mic procentaj de cazuri apare o rupere totală şi definitivă.
înainte de a abandona acest subiect trebuie, totuşi, subliniată încă o dată importanţa perechii-cuplu. Ea ar putea supravieţui curiozităţii sexuale în majoritatea cazurilor, dar nu este suficient de puternică pentru a o îndepărta cu totul. Deşi puternica imprimare sexuală menţine unitatea perechii-cuplu, ea nu elimină interesul membrilor unităţii ei fată de activităţi sexuale în afara ei. Dacă împerecherile din afara perechii-cuplu intră prea puternic în conflict cu aceasta, atunci trebuie găsit un înlocuitor mai puţin dăunător. Soluţia a fost voyeurismul, utilizând termenul în sensul cel mai larg, şi acesta se

practică pe o scară foarte mare. în sens strict, voyeurism înseamnă obţinerea excitaţiei sexuale urmărind cum se copulează alţi indivizi, dar el poate fi logic lărgit, astfel încât să includă orice interes neparticipativ faţă de orice altă activitate sexuală. Aproape întreaga populaţie se complace în acest lucru. Lumea priveşte la aşa ceva, citeşte despre aşa ceva, ascultă aşa ceva. Televiziunea, radioul, cinematograful, teatrul şi cartea de ficţiune se concentrează pentru a satisface această cerinţă. Revistele, ziarele şi conversaţia generală îşi aduc şi ele o largă contribuţie. A devenit o industrie majoră. Şi nici măcar o dată trecând prin toate acestea, observatorul sexual nu face efectiv ceva. Totul se face prin intermediari. Atât de urgentă este cerinţa, încât a trebuit să inventăm o categorie specială de performeri — actori şi actriţe — care se prefac că trăiesc secvenţe sexuale pentru noi, astfel ca noi să-i putem urmări în ele. Ei se curtează şi se căsătoresc şi, apoi, trăiesc din nou în noi roluri pentru a se curta şi a se căsători iarăşi altădată. In acest fel resursele voyeur-ului sunt enorm sporite.

Dacă am privi o gamă largă de specii de animale, am fi nevoiţi să tragem concluzia că această activitate voyeuristă a noastră este biologic anormală. Dar ea este relativ inofensivă şi poate ajuta efectiv specia noastră, deoarece satisface într-o oarecare măsură cerinţele persistente ale curiozităţii noastre sexuale, fără a-i implica pe indivizii respectivi în relaţii noi, de împerechere potenţială, ce ar putea ameninţa perechea-cuplu. Prostituţia operează cam în acelaşi mod. Aici, desigur, există implicare, dar în această situaţie tipică ea se limitează nemilos la faza de copulare. Faza iniţială de curtare şi chiar activităţile precopulatorii sunt menţinute la un minim absolut. Fiind etapele cu care începe formarea perechii, ele sunt suprimate la timp.

Dacă un mascul, membru al unei perechi-cuplu, îşi satisface nevoia de noutate sexuală copulându-se cu o prostituată, el este, desigur, în pericol de a-şi distruge perechea-cuplu, dar în mai mică măsură decât dacă s-ar implica într-o afacere amoroasă, romantică, dar fără copulare.

O altă formă de activitate sexuală care necesită examinarea este dezvoltarea unei fixaţii homosexuale. Funcţia primară a comportamentului sexual este de a reproduce specia, lucru pe care formarea perechilor homosexuale, evident, nu reuşeşte să-l realizeze. Este important a se face aici o nuanţare. Nu este nimic neobişnuit din punct de vedere biologic în actul homosexual al pseudocopulării. Multe specii practică acest lucru, într-o varietate de împrejurări. Dar formarea unei perechi-cuplu de homosexuali este nesănătoasă din punct de vedere reproductiv, din moment ce ea nu poate duce la producerea de progenituri şi reprezintă o pierdere de adulţi, potenţiali producători de progenituri. Pentru a înţelege cum se poate întâmpla aceasta, ne va fi de ajutor să aruncăm o privire asupra altor specii.

Am explicat deja cum o femelă îşi poate utiliza semnalele sexuale pentru a remotiva un mascul agresiv. Stimulându-l sexual, ea îi suprimă antagonismul şi evită să fie atacată. Un mascul subordonat poate utiliza un mijloc similar. Maimuţele masculi tineri adoptă frecvent poziţiile de invitaţie sexuală ale femelelor şi sunt, apoi, încălecaţi de masculii dominanţi care altfel i-ar fi atacat. Femelele dominante pot şi ele încăleca femelele subordonate în acelaşi mod. Utilizarea şabloanelor sexuale în situaţii nesexuale a devenit o trăsătură comună a scenei sociale a primatelor şi s-a dovedit extrem de valoroasă, contribuind la menţinerea armoniei şi organizării grupului. Deoarece aceste alte specii ale

primatelor nu suferă un proces intens de formare a perechilor-cuplu, nu se ajunge la dificultăţi de tipul constituirii de perechi homosexuale de lungă durată. Pur şi simplu se rezolvă problemele imediate ale dominaţiei, fără consecinţele unei relaţii sexuale îndelungate. Comportamental homosexual se întâlneşte şi în situaţiile când obiectul sexual ideal (membru al sexului opus) este de neatins. Aceasta se aplică la multe grupuri de animale: un membru al aceluiaşi sex este utilizat ca obiect înlocuitor - „următorul cel mai bun" — pentru activitate sexuală. în izolare totală, animalele sunt, adesea, împinse către măsuri extreme şi încearcă să se cupleze cu obiecte inanimate sau se masturbează. în captivitate, de exemplu, se cunosc anumite carnivore care s-au copulat cu containerele lor de hrană. Maimuţele îşi dezvoltă frecvent modele de masturbare şi aceasta s-a înregistrat chiar şi în cazul leilor. De asemenea, animalele puse în cuşcă cu altă specie pot încerca să se împerecheze cu membri ai acesteia. Dar aceste activităţi dispar în mod obişnuit când apare pe scenă stimulul corect din punct de vedere biologic — un membru al sexului opus. Situaţii similare apar frecvent şi la specia noastră, iar reacţia de răspuns este foarte asemănătoare. Dacă fie masculii, fie femelele, dintr-un motiv sau altul, nu pot avea acces sexual la sexul opus, îşi găsesc supape sexuale pe alte căi. Ei pot utiliza alţi membri ai propriului sex ori membrii altor specii, sau se pot masturba. Stadiile americane detaliate asupra comportamentului sexual au dezvăluit că în această cultură 13% din femele şi 37% din masculi au trăit până la vârsta de 45 ani experienţa contactelor homosexuale duse până la orgasm.

Contactele sexuale cu alte specii de animale sunt mult mai rare (deoarece, desigur, ele furnizează de

departe mai puţini stimuli sexuali) şi au fost înregistrate numai 3,6% cazuri la femele şi 8% la masculi. Masturbarea, deşi nu furnizează stimuli partenerului, este totuşi mult mai uşor de practicat, încât apare cu o frecvenţă mult mai mare. Se estimează că 58% din femele şi 92% din masculi se masturbează în unele perioade ale vieţii lor. Dacă toate aceste activităţi risipitoare din punct de vedere reproductiv pot avea loc fără reducerea potenţialului de înmulţire a speciei - considerat pe lungă durată — al indivizilor respectivi, atunci ele sunt inofensive. De fapt, ele pot fi biologic avantajoase, deoarece pot ajuta la preîntâmpinarea frustrării sexuale ce generează altfel, în diferite moduri, lipsa armoniei sociale. Dar în clipa în care dau naştere la fixaţii sexuale pot crea o problemă. La specia noastră există, aşa cum am văzut, o puternică tendinţă de „îndrăgostire" — pentru a dezvolta o legătură puternică cu obiectul atenţiilor noastre sexuale. Acest proces de imprimare sexuală produce importanta împerechere de lungă durată, atât de vitală pentru cerinţele părinteşti prelungite. Imprimarea respectivă urmează să înceapă a opera imediat ce au loc contacte sexuale serioase, iar consecinţele sunt evidente. Primele obiecte către care ne îndreptăm atenţiile sexuale au toate şansele să devină obiectele în sine. Imprimarea este un proces asociativ. Anumiţi stimuli cheie, care sunt prezenţi în momentul recompensei sexuale, ajung intim legaţi de recompensă şi într-un timp extrem de scurt comportamentul sexual nu se manifestă fără prezenţa acestor stimuli vitali.

Dacă suntem obligaţi prin presiuni sociale să trăim experienţa primelor recompense sexuale în contexte homosexuale sau de masturbare, atunci anumite elemente prezente în aceste contexte au şanse de a căpăta o semnificaţie sexuală puternică, durabilă. (Cele

mai neobişnuite forme de fetişism pornesc iniţial tot în acest fel.)

Ne-am putea aştepta ca cele prezentate să conducă la mai multe necazuri decât o fac în realitate, dar sunt două lucruri care împiedică aceasta în majoritatea cazurilor. In primul rând, suntem bine înzestraţi cu un set de reacţii instinctive de răspuns la semnalele sexuale caracteristice sexului opus, astfel încât avem prea puţine şanse de a trăi experienţa unei puternice reacţii de curtare faţă de orice obiect căruia îi lipsesc aceste semnale. In al doilea rând, primele noastre trăiri sexuale sunt de natură strict experimentală. începem prin a ne îndrăgosti şi a ne dezîndrăgosti foarte uşor. Este ca şi cum procesul imprimării totale rămâne în urma celorlalte evoluţii sexuale. In timpul acestei faze „de căutare" ni se dezvoltă în mod obişnuit un mare număr de „imprimări" minore, fiecare în parte fiind anulată de următoarea, până când în cele din urmă ajungem într-un punct în care suntem susceptibili de o imprimare majoră. De obicei, până în acest moment ne-am expus în suficientă măsură unor stimuli sexuali variaţi, încât să ne fi fixat pe cei biologic corespunzători, după care împerecherea se desfăşoară ca un proces heterosexual normal.

Probabil că acest lucru e mai uşor de înţeles dacă îl comparăm cu situaţia la care au ajuns prin evoluţie alte specii. Păsările coloniale care formează perechi, de exemplu, migrează către ţinuturi de creştere a puilor în care vor fi stabilite locurile de cuibărit. Păsările tinere şi până acum neîmperecheate, care zboară pentru prima dată ca adulţi, trebuie, ca toate celelalte păsări, să-şi stabilească teritorii şi să formeze perechi. Aceasta se face fără multă întârziere, curând după sosire. Păsările tinere îşi vor selecta perechile pe baza semnalelor

sexuale. Reacţia lor la aceste semnale este înnăscută. După ce s-au curtat îşi vor limita avansurile sexuale numai la acel individ. Totul se realizează printr-un proces de imprimare sexuală. Pe măsură ce curtarea din faza de formare a perechii înaintează, pornirile sexuale instinctive (pe care toţi membrii de acelaşi sex din fiecare specie le au în comun) trebuie să ajungă să depindă de anumite caractere unice de recunoaştere individuală. Numai înacest mod poate procesul de imprimare să limiteze răspunsul sexual al fiecărei păsări la perechea ei. Toate trebuie să se petreacă repede, deoarece sezonul de împerechere este limitat.

Dacă, la începutul acestei etape, toţi membrii de acelaşi sex ar fi experimental îndepărtaţi din colonie s-ar putea constitui un mare număr de perechi-cuplu homosexuale, deoarece păsările ar încerca cu disperare să găsească obiectul cel mai apropiat de un partener corect aflat la îndemână. La specia noastră procesul este mult mai încet. Noi nu avem de luptat împotriva scadenţei unui sezon de împerechere scurt. Aceasta ne dă timp să căutăm şi să „tatonăm terenul". Chiar dacă suntem aruncaţi într-un mediu de segregaţie sexuală pe perioade considerabile în timpul adolescenţei, noi nu dezvoltăm automat şi permanent perechi-cuplu homosexuale. Dacă am fi ca păsările care se cuibăresc în colonii, atunci nici un mascul tânăr care provine dintr-un internat exclusiv masculin (sau din altă organizare unisexuală similară) n-ar avea nici cea mai mică şansă de a constitui o pereche-cuplu heterosexuală. Dar aşa cum este, procesul nu e prea dăunător. Ţesătura imprimării este numai uşor schiţată în majoritatea cazurilor şi poate fi cu uşurinţă ştearsă de imprimări ulterioare, mai puternice. în unele cazuri mai puţin frecvente, totuşi, efectul negativ are şanse mai mari de

permanentizare. Caracteristicile asociative puternice ajung strâns legate de exprimarea sexuală şi devin permanent necesare în situaţiile ulterioare de formare a perechilor. Inferioritatea semnalelor sexuale de bază, emise de un partener de acelaşi sex, nu va fi suficientă pentru a depăşi în importanţă asociaţiile prin imprimare pozitivă. Suntem îndreptătiţi să ne întrebăm de ce o societate s-ar expune unor asemenea pericole. Răspunsul pare a fi că motivul este nevoia de a prelungi faza educaţională cât mai mult posibil pentru a corespunde cerinţelor tehnologice extrem de elaborate şi complicate ale culturii. Dacă masculii şi femelele tinere ar stabili unităţi familiale imediat ce devin biologic înzestraţi pentru a o face, s-ar pierde o bună parte din potenţialul educaţional. Prin urmare, ei sunt supuşi unor puternice presiuni care să preîntâmpine acest lucru. Din păcate, nici o restricţie culturală nu poate împiedica dezvoltarea sistemului sexual şi dacă acesta nu-şi poate urma drumul obişnuit îşi va găsi un altul. Există un alt factor separat, dar important, care poate influenţa tendinţele homosexuale. Dacă, în situaţia dependenţei de părinţi, progeniturile sunt sub influenţa unei mame exagerat de masculine şi dominante sau a unui tată exagerat de slab şi feminizat, atunci acest lucru va da naştere unei confuzii considerabile.

Caracterele comportamentale vor arăta un drum, cele anatomice un altul. Dacă, la maturitate sexuală, fiii caută perechi cu calităţi comportamentale (mai curând decât anatomice) ca ale mamei, atunci ei sunt mai înclinaţi de a-şi lua drept pereche mai degrabă masculi decât femele. Pentru fiice există un risc similar în celălalt sens. Necazul în privinţa problemelor sexuale de acest fel este că perioada prelungită de dependenţă a copiilor

creează o suprapunere atât de mare între generaţii, încât perturbaţiile sunt duse mai departe de la o generaţie la alta. Tatăl feminizat, menţionat mai sus, a fost probabil expus anterior unor anomalii sexuale în relaţiile dintre propriii lui părinţi, şi aşa mai departe. Problemele de acest gen au repercusiuni asupra generaţiilor timp îndelungat până când să dispară sau până să devină atât de acute, încât să se autorezolve prin preîntâmpinarea împerecherii. Ca zoolog, nu pot pune în discuţie „particularităţile" sexuale în obişnuitul mod moralist. Nu pot decât să aplic principiul moralităţii biologice în sens de succes şi eşec al unei populaţii. Dacă anumite şabloane sexuale contravin succesului reproductiv, atunci ele pot fi pe bună dreptate denumite ca biologic nesănătoase. Astfel de grupuri precum călugării, călugăriţele, celibatarele şi celibatarii de lungă durată şi homosexualii permanenţi sunt toate, în sens reproductiv, aberante. Societatea i-a crescut, dar ei n-au fost în stare să-i întoarcă complimentul.

Totuşi, trebuie să recunoaştem că un homosexual activ nu este mai aberant din punct de vedere reproductiv decât un călugăr. Trebuie spus, de asemenea, că nici o practică sexuală, oricât de dezgustătoare şi obscenă poate părea în ochii membrilor unei anumite culturi, nu poate fi criticată din punct de vedere biologic, cu condiţia ca ea să nu împiedice succesul reproductiv general. Dacă cea mai bizară elaborare a performanţei sexuale contribuie fie la asigurarea fertilizării între membrii unei perechi-cuplu, fie la întărirea perechii-cuplu, atunci din punct de vedere reproductiv ea şi-a îndeplinit rolul şi este biologic tot atât de acceptabilă ca şi majoritatea obiceiurilor sexuale „corespunzătoare" şi aprobate.

Odată spuse toate acestea, trebuie să subliniez acum că există o excepţie importantă de la regulă. Moralitatea biologică pe care am subliniat-o mai sus nu se mai aplică în condiţiile suprapopulării. Când apare suprapopularea regulile se inversează.

Ştim din studiile asupra altor specii că, în condiţii de suprapopulare experimentală, vine un moment în care creşterea densităţii populaţiei atinge un asemenea grad, încât distruge întreaga structură socială. Animalele se contaminează cu boli, îşi ucid puii, se luptă între ele aprig şi se mutilează. Nici o secvenţă comportamentală nu mai poate funcţiona corespunzător. Totul este fragmentat. In cele din urmă, sunt atâţia morţi, încât populaţia este adusă la o densitate mai mică şi poate începe să se împerecheze din nou, dar nu înainte de a fi ajuns la o creştere catastrofală. Dacă, într-o asemenea situaţie, s-ar putea introduce la populaţie un mijloc antireproductiv controlat atunci când apar primele semne de supraaglomerare, haosul ar putea fi preîntâmpinat. In asemenea condiţii (supraaglomerare gravă fără semne de ameliorare în viitorul apropiat), şabloanele sexuale antireproductive trebuie evident privite într-o lumină nouă. Specia noastră se îndreaptă cu repeziciune tocmai către o asemenea situaţie. Am ajuns într-un punct în care nu mai putem fi nepăsători. Soluţia este evidentă, adică reducerea ratei de împerechere fără a contraveni structurii sociale existente; împiedicarea unei creşteri cantitative fără împiedicarea unei creşteri calitative. Sunt evident necesare tehnicile anticoncepţionale, dar ele nu trebuie lăsate să rupă unitatea de bază a familiei. In realitate, nu trebuie să ne temem prea mult de acest lucru. S-a exprimat teama că larga utilizare a anticoncepţionalelor perfecţionate va conduce la o promiscuitate aleatorie, dar acest lucru

este foarte puţin probabil - puternica tendinţă a speciei de formare a perechilor va avea grijă să nu se întâmple aşa. Ar putea fi unele probleme dacă multe perechi-cuplu utilizează mijloacele anticoncepţionale până acolo încât să nu mai aibă progenituri. Asemenea cupluri vor pune la grea încercare unitatea perechii-cuplu, care se poate rupe sub această tensiune.

Aceşti indivizi vor constitui, apoi, o ameninţare mai mare pentru alte perechi care încearcă să-şi crească urmaşii. Dar astfel de reduceri extreme ale împerecherii nu sunt necesare. Dacă fiecare familie ar produce doi copii, părinţii şi-ar reproduce pur şi simplu propriul lor număr şi nu ar fi nici o creştere. Punând la socoteală accidentele şi moartea prematură, cifra medie ar putea fi uşor mai mare fără a se ajunge la o creştere a populaţiei şi, în cele din urmă, la o catastrofă a speciei.

Necazul este că, privită ca fenomen sexual, anticoncepţia mecanică şi chimică este ceva în esenţă nou şi va dura câtva timp până să ştim exact ce fel de repercusiuni va avea asupra structurii sexuale fundamentale a societăţii, după ce vor fi experimentat-o un număr mare de generaţii şi se vor fi dezvoltat treptat tradiţii noi din cele vechi. Ea ar putea cauza distorsiuni sau discontinuităţi indirecte, neprevăzute ale sistemului socio-sexual. Numai timpul va hotărî. Dar oricare ar fi alternativa, dacă nu se aplică limitarea împerecherii, ea este cu mult mai rea.

Gândindu-ne la această problemă a supraaglomerării, s-ar putea argumenta că nevoia de a reduce drastic rata reproducerii înlătură acum orice critică biologică a categoriilor care nu se împerechează, cum sunt călugării şi călugăriţele, celibatarele şi celibatarii de lungă durată şi homosexualii permanenţi. Din punct de vedere strict reproductiv este adevărat, dar

aceasta lasă neexplicate alte probleme sociale cărora, în anumite cazuri, ei trebuie să le facă faţă, aşa izolaţi în rolurile lor de minoritate specială. Cu toate acestea, dacă sunt membri bine adaptaţi şi valoroşi ai societăţii, în afara sferei reproductive, ei trebuie acum consideraţi ca valoroşi necontribuabili la explozia populaţiei. Privind înapoi acum la întreaga scenă sexuală, putem vedea că specia noastră a rămas mult mai loială faţă de pornirile biologice de bază decât ne-am putea imagina la început. Sistemul său sexual caracteristic primatelor, cu modificări caracteristice carnivorelor, a supravieţuit remarcabil de bine, în ciuda fantasticelor progrese tehnologice. Dacă cineva ar lua un grup de douăzeci de familii suburbane şi le-ar plasa într-un mediu subtropical primitiv, în care masculii ar trebui să meargă la vânătoare după hrană, structura sexuală a acestui nou trib ar necesita mici modificări sau nici un fel de modificări. De fapt, ceea ce s-a întâmplat în fiecare mare oraş sau centru urban este că indivizii pe care îi conţine s-au specializat în tehnicile lor de vânătoare (serviciu), dar şi-au păstrat sistemul socio-sexual în forma sa mai mult sau mai puţin originară. Concepţiile ştiinţifico-fantastice referitoare la ferme de copii, activităţi sexuale în comun, sterilizare selectivă şi divizare a muncii controlată de stat în privinţa îndatoririlor reproductive nu s-au materializat. Maimuţa spaţială poartă încă în portofel fotografia soţiei şi a copiilor când porneşte spre Lună. Numai în domeniul limitării generale a împerecherii suntem acum puşi faţă în faţă cu primul asalt major asupra sistemului nostru sexual milenar de către forţele civilizaţiei moderne. Datorită ştiinţei medicale, a chirurgiei şi igienei, am atins o culme incredibilă de succes al împerecherii. Am practicat controlul asupra morţii şi acum trebuie să îl echilibrăm cu un control

asupra naşterii. Pare foarte plauzibil ca în decursul secolului viitor să trebuiască să ne schimbăm, în sfârşit, comportamentul sexual. Dar dacă o vom face, nu va fi pentru că a eşuat, ci pentru că a reuşit prea bine.

Capitolul trei
Creşterea progeniturilor

Povara grijii părinteşti este mai grea pentru maimuţa goală decât pentru orice altă specie actuală. îndatoririle părinteşti pot fi îndeplinite la fel de intensiv şi în altă parte, dar niciodată atât de extensiv. înainte de a analiza semnificaţia acestei orientări, trebuie să punem cap la cap faptele esenţiale. Odată ce femela a fost fertilizată şi embrionul a început să-i crească în uter, ea suferă o serie de modificări. Ciclul menstrual lunar îi încetează. Dimineaţa, devreme, are greţuri. Tensiunea arterială îi scade. Poate deveni uşor anemică. Pe măsură ce trece timpul, sânii i se umflă şi devin mai sensibili. Pofta de mâncare îi creşte. în mod obişnuit devine mai calmă. După o perioadă de gestaţie de aproximativ 266 de zile, uterul începe să i se contracte puternic şi ritmic. Membrana amniotică ce înconjoară fătul se rupe şi lichidul în care se află copilul se elimină. Contracţii şi mai violente expulzează pruncul din pântec, forţându-l prin pasajul vaginal în lumea exterioară. Noi contracţii dislocă şi elimină placenta. Cordonul care leagă copilul de placentă se taie apoi. La alte primate această rupere a cordonului este făcută de către mamă care îl muşcă şi aceasta este fără îndoială şi metoda utilizată de strămoşii noştri, dar în ziua de astăzi el este frumos legat şi tăiat cu o pereche de foarfeci. Ciotul ataşat încă de buricul pruncului se usucă şi cade la câteva zile după naştere.

Este o practică universală astăzi ca femela să fie însoţită şi asistată de alţi adulţi în timp ce naşte. Este, probabil, o procedură extrem de veche. Cerinţele locomoţiei verticale nu au fost blânde cu femela speciei noastre: pedeapsa pentru acest pas înainte este sentinţa unui travaliu greu de câteva ore. Pare probabil ca ajutorul din partea altor indivizi să fi fost necesar încă din perioada când maimuţa-vânător evolua din strămoşii ei ce locuiau în pădure. Din fericire, spiritul de cooperare al speciei se dezvolta în paralel cu această evoluţie spre viaţa de vânător, astfel încât cauza neajunsului a putut furniza şi remediul. In mod normal, cimpanzeul-mamă nu numai că muşcă cordonul, ci şi devorează placenta total sau parţial, linge lichidele, îşi spală şi-şi curăţă nou-născutul şi-l ţine protector la pieptul său. La specia noastră, mama epuizată se bazează pe cei ce o asistă în îndeplinirea acestor activităţi (sau pe echivalenţii lor moderni). După ce naşterea s-a terminat, poate dura o zi sau două până când mamei să înceapă să-i curgă laptele, dar, odată ce faptul s-a produs, ea îşi hrăneşte apoi sugarul cu regularitate în acest mod, pe o perioadă de până la doi ani. Perioada medie a suptului este mai scurtă de atât, totuşi, şi practica modernă a avut tendinţa de a o reduce la şase până la nouă luni. In acest timp ciclul menstrual al femelei este în mod normal întrerupt şi menstruaţia reapare, de obicei, numai când mama încetează alăptarea la sân şi începe să înţarce copilul. Dacă sugarii sunt înţărcaţi mai devreme decât în mod obişnuit sau dacă sunt hrăniţi cu biberonul, această întârziere desigur nu mai apare şi femela poate începe mai repede să se împerecheze din nou. Dacă, pe de altă parte, ea urmează sistemul mai primitiv şi-şi hrăneşte sugarul până la doi ani, are toate şansele să nască progenituri numai aproximativ o dată la trei ani. (Suptul

este uneori prelungit astfel în mod deliberat ca tehnică anticoncepţională.) Limitarea vieţii reproductive la aproximativ 30 de ani îi fixează capacitatea productivităţii naturale la circa 10 progenituri. Prin hrănire cu biberonul sau prin încetarea rapidă a hrănirii la sân, cifra s-ar putea ridica teoretic la 30.

Actul suptului este o problemă mai dificilă pentru femelele speciei noastre decât pentru alte primate. Sugarul este atât de neajutorat, încât mama trebuie să ia parte mult mai activ la acest proces, ţinând copilul la sân şi gbidându-i acţiunile. Unele mame au dificultăţi în a-şi convinge progenitura să sugă eficient. Cauza obişnuită a acestui necaz este că sfârcul nu pătrunde destul de adânc în gura copilului. Nu este suficient ca buzele sugarului să se închidă pe sfârc, el trebuie introdus mai adânc în gura lui, astfel ca partea anterioară a sfârcului să fie în contact cu palatul şi partea superioară a limbii. Numai acest stimul eliberează acţiunea maxilarului, a limbii şi a obrajilor de a suge intens. Pentru a realiza această juxtapunere, regiunea sânului aflată imediat în spatele sfârcului trebuie să fie pliabilă şi să cedeze. Critică este durata în care pruncul poate să menţină „contactul" cu acest ţesut flexibil. Este esenţial ca suptul să fie pe deplin operativ în decurs de patru sau cinci zile de la naştere, dacă e ca procesul hrănirii la sân să evolueze cu succes. Dacă în prima săptămână au loc eşecuri repetate, sugarul nu va avea niciodată o reacţie de răspuns totală. El se va fixa pe alternativa mult mai recompensantă (biberonul) care i se oferă. O altă dificultate a suptului este aşa-numita reacţie de răspuns a „luptei la sân" a anumitor sugari. Aceasta îi dă mamei impresia că de fapt copilul nu vrea să sugă, dar realitatea este că, în ciuda încercărilor disperate de a o face, nu reuşeşte deoarece se sufocă. O poziţie uşor

greşită a capului copilului la sân îi blochează nasul şi, cu gura plină, el nu mai poate respira. Seluptă, nu pentru a evita suptul, ci după aer. Sunt, desigur, multe asemenea probleme ce i se pun noii mame, dar le-am selectat pe acestea două deoarece par să mai adauge o dovadă în sprijinul ideii că sânul femelei este mai degrabă un mijloc de semnalizare sexuală decât o maşină de lapte cu capacitatea mărită.

Tocmai forma solidă, rotunjită creează amândouă aceste probleme. Nu e nevoie decât să privim designul tednelor de biberon pentru a vedea dpul de formă care dă rezultatele cele mai bune. Tetina este mult mai lungă şi nu se continuă cu acea emisferă mare, rotunjită care creează atâtea dificultăţi pentru gura şi nasul copilului. Ea se apropie mult mai mult ca aspect de aparatul nutritor al femelei cimpanzeului. Acesteia i se dezvoltă nişte sâni numai puţin umflaţi, dar chiar şi în plină lactaţie ea are pieptul plat în comparaţie cu femela obişnuită a speciei noastre. Sfârcurile, pe de altă parte, îi sunt mult mai alungite şi proeminente, iar sugarului nu-i este prea greu sau nu-i este deloc greu să iniţieze activitatea suptului. Deoarece pentru femelele noastre suptul este o povară cam grea şi deoarece sânii fac parte atât de evident din aparatul nutritor, noi am considerat automat că forma lor protuberantă, rotunjită trebuie să fie şi ea parte integrantă a aceleiaşi activităţi părinteşti. Dar acum se pare că această presupunere a fost greşită şi că, la specia noastră, aspectul sânilor are o funcţie mai degrabă sexuală decât maternă.

Lăsând la o parte problema hrănirii, merită să ne îndreptăm atenţia spre unul sau două aspecte ale modului în care se comportă o mamă faţă de copil în alte împrejurări. Obişnuitul dezmierdat, strâns la piept şi spălat nu necesită prea multe comentarii, dar poziţia în

care îşi ţine copilul în braţe când acesta se odihneşte spune mult. Studii americane atente au scos la iveală faptul că 80% din mame îşi leagănă sugarii pe braţul stâng, ţinându-i sprijiniţi pe partea stângă a corpului. Dacă li se cere să explice semnificaţia acestei preferinţe majoritatea celor întrebaţi răspund că ea este evident rezultatul predominanţei dreptacilor în rândul populaţiei. Ţinând copiii pe braţul stâng, mamele îşi păstrează braţul dominant liber pentru manevrări. Dar o analiză amănunţită arată că nu aşa stau lucrurile. Adevărat, există o mică diferenţă între femelele dreptace şi cele stângace, dar nu suficientă pentru a furniza o explicaţie adecvată. Reiese că 83% din mamele dreptace îşi ţin copilul pe partea stângă, dar, apoi, că la fel fac şi 78% din mamele stângace.

Cu alte cuvinte, numai 22% din mamele stângace îşi au mâna dominantă liberă pentru acţiune. Categoric trebuie să fie o altă explicaţie, mai puţin evidentă.

Singurul indiciu diferit vine din faptul că inima se află în partea stângă a corpului mamei. Oare sunetul bătăilor sale de inimă este factorul vital? Şi în ce fel? Gândind pe această linie s-a argumentat că, probabil, în timpul existenţei sale în corpul mamei, embrionul în creştere se fixează pe („i se întipăreşte") sunetul bătăilor de inimă. Dacă aşa stau lucrurile, atunci redescoperirea acestui sunet familiar după naştere ar putea avea un efect calmant asupra sugarului, mai ales că tocmai a fost aruncat într-o lume exterioară stranie şi înspăimântător de nouă. Dacă este aşa, atunci mama, fie instinctiv, fie printr-o serie inconştientă de încercări şi erori, ar ajunge în curând să descopere că sugarul ei este mai liniştit dacă este ţinut pe stânga, în dreptul inimii ei, decât când este ţinut pe dreapta.

Aceasta poate să sune foarte fantezist, dar acum s-au făcut teste care relevă că este, totuşi, explicaţia reală. Grupuri de copii nou-născuţi dintr-o maternitate au fost supuşi o perioadă de timp considerabilă la sunetul înregistrat al bătăilor de inimă cu o frecvenţă standard de 72 bătăi pe minut. In fiecare grup erau nouă copii şi s-a descoperit că unul sau mai mulţi dintre ei plângeau 60% din timpul când sunetul nu era conectat, dar că această cifră scădea la numai 38% atunci când înregistrarea cu bătăile inimii se făcea auzită. Grupurile testate cu bătăile de inimă au prezentat, de asemenea, un câştig în greutate mai mare decât celelalte grupuri, deşi cantitatea de hrană luată a fost aceeaşi în ambele cazuri. Categoric, grupurile nesupuse bătăilor de inimă îşi consumau mult mai multă energie ca urmare a acţiunilor puternice de plâns.

Un alt test s-a făcut cu sugari puţin mai mari, la ora culcării. La unele grupuri era linişte în cameră, altora li s-au pus înregistrări cu cântece de leagăn. La altele funcţiona un metronom cu ritmul bătăilor de inimă (72 pe minut). Iar la altele s-a pus înregistrarea a înseşi bătăilor de inimă. S-a verificat, apoi, pentru a vedea care grupuri adormeau mai repede. Grupul cu înregistrarea bătăilor de inimă adormea în jumătate din timpul necesar pentru oricare din celelalte grupuri. Aceasta nu numai că întăreşte ideea că sunetul bătăilor de inimă este un stimul puternic calmant, ci şi demonstrează că reacţia de răspuns are un înalt grad de specificitate. Imitaţia cu metronomul nu are efect — cel puţin nu la micii sugari.

Astfel, pare destul de sigur că aceasta este explicaţia faptului că mama îşi ţine copilul pe partea stângă. Este interesant că atunci când s-au analizat

pentru această caracteristică 466 de picturi cu Madonna şi Copilul (datând de peste câteva sute de ani), 373 din ele înfăţişau copilul pe sânul stâng. Aici din nou cifra s-a situat la nivel de 80%. Ceea ce contrastează cu observaţiile asupra femeilor care cară pachete, unde s-a constatat că 50% le cară în stânga şi 50% în dreapta.

Ce alte rezultate ar putea avea această întipărire a bătăilor de inimă? Ea poate, de exemplu, explica de ce insistăm să localizăm sentimentele de dragoste la inimă mai degrabă decât la cap. Vorba cântecului: „Trebuie să ai inimă!". Poate, de asemenea, explica de ce mamele îşi leagănă copiii atunci când le cântă pentru a-i adormi. Mişcarea legănatului se face cu aproximativ acelaşi ritm cu al bătăilor de inimă şi, încă o dată, probabil, ea „reaminteşte" sugarilor de senzaţiile ritmice cu care s-au familiarizat atât de mult în pântecul mamei, când inima mare a acesteia pompa şi lovea deasupra lor. Dar lucrurile nu se opresc aici. Până şi în viaţa de adult fenomenul pare să ne însoţească atunci când sufletul ne este chinuit. Ne legănam înainte şi înapoi pe picioare când suntem într-o stare conflictuală. Cu prima ocazie când veţi vedea un lector sau un vorbitor de ocazie legănându-se ritmic dintr-o parte în alta, controlaţi-i viteza bătăilor inimii. Stânjeneala de a trebui să stea în faţa unui public îl face să apeleze la cele mai reconfortante mişcări pe care corpul său le poate oferi în circumstanţele respective oarecum limită ; şi astfel el comută pe vechea bătaie familiară, din pântecul mamei.

Oriunde vă aflaţi în nesiguranţă sunteţi înclinat să găsiţi ritmul reconfortant al bătăilor de inimă sub o mască sau alta. Nu este un accident faptul că în cea mai mare parte muzica şi dansul folk au un ritm sincopat. Aici, din nou sunetele şi mişcările îi duc pe executanţi

înapoi în siguranţa lumii din pântecul mamei. Nu este un accident că muzica adolescenţei s-a numit „muzică rock". Mai recent a adoptat un nume şi mai revelator — acum este numită „muzică beat"6. Şi despre ce se cântă? „Inima îmi este zdrobită", „Altuia i-ai dat inima ta" sau „Inima mea e a ta".

Aşa fascinant cum este acest subiect, nu trebuie să ne îndepărtăm prea mult, totuşi, de problema iniţială a comportamentului părintesc. Până aici ne-am îndreptat atenţia către comportamentul mamei faţă de copil. Am urmărit-o în momentele dramatice ale naşterii, am urmărit-o hrănind copilul, ţinându-l în braţe şi alintându-l. Acum va trebui să ne îndreptăm atenţia către copilul însuşi şi să-i studiem creşterea. Greutatea medie a unui copil la naştere este cu puţin peste şapte livre7, ceea ce reprezintă cu puţin mai mult de a douăzecea parte din greutatea unui părinte obişnuit. Creşterea este foarte rapidă în timpul primilor doi ani de viaţă şi rămâne destul de rapidă pe parcursul următorilor patru ani. La şase ani, totuşi, ea se încetineşte considerabil. Această fază a creşterii treptate continuă până la 11 ani la băieţi şi până la 10 ani la fete.

Apoi, la pubertate, cunoaşte un nou salt. Creşterea rapidă se întâlneşte din nou de la 11 ani la 17 ani la băieţi şi de la 10 până la 15 ani la fete.

Note:
6 In lb. engleză beat înseamnă „bătaie".
7 1 livră - 0,453 g.

Datorită pubertăţii lor puţin mai timpurii, fetele tind să-i întreacă pe băieţi între 11 şi 14 ani, dar apoi băieţii le depăşesc din nou şi rămân în frunte de aici încolo. Creşterea corpului tinde să se încheie pentru fete pe la 19 ani, iar pentru băieţi mult mai târziu, pe la 25 de

ani. Primii dinţi apar, de obicei, prin luna a şasea sau a şaptea, iar setul de dinţi de lapte este, de obicei, complet până pe la sfârşitul celui de al doilea an sau mijlocul celui de-al treilea. Dinţii permanenţi erup în al şaselea an, dar ultimii molari — măselele de minte — nu apar în mod obişnuit până pe la 19 ani.

Sugarii nou-născuţi îşi petrec o bună parte din timp dormind. Se pretinde, de obicei, că ei sunt treji numai circa două ore pe zi în primele câteva săptămâni, dar nu aşa stau lucrurile. Sunt ei somnoroşi, dar nu atât de somnoroşi. Studii atente au relevat faptul că timpul mediu petrecut în somn în primele trei zile de viaţă este de 16,6 ore din 24. S-au înregistrat variaţii, totuşi, de la individ la individ, cei mai somnoroşi dormind în medie 23 de ore din 24, iar cei mai puţin somnoroşi abia 10,5 ore din 24. In copilărie raportul somn-nesomn se micşorează treptat până când, în faza de adult media iniţială de 16 ore se reduce la jumătate. Unii adulţi prezintă, totuşi, variaţii considerabile faţă de această medie obişnuită de opt ore. Doi dintr-o sută au nevoie de numai cinci ore, iar alţi doi au nevoie de până la zece ore. Femelele adulte, întâmplător, au o perioadă de somn medie care este puţin mai lungă decât cea a masculilor adulţi. Cota de 16 ore de somn zilnic la naştere nu se consumă într-o singură repriză nocturnă, lungă, ea este ruptă într-o serie de perioade scurte, presărate pe întregul parcurs al celor 24 de ore. Chiar de la naştere, totuşi, există o uşoară tendinţă de a dormi noaptea mai mult decât ziua. Treptat, pe măsură ce trec săptămânile, una dintre perioadele de somn nocturn devine tot mai lungă până când domină scena. Sugarul trage acum de câteva ori câte un „pui de somn" scurt în timpul zilei şi are un singur somn lung în timpul nopţii. Această modificare coboară media somnului zilnic la circa 14 ore la vârsta

de şase luni. In lunile care urmează, somnul scurt din timpul zilei se reduce la două reprize, una dimineaţa şi una după-amiaza. In al doilea an, somnul de dimineaţă de obicei dispare, coborând media orelor zilnice de somn la 13. In al cincilea an, somnul de după-amiază dispare şi el, reducând cifra în continuare la circa 12 ore pe zi. Din acest moment şi până la pubertate are loc încă o scădere cu trei ore a nevoii de somn zilnic astfel că, pe la vârsta de 13 ani, copiii se retrag numai nouă ore pe noapte. De aici încolo, în perioada adolescenţei, ei nu prezintă nici o diferenţă faţă de şablonul adultului deplin şi nu dorm mai mult de opt ore în medie. Prin urmare, ritmul final al somnului coincide mai degrabă cu maturitatea sexuală decât cu maturitatea fizică finală.

Este interesant că printre copiii preşcolari, cei mai inteligenţi tind să doarmă mai puţin decât cei mai înceţi la minte. După vârsta de şapte ani, raportul se inversează, şcolarii mai inteligenţi dormind mai mult decât cei mai înceţi la minte. In această etapă s-ar părea că, în loc să înveţe mai mult printr-o stare de nesomn mai îndelungată, ei sunt forţaţi să înveţe atât de mult, încât cei la care reacţia de răspuns este mai puternică sunt epuizaţi spre sfârşitul zilei. Printre adulţi, din contră, pare a nu exista nici o relaţie între inteligenţă şi durata medie a somnului.

Timpul necesar pentru a adormi la masculi şi la femele înstare de sănătate, la toate vârstele, este în medie de circa 20 de minute. Trezirea ar trebui să aibă loc spontan. Nevoia unui mijloc artificial de trezire indică faptul că somnul a fost insuficient şi individul va suferi din această cauză printr-o vioiciune redusă în timpul perioadei de nesomn care urmează. In perioadele sale de veghe, sugarul nou-născut se mişcă relativ puţin. Spre

deosebire de alte specii ale primatelor, musculatura sa este slab dezvoltată. Un pui de maimuţă se poate agăţa strâns de mamă din momentul naşterii încolo. Se poate chiar prinde de blana ei cu mâinile în timp ce se află încă în procesul naşterii. La specia noastră, prin contrast, nou-născutul este neajutorat şi nu poate face decât mişcări neînsemnate cu braţele şi picioarele. Până nu împlineşte o lună el nu poate, fără ajutor, să-şi ridice bărbia când este întins cu faţa în jos. La două luni îşi poate ridica pieptul de jos. La trei luni se poate întinde după obiecte agăţate. La patru luni poate sta în şezut, cu sprijin din partea mamei. La cinci luni poate sta în poala mamei şi poate apuca obiecte cu mâna. La şase luni poate şedea într-un scaun înalt şi prinde obiecte care se balansează. La şapte luni poate sta în şezut singur, fără a fi ajutat. La opt luni poate sta în picioare cu sprijin din partea mamei. La nouă luni poate sta în picioare ţinându-se de mobilă. La zece luni se poate târî pe jos cu mâinile şi genunchii. La unsprezece luni poate umbla dacă este condus de mână de către unul dintre părinţi. La douăsprezece luni se poate trage singur în sus, în poziţia în picioare ajutându-se de obiecte solide. La treisprezece luni se poate căţăra pe trepte. La paisprezece luni poate sta în picioare singur şi fără a se sprijini perioade scurte, presărate pe întregul parcurs al celor 24 de ore. Chiar de la naştere, totuşi, există o uşoară tendinţă de a dormi noaptea mai mult decât ziua. Treptat, pe măsură ce trec săptămânile, una dintre perioadele de somn nocturn devine tot mai lungă până când domină scena. Sugarul trage acum de câteva ori câte un „pui de somn" scurt în dmpul zilei şi are un singur somn lung în timpul nopţii. Această modificare coboară media somnului zilnic la circa 14 ore la vârsta de şase luni. In lunile care urmează, somnul scurt din timpul zilei se reduce la două

reprize, una dimineaţa şi una după-amiaza. In al doilea an, somnul de dimineaţă de obicei dispare, coborând media orelor zilnice de somn la 13. In al cincilea an, somnul de după-amiază dispare şi el, reducând cifra în continuare la circa 12 ore pe zi. Din acest moment şi până la pubertate are loc încă o scădere cu trei ore a nevoii de somn zilnic astfel că, pe la vârsta de 13 ani, copiii se retrag numai nouă ore pe noapte. De aici încolo, în perioada adolescenţei, ei nu prezintă nici o diferenţă faţă de şablonul adultului deplin şi nu dorm mai mult de opt ore în medie. Prin urmare, ritmul final al somnului coincide mai degrabă cu maturitatea sexuală decât cu maturitatea fizică finală.

Este interesant că printre copiii preşcolari, cei mai inteligenţi tind să doarmă mai puţin decât cei mai înceţi la minte. După vârsta de şapte ani, raportul se inversează, şcolarii mai inteligenţi dormind mai mult decât cei mai înceţi la minte. In această etapă s-ar părea că, în loc să înveţe mai mult printr-o stare de nesomn mai îndelungată, ei sunt forţaţi să înveţe atât de mult, încât cei la care reacţia de răspuns este mai puternică sunt epuizaţi spre sfârşitul zilei. Printre adulţi, din contră, pare a nu exista nici o relaţie între inteligenţă şi durata medie a somnului.

Timpul necesar pentru a adormi la masculi şi la femele în stare de sănătate, la toate vârstele, este în medie de circa 20 de minute. Trezirea ar trebui să aibă loc spontan. Nevoia unui mijloc artificial de trezire indică faptul că somnul a fost insuficient şi individul va suferi din această cauză printr-o vioiciune redusă în timpul perioadei de nesomn care urmează. In perioadele sale de veghe, sugarul nou-născut se mişcă relativ puţin. Spre deosebire de alte specii ale primatelor, musculatura sa este slab dezvoltată. Un pui de maimuţă se poate agăţa

strâns de mamă din momentul naşterii încolo. Se poate chiar prinde de blana ei cu mâinile în timp ce se află încă în procesul naşterii. La specia noastră, prin contrast, nou-născutul este neajutorat şi nu poate face decât mişcări neînsemnate cu braţele şi picioarele. Până nu împlineşte o lună el nu poate, fără ajutor, să-şi ridice bărbia când este întins cu faţa în jos. La două luni îşi poate ridica pieptul de jos. La trei luni se poate întinde după obiecte agăţate. La patru luni poate sta în şezut, cu sprijin din partea mamei. La cinci luni poate sta în poala mamei şi poate apuca obiecte cu mâna. La şase luni poate şedea într-un scaun înalt şi prinde obiecte care se balansează. La şapte luni poate sta în şezut singur, fără a fi ajutat. La opt luni poate sta în picioare cu sprijin din partea mamei. La nouă luni poate sta în picioare ţinându-se de mobilă. La zece luni se poate târî pe jos cu mâinile şi genunchii. La unsprezece luni poate umbla dacă este condus de mână de către unul dintre părinţi. La douăsprezece luni se poate trage singur în sus, în poziţia în picioare ajutându-se de obiecte solide. La treisprezece luni se poate căţăra pe trepte.

La paisprezece luni poate sta în picioare singur şi fără a se sprijini de obiecte ca să se ajute. La cincisprezece luni soseşte clipa măreaţă când, în fine, poate merge singur, neajutat. (Acestea sunt toate, desigur, cifre medii, dar constituie în mare un ghid pentru etapele evoluţiei în ceea ce priveşte poziţia şi locomoţia la specia noastră.)

Aproximativ în momentul când copilul a început să meargă fără ajutor, el începe şi să rostească primele cuvinte — câteva cuvinte simple la început, dar curând vocabularul se dezvoltă cu o viteză uimitoare. Până la vârsta de doi ani copilul obişnuit poate vorbi folosind aproape 300 de cuvinte. Până la trei ani triplează

această cifră. Până la patru ani ajunge la aproape 1 600 de cuvinte, iar până la cinci ani la 2 100. Această rată uimitoare a învăţării în domeniul imitaţiei vocale este unică la specia noastră şi trebuie considerată una dintre cele mai mari realizări ale noastre. Ea se leagă, aşa cum am văzut în capitolul unu, de presanta nevoie de comunicare mai precisă şi mai utilă în activităţile de vânătoare desfăşurate în cooperare. La celelalte primate actuale strâns înrudite cu noi nu găsim nimic asemănător, nici măcar ceva care să se apropie cât de cât. Cimpanzeii sunt ca şi noi, sclipitori în imitaţia rapidă în acţionarea asupra obiectelor, dar ei nu reuşesc imitaţii vocale. S-a făcut o încercare serioasă şi dificilă de a învăţa un pui de cimpanzeu să vorbească, dar cu un succes extrem de limitat. Animalul a fost crescut într-o casă în condiţii identice cu cele pentru un copil din specia noastră, îmbinând recompensele în hrană cu conducerea mişcărilor buzelor s-au făcut încercări prelungite de a-l convinge să rostească cuvinte simple. Până la doi ani şi jumătate, animalul putea spune „mama", „tata" şi „cană". In cele din urmă, a reuşit să le spună în contextele corecte, şoptind „cană" când dorea să bea apă. Dificilele exerciţii au continuat, dar la vârsta de şase ani (când specia noastră ar stăpâni mult peste două mii de cuvinte), vocabularul său total nu cuprindea mai mult de şapte cuvinte.Această diferenţă este o chestiune legată de creier, nu de voce. Cimpanzeul are un aparat vocal care din punct de vedere structural este perfect capabil de a produce o gamă largă de sunete. Nu există nici un punct slab acolo, care să poată explica comportamentul său de „greu de cap". Punctul slab se află în interiorul craniului.

Spre deosebire de cimpanzei, anumite păsări au posibilităţi uimitoare de imitaţie vocală. Papagalii,

peruşii, sturzii zeflemitori (păsările mynah8), ciorile şi diferite alte specii pot debita propoziţii întregi fără să clipească, dar, din păcate, ele au un creier prea de pasăre pentru a folosi cum se cuvine această înzestrare. Ele nu pot decât copia succesiunile complexe de sunete cu care le învaţă alţii şi pe care le repetă automat, într-o ordine fixă şi fără nici o legătură cu evenimentele din jur. Chiar şi aşa, este uimitor cum cimpanzeii şi maimuţele în această privinţă nu pot realiza mai mult decât atât. Chiar şi numai câteva cuvinte simple, determinate cultural, le-ar fi atât de utile în habitatele lor naturale, încât este greu de înţeles de ce nu au apărut. Revenind iarăşi la specia noastră, mârâielile, gemetele şi ţipetele instinctive de bază pe care le avem în comun cu alte primate nu-şi au originea în strălucirea noastră verbală nou câştigată. Semnalele noastre sonore înnăscute rămân şi îşi păstrează rolurile lor importante.

8 Specie de pasăre tropicală aparţinând familiei Paseriforme, ordinul
Mimide.

Ele nu numai că furnizează fundaţia vocală pe care ne putem clădi zgârie-norii verbali, ci, totodată, există cu propriul lor drept, ca mijloace de comunicare tipice speciei. Spre deosebire de semnalele verbale, ele apar fără învăţare şi înseamnă acelaşi lucru în toate culturile. Ţipătul, scâncetul, râsul, urletul, geamătul şi plânsul ritmic transmit acelaşi mesaj oricui, oriunde. Ca şi sunetele altor animale ele se leagă de stările emoţionale elementare şi ne dau o impresie imediată asupra stării motivaţionale a emiţătorului. In acelaşi mod ne-am păstrat şi expresiile instinctive, zâmbetul, rânjetul, încruntarea, privirea fixă, mimica de panică şi mimica de supărare. Acestea sunt, de asemenea, comune tuturor

societăţilor şi persistă în ciuda dobândirii multor gesturi culturale. Este surprinzător să vezi cum aceste sunete şi expresii elementare ale speciei îşi au originea în primii paşi ai evoluţiei noastre. Reacţia de plâns este (după cum ştim prea bine cu toţii) prezentă de la naştere. Zâmbetul vine mai târziu, la circa cinci săptămâni. Râsul şi accesul de furie nu apar până în luna a treia sau a patra. Merită să privim mai îndeaproape aceste şabloane. Plânsul este nu numai primul semnal de stare sufletească pe care îl dăm, ci şi cel mai elementar.

Zâmbetul şi râsul sunt semnale unice şi destul de specializate, dar plânsul îl avem în comun cu mii de alte specii. Virtual toate mamiferele (pentru a nu mai menţiona păsările) scot strigăte acute, scheaună, ţipă, scâncesc atunci când le este frică sau când au dureri. La mamiferele superioare, unde expresiile feţei au evoluat ca mijloace de semnalizare vizuală, aceste mesaje de alarmă sunt însoţite de o „mimică a fricii" caracteristică. Fie că sunt produse de un pui, fie de un adult, aceste reacţii arată că ceva nu este deloc în regulă. Odrasla îşi pune în alertă părinţii, adultul îi pune în alertă pe ceilalţi membri ai grupului social.

Ca sugari, o serie de lucruri ne fac să plângem. Plângem dacă ne doare ceva, dacă ne este foame, dacă suntem lăsaţi singuri, dacă suntem confruntaţi cu un stimul ciudat şi nefamiliar, dacă ne pierdem brusc sursa sprijinului fizic sau dacă întâmpinăm piedici în atingerea unui ţel urgent. Aceste categorii se reduc la doi factori importanţi: durerea fizică şi nesiguranţa. In oricare caz, când semnalul este dat, el produce (sau ar trebui să producă) reacţii de protecţie din partea părinţilor. Dacă copilul este despărţit de părinte în clipa când se dă semnalul, el are imediat efectul de a reduce distanţa dintre ei până când copilul este luat în braţe şi ori

legănat, ori mângâiat, ori dezmierdat. Dacă copilul este deja în contact cu părintele sau dacă plânsul persistă după ce s-a făcut contactul, atunci i se examinează corpul pentru găsirea unor posibile surse de durere. Reacţia părintelui continuă până ce semnalul este oprit (şi în această privinţă diferă fundamental de şabloanele zâmbetului şi râsului). Acţiunea plânsului constă în tensiune musculară, însoţită de o înroşire a capului, udarea ochilor, deschiderea gurii, retragerea buzelor, respiraţie exagerată cu expiraţii intense şi, bineînţeles, vocalizări acute, iritante. La sugarii mai mari include şi alergatul la părinte de care copilul se agaţă.

Am descris acest şablon mai detaliat în ciuda faptului că este atât de familiar, deoarece tocmai de aici au evoluat semnalele noastre specializate ale râsului şi zâmbetului. Când cineva spune: „au râs până au dat în plâns" acel cineva se referă la această relaţie, dar în termeni evolutivi lucrurile s-au petrecut invers — am plâns până am dat în râs. Cum s-a întâmplat asta?

Pentru început, este important să realizăm cât de similare sunt plânsul şi râsul, ca şabloane de reacţie. Stările lor afective sunt atât de diferite, încât tindem să scăpăm din vedere acest lucru. Ca şi plânsul, râsul implică tensiune musculară, deschiderea gurii, retragerea buzelor şi respiraţie exagerată cu expiraţii intense.

La intensităţi mari, include şi el înroşirea feţei şi udarea ochilor. Dar vocalizările sunt mai puţin iritante şi nu atât de acute. Mai ales, ele sunt mai scurte şi se succed mai rapid. Este ca şi cum tânguirea lungă a sugarului care plânge s-a segmentat, s-a tăiat în bucăţi mici, şi în acelaşi timp a devenit mai lină şi a coborât în tonalitate. Reiese că reacţia prin râs a evoluat din cea prin plâns, ca semnal secundar, după cum urmează. Am

spus mai înainte că plânsul este prezent la naştere, dar că râsul nu apare până prin luna a treia sau a patra. Apariţia sa coincide cu dezvoltarea capacităţii de recunoaştere a părinţilor. Copilul care îşi cunoaşte tatăl poate fi un copil care ştie, dar copilul care îşi cunoaşte mama este un copil care râde. înainte de a învăţa să identifice faţa mamei şi s-o deosebească de alţi adulţi, copilul poate ganguri şi bolborosi, dar nu râde. Ceea ce se întâmplă când începe să-şi singularizeze mama este că, totodată, începe să-i fie teamă de alţi adulţi, străini. La vârsta de două luni orice fată cunoscută este acceptată, toţi adulţii prietenoşi sunt bineveniţi. Dar acum temerile sale faţă de lumea înconjurătoare încep să se maturizeze şi orice necunoscut are şanse să-l supere şi să-l facă să plângă. (Mai târziu va învăţa repede că dintre ceilalţi adulţi sunt unii anume care pot fi şi ei recompensând şi îşi va pierde teama faţă de ei, dar acest lucru se face atunci selectiv, pe baza recunoaşterii personale.) Ca urmare a acestui proces de imprimare în memorie a mamei, sugarul poate ajunge într-un conflict ciudat. Dacă mama face ceva care îl sperie, ea devine sursa a două seturi de semnale opuse. Un set spune „Eu sunt mama ta – protectorul tău personal; nu ai de ce te teme", iar celălalt set spune „Fii atent, aici este ceva înspăimântător". Acest conflict nu poate apărea înainte ca mama să fie cunoscută ca individ, deoarece dacă atunci ar face ceva care sperie, ea nu ar fi decât o simplă sursă a unui stimul de spaimă în acel moment şi nimic mai mult. Dar acum ea poate oferi dublul semnal: „E un pericol, dar nu-i nici un pericol". Sau altfel spus: „Poate părea că e un pericol, dar deoarece vine de la mine nu trebuie să te alarmezi".

Rezultatul: copilul dă un răspuns care este pe jumătate o reacţie de plâns şi pe jumătate un gângurit

de recunoaştere a părintelui. Combinaţia magică produce un râset. (Sau, mai curând, a produs, înapoi pe drumul evoluţiei. De atunci şi până acum s-a fixat şi s-a dezvoltat deplin ca reacţie separată, distinctă, cu drepturi proprii.) Astfel, râsul spune „Recunosc că pericolul nu este real" şi-I transmite acest mesaj mamei. Mama se poate acum juca cu copilul destul de mult fără să-l facă să plângă. Primele cauze ale râsului la sugari sunt jocurile părinteşti de-a „cucu-bau", bătutul din palme, alternarea lăsatului pe genunchi cu ridicarea. Mai târziu, gâdilatul joacă un rol major, dar nu până după luna a şasea. Aceştia sunt toţi stimuli de şoc, dar provenind de la protectorul „de încredere". Copiii învaţă repede să-i provoace — jucându-se de-a faţa ascunselea, de exemplu, astfel că vor trăi „şocul" descoperirii celui ascuns, sau jucându-se de-a fugăritul, astfel încât să fie prinşi.

Râsul, prin urmare, devine un semnal pentru joacă, un semn că interacţiunile tot mai spectaculoase dintre copil şi părinte pot să continue şi să se dezvolte. Dacă ele ajung să sperie sau să doară prea mult, atunci, desigur, reacţia poate trece pe plâns şi poate imediat restimula răspunsul protector. Acest sistem îi permite copilului să-şi extindă explorarea capacităţilor sale corporale şi a proprietăţilor fizice ale lumii înconjurătoare.

Şi alte animale au semnale speciale pentru joacă, dar în comparaţie cu ale noastre ele nu impresionează. Cimpanzeul, de exemplu, are la joacă o mimică specifică şi un uşor mârâit, care este echivalentul râsului nostru. La origine, aceste semnale au acelaşi gen de ambivalenţă. Când salută, puiul de cimpanzeu îşi scoate buzele mult în afară, întinzându-le la limită. Când este

speriat şi le retrage, deschizându-şi gura şi arătându-şi dinţii.
Mimica de joacă, fiind motivată de ambele sentimente al salutului prietenos şi al temerii, este un amestec din cele două. Maxilarele se deschid larg, ca la teamă, dar buzele sunt împinse înainte şi ţin dinţii acoperiţi. Mârâitul uşor este la jumătatea drumului între sunetul „uu-uu-uu" de salut şi ţipătul de teamă.

Dacă joaca devine prea dură, buzele se retrag, iar mârâitul se transformă într-un ţipăt scurt, ascuţit. Dacă devine prea calmă, maxilarele se închid şi buzele sunt împinse înainte în poza cimpanzeului prietenos. In esenţă, situaţia este prin urmare aceeaşi, dar mârâitul uşor scos la joacă este un semnal anemic pe lângă râsul nostru viguros, plin de viaţă. Pe măsură ce cimpanzeii cresc, semnificaţia semnalului de joacă se micşorează mai mult chiar, în timp ce al nostru se extinde şi dobândeşte o importanţă şi mai mare în viaţa de zi cu zi. Maimuţa goală, chiar ca adult, este o maimuţă jucăuşă. Torul se datorează firii sale exploratoare. Ea împinge în mod constant lucrurile până la limită, încercând să se autosurprindă, să se autoşocheze fără a se răni, şi apoi semnalizându-şi uşurarea prin hohote de râs molipsitoare.

Desigur, râsul de cineva poate, de asemenea, deveni, o armă socială puternică în rândul copiilor mai mari şi al adulţilor. El este dublu insultător deoarece indică faptul că persoana este atât înspăimântător de ciudată, cât şi în acelaşi timp nedemnă de luat în serios. Comedianul profesionist îşi arogă în mod deliberat acest rol social şi este plătit cu sume mari de bani de către spectatori care se bucură să se reasigure de normalitatea grupului lor faţă de anormalitatea asumată de acesta. Reacţia adolescenţilor faţă de idolii lor este

relevantă aici. Ca public spectator, ei îşi manifestă aprecierea spectacolului nu prin accese de râs, ci prin accese de ţipete. Ei nu numai că ţipă, dar se şi agaţă unii de alţii, se zvârcolesc, urlă, îşi acoperă feţele şi-şi trag părul. Acestea sunt toate semnele clasice ale durerii sau fricii intense, dar ele au ajuns stilizate în mod deliberat. Pragurile lor au fost coborâte artificial. Ele nu mai sunt strigăte după ajutor, ci semnalizează de la un spectator la altul că ei sunt capabili să aibă o reacţie emoţională la idolii sexuali, reacţie atât de puternică, încât, ca toţi stimulii de o intensitate insupor-
tabil de mare, intră pe tărâmul durerii pure. Dacă o adolescentă s-ar găsi dintr-o dată singură în prezenţa unuia dintre idolii săi, nu s-ar întâmpla niciodată să ţipe la el. Ţipetele nu erau destinate lui, erau destinate celorlalte fete din publicul spectator. In felul acesta tinerele fete se pot reasigura una pe cealaltă de dezvoltarea reacţiilor lor emoţionale.

înainte de a abandona subiectul lacrimilor şi râsului mai este un mister de clarificat. Unele mame suferă îngrozitor datorită faptului că odraslele le plâng fără întrerupere în primele trei luni de viaţă. Nimic din ceea ce fac părinţii nu pare a fi cauza acestui torent de plâns. De obicei, ele ajung la concluzia că ceva este în neregulă în mod radical, fizic cu copiii şi încearcă să-I trateze în mod corespunzător. Au dreptate, desigur, e ceva fizic în neregulă; dar este probabil efectul mai curând decât cauza. Indiciul vital vine de la faptul că acest plâns aşa-zis „colic" încetează ca prin farmec prin a treia sau a patra lună de viaţă. El dispare exact în momentul când copilul începe să-şi poată identifica mama ca individ cunoscut. Răspunsul este dat de comparaţia comportamentului părintesc între mamele cu

copii care plâng şi cele cu copii mai tăcuţi. Primele sunt stângace, nervoase şi neliniştite în relaţiile cu progeniturile. Celelalte sunt sigure pe ele, calme şi senine. Ceea ce vreau să subliniez este că şi la această vârstă fragedă, copilul este foarte conştient de diferenţele dintre „securitatea" şi „siguranţa" tactilă, pe de o parte, şi „insecuritatea" şi „alarma" tactilă, pe de altă parte. O mamă agitată nu poate evita să-şi semnalizeze agitaţia nou-născutului ei.

Starea este semnalizată înapoi către ea în mod corespunzător, cerând protecţie faţă de cauza agitaţiei. Răspunsul nu face decât să sporească supărarea mamei, ceea ce la rândul său intensifică plânsul copilului. în cele din urmă, nenorocitul de copil plânge până i se face rău şi atunci la totalul suferinţelor lui deja considerabile se adaugă şi durerile fizice. Singurul lucru necesar pentru a rupe acest cerc vicios este ca mama să accepte situaţia şi să devină calmă ea însăşi. Chiar dacă nu poate reuşi acest lucru (şi este aproape imposibil să păcăleşti un copil în această privinţă), problema se corectează de la sine, aşa cum am spus, în a treia sau a patra lună de viaţă, deoarece la acea vârstă copilului ajunge să i se imprime mama şi, în mod instinctiv, el începe să reacţioneze faţă de ea ca „protector". Ea nu mai este sursa a o serie de stimuli care produc agitaţie, ci o faţă familiară. Dacă ar continua să fie sursă de stimuli care produc agitaţie, aceştia n-ar mai fi atât de alarmanţi deoarece vin de la cineva cunoscut, identificat ca prieten. Legătura tot mai strânsă a copilului cu părintele său o calmează, apoi, pe mamă şi îi reduce în mod automat neliniştea. „Colica" dispare. Până acum am omis chestiunea zâmbetului deoarece este o reacţie chiar mai specializată decât râsul. Aşa cum râsul este o formă secundară a plânsului, tot aşa zâmbetul este o formă

secundară a râsului. La prima vedere el poate părea într-adevăr a nu fi nimic mai mult decât o versiune de intensitate redusă a râsului, dar lucrurile nu sunt atât de simple. Este adevărat că, în forma sa cea mai blândă, râsul nu se poate deosebi de zâmbet şi acesta este fără îndoială felul în care a apărut zâmbetul, dar este cât se poate de clar că pe parcursul evoluţiei zâmbetul s-a emancipat şi trebuie considerat acum o entitate separată. Zâmbetul foarte intens — afişarea unui rânjet larg, a unui zâmbet radios — este complet diferit ca funcţie de râsul foarte intens.

El a ajuns să se specializeze ca un semnal de salut al speciei. Dacă salutăm pe cineva zâmbindu-i, acel cineva ştie că suntem prietenoşi, dar dacă-l salutăm râzându-i ar putea avea motive să se îndoiască de aceasta.

Orice contact social provoacă teama, în cel mai bun caz o teamă uşoară. Comportamentul celuilalt individ în momentul întâlnirii este o entitate necunoscută. Atât zâmbetul, cât şi râsul indică existenţa acestei temeri şi combinarea ei cu sentimente de atracţie şi acceptare. Dar când râsul creşte în intensitate, el semnalizează faptul că eşti gata pentru o nouă „spaimă", pentru o nouă exploatare a situaţiei pericol/siguranţă. Dacă, pe de altă parte, expresia de zâmbet a unui râs de nivel scăzut se transformă în altceva — într-un rânjet larg —, aceasta semnalizează că situaţia nu urmează a se prelungi în aceeaşi direcţie. Ea indică pur şi simplu că starea afectivă iniţială este ea însăşi un final, fără prea mari complicaţii. Zâmbetul reciproc îi reasigură pe cei implicaţi că ambii se află într-o stare de uşoară neîncredere, dar de atracţie reciprocă. A te teme puţin înseamnă a nu fi agresiv, iar a nu fi agresiv înseamnă a fi prietenos şi în felul acesta

zâmbetul se dezvoltă ca mijloc de atracţie prietenoasă. De ce, dacă nouă ne-a fost necesar acest semnal, alte primate s-au dezvoltat fără el? Se descurcă, e adevărat, au gesturi prietenoase de diferite feluri, dar zâmbetul pentru noi este unul în plus şi de o importanţă uriaşă în viaţa noastră de zi cu zi, atât în copilărie, cât şi la maturitate. Ce anume din modelul existenţei noastre l-a adus atât de în faţă? Răspunsul, s-ar părea, constă în faimoasele noastre piei nude. Când se naşte, puiul de maimuţă se prinde strâns de blana mamei. Acolo stă oră de oră, zi de zi. Timp de săptămâni sau chiar luni de zile nu părăseşte nici pentru o clipă protecţia confortabilă a corpului mamei. Mai târziu, când se aventurează de lângă ea pentru prima dată, el poate să alerge înapoi la ea într-o clipă şi să se agate din nou instantaneu. El are propriul său mod pozitiv de a-şi asigura un contact fizic strâns. Chiar dacă mama nu se bucură de acest contact (pe măsură ce puiul creşte şi devine mai greu), nu-i este deloc uşor să-l respingă. Oricine a trebuit vreodată să facă pe dădaca pentru un pui de cimpanzeu poate depune mărturie că aşa este.

Când noi suntem născuţi ne aflăm într-o postură mult mai la voia întâmplării. Nu numai că suntem prea slabi pentru a ne agăţa, dar nici nu avem ceva de care să ne agăţăm. Deposedaţi de orice mijloace mecanice care să ne asigure contactul strâns cu mamele, trebuie să ne bazăm în întregime pe semnalele de stimulare maternă. Putem să ţipăm până la epuizare pentru a atrage atenţia părinţilor, dar, odată dobândită, trebuie să mai facem ceva pentru a o menţine. Puiul de cimpanzeu ţipă pentru a atrage atenţia la fel ca şi noi. Mama se repede spre el şi îl ia în braţe. Instantaneu puiul se agaţă din nou. Acesta este momentul în care noi avem nevoie de un înlocuitor al agăţatului, un gen de semnal care să o

răsplătească pe mamă şi să o facă să vrea să stea cu noi. Semnalul pe care îl folosim este zâmbetul. Zâmbetul apare în primele câteva săptămâni de viaţă, dar la început nu este îndreptat către ceva anume. Prin săptămâna a cincea el este dat ca reacţie clară la anumiţi stimuli. Ochii copilului pot acum fixa obiectele. La început, el reacţionează mai mult la o pereche de ochi care îl privesc. Chiar şi două pete negre pe o bucată de carton îşi vor face efectul. Pe măsură ce trec săptămânile devine necesară şi o gură. Două pete negre cu o linie în chip de gură sub ele sunt acum eficiente pentru obţinerea răspunsului. In curând o lărgire a gurii devine vitală, iar apoi ochii încep să-şi piardă importanţa de stimuli-cheie. In această etapă, pe la trei-patru luni, răspunsul începe să devină mai specific. El se restrânge de la orice faţă cunoscută la faţa mamei. Are loc imprimarea chipului mamei.

Uimitor în legătură cu dezvoltarea acestei reacţii este că, atunci când ea are loc, copilul este complet incapabil să deosebească pătratele de triunghiuri sau alte forme geometrice precise. Este ca şi cum ar exista un avans special în maturizarea capacităţii de a recunoaşte anumite tipuri de forme destul de limitate - cele legate de trăsăturile umane - în timp ce alte capacităţi vizuale rămân în urmă. Acest lucru face ca privirea copilului să se fixeze pe obiectul corect. Ceea ce va evita ca imprimarea să se facă pe o formă inanimată din apropiere.

Până la vârsta de şapte luni copilului i s-a imprimat complet imaginea mamei. Orice face acum, ea îşi va păstra imaginea de mamă în mintea copilului pe tot restul vieţii lui. Puii de raţă realizează aceasta prin faptul că merg în urma mamei, puii de maimuţă prin faptul că

se agaţă de ea. Noi ne dezvoltăm legătura vitală a ataşamentului prin răspunsul prin zâmbet.

Ca stimul vizual zâmbetul a ajuns la configuraţia sa unică în principal prin simplul act al ridicării colţurilor gurii. Gura este deschisă într-o oarecare măsură, iar buzele sunt trase înapoi, ca la mimica de teamă, dar prin adăugarea curbării în sus a colţurilor gurii caracterul expresiei este radical modificat. Această evoluţie a condus, la rândul ei, la posibilitatea unei alte expresii faciale în contrast cu prima — cea a gurii lăsate în jos. Adoptând o linie a gurii care este complet opusă formei zâmbetului, este posibil să se semnalizeze un antizâmbet. Aşa cum râsul a evoluat din plâns, iar zâmbetul din râs, tot aşa faţa neprietenoasă a evoluat la polul opus, din faţa prietenoasă. Dar zâmbetul este mai mult decât o linie a gurii. Noi ca adulţi ne putem transmite starea sufletească printr-o simplă răsucire a buzelor, dar copilul face cu mult mai mult. Când zâmbeşte cu intensitate maximă, el dă şi din picioare şi îşi agită mâinile pe care le întinde către stimul, mişcându-le încoace şi încolo, gângureşte pe limba lui, îşi dă capul pe spate şi îşi scoate în afară bărbia, îşi apleacă trunchiul în faţă sau se rostogoleşte pe o parte şi-şi intensifică respiraţia. Ochii îi devin mai strălucitori şi se pot închide uşor; apar creţuri sub ochi sau în prelungirea lor şi, uneori, la rădăcina nasului; încreţiturile pielii dintre părţile laterale ale nasului şi cele ale gurii devin mai accentuate, iar limba poate fi uşor scoasă în afară. Dintre aceste elemente variate, mişcările corpului par a indica o luptă a copilului pentru a veni în contact cu mama. Cu felul său greoi de a se mişca, copilul ne arată, probabil, tot ceea ce a rămas din reacţia de agăţare a primatelor ancestrale.

Am vorbit despre zâmbetul copilului, dar zâmbetul este, desigur, un semnal dublu. Când copilul îi zâmbeşte mamei, ea îi răspunde cu un semnal similar. Fiecare îl răsplăteşte pe celălalt şi legătura dintre ei se întăreşte în ambele sensuri. Aţi putea avea impresia că această afirmaţie este evidentă, dar ar putea fi o capcană în ea. Unele mame, când sunt agitate, nervoase sau supărate pe copil, încearcă să-şi ascundă starea printr-un zâmbet forţat. Ele speră că printr-o faţă prefăcută vor evita să-l indispună pe copil, dar în realitate acest truc poate face mai mult rău decât bine. Am menţionat mai înainte că este aproape imposibil să păcăleşti un copil în privinţa stării sufleteşti a mamei. In primii ani de viaţă se pare că suntem foarte sensibili la semne aparent minore de agitaţie părintească şi calm părintesc. In etapele premergătoare vorbirii, înainte ca uriaşul mecanism al comunicării simbolice, culturale să aducă cu sine ceaţa uitării, ne bazăm mult mai mult pe mişcări subtile, pe modificări ale poziţiei şi ale tonului vocii decât va fi nevoie mai târziu în viaţă.

Alte specii au şi ele acest simţ deosebit de dezvoltat. Uimitoarea capacitate a „Inteligentului Hans", renumitul cal ce putea număra, se baza, de fapt, pe simţul său foarte dezvoltat de a observa modificări infime ale poziţiei dresorului. Când i se cerea să facă o adunare, Hans lovea cu copita de atâtea ori cât era necesar şi apoi se oprea. Chiar dacă dresorul ieşea din sală şi altcineva făcea încercarea ea tot mergea, deoarece atunci când se ajungea la numărul de lovituri corespunzător, străinul nu-şi putea controla o uşoară încordare a corpului. Această capacitate o avem şi noi toţi, chiar şi ca adulţi (este folosită mult de prezicători pentru a aprecia dacă merg pe pista cea bună), dar la sugarii care încă nu vorbesc ea pare să fie deosebit de

activă. Dacă mama face mişcări forţate şi agitate, oricum ar fi ele mascate, va transmite aceste stări copilului. Dacă în acelaşi timp şi zâmbeşte larg, aceasta nu-l păcăleşte pe copil, ci doar îl derutează. Sunt transmise două mesaje contradictorii. Dacă acest lucru se face de multe ori poate avea un efect dăunător continuu şi-i poate cauza copilului dificultăţi serioase în contactele sociale şi adaptările de mai târziu din viaţă. Lăsând deoparte subiectul zâmbetului, trebuie să ne îndreptăm acum atenţia către o activitate foarte diferită. Cu trecerea lunilor, începe să apară un nou şablon de comportament al copilului; îşi face intrarea pe scenă agresivitatea. Accesele de furie şi plânsul de supărare încep să se diferenţieze de reacţia anterioară a plânsului pentru orice. Copilul îşi semnalizează agresivitatea printr-o formă de ţipete mai întrerupte, mai neregulate şi prin loviri violente cu mâinile şi picioarele. El atacă obiectele mici, le zgâlţâie pe cele mari, scuipă şi împroaşcă şi încearcă să muşte, să zgârie sau să lovească tot ce-i cade în mână. La început, aceste acţiuni sunt cam la întâmplare şi necoordonate. Plânsul arată că teama este încă prezentă. Agresivitatea nu s-a maturizat încă până în punctul unui atac pur: acest lucru va veni mult mai târziu, când copilul este sigur pe sine şi pe deplin conştient de posibilităţile sale fizice. Când se dezvoltă, comportamentul agresiv are, de asemenea, propriile semnale de mimică specială. Acestea constau dintr-o privire duşmănoasă însoţită de strângerea buzelor. Buzele sunt bosumflate, astfel încât capătă o linie bine conturată, cu colţurile gurii mai curând împinse în faţă decât retrase. Ochii sunt aţintiţi fix asupra adversarului, iar sprâncenele sunt coborâte într-o încruntare. Pumnii sunt strânşi. Copilul a început să se afirme.

S-a descoperit că această agresivitate poate fi mărită prin creşterea densităţii unui grup de copii. In condiţii de aglomerare, interacţiunile sociale prietenoase dintre membrii unui grup se reduc, iar şabloanele distructive şi agresive prezintă o pronunţată creştere în frecvenţă şi intensitate. Lucrul este semnificativ când ne amintim că şi la alte animale lupta este utilizată nu numai pentru sortarea disputelor pentru dominaţie, ci şi pentru a mări spaţiul dintre membrii unei specii. Vom reveni asupra acestei probleme în capitolul cinci.

Pe lângă protecţia, hrănirea, spălarea şi joaca cu progenitura, îndatoririle părinteşti includ şi extrem de importantul proces al educaţiei. Ca şi la alte specii, aceasta se face printr-un sistem pedeapsă/recompensă care treptat modifică şi adaptează învăţarea prin încercare-eroare a tânărului. Dar, în plus, progenitura va învăţa rapid prin imitaţie - proces care este comparativ slab dezvoltat la majoritatea celorlalte mamifere, dar superb de elevat şi rafinat la noi. Astfel, mult din ceea ce alte animale trebuie să înveţe din greu ele însele, noi dobândim repede urmând exemplul părinţilor. Maimuţa goală este o maimuţă-educator (suntem atât de în acord cu această metodă de învăţare, încât tindem să considerăm că şi alte specii beneficiază de ea în acelaşi mod, numai că noi am supraestimat cu mult rolul pe care educaţia îl joacă în vieţile lor). Mult din ceea ce facem ca adulţi se bazează pe această absorbţie imitativă din anii copilăriei. De multe ori ne închipuim că ne comportăm într-un anume fel pentru că un asemenea comportament corespunde unui cod abstract şi înalt de principii morale, când în realitate tot ceea ce facem este că ascultăm de un set de întipăriri pur imitative, adânc înrădăcinat şi de mult „uitat". Tocmai ascultarea nemodificată de aceste întipăriri (împreună cu pornirile noastre instinctive

ascunse cu grijă) face ca societăţilor să le fie atât de greu să-şi schimbe obiceiurile şi „convingerile". Chiar şi atunci când este pusă în faţa unor idei noi stimulative, strălucit de raţionale, bazate pe aplicarea inteligenţei pure obiective, comunitatea se agaţă încă de vechile sale prejudecăţi şi obiceiuri domestice. Aceasta este crucea pe care trebuie să o purtăm dacă e să navigam prin faza noastră vitală de „hârtie sugativă" juvenilă, de asimilare rapidă a experienţei acumulate a generaţiilor anterioare. Suntem forţaţi să preluăm părerile preconcepute împreună cu faptele de valoare.

Spre norocul nostru am dezvoltat un antidot puternic pentru această slăbiciune ce este inerentă procesului de învăţare imitativă. Ne-am ascuţit simţul curiozităţii, o dorinţă intensă de a explora care acţionează împotriva celeilalte tendinţe şi duce la un echilibru ce are potenţialul unui succes fantastic. Dacă o cultură devine prea rigidă ca urmare a dependenţei totale faţă de repetiţia prin imitaţie sau dacă devine prea îndrăzneaţă şi nechibzuită în explorare, numai atunci se va poticni. Cele cu un bun echilibru între cele două nevoi instinctive vor prospera.

Putem vedea multe exemple de culturi prea rigide şi prea necugetate în lumea de azi. Societăţile mici înapoiate, complet dominate de povara grea a tabuurilor şi obiceiurilor lor străvechi, sunt exemple din primul caz. Aceleaşi societăţi, când sunt convertite şi „ajutate" de culturi avansate, devin repede exemple din al doilea caz. O supradoză bruscă de noutate socială şi freamăt explorator îneacă forţele stabilizatoare ale imitaţiei ancestrale şi înclină balanţa prea mult în cealaltă direcţie. Rezultatul este haosul cultural şi dezintegrarea. Norocoasă este societatea care se bucură de dobândirea

treptată a unui echilibru perfect între imitaţie şi curiozitate, între copierea servilă, negândită şi experimentarea progresivă, raţională.

Capitolul patru
Explorarea

Toate mamiferele au un puternic imbold de a explora, dar pentru unele el este mult mai important decât alte chemări instinctuale. Totul depinde în mare măsură de cât de mult s-au specializat aceste animale în cursul evoluţiei. Dacă întregul lor efort evolutiv s-a concentrat către perfecţionarea unei anumite stratageme pentru supravieţuire, atunci nu mai au de ce să se preocupe prea mult de complexitatea lumii înconjurătoare.

Atât timp cât furnicarul îşi are furnicile lui, iar ursul koala frunzele lui de eucalipt, ei sunt mulţumiţi şi traiul e uşor. Animalele nespecializate, pe de altă parte — oportuniştii lumii animale —, nu-şi pot permite nici o clipă de relaxare. Ele nu sunt niciodată sigure de unde le poate veni masa următoare şi, de aceea, trebuie să cunoască fiecare ascunziş şi crăpătură, să testeze fiecare posibilitate şi să-şi ţină mereu atenţia încordată pentru a nu scăpa norocul ce s-ar putea ivi. Trebuie să exploreze şi iar să exploreze. Trebuie să cerceteze şi să reverifice continuu. Trebuie să-şi menţină permanent curiozitatea la un nivel ridicat. Aceasta nu este o simplă problemă a hrănirii: autoapărarea poate cere şi ea aceleaşi lucruri. Porcii ţepoşi, aricii şi sconcşii pot să fornăie şi să calce cât de zgomotos vor, nepăsători faţă de duşmani, dar mamiferul neînarmat trebuie să fie permanent în alertă. El trebuie să cunoască semnele pericolului şi căile de

scăpare. Pentru a supravieţui trebuie să-şi cunoască teritoriul în cele mai mici detalii.

Privind lucrurile în felul acesta, s-ar părea că pentru un animal nespecializarea nu prea este eficientă. La urma-urmei de ce ar exista mamifere oportuniste? Răspunsul este că, în modul de viaţă specializat, există o piedică serioasă. Atât timp cât mecanismul special de supravieţuire funcţionează, totul este bine, dar dacă mediul suferă o modificare majoră, animalul specializat rămâne fără resurse. Dacă a evoluat până într-atât încât să-şi depăşească concurenţii, înseamnă că animalul a fost forţat să facă modificări majore în structura sa genetică şi nu va putea reveni destul de repede la starea anterioară când va sosi din nou vremea ronţăitului. Dacă pădurile de eucalipt ar dispărea, koala ar pieri. Dacă un ucigaş cu colţi de fier şi-ar dezvolta capacitatea de a sfărâma ghimpii porcului ţepos, porcul ţepos ar deveni o pradă uşoară. Pentru animalul oportunist existenţa poate fi mereu dură, dar el va fi capabil să se adapteze prompt la orice modificare rapidă cu care mediul l-ar pune la încercare. Ia-i mangustei şobolanii şi şoarecii că ea va trece pe ouă şi melci. Ia-i maimuţei fructele şi alunele că ea va trece pe rădăcini şi lăstari. Dintre toate animalele nespecializate, maimuţele sunt poate cele mai oportuniste. Ca grup ele s-au specializat în nespecializare. Iar dintre maimuţele cu şi fără coadă, maimuţa goală este cel mai mare opormnist. Acesta nu este decât un aspect al evoluţiei sale neotenice. Toate maimuţele tinere sunt curioase, dar intensitatea curiozităţii lor tinde să se diminueze pe măsură ce devin adulte. La noi, curiozitatea infantilă se întăreşte şi se extinde în anii maturităţii. Noi nu încetăm niciodată să investigăm. Nu suntem niciodată satisfăcuţi că ştim atât

cât să ne descurcăm. Fiecare întrebare la care răspundem duce la o altă întrebare.

Aceasta a devenit cea mai importantă stratagemă pentru supravieţuire a speciei noastre. Tendinţa de a fi atras de noutate a fost numită neofilie (dragostea pentru nou), şi se deosebeşte de neofobie (teama faţă de nou). Orice lucru necunoscut este potenţial periculos. Trebuie să ne apropiem de el cu precauţie. Poate ar trebui să-l evităm? Dar dacă îl evităm, atunci cum vom ajunge vreodată să ştim ceva despre el? Impulsul neofilie trebuie să ne stimuleze în continuare şi să ne menţină interesul până ce necunoscutul devine cunoscut, până ce cunoaşterea duce la plictis şi în cadrul acestui proces dobândim o experienţă preţioasă de care ne vom aminti şi pe care o vom folosi la nevoie, cândva mai târziu. Copilul procedează aşa tot timpul. Atât de puternic este acest impuls, încât este necesară intervenţia restrictivă a părinţilor. Dar deşi părinţii pot reuşi să-i direcţioneze curiozitatea, ei nu o pot niciodată înlătura. Pe măsură ce copiii cresc, tendinţa lor de a explora poate atinge uneori proporţii alarmante şi pot fi auziţi adulţi vorbind despre „un grup de tineri purtându-se ca animalele sălbatice".

Dar, de fapt, lucrurile se petrec invers. Dacă adulţii şi-ar da osteneala de a studia modul în care se comportă în realitate animalele sălbatice adulte, ar constata că animalele sălbatice sunt ei. Ei sunt cei care încearcă să îngrădească explorarea pe care o sacrifică în schimbul comodităţii conservatorismului subuman. Spre norocul speciei, există întotdeauna destui adulţi ce îşi menţin inventivitatea şi curiozitatea juvenilă şi care dau populaţiilor posibilitatea de a progresa şi a spori numeric. Când privim cum se joacă puii de cimpanzeu ne sare imediat în ochi asemănarea dintre comportamentul lor şi cel al propriilor noştri copii. Şi unii şi ceilalţi sunt

fascinaţi de „jucăriile" noi. Se reped la ele cu aviditate, ridicându-le, aruncându-le, sucindu-le, lovindu-le şi făcându-le bucăţi. Şi unii şi ceilalţi inventează jocuri simple. Interesul micilor cimpanzei este tot atât de puternic ca şi al micuţilor noştri, iar în primii câţiva ani de viată se descurcă la fel de bine - chiar mai bine, deoarece sistemui lor muscular se dezvoltă mai repede. Dar după un timp, puii de cimpanzeu încep să piardă teren. Creierul lor nu este suficient de complex pentru a clădi pe acest început bun. Puterea lor de concentrare este slabă şi nu poate creşte pe măsura creşterii corpului. Şi, în primul rând, le lipseşte capacitatea de a comunica în detaliu cu părinţii despre tehnicile ingenioase pe care le descoperă.

Cel mai bun mod de a clarifica această diferenţă este de a lua în discuţie un exemplu concret. Pictatul sau explorarea grafică este o alegere ce ne stă la îndemână. Ca şablon comportamental, el a avut o importanţă vitală pentru specia noastră timp de milenii şi dispunem de vestigiile preistorice de la Altamra şi Lascaux pentru a o dovedi. Dacă li se oferă ocazia şi materialele adecvate, puii de cimpanzeu sunt la fel de tentaţi ca şi noi să exploreze posibilităţile vizuale ale urmelor lăsate pe o foaie de hârtie albă. La originea acestui interes se află principiul ce stă la baza relaţiei investigare/recompensă, potrivit căruia interesul creşte cu cât se obţin rezultate mai spectaculoase în urma unui consum de energie comparativ mic. Se poate vedea că acest principiu operează în tot felul de situaţii de joc. Activităţile pot implica un efort deosebit, dar plăcerea cea mai mare o dau acele acţiuni care produc un efect neaşteptat de spectaculos. Putem numi acest principiu al jocului „principiul recompensei mărite".

Atât cimpanzeilor, cât şi copiilor le place să izbească obiecte între ele, preferate fiind cele care produc zgomotul cel mai puternic cu efortul cel mai mic. Mingile care sar foarte sus când sunt doar uşor aruncate, baloanele ce străbat repede camera chiar numai uşor atinse, nisipul care poate fi modelat cu cea mai slabă apăsare, jucăriile pe roţi care se deplasează uşor la cea mai uşoară împingere, acestea sunt obiectele cele mai atractive pentru joc.

Când are pentru prima dată în faţă un creion şi o bucată de hârtie, copilul mic nu este într-o situaţie deosebit de promiţătoare. Cel mai bun lucru pe care-l poate face este să lovească cu creionul pe suprafaţa hârtiei. Dar asta duce la o surpriză plăcută. Lovirea face mai mult decât un simplu zgomot, ea are şi un impact vizual. Este ceva la capătul creionului care lasă o urmă pe hârtie. Astfel se desenează o linie.

Este fascinant să urmăreşti acest prim moment al descoperirii grafice de către un cimpanzeu sau un copil. El fixează linia cu privirea, uimit de premiul vizual neaşteptat adus de acţiunea sa. După ce contemplă rezultatul timp de o clipă, repetă experimentul. Evident, merge şi a doua oară, apoi iar şi iar. In curând coala se acoperă cu linii mâzgălite. Cu timpul, reprizele de desen devin mai hotărâte. Linii simple, duse la întâmplare, trase pe hârtie una după alta, alcătuiesc o mâzgăleală în toate direcţiile. Dacă alegerea e posibilă, în locul creionului obişnuit încep să fie preferate creioanele colorate, creta şi vopselele, deoarece ele au un impact mai pronunţat, produc un efect vizual chiar mai mare, pe măsură ce colorează hârtia.

Interesul pentru această activitate apare prima dată pe la vârsta de un an şi jumătate, atât la cimpanzei,

cât şi la copii. Dar abia de pe la doi ani mâzgăleala în toate direcţiile, făcută apăsat şi sigur, ia cu adevărat avânt. La vârsta de trei ani, copilul obişnuit trece într-o nouă fază grafică: el începe să-şi simplifice mâzgăleala confuză. Din haosul captivant încep să se cristalizeze forme fundamentale. Experimentează cu cruci, apoi cu cercuri, cu pătrate şi cu triunghiuri. De jur împrejurul paginii sunt duse linii şerpuite până când se întorc de unde au plecat, închizând un spaţiu. Linia devine contur. In lunile următoare, aceste figuri simple sunt combinate între ele, luând naştere forme abstracte simple. Cercul este tăiat de o cruce, colţurile pătratului sunt unite prin linii diagonale. Aceasta este etapa esenţială ce precedă primele reprezentări picturale. La copil, cotitura se produce în a doua jumătate a celui de-al treilea an sau la începutul celui de-al patrulea. La cimpanzeu, ea nu se mai produce niciodată. Puiul de cimpanzeu reuşeşte să facă forme-evantai, cruci şi cercuri, şi poate chiar realiza un „cerc marcat", dar nu poate merge mai departe. Este mult prea tentant ca să nu observăm că motivul cercului marcat este precursorul imediat al primei reprezentări grafice realizate de copilul obişnuit. Ceea ce se întâmplă este că în interiorul cercului sunt plasate câteva linii sau pete, iar apoi, ca prin minune, o faţă începe să-l privească de pe hârtie pe copilul pictor. Are loc revelaţia recunoaşterii. Faza experimentării abstracte, a inventării de şabloane s-a terminat. Acum trebuie atins un nou ţel: acela al reprezentării grafice perfecţionate. Se fac feţe noi, feţe mai bune, cu ochii şi gura în locul corespunzător. Se adaugă detalii — păr, urechi, un nas, braţe şi picioare. Se nasc alte imagini — flori, case, animale, bărcuţe, maşini. Acestea sunt mălţimi la care se pare că puiul de cimpanzeu nu se poate ridica niciodată. După ce a fost atinsă culmea - desenarea cercului şi

marcarea zonei sale interioare — animalul continuă să evolueze, dar nu şi desenele sale. Poate că într-o zi se va descoperi un cimpanzeu de geniu, dar pare puţin probabil.

Copilului i se deschide acum în faţă faza de reprezentare a explorării grafice, dar, deşi ea constituie partea principală a descoperirii, vechile influenţe ale formelor abstracte încă se fac simţite, îndeosebi între 5 şi 8 ani. In această perioadă sunt realizate picturi deosebit de atractive, deoarece ele se bazează pe terenul solid al fazei formelor abstracte. Imaginile de reprezentare se află încă într-un stadiu primar de diferenţiere şi sunt combinate cu plăcere cu dispunerea sigură, bine definită a formelor şi şabloanelor.

Procesul prin care cercul umplut cu puncte se transformă într-un portret fidel şi complet este uimitor. Descoperirea că el reprezintă un chip nu conduce la perfecţionarea sa imediată. Acest lucru devine categoric scopul dominant, dar necesită timp (mai mult de zece ani, de fapt). Mai întâi, trăsăturile de bază trebuie ordonate puţin — cercuri pentru ochi, o linie orizontală pentru gură, două puncte sau un cerc central pentru nas. Cercul exterior trebuie „tivit" cu păr şi aici lucrurile se pot opri pentru un timp. Faţa, la urma-urmei, este cea mai perceptibilă şi captivantă parte a mamei, cel puţin în termeni vizuali. După un timp, totuşi, se fac noi progrese. Prin simplul procedeu al lungirii unor fire de păr devine posibil ca din această figură-faţă să pornească braţe şi picioare cărora, la rândul lor, li se pot adăuga degete. în acest moment, forma esenţială a figurii are încă la bază cercul din faza premergătoare reprezentării. El este un vechi prieten care rămâne până mai târziu. După ce mai întâi a devenit faţă, el devine acum o combinaţie de faţă şi corp. Pe copil nu pare să-l deranjeze, în această etapă,

că mâinile din desenul său pornesc din părţile laterale a ceea ce pare a fi capul. Dar cercul nu poate dăinui la nesfârşit. Ca şi o celulă, el trebuie să se dividă şi să dea naştere la o nouă celulă sub el. Ca variantă cele două picioare trebuie unite undeva în lungul lor, dar mai sus de glezne. Pe una din aceste căi se poate naşte un corp. Indiferent de calea folosită, mâinile rămân sus ca nişte beţe lipite de părţile laterale ale capului. Şi acolo vor sta destul de mult până să fie coborâte în poziţia lor mai corectă, ieşind din partea superioară a corpului. Este fascinant să observi aceşti paşi lenţi făcuţi unul după altul, pe măsură ce voiajul în lumea descoperirilor continuă neobosit. Treptat, sunt încercate din ce în ce mai multe forme şi combinaţii, imagini mai diversificate, culori mai complexe şi structuri mai variate. în cele din urmă, se realizează o reprezentare fidelă şi pot fi fixate şi păstrate pe hârtie copii precise ale lumii exterioare. Dar în acest stadiu, natura exploratoare iniţială a activităţii începe a fi umbrită de cerinţele presante ale comunicării prin imagini. Vechile picturi şi desene ale puilor de cimpanzeu şi ale copiilor mici nu aveau nimic de-a face cu actul comunicării. Era un act al descoperirii, al invenţiei/al testării posibilităţilor variabilităţii grafice. Era „acţiunea de a picta", nu un mijloc de semnalizare. Ea nu cerea nici o recompensă — era propria sa recompensă, era joc de dragul jocului. Totuşi, ca atât de multe aspecte ale jocului din copilărie, ea ajunge repede să se împletească cu alte scopuri ale adulţilor. Comunicarea socială o absoarbe şi inventivitatea iniţială se pierde, emoţia simplă a „liniei trase la întâmplare" dispare. Majoritatea adulţilor o mai lasă să reapară numai când mâzgălesc la întâmplare, fiind preocupaţi de altceva. (Asta nu înseamnă că şi-au pierdut inventivitatea, ci pur şi simplu că aria de manifestare a

ingeniozităţii s-a mutat în sfere mai complexe, tehnologice.)

Din fericire pentru arta exploratoare a picturii şi desenului s-au dezvoltat acum metode tehnice mult mai eficiente de a reproduce imagini din mediul înconjurător. Fotografia şi derivatele ei au făcut ca „pictura reproductivă cu scop de conservare a informaţiei" să nu mai fie la modă. Aceasta a rupt lanţurile grele ale responsabilităţii ce au constituit povara paralizantă a artei adulţilor atâta amar de timp. Pictura poate acum din nou să exploreze, de astă dată într-o formă matură, de adult. Ceea ce, aproape că nu mai e nevoie să menţionăm, este exact ce se întâmplă astăzi.

Am ales acest exemplu aparte al comportamentului explorator deoarece pune în evidenţă foarte clar diferenţele dintre noi şi cea mai apropiată rudă a noastră actuală, cimpanzeul. Comparaţii similare s-ar putea face şi în alte domenii. Unul sau două merită o scurtă atenţie. Explorarea lumii sunetului se poate observa la ambele specii. Invenţia vocală, aşa cum am văzut deja, este dintr-un motiv sau altul practic absentă la cimpanzeu, dar „bătutul percutant" al tobelor joacă un rol important în viaţa sa. Puii de cimpanzeu investighează în mod repetat potenţialul sonor al loviturilor puternice, al bătutului din picior şi din palme.

Ca adulţi ei îşi dezvoltă această tendinţă în reprize prelungite de bătut al tobelor în comun. Unul după altul animalele lovesc în ceva, ţipă şi rup vegetaţia, bătând în trunchiuri de copaci şi în buşteni goi pe dinăuntru. Aceste manifestări în comun pot dura până la o jumătate de oră şi mai bine. Funcţia lor nu se cunoaşte cu exactitate, dar au efectul de stimulare reciprocă a membrilor unui grup. Bătutul tobei este şi la specia noastră cea mai răspândită formă a expresiei muzicale.

Ea începe timpuriu, ca şi la cimpanzeu, când copiii încep să testeze valorile de percuţie ale obiectelor din jur în mod foarte asemănător. Dar, în timp ce cimpanzeii adulţi nu reuşesc niciodată mai mult decât un tam-tam ritmic, noi îl sofisticăm în poliritmuri complexe şi îl amplificăm cu răpăituri vibrante şi variaţii ale tonalităţii. Producem, de asemenea, şi zgomote suplimentare, suflând în tuburi şi frecând sau lovind bucăţi de metal. Ţipetele şi urletele cimpanzeului devin la noi cântece inspirate. Dezvoltarea performanţelor muzicale complicate pare a fi jucat la noi, în grupările sociale mai simple, cam acelaşi rol ca şi reprizele de tam-tam şi urlete ale cimpanzeilor, respectiv, un rol de stimulare reciprocă în grup. Spre deosebire de pictat, nu era un model de activitate însuşit pentru transmiterea de informaţii detaliate pe scară largă. Transmiterea de mesaje prin secvenţe de tam-tam la anumite culturi a fost o excepţie de la regulă, dar, în primul şi în primul rând, muzica s-a dezvoltat ca mijloc de a crea stări sufleteşti şi ca sincronizator. Conţinutul său de inventivitate şi de explorare a devenit tot mai puternic, totuşi, şi, eliberat de orice îndatoriri importante de „reproducere", a ajuns o zonă majoră a experimentării estetice abstracte. (Datorită celorlalte îndatoriri anterioare ale sale, pictura abia de puţin timp a ajuns-o din urmă.) Dansul a urmat în bună parte cam acelaşi drum ca şi muzica instrumentală şi vocală. Cimpanzeii includ multe mişcări de legănare şi ţopăială în ritualurile lor de tam-tam şi acestea însoţesc şi producţiile muzicale creatoare de stări sufleteşti ale speciei noastre. De acolo, ca şi muzica, ele au fost prelucrate şi extinse în producţii complexe din punct de vedere estetic.
Strâns legată de dans a fost şi dezvoltarea gimnasticii. Performanţele fizice ritmice sunt comune în joaca atât a

puilor de cimpanzeu, cât şi a copiilor mici. Ele se stilizează rapid, dar îşi păstrează un puternic element de variabilitate în cadrul şabloanelor structurate pe care le adoptă. Dar jocurile fizice ale cimpanzeilor nu se dezvoltă şi nu se maturizează, ele se sting cu încetul. Noi, pe de altă parte, le explorăm posibilităţile la maximum şi le dezvoltăm în viaţa adultă în multe forme complexe de exerciţii şi sporturi. Din nou ele sunt importante ca mijloace colective de sincronizare, în principal sunt mijloace de a ne menţine şi extinde explorarea capacităţilor fizice proprii.

Scrisul, derivaţie formalizată a pictatului, şi comunicarea vocală verbalizată s-au dezvoltat, desigur, ca principalul nostru mijloc de transmitere şi înregistrare a informaţiei, dar ele au fost utilizate şi pentru a vehicula explorarea estetică pe o scară extrem de largă. Elaborarea complicată a mormăielilor şi chiotelor noastre ancestrale în vorbire simbolică complexă ne-a permis să stăm şi să „ne jucăm" cu gândurile din cap, şi să ne orientăm secvenţele de cuvinte (iniţial pur aplicative) către scopuri noi ca obiecte de joc estetic, experimental.

Astfel, în toate aceste domenii - în pictură, sculptură, desen, muzică instrumentală şi vocală, dans, gimnastică, jocuri, sport, scris şi vorbire — putem duce mai departe după pofta inimii, pe întreaga durată a lungii noastre existenţe, forme complexe şi specializate ale explorării şi experimentării. Prin exerciţiu minuţios, atât ca executanţi, cât şi ca observatori, ne putem sensibiliza reacţia faţă de imensul potenţial explorator pe care aceste îndeletniciri îl au de oferit. Dacă lăsăm la o parte funcţiile secundare ale acestor activităţi (de a aduce bani, de a ne asigura un statut social şi aşa mai departe), atunci ele apar toate, biologic vorbind, fie ca o prelungire

în viaţa adultă a modelelor de joc infantil, fie ca o impunere a „regulilor jocului" asupra sistemelor de informaţii şi comunicare ale adulţilor.

Aceste reguli pot fi formulate astfel: (1) să cercetezi necunoscutul până când devine cunoscut; (2) să impui repetiţia periodică a ceea ce este cunoscut; (3) să variezi această repetiţie în cât mai multe feluri; (4) să selectezi din variante pe cele mai satisfăcătoare şi să le adânceşti în dauna celorlalte; (5) să le combini şi să le recombini între ele; şi (6) să faci toate acestea de dragul de a o face, ca scop în sine.

Principiile de mai sus se aplică la fel pe întreaga scară socială, fie că este vorba de un copil care se joacă în nisip, fie de un compozitor care lucrează la o simfonie. Ultima regulă este deosebit de importantă. Comportamental explorator are un rol şi în modelele esenţiale ale supravieţuirii, vizând hrănirea, lupta, împerecherea şi celelalte. Dar acolo el este limitat la fazele poftelor primare ale secvenţelor unei activităţi şi angrenat pe cerinţele lor speciale. Pentru multe specii de animale nu reprezintă mai mult decât atât. Nu există explorare de dragul explorării. Dar, la mamiferele superioare şi în mod deosebit la noi, el s-a emancipat ca instinct de sine stătător, distinct. Funcţia sa este de a ne da o cât mai nuanţată şi complexă conştiinţă asupra lumii înconjurătoare şi asupra propriilor noastre capacităţi în relaţiile cu ea. Această conştiinţă nu este amplificată în contextele specifice ale scopului esenţial al supravieţuirii, ci în termeni generalizaţi. Ceea ce acumulăm în felul acesta se poate aplica apoi oriunde, oricând, în orice context.

Am omis dezvoltarea ştiinţei şi tehnologiei în această discuţie deoarece ele s-au axat în cea mai mare parte pe îmbunătăţiri specifice ale metodelor utilizate în

vederea atingerii scopurilor esenţiale ale supravieţuirii, cum sunt: lupta (armele), hrănirea (agricultura), construirea cuiburilor (arhitectura) şi alinarea durerilor (medicina). Este interesant, totuşi, că, pe măsură ce a trecut timpul, iar cuceririle tehnicii s-au întrepătruns tot mai mult, instinctul explorator pur a invadat şi domeniul ştiinţei. Cercetarea ştiinţifică - însuşi cuvântul „cercetare" înlătură jocul (şi prin asta înţeleg jocul bazat pe reguli) - operează foarte mult după principiile de joacă menţionate anterior. In cercetarea „pură", omul de ştiinţă îşi foloseşte imaginaţia practic în acelaşi mod ca şi artistul. El vorbeşte mai curând despre o experienţă frumoasă decât despre una cu eficienţă aplicativă. Ca şi artistul este preocupat de explorare de dragul explorării. Dacă rezultatele studiilor se dovedesc a fi utile în contextul unui scop specific al supravieţuirii, cu atât mai bine, dar acest lucru este pe plan secundar. In tot comportamentul explorator, fie el artistic sau ştiinţific, este prezentă permanent lupta dintre impulsurile neofile şi neofobe. Primele ne îndeamnă spre experienţe noi, ne fac să tânjim după noutate. Celelalte ne trag înapoi, ne fac să ne căutăm refugiul în ceea ce ne este familiar. Ne aflăm constant într-o stare de echilibru instabil între atracţiile contrare faţă de stimuli noi şi promiţători şi faţă de cei vechi cu care suntem familiarizaţi. Dacă ne-am pierde neofilia, am sta în loc. Dacă ne-am pierde neofobia, ne-am arunca cu capul înainte în dezastru. Această stare conflictuală nu numai că explică fluctuaţiile mai uşor de observat ale modei şi capriciilor, ale coafurilor şi îmbrăcăminţii, ale mobilei şi automobilelor; ci este însăşi baza întregului nostru progres cultural. Explorăm şi ne reducem cheltuielile, investigăm şi ne stabilizăm. Pas cu pas ne extindem

conştiinţa şi înţelegerea atât faţă de noi înşine, cât şi faţă de mediul complex în care trăim.

înainte de a părăsi acest subiect mai este un ultim aspect special al comportamentului explorator care nu poate să nu fie menţionat. Este vorba de o fază critică a jocului social în perioada copilăriei. Când copilul este foarte mic, jocul său social se îndreaptă, în primul rând, către părinţi, dar pe măsură ce creşte accentul se mută de la aceştia către alţi copii de aceeaşi vârstă. Copilul devine membru al unui „grup de joacă" juvenil. Acesta este un pas esenţial în dezvoltarea sa. Ca implicaţii ale explorării, el are efecte cu bătaie lungă în viaţa ulterioară a individului. Desigur, toate formele de explorare la această vârstă fragedă au consecinţe de lungă durată — copilul care nu explorează muzica sau pictară va găsi aceste subiecte ca fiind dificile când va deveni adult —, dar contactele din joaca persoană-cu-persoană sunt chiar mai importante decât celelalte. Adultul care ia contact cu muzica, să zicem pentru prima dată, fără a avea suportul explorării acestui subiect din copilărie poate s-o găsească dificilă, dar nu imposibilă. Copilul care a fost ferit cu stricteţe de contacte sociale ca membru al unui grup de joacă, pe de altă parte, se va găsi întotdeauna stânjenit în interacţiunile sale sociale ca adult. Experienţe făcute cu maimuţe au dezvăluit că izolarea în copilărie nu numai că produce un adult retras din punct de vedere social, ci şi creează un individ ostil faţă de sex şi de ideea de a deveni părinte. Puii de maimuţă crescuţi în izolare n-au mai reuşit să participe la activităţile unui grup de joacă atunci când au fost introduşi în acesta mai târziu, când au mai crescut. Deşi izolaţii erau sănătoşi fizic şi se dezvoltaseră bine în singurătatea lor, ei erau pur şi simplu incapabili să se alăture tumbelor şi hârjonelii generale, în schimb se

ghemuiau imobili într-un colţ al camerei de joacă, de obicei încrucişându-şi braţele strâns pe corp sau acoperindu-şi ochii. Când s-au maturizat, din nou ca indivizi fizic sănătoşi, nu manifestau nici un interes faţă de partenerii sexuali. Dacă erau împerecheate cu forţa, femelele crescute în izolare năşteau progenituri ca oricare altele, dar apoi începeau să le trateze ca pe nişte paraziţi uriaşi care li se căţărau pe corp. îşi atacau puii, îi alungau şi fie îi ucideau, fie îi ignorau.

Experienţe similare cu puii de cimpanzeu au arătat că, la această specie, cu o reeducare prelungită şi cu o atenţie deosebită s-a reuşit, într-o oarecare măsură, să se înlăture această carenţă comportamentală, dar chiar şi aşa copiii hiperprotejaţi vor avea întotdeauna de suferit în contactele sociale cu adulţii. Faptul este cu deosebire important numai în cazul copiilor unde absenţa fraţilor şi surorilor îi pune într-un serios dezavantaj iniţial. Dacă nu cunosc efectele de socializare ale „hârjonelii şi tumbelor" proprii grupurilor de joacă juvenile, ei au toate şansele să rămână timizi şi retraşi tot restul vieţii, să li se pară că împerecherea sexuală este dificilă sau imposibilă şi, dacă totuşi devin părinţi, nu vor fi părinţi buni. De aici reiese clar că procesul de creştere a progeniturilor are două faze distincte - una timpurie, interiorizată, şi una târzie, exteriorizată. Amândouă sunt de importanţă vitală şi putem învăţa mult despre ele din comportamentul maimuţelor. In prima fază, puiul este iubit, recompensat şi protejat de mamă.

Ajunge la înţelegerea securităţii. în faza ulterioară, el este încurajat să se aventureze mai mult în afară, să aibă contacte sociale cu alţii de vârsta sa. Mama devine mai puţin iubitoare şi îşi limitează manifestările protectoare la momentele de panică sau alarmă serioasă, când pericole din exterior ameninţă colonia. Ea îşi poate acum

efectiv pedepsi progenitura dacă persistă în a i se agăţa de păr în absenţa unor motive serioase, de panică. Puiul ajunge acum la înţelegerea şi acceptarea independenţei sale în formare.

Situaţia trebuie să fie, în esenţă, aceeaşi pentru progeniturile speciei noastre. Dacă oricare din aceste două faze de bază este condusă greşit de către părinţi, copilul va avea probleme serioase mai târziu, în viaţă. Dacă n-a avut parte de faza primară, dar a fost corespunzător de activ în faza independenţei, îi va fi destul de uşor să aibă noi contacte sociale, dar va fi incapabil să le menţină sau să le adâncească în mod real. Dacă s-a bucurat de o securitate deosebită în faza primară, dar a fost hiperprotejat ulterior, îi va fi extrem de dificil să aibă contacte noi cu adulţii şi va tinde să se agate cu disperare de cele vechi.

Dacă privim mai îndeaproape cazurile extreme de retragere socială, putem fi martorii comportamentului antiexplorator în forma sa cea mai exacerbată şi caracteristică. Indivizii foarte retraşi pot deveni social inactivi, dar sunt departe de a fi fizic inactivi. Ei devin predominaţi de stereotipii. Pentru că oră de oră se scutură sau se leagănă, dau din cap înainte, înapoi sau lateral, se sucesc sau sar, ori îşi prind şi desprind mâinile una de alta. îşi pot suge degetul sau alte părţi ale corpului, pot să se înţepe sau să se ciupească, pot adopta în mod curent mimici ciudate sau pot lovi ori rostogoli ritmic mici obiecte. Toţi manifestăm din când în când „ticuri" de felul acesta, dar pentru ei ele devin o formă majoră şi prelungită de exprimare fizică.

Ceea ce se întâmplă este că găsesc mediul atât de ameninţător, contactele sociale atât de înspăimântătoare şi imposibile, încât îşi caută alinarea şi recâştigarea

încrederii printr-un comportament hiperfamiliar. Repetarea susţinută a unei acţiuni o face tot mai familiară şi „sigură". în loc de a desfăşura o gamă largă de activităţi eterogene, individul retras se cramponează de cele câteva pe care le cunoaşte cel mai bine. Pentru el vechea zicală: „Cine nu riscă, nu câştigă" s-a transformat în „Cine nu riscă, nu pierde".

Am menţionat deja calităţile de alinare progresivă ale ritmului bătăilor de inimă şi ele se aplică şi aici. Multe din aceste şabloane par a opera cu aproximativ viteza bătăilor de inimă, dar chiar şi cele care nu o fac tot acţionează ca „factori de alinare" datorită caracterului lor Wperfarniliar realizat prin repetiţie constantă. S-a observat că indivizii întârziaţi social îşi sporesc stereotipiile când sunt introduşi într-o cameră străină. Faptul se potriveşte cu ideile exprimate aici. Noutatea sporită a mediului măreşte temerile neofobe şi se simte o puternică nevoie ca mijloacele de alinare să contracareze acest lucru. Cu cât stereotipia este repetată mai mult, cu atât se apropie mai mult ca funcţie de bătăile inimii materne, produse artificial. Caracterul ei de „prieten apropiat" creşte şi creşte până devine practic ireversibil. Chiar dacă neofobia extremă care o determină poate fi înlăturată (ceea ce este destul de dificil), stereotipia poate continua să se manifeste.

Cum spuneam, indivizii adaptaţi social pot şi ei prezenta aceste „ticuri", din când în când. De obicei, ele apar în situaţii de stres unde acţionează tot ca factori atenuatori. Cunoaştem toate manifestările lor. Directorul care aşteaptă un telefon vital bate cu mâna sau cu degetele în birou; femeia din sala de aşteptare a medicului îşi încleştează şi descleştează degetele de pe poşetă; copilul aflat în încurcătură îşi leagănă corpul stânga-dreapta, stânga-dreapta; tatăl în aşteptare se

plimbă înainte şi înapoi; studentul aflat în examen îşi suge creionul; ofiţerul nerăbdător îşi trage mustaţa. Folosite cu moderaţie, aceste mici mijloace anti-exploratoare sunt utile. Ele ne ajută să tolerăm „supradoza de noutate" anticipată. Folosite în exces, totuşi, există întotdeauna pericolul să devină ireversibile, obsesive şi să persiste chiar şi când nu se apelează la ele.

Stereotipiile se manifestă puternic şi în situaţii de plictiseală extremă. Faptul se poate vedea foarte clar la animalele din grădina zoologică şi la specia noastră. Uneori, pot lua proporţii îngrijorătoare. Ceea ce se întâmplă aici este că animalele captive ar stabili contacte sociale dacă ar avea posibilitatea, dar ele sunt împiedicate fizic s-o facă. Situaţia este, în esenţă, aceeaşi ca şi în cazurile de retragere socială. Mediul limitat al cuştii din grădina zoologică le blochează contactele sociale şi le obligă la o situaţie de retragere socială. Barele cuştii sunt un echivalent fizic solid al barierelor psihologice ce se ridică în faţa individului retras din punct de vedere social. Ele constituie un puternic mijloc antiexplorator şi, nelăsându-i-se nimic de explorat, animalul din grădina zoologică începe să se autoexprime în singurul mod posibil, dezvoltându-şi stereotipii ritmice. Suntem toţi familiarizaţi cu repetatele plimbări încoace şi încolo ale animalelor închise în cuşti, dar acesta este numai unul dintre numeroasele şabloane ciudate care se formează. Poate apărea masturbaţia în gol. Uneori, aceasta nici nu mai implică acţionarea asupra penisului. Animalul (de obicei, o maimuţă) pur şi simplu execută mişcările înainte şi înapoi ale braţului şi mâinii, proprii masturbării, dar fără a-şi atinge efectiv penisul. Unele maimuţe femele îşi sug în mod repetat propriile sfârcuri. Puii de animale îşi sug labele.

Cimpanzeii îşi pot înfige bucăţi de paie în urechi (anterior sănătoase). Elefanţii pot da din cap ore în şir. Anumite creaturi îşi muşcă propriul corp sau îşi smulg propriul păr. Poate apărea o automutilare gravă. Unele dintre aceste reacţii se manifestă în situaţii de stres, dar multe din ele sunt pur şi simplu manifestări de plictiseală. Când în cadrul mediului nu există nici o variaţie, impulsul explorator stagnează. Prin simpla contemplare a unui animal izolat care execută una dintre aceste stereotipii este imposibil să ştii sigur ce anume îi determină comportamentul. Poate fi plictiseala sau poate fi stresul. Dacă este stresul, el poate fi urmarea situaţiei imediate a mediului sau poate fi un fenomen de durată izvorând din creşterea animalului în condiţii anormale. Câteva experienţe simple ne pot da răspunsul. Dacă atunci când se pune în cuşcă un obiect străin stereodpiile dispar şi începe explorarea, atunci cauza lor este evident plictiseala. Dacă stereotipiile sporesc însă atunci, înseamnă că au fost cauzate de stres. Dacă persistă şi după introducerea altor membri din aceeaşi specie, care creează un mediu social normal, atunci individul cu stereotipiile aproape sigur a crescut într-o izolare anormală.

Toate aceste particularităţi ale grădinii zoologice pot fi văzute şi la specia noastră (poate pentru că ne-am proiectat grădinile zoologice atât de asemănător cu oraşele). Ele ar trebui să fie o lecţie pentru noi, care să ne reamintească de importanţa colosală a realizării unui bun echilibru între tendinţele neofobe şi cele neofile. Sistemul nostru nervos face tot ce poate mai bine, dar rezultatele vor purta întotdeauna masca adevăratelor noastre potenţiale comportamentale.

Capitolul cinci

Agresivitatea

Dacă e să înţelegem natura impulsurilor noastre agresive, trebuie să le vedem în contextul originii noastre animale. Ca specie suntem atât de preocupaţi în prezent de violenţa produsă în masă şi de distrugere în masă, încât suntem în situaţia de a ne pierde obiectivitatea când abordăm acest subiect. Este o realitate că majoritatea intelectualilor echilibraţi devin extrem de agresivi când discută de nevoia urgentă de a se suprima agresivitatea. Faptul nu este surprinzător. Ne aflăm, ca să ne exprimăm cu blândeţe, în mare încurcătură şi avem mari şanse să ne autoexterminăm până la sfârşitul secolului. Singura noastră consolare ar fi că am avut, ca specie, o perioadă palpitantă de supremaţie. Nu o perioadă lungă, în evoluţia speciilor, dar una uimitor de aventuroasă. Dar înainte de a ne examina bizara perfecţionare a atacului şi apărării, trebuie să examinăm natura elementară a violentei în lumea fără suliţe, fără arme de foc şi fără bombe a animalelor. Animalele se luptă între ele pentru unul din două motive foarte clare: fie pentru a-şi stabili dominaţia într-o ierarhie socială, fie pentru a-şi stabili drepturile teritoriale asupra unei anumite porţiuni de teren. Unele specii sunt pur ierarhice, fără teritorii fixe. Altele sunt pur teritoriale, fără probleme de ierarhie. Iar altele au ierarhii pe teritoriile proprii şi trebuie să se confrunte prin ambele forme de agresivitate. Noi aparţinem ultimei categorii: avem agresivitatea în ambele direcţii. Ca primate eram deja înzestraţi cu un sistem de ierarhizare. Acesta este modul de viaţă elementar al primatelor. Grupul se mută dintr-un loc în altul, rareori rămânând undeva suficient timp pentru a-şi stabili un teritoriu fix. Pot apărea conflicte ocazionale între grupuri, dar sunt slab organizate, spasmodice şi reladv de mică

importanţă în viaţa maimuţei obişnuite. „Ordinea de ciugulire" (numită astfel deoarece a fost prima dată discutată în legătură cu puii de găină) este, pe de altă parte, de o importanţă vitală în traiul său de zi cu zi — sau chiar de minut cu minut. Există o ierarhie socială rigid stabilită la majoritatea speciilor de maimuţe cu şi fără coadă, cu un mascul dominant care răspunde de grup şi cu ceilalţi dispuşi ierarhic sub el, cu diferite grade de subordonare. Când devine prea bătrân sau prea slab pentru a-şi mentine dominaţia, este înlăturat de un mascul mai tânăr, mai robust, care îşi asumă apoi mantia de şef al coloniei. (In unele cazuri, uzurpatorul îmbracă la propriu mantia sub forma unui capişon lung de păr pe care îl lasă să-i crească.) Cum membrii trupei rămân împreună tot timpul, rolul său de tiran al grupului funcţionează în permanenţă. Dar, în ciuda acestui lucru, el este invariabil maimuţa cea mai ferchezuită, cel mai bine îngrijită şi cea mai sexy din comunitate. Nu toate speciile primatelor sunt violent-dictatoriale în organizarea lor socială. Există aproape întotdeauna un tiran, dar acesta este, uneori, un tiran benign şi destul de tolerant, ca în cazul puternicei gorile. El împarte femelele între masculii inferiori, este generos când grupul se hrăneşte şi nu se impune decât atunci când apare ceea ce nu se poate împărţi sau când sunt semne de revoltă ori încăierări dezordonate între membri mai slabi.

Acest sistem de bază a trebuit, evident, schimbat când maimuţa goală a devenit un vânător cu spirit de cooperare şi cu un cămin fix. Ca şi în cazul comportamentului sexual, sistemul primatelor tipice a trebuit modificat pentru a se potrivi cu rolul de carnivore asumat. Grupul a trebuit să devină teritorial. Era necesar să apere regiunea căminului fix. Datorită naturii de cooperare a vânătorii, acest lucru trebuia făcut mai

curând la nivelul grupului decât individual. In interiorul grupului, sistemul ierarhiei tiranice a coloniei obişnuite de primate trebuia modificat considerabil pentru a se asigura cooperarea deplină a membrilor mai slabi când se ieşea la vânătoare. Trebuia să fie o ierarhie blândă, cu membrii mai puternici şi cu un lider în vârful piramidei dacă urmau a se lua decizii ferme, chiar dacă acest lider era obligat să ţină cont de părerile inferiorilor săi în mai mare măsură decât ar fi făcut-o echivalentul său cu blană, care trăia în pădure.

Pe lângă apărarea în grup a teritoriului şi organizarea ierarhică, dependenţa prelungită faţă de tineret care ne-a forţat să adoptăm unităţile familiale bazate pe perechi-cuplu a cerut încă o formă de autoafirmare. Fiecare mascul, în calitate de cap al familiei, trebuia să se implice în apărarea propriului cămin individual în interiorul teritoriului general al coloniei. Aşadar, la noi există trei forme fundamentale de agresivitate, în loc de obişnuitele una sau două. Aşa cum ştim pe propria piele, ele se fac încă foarte mult simţite în zilele noastre, în ciuda complexităţii societăţilor noastre.

Cum acţionează agresivitatea? Care sunt modelele comportamentale implicate? Cum ne intimidăm unii pe alţii? Trebuie să aruncăm din nou o privire asupra celorlalte animale. Când unui mamifer i se aprinde agresivitatea, în corpul său se petrec o serie de modificări fiziologice de bază. întreaga maşinărie trebuie să se pregătească pentru acţiune, prin intermediul sistemului nervos autonom. Acest sistem constă din două subsisteme opuse care se echilibrează reciproc - cel simpatic şi cel parasimpatic. Primul este răspunzător de pregătirea corpului pentru acţiunea violentă. Celălalt are sarcina de a conserva şi de a reface resursele

organismului. Primul spune: „Eşti gata de acţiune, mişcă-te"; al doilea spune: „Ia-o încet, relaxează-te şi păstrează-ţi puterile". în condiţii normale corpul ascultă de amândouă aceste voci şi menţine un echilibru fericit între ele, dar când agresivitatea este puternică el ascultă doar de sistemul simpatic.

Când se activează acesta, în sânge pătrunde adrenalina şi întregul sistem circulator este profund afectat. Inima bate mai repede, iar sângele este transferat de la piele şi de la viscere la muşchi şi la creier. Creşte tensiunea arterială. Viteza de producere a globulelor roşii este mărită. Se reduce timpul de coagulare a sângelui, în plus, se opresc procesele de digerare şi depunere a hranei. Salivaţia scade. Mişcările stomacului, secreţia sucurilor gastrice şi mişcările peristaltice ale intestinelor sunt toate inhibate. De asemenea, rectul şi vezica urinară nu se mai golesc la fel de uşor ca în condiţii normale. Hidratul de carbon este eliberat din ficat şi inundă sângele cu zaharuri. Are loc o creştere masivă a activităţii respiratorii. Respiraţia devine mai rapidă şi mai adâncă. Se acţionează mecanismele de reglare a temperaturii. Părul se ridică şi transpiraţia devine abundentă. Toate aceste modificări ajută la pregătirea animalului pentru a se bate. Ca prin farmec, ele alungă instantaneu oboseala şi eliberează mari cantităţi de energie pentru lupta fizică anticipată în vederea supravieţuirii. Sângele este pompat cu putere spre locurile în care este cel mai mult nevoie de el — spre creier, pentru o gândire rapidă, şi spre muşchi, pentru o acţiune violentă.

Creşterea concentraţiei de zaharuri în sânge măreşte eficienţa musculară. Creşterea vitezei de coagulare înseamnă că orice picătură de sânge vărsat ca urmare a rănirii se va închega mai repede, evitându-se

pierderea. Accelerarea eliberării de globule roşii de către splină, în combinaţie cu viteza sporită a circulaţiei sângelui, ajută sistemul respirator să intensifice inhalarea oxigenului şi eliminarea dioxidului de carbon. Ridicarea completă a părului expune pielea la aer şi ajută la răcorirea corpului, ceea ce face şi abundenţa transpiraţiei glandelor sudoripare. Pericolul supraîncălzirii în urma unei activităţi intense este, prin urmare, redus. Cu toate sistemele vitale activate, animalul este gata să se lanseze în atac, dar există o piedică. Lupta totală poate duce la o victorie preţioasă, dar ea poate implica şi o vătămare serioasă a învingătorului. întotdeauna duşmanul provoacă şi teamă, tot aşa cum stârneşte şi agresivitate. Agresivitatea împinge animalul înainte, teama îl trage înapoi. Apare o stare de intens conflict interior. De obicei, animalul provocat la luptă nu porneşte direct la un atac total. El începe prin a ameninţa că atacă. Conflictul interior îl reţine, e încordat pentru luptă, dar, totuşi, încă nu e dispus să o înceapă. Dacă în această stare dă un spectacol care să-i intimideze suficient adversarul şi acesta o şterge, atunci evident că aşa ceva e de preferat. Victoria poate fi câştigată fără vărsare de sânge. Specia este capabilă să-şi rezolve disputele fără o vătămare nedorită a membrilor săi şi bineînţeles că beneficiază imens de pe urma acestui fapt. La toate formele superioare de viaţă animală există o tendinţă puternică în această direcţie — direcţia luptei devenite ritual. Ameninţarea şi răspunsul tot prin ameninţare au înlocuit în bună parte lupta fizică efectivă. Sigur că lupte sângeroase, pe viaţă şi pe moarte, mai au loc din când în când, dar numai ca ultimă soluţie, când semnalizarea şi contrasemnalizarea agresivă nu au reuşit să rezolve disputa. Intensitatea semnalelor exterioare ale

modificărilor pe care le-am descris îi indică duşmanului cât de violent este animalul agresiv care se pregăteşte pentru acţiune.

Toate acestea funcţionează extrem de bine din punct de vedere comportamental, dar fiziologic creează o oarecare problemă. Maşinăria organismului a fost pregătită pentru o eliberare masivă de energie. Dar eforturile anticipate nu se materializează. Cum se descurcă sistemul nervos autonom în această situaţie? El şi-a concentrat toate trupele în prima linie, gata de acţiune, dar simpla lor prezenţă a câştigat războiul. Ce se întâmplă acum? Dacă lupta fizică ar urma, cum este firesc, după activarea masivă a sistemului nervos simpatic, toate pregătirile corporale generate de acesta ar fi folosite din plin. Energia s-ar consuma şi, în cele din urmă, sistemul parasimpatic s-ar reactiva şi ar restabili treptat o stare de calm fiziologic. Dar în starea încordată a conflictului dintre agresivitate şi teamă totul este suspendat.

Rezultatul este că sistemul parasimpatic ripostează violent şi pendulul autonom oscilează frenetic când înainte, când înapoi. Odată cu succedarea momentelor de încordare ale ameninţării şi contraameninţării, se pot vedea străfulgerări de activitate parasimpatică, întrepătrunse cu simptomele simpaticului. Uscăciunea gurii poate fi urmată de o salivaţie excesivă. Contracţia intestinelor poate ceda şi poate avea loc o defecaţie bruscă. Urina, reţinută atât de puternic în vezică, poate fi eliberată în şuvoi, îndepărtarea sângelui din piele poate fi inversată masiv, paloarea extremă fiind înlocuită cu o îmbujorare şi înroşire intensă. Respiraţia adâncă şi rapidă poate fi spectaculos întreruptă, ajungându-se la icnete şi suspine. Acestea sunt încercări disperate ale sistemului

parasimpatic de a contracara aparenta extravaganţă a simpaticului. în condiţii normale ar fi exclus ca reacţii intense într-o direcţie să apară simultan cu reacţii intense în cealaltă direcţie, dar în împrejurările extreme ale ameninţării agresive, totul se dă pe moment peste cap. (Aceasta explică de ce, în cazuri extreme de şoc, se observă leşinuri sau sincope. In asemenea situaţii sângele care a fost îndreptat masiv spre creier este luat înapoi atât de violent, încât duce la pierderea bruscă a cunoştinţei.)

Cât priveşte sistemul de semnalizare a ameninţării, această tulburare fiziologică este un dar al naturii. Ea furnizează o sursă chiar mai bogată de semnale. în decursul evoluţiei aceste semne ale stării afective au apărut şi s-au dezvoltat în mai multe moduri. Defecaţia şi urinarea au devenit importante mijloace de marcare prin miros a teritoriului la multe specii de mamifere. Exemplu cel mai comun legat de aceasta este modul în care câinii domestici îşi ridică piciorul în dreptul câte unui stâlp din teritoriul propriu şi felul în care această activitate sporeşte în timpul confruntărilor ameninţătoare dintre câinii rivali. (Străzile oraşelor noastre sunt excesiv de stimulatoare pentru această activitate, deoarece ele constituie teritorii care se suprapun pentru atât de mulţi rivali, încât fiecare câine este silit să marcheze cel
mai mult prin miros aceste zone în încercarea de a face faţă concurenţei.) Unele specii şi-au dezvoltat tehnici speciale de împrăştiere a fecalelor. Hipopotamul a dobândit o coadă special aplatizată care se mişcă repede înainte şi înapoi în timpul actului defecaţiei. Efectul este cel al proiectării fecalelor ca printr-un ventilator, ceea ce duce la împrăştierea acestora pe o suprafaţă mare de teren. Multe specii şi-au dezvoltat glande anale speciale,

care adaugă mirosuri personale puternice excrementelor. Tulburările circulatorii care produc o paloare extremă sau înroşiri intense s-au îmbunătăţit ca semnale prin dezvoltarea unor porţiuni de piele goală, pe faţă la unele specii şi pe fese la altele. Pauza şi şuieratul din cadrul modificărilor respiratorii s-au perfecţionat în mârâieli şi răgete şi multe alte vocalizări agresive. S-a avansat ideea că aceasta ar fi originea întregului sistem al comunicării prin semnale vocale. O altă tendinţă de bază care s-a dezvoltat din tulburările respiratorii este afişarea unei atitudini de îngâmfare. Multe specii se umflă atunci când
ameninţă şi-şi pot umple cu aer saci şi pungi specializate. (Acest lucru este foarte des întâlnit la păsări, care au deja o serie de saci de aer ca parte esenţială a sistemelor lor respiratorii.) Ridicarea agresivă a părului a dus la dezvoltarea unor regiuni specializate cum sunt coamele, capişoanele de păr, chicile şi ciucurii. Acestea, împreună cu alte zone de păr localizate au fost scoase tot mai mult în evidenţă. Firele de păr s-au lungit şi s-au înăsprit. Pigmentaţia lor a fost deseori modificată drastic pentru a produce zone de contrast puternic cu blana din jur.

Când i se stârneşte agresivitatea, cu firele de păr ridicate, animalul apare dintr-o dată mai mare şi mai înspăimântător, iar peticele de contrast devin mai mari şi mai strălucitoare. Transpiraţia la agresivitate a devenit şi ea o sursă de semnale odorifere. Anumite glande sudoripare s-au mărit enorm, devenind glande complexe producătoare de mirosuri. Acestea se pot găsi pe faţă, pe tălpi, pe coadă şi pe diferite alte părţi ale corpului multor specii.

Toate aceste îmbunătăţiri au îmbogăţit sistemele de comunicare ale animalelor şi au făcut ca limbajul

stărilor lor afective să fie mai nuanţat şi mai bogat în informaţii. Cu alte cuvinte, ele fac „mai citeţ" comportamentul ameninţător al animalului stârnit. Dar aceasta este povestea pe jumătate. Până acum am luat în discuţie numai semnalele autonome. Pe lângă toate acestea, animalul mai dispune şi de o întreagă altă gamă de semnale, izvorâte din mişcările musculare tensionate şi din poziţiile pe care le adoptă când ameninţă. Tot ceea ce a făcut sistemul autonom n-a fost decât să pregătească organismul pentru acţiunea muşchilor. Dar ce au făcut muşchii pentru asta? Ei au fost încordaţi pentru un atac violent, dar nici un atac violent nu a avut loc. Rezultatul acestei situaţii este o serie de mişcări cu intenţie agresivă, de acţiuni ambivalente şi de poziţii conflictuale. Impulsurile de a ataca şi de a da bir cu fugiţii împing corpul când într-o direcţie, când în alta. El fandează, se retrage, se răsuceşte lateral, se ghemuieşte, sare în sus, se apleacă, se îndreaptă. Imediat ce impulsul de a ataca devine dominant, impulsul de a fugi contramandează comanda. Fiecare mişcare de retragere este controlată de o mişcare de atac. In decursul evoluţiei, această agitaţie generală s-a transformat în poziţii specializate de ameninţare şi de intimidare. Mişcările intenţionale s-au stilizat, salturile înainte şi înapoi au luat forma unor răsuciri şi încordări ritmice. S-a dezvoltat şi perfecţionat un întreg repertoriu nou de semnale agresive.

Drept consecinţă, putem urmări la multe specii de animale complicate ritualuri de ameninţare şi „dansuri" de luptă. Combatanţii se învârtesc unul în jurul celuilalt într-o manieră specific preţioasă, cu corpurile încordate şi ţepene. Se pot apleca, da din cap, scutura, tremura, legăna ritmic când pe o parte, când pe alta, sau pot efectua repetat alergări scurte, stilizate. Lovesc solul cu

labele, îşi arcuiesc spinările sau îşi lasă capul în jos. Toate aceste mişcări intenţionate acţionează ca semnale de comunicare vitale şi se combină eficient cu semnalele autonome pentru a da o imagine exactă a intensităţii agresivităţii trezite în adversar şi pentru a indica precis echilibrul dintre impulsul de a ataca şi cel de a da bir cu fugiţii.

Dar asta încă nu e tot. Mai există încă o sursă importantă de semnale speciale care provine dintr-o latură comportamentală denumită activitate de transfer. Unul dintre efectele secundare ale unui conflict interior intens este acela că animalul are, uneori, manifestări ciudate şi aparent lipsite de motivaţie. Este ca şi cum fiinţa încordată toată, neputând să facă nimic din ceea ce doreşte cu disperare, găseşte printr-o altă activitate, total fără legătură, o supapă de ieşire pentru energia sa zăgăzuită. Impulsul de a da bir cu fugiţii îi blochează impulsul de a ataca şi viceversa, aşa că îşi dă frâu liber simţămintelor într-un alt mod. Rivalii care se ameninţă pot fi văzuţi cum deodată fac gesturi ciudat de preţioase şi incomplete de hrănire, iar apoi îşi reiau într-o clipă poziţia de ameninţare totală. Sau se pot scărpina sau curăţa cumva, intercalând aceste mişcări cu obişnuitele manevre de ameninţare. Unele specii execută acţiuni de transfer prin construire de cuiburi, adunând bucăţile de material pentru cuib care se nimeresc în apropiere şi lăsându-le să cadă pe cuiburi imaginare. Altele se lasă să cadă într-un „somn instantaneu", ghemuindu-şi pentru o clipă capul într-o poziţie de moţăiala, căscând sau întinzându-se.

Aceste activităţi de transfer au dat naştere multor controverse. S-a pretins că nu există nici o justificare obiectivă pentru a le considera ca acţiuni fără motivaţie. Dacă animalul se hrăneşte, înseamnă că îi este foame,

iar dacă se scarpină înseamnă că îl mănâncă pielea. Se accentuează ideea că este imposibil de dovedit că unui animal care ameninţă nu-i este foame când execută aşa-numitele acţiuni de transfer prin hrănire, sau că nu îl mănâncă pielea atunci când se scarpină. Dar asta este o critică făcută din fotoliu şi, pentru oricine a observat şi studiat efectiv înfruntările agresive la o gamă largă de specii, ea este evident absurdă. Tensiunea şi dramatismul acestor momente sunt de o asemenea intensitate, încât este ridicol să se pretindă că protagoniştii s-ar întrerupe, chiar şi numai pentru o clipă, pentru a se hrăni de dragul hrănirii sau pentru a se scărpina de dragul scărpinatului sau pentru a dormi de dragul dormitului.

Cu toate disputele academice legate de mecanismele ce determină producerea activităţilor de transfer, un lucru e clar, anume că din punct de vedere funcţional ele reprezintă încă o sursă pentru dezvoltarea semnalelor de ameninţare utile. Multe animale au exagerat aceste acţiuni într-o asemenea măsură, încât au devenit tot mai bătătoare la ochi şi mai de efect.

Toate aceste activităţi prin urmare, semnalele autonome, mişcările intenţionate, poziţiile ambivalenţe şi activităţile de transfer s-au ritualizat şi toate laolaltă asigură animalelor un repertoriu de semnale de ameninţare. In majoritatea înfruntărilor ele vor fi suficiente pentru a rezolva disputa fără ca protagoniştii să ajungă la luptă. Dar dacă acest sistem eşuează, aşa cum se întâmplă adesea în condiţii de aglomerare extremă, de exemplu, atunci urmează lupta efectivă, semnalele dând frâu liber mecanismului brutal al atacului fizic. Atunci dinţii sunt folosiţi pentru a muşca, reteza şi înjunghia, capul şi coarnele pentru a împunge şi străpunge, corpul pentru a izbi, pocni şi împinge,

picioarele pentru a sfâşia cu ghearele, a lovi şi trăsni, mâinile pentru a apuca şi a strânge cu putere, şi uneori coada pentru a plesni şi biciui. Chiar şi aşa se întâmplă extrem de rar ca un combatant să-l ucidă pe celălalt. Speciile care şi-au perfecţionat tehnici speciale de a ucide când au de-a face cu prada rareori le utilizează când se bat în cadrul speciei. (S-au făcut, uneori, erori grave în legatară cu aceasta, cu afirmaţii false despre presupusa relaţie dintre comportamental specific atacării prăzii şi activităţile caracteristice atacării unui rival. Cele două sunt perfect distincte atât ca motivaţie, cât şi ca manifestare.) Imediat ce duşmanul a fost înfrânt în suficientă măsură, el încetează a mai reprezenta o ameninţare şi este ignorat. Nu are nici un rost să se mai irosească energie cu el şi ca atare este lăsat s-o şteargă fără a mai fi vătămat sau persecutat.

înainte de a lega toate aceste activităţi beligerante de specia noastră, mai este un aspect al agresivităţii animalelor care trebuie examinat. El se referă la comportamentul învinsului. Când poziţia sa devine imposibil de susţinut, lucrul cel mai bun pe care-l poate face este să se îndepărteze cât de repede poate. Dar aceasta nu este întotdeauna posibil. Calea pe unde ar putea scăpa este blocată fizic sau, dacă aparţine unui grup social cu legături strânse între membrii săi, el poate fi obligat să rămână în raza de acţiune a învingătorului. In oricare din aceste cazuri, el trebuie să-i semnalizeze cumva animalului mai puternic că nu mai reprezintă o ameninţare şi că nu intenţionează să continue lupta. Dacă o amână până când este rău vătămat sau extenuat fizic, lucrul devine suficient de evident, iar animalul dominant se va îndepărta şi-l va lăsa în pace. Dar dacă poate semnaliza că acceptă înfrângerea înainte ca poziţia să i se înrăutăţească până la această extremă

nefericită, va putea evita continuarea unei pedepse aspre. Acest lucru se realizează prin adoptarea anumitor manifestări caracteristice de supunere, care îl domolesc pe atacator şi-i reduc repede agresivitatea, grăbind rezolvarea disputei.

Ele operează în mai multe feluri. în esenţă, ele fie opresc semnalele care alimentează agresivitatea celuilalt, fie activează alte semnale, pozitiv neagresive. Prima categorie serveşte pur şi simplu la calmarea animalului dominant, cealaltă ajută modificând activ starea psihică a acestuia. Cea mai elementară formă de a ceda este o puternică inactivitate. Deoarece agresivitatea implică mişcări violente, o atitudine statică automat semnalizează neagresivitate. Frecvent ea este combinată cu ghemuirea la pământ într-o atitudine umilă. Agresivitatea implică expunerea corpului la dimensiunile maxime, iar ghemuirea care este reversul acesteia acţionează, prin urmare, ca un calmant. Schimbarea direcţiei privirii, astfel încât să nu-l mai fixeze pe atacator, ajută şi ea, fiind opusul atitudinii de atac frontal. Sunt, de asemenea, folosite şi alte atitudini opuse celei de ameninţare. Dacă o anumită specie ameninţă prin coborârea capului, atunci ridicarea capului poate deveni un gest de calmare preţios. Dacă unui atacator i se zbârleşte părul, atunci coborârea lui va sluji ca mijloc de supunere.

In unele cazuri rare, învinsul îşi recunoaşte înfrângerea oferindu-i atacatorului o zonă vulnerabilă. Cimpanzeul, de exemplu, îşi întinde mâna în semn că cedează, făcând-o extrem de vulnerabilă la o muşcătură puternică. Deoarece un cimpanzeu agresiv n-ar face niciodată aşa ceva, acest gest de cerşire serveşte la potolirea individului dominant. A doua categorie de semnale de domolire operează ca mijloace de

remotivare. Animalul subordonat emite semnale care stimulează o reacţie neagresivă şi aceasta, când devine predominantă la atacator, îi suprimă şi domină impulsul de a se bate.

Acest lucru se face pe una din trei căi principale. Un mijloc de remotivare foarte răspândit este adoptarea poziţiei juvenile prin care se cere de mâncare. Individul mai slab se ghemuieşte şi cerşeşte de la cel dominant în atitudinea infantilă caracteristică speciei respective — procedeu la care apelează îndeosebi femelele când sunt atacate de masculi. De multe ori este atât de eficient, încât masculul reacţionează regurgitându-i femelei nişte hrană, ea încheind apoi ritualul cerşirii hranei înghiţind-o. Acum, cu o stare psihică profund paternă, protectoare, masculul îşi pierde agresivitatea şi perechea se împacă. Este ceea ce stă la baza curtării prin hrănire la multe specii, îndeosebi la păsări, unde primele faze ale formării perechii implică multă agresivitate din partea masculului. O altă acţiune cu rol de remotivare este adoptarea de către animalul mai slab a posturii sexuale caracteristice femelei. Indiferent de sex sau de starea sa sexuală el poate lua deodată poziţia prin care femela îşi prezintă dosul. Când i se afişează atacatorului în acest mod, el stimulează o reacţie sexuală care atenuează starea de agresivitate. In asemenea situaţii, animalul dominant, mascul sau femelă, va încăleca şi se va pseudocopula fie cu masculul care cedează, fie cu femela care cedează.

O a treia formă de remotivare implică stârnirea dispoziţiei de a îngriji sau de a fi îngrijit. In lumea animalelor au loc multe activităţi de îngrijire socială sau reciprocă şi ele sunt puternic asociate cu momentele mai calme, mai liniştite din viaţa comunităţii. Animalul mai slab poate fie să-l invite pe învingător să-l îngrijească, fie să dea semnale prin care cere permisiunea ca de îngrijire

să se ocupe el însuşi. Maimuţele utilizează mult acest mijloc şi-l însoţesc cu o mimică specială, care constă dintr-un plescăit rapid din buze — versiune modificată, ritualizată a unei părţi din ceremonia îngrijirii normale.

Când o maimuţă îngrijeşte o altă maimuţă, ea îşi aruncă mereu în gură bucăţi de piele şi alte resturi, plescăind din buze. Exagerând mişcările plescăitului şi accelerându-le, ea semnalizează că este gata să-şi asume această îndatorire şi, deseori, reuşeşte în felul acesta să suprime agresivitatea atacatorului şi să-l convingă să se relaxeze şi să se lase îngrijit. După un timp individul dominant este atât de alintat prin acest procedeu, încât cel slab se poate furişa nevătămat. Aşadar, acestea sunt ritualurile şi mijloacele prin care animalele îşi rezolvă implicările agresive. Expresia „cu dinţii şi ghearele însângerate" se referea, iniţial, la activităţile brutale ale carnivorelor de ucidere a prăzii, dar s-a aplicat incorect la modul general, la întregul subiect al luptei dintre animale. Nimic nu poate fi mai departe de adevăr. Dacă e ca specia să supravieţuiască, ea pur şi simplu nu-şi poate permite să-şi ucidă proprii membri. Agresivitatea în interiorul speciei trebuie inhibată şi ţinută sub control şi, cu cât sunt mai puternice şi sălbatice armele cu care o specie este înzestrată pentru uciderea prăzii, cu atât trebuie să fie mai puternice inhibiţiile de a le folosi în rezolvarea disputelor cu rivalii. Aceasta este „legea junglei" unde apar neînţelegeri teritoriale şi de ierarhie. Speciile care nu au ascultat de această lege au dispărut de mult timp.

Dar noi ca specie cum ne comportăm în această situaţie? Care este repertoriul nostru special de semnale de ameninţare şi de aplanare? Care sunt metodele noastre de luptă şi cum le ţinem sub control? Trezirea agresivităţii produce în noi aceleaşi revoluţii fiziologice şi

încordări şi agitaţii musculare care au fost descrise în contextul general al animalelor. Ca şi alte specii, şi noi cunoaştem o varietate de activităţi de transfer. în unele privinţe, noi nu suntem la fel de bine echipaţi ca alte specii pentru a dezvolta aceste reacţii elementare în semnale puternice. Nu ne putem intimida adversarii, de exemplu, făcând să ni se zbârlească părul. O mai facem încă în momentele de şoc puternic („Mi s-a făcut părul măciucă"), dar ca semnal nu ne este de prea mare folos. în alte privinţe, putem să ne descurcăm mult mai bine. însăşi nuditatea, care ne împiedică să ne zbârlim eficient, ne dă posibilitatea să emitem semnale puternice de înroşire şi pălire. Putem „să ne albim de furie", „să ne înroşim de mânie" sau „să pălim de teamă". Cea pe care trebuie s-o urmărim aici este culoarea albă: ea dă cheia activităţii. Dacă se combină cu alte acţiuni care semnalizează atacul, atunci este semnalul unui pericol foarte mare. Dacă se combină cu alte acţiuni care semnalizează teama, atunci este un semnal de panică. Ea este determinată, vă reamintiţi, de activitatea sistemului nervos simpatic, sistemul „mergi înainte", şi nu trebuie tratată cu uşurinţă. Inroşirea, pe de altă parte, este mai puţin îngrijorătoare: ea este cauzată de încercările frenetice de contrabalansare ale sistemului parasimpatic şi indică faptul că sistemul „mergi înainte" este deja subminat. Adversarul supărat, roşu la faţă, cu care vă confruntaţi este cu mult mai puţin susceptibil de a ataca decât cel alb la faţă, cu buzele strânse. Conflictul celui cu faţa roşie este că i s-a umplut paharul, dar este totuşi inhibat, pe când cel alb la faţă este încă gata de acţiune. Cu nici unul nu e de glumit, dar cel alb la faţă este mult mai susceptibil de a porni atacul dacă nu este domolit imediat sau ameninţat la rândul său cu şi mai multă putere. In mod similar, respiraţia rapidă şi adâncă

este semnalul unui pericol, dar devine deja mai puţin ameninţătoare când trece în pufăieli şi fornăieli neregulate. Aceeaşi relaţie există între gura uscată a atacului incipient şi salivaţia puternică a asaltului inhibat mai intens. Urinarea, defecaţia şi leşinul îşi fac, de obicei, intrarea în scenă puţin mai târziu, venind în urma masivei unde de şoc ce însoţeşte momentele de imensă încordare. Când impulsul de a ataca şi cel de a da bir cu fugiţii sunt ambele puternic activate simultan, ne manifestăm printr-o serie de mişcări intenţionate şi posturi ambivalenţe caracteristice.

Cea mai familiară dintre acestea este ridicarea unui pumn încleştat - gest care s-a ritualizat în două direcţii. El se face la o anumită distanţă faţă de adversar, undeva unde e prea departe pentru a putea fi transformat în lovitură. Astfel, funcţia sa nu mai este mecanică; în schimb a devenit un semnal vizual. (Cu braţul îndoit şi ţinut lateral a devenit acum gestul ceremonios-sfidător al regimurilor comuniste.) S-a ritualizat şi mai mult prin adăugarea mişcărilor de lovire înainte şi înapoi a antebraţului. Agitarea pumnilor în felul acesta, iarăşi, are mai degrabă un impact vizual decât unul mecanic. Aplicăm ritmic „lovituri" repetate cu pumnii, dar tot la o distanţă în afară de orice pericol. In timp ce facem acest lucru, întregul corp poate face scurte mişcări, ca şi cum am vrea să ne apropiem, acţiuni care sunt controlate permanent pentru a nu merge prea departe. Picioarele pot bate pământul cu putere şi cu zgomot, iar pumnul poate fi coborât şi repezit în orice obiect din apropiere. Această ultimă acţiune este un exemplu de ceva deseori întâlnit şi la alte animale, unde este cunoscută sub numele de activitate redirecţională. Ceea ce se întâmplă este că, deoarece obiectul (adversarul) care stimulează atacul

este prea de temut pentru a fi luat cu asalt direct, mişcările agresive sunt lăsate libere, dar trebuie redirecţionate spre un alt obiect mai puţin inhibant, cum ar fi un spectator inofensiv (toţi am suferit de acest lucru cândva) sau chiar un obiect inanimat. Dacă este folosit acesta din urmă, el poate fi pulverizat sau distrus cu răutate. Când soţia dă cu o vază de pământ, capul soţului este, desigur, cel care zace acolo sfărâmat în bucăţi. Este interesant că cimpanzeii şi gorilele apelează adesea la versiunea lor proprie a acestei manifestări, atunci când sfâşie, zdrobesc şi aruncă prin jur cu crengi şi vegetaţie. Ceea ce iarăşi are un puternic impact vizual.

O componentă specializată şi importantă ce însoţeşte aceste manifestări agresive este adaptarea unor mimici ameninţătoare care, împreună cu semnalele noastre vocale verbalizate ne furnizează cea mai sigură metodă de a comunica starea agresivă exactă. Dacă faţa noastră zâmbitoare, discutată într-un capitol anterior, este proprie numai speciei noastre, feţele noastre agresive, aşa expresive cum sunt ele, sunt în mare măsură asemănătoare cu cele ale tuturor celorlalte primate superioare. (Putem deosebi dintr-o privire o maimuţă fioroasă de una speriată, dar trebuie să învăţăm să recunoaştem faţa maimuţei prietenoase.) Regulile sunt foarte simple: cu cât impulsul de a ataca îl domină mai mult pe cel de a fugi, cu atât faţa iese mai mult în evidenţă.

Când situaţia este inversă şi teama devine dominantă, atunci toate detaliile feţei sunt trase înapoi. La faţa ce prevesteşte atacul sprâncenele sunt împinse înainte într-o încruntare, fruntea este netedă, colţurile gurii sunt aduse în faţă, iar buzele fac o linie strânsă, bosumflată. Când starea psihică începe să fie dominată de teamă, apare o faţă speriată, ameninţătoare.

Sprâncenele se ridică, fruntea se încreţeşte, colţurile gurii sunt trase înapoi, iar buzele se despart dezvelind dinţii. Această faţă, adesea, însoţeşte alte gesturi ce par a fi foarte agresive şi lucruri cum sunt încreţirea frunţii şi dezvelirea dinţilor sunt, uneori, considerate semnale „fioroase" din această cauză. Dar, de fapt, ele sunt semne de teamă, faţa furnizând un prim semnal de avertizare că teama este tot mai prezentă, în ciuda persistenţei gesturilor de intimidare ale restului corpului. Ea este încă, desigur, o faţă ameninţătoare şi nu poate fi tratată cu aroganţă. Dacă ar exprima numai teamă, „căderea" feţei ar fi abandonată şi adversarul s-ar retrage.

Toată această compunere a feţei o avem în comun cu maimuţele, fapt ce merită să nu-l uitaţi dacă vă veţi afla vreodată faţă în faţă cu un babuin mare, dar există şi alte feţe pe care le-am inventat pe cale culturală, cum ar fi scoaterea limbii, umflarea obrajilor, datul cu tifla şi îngroşarea exagerată a trăsăturilor care îmbogăţesc considerabil repertoriul nostru de mimici de ameninţare. Majoritatea culturilor au mai adăugat şi o serie de gestori ameninţătoare sau insultătoare care utilizează restul corpului. Mişcările agresive intenţionate („a sări de nebun") au fost perfecţionate în dansuri de război violente, de multe feluri diferite şi foarte stilizate. Funcţia a devenit aici aţâţarea în comun şi sincronizarea sentimentelor puternic agresive, mai degrabă decât o afişare în faţa duşmanului. Deoarece, odată cu dezvoltarea pe cale culturală a armelor artificiale aducătoare de moarte, am devenit o specie atât de periculoasă potenţial, nu este surprinzător că dispunem de o gamă extraordinar de largă de semnale de aplanare. Avem în comun cu celelalte primate reacţia elementară de supunere prin ghemuire şi scâncete. In

plus, am dezvoltat o întreagă gamă de atitudini de subordonare. Ghemuitul însuşi s-a extins în unul în genunchi şi în prosternare. Intensităţi mai mici ale acestora capătă expresie prin îngenunchere, aplecare şi reverenţe. Semnalul cheie aici este micşorarea corpului faţă de individul dominant. Când ameninţăm ne umflam în sus, afişându-ne înălţimea maximă, făcându-ne corpurile cât mai înalte şi mai late posibil. Comportamentul la supunere trebuie, prin urmare, să acţioneze în sens opus şi să ducă corpul cât mai jos posibil. în loc să facem acest lucru la întâmplare, noi l-am stilizat într-o serie de trepte fixe, caracteristice, fiecare cu sensul propriu, special al semnalului. în acest context este interesant actul salutului, deoarece el arată cât de departe de gestul iniţial ne poate duce formalizarea semnalelor dobândite pe cale culturală. La prima vedere, salutul militar pare o mişcare agresivă. El este similar cu versiunea semnalului dat de ridicarea braţului pentru a lovi. Diferenţa vitală este că palma nu este închisă şi arată spre cap sau caschetă. Este, desigur, o modificare stilizată a actului de scoatere a pălăriei, care, la rândul său, făcea iniţial parte din procedura de micşorare a înălţimii corpului. Separarea mişcării de aplecare respectuoasă de ghemuitul iniţial, necizelat al primatelor, este, de asemenea, interesantă. Trăsătura cheie aici este coborârea privirii. Privirea directă este tipică celor mai multe atitudini de agresivitate totală. Ea face parte din cele mai fioroase expresii ale feţei şi însoţeşte gesturile cele mai beligerante. (De aceea, jocul copiilor de a te privi ochi în ochi până ce unul cedează şi-şi mută privirea este atât de dificil de jucat, iar fixarea cu privirea din simplă curiozitate a copilului mic — „Nu-i frumos să te holbezi" — este atât de condamnată.) Indiferent cât de mult se reduce în amplitudine prin

uzanţele sociale, aplecarea respectuoasă îşi păstrează întotdeauna elementul de coborâre a privirii. Membrii de sex bărbătesc ai unei curţi regale, de exemplu, care prin repetiţie constantă şi-au modificat reacţiile de aplecare respectuoasă, tot îşi coboară faţa, dar în loc să se aplece din talie ei se înclină acum ţepeni din ceafă, coborându-şi numai capul. în ocazii mai puţin formale reacţia antiholbare se manifestă prin simple mişcări de întoarcere a capului în altă direcţie sau printr-o mimică de „privire în altă parte". Numai un individ cu adevărat agresiv te poate fixa cu privirea oricât de mult. In timpul conversaţiilor obişnuite faţă în faţă, de obicei ne mutăm privirea de pe interlocutori atunci când vorbim, apoi le aruncăm din nou o privire la sfârşitul fiecărei fraze sau paragraf, pentru a le vedea reacţia la ceea ce am spus. Unui conferenţiar profesionist îi trebuie ceva timp până să se obişnuiască să-şi privească ascultătorii drept în faţă, în loc să-i privească pe deasupra capetelor sau să se uite în jos la estrada pe care stă, sau la pereţii laterali, sau în spatele sălii. Chiar cu gândul că se află într-o poziţie dominantă, ei sunt atât de mulţi, toţi privindu-l fix (din sentimentul de siguranţă oferit de locurile pe care şed), încât încearcă faţă de ei o teamă instinctivă şi, la început, necontrolabilă. Numai după o practică îndelungată îşi poate învinge acest sentiment. Simplul act fizic, agresiv de a fi fixat cu privirea de un grup mare de oameni este şi cauza „bătăliei" din stomacul actorului înainte de a-şi face intrarea pe scenă. Desigur, cl îşi are toate grijile intelectuale legate de calitatea jocului său şi de felul cum acesta va fi receptat, dar masa ameninţătoare de oameni care-l privesc ţintă este o încercare în plus şi mai grea pentru el. (Acesta este din nou un caz în care privirea din curiozitate este confundată în subconştient cu privirea ameninţătoare.)

Purtarea ochelarilor de vedere şi de soare face ca faţa să pară şi mai agresivă, deoarece lărgeşte artificial şi accidental şablonul privirii fixe. Dacă suntem priviţi de cineva care poartă ochelari avem senzaţia unei superholbări. Indivizii cu fire blândă tind să-şi aleagă ochelari cu rame subţiri sau tară rame (fără să-şi dea seama probabil de ce fac acest lucru), deoarece astfel pot vedea mai bine cu minimum de amplificare a senzaţiei de privire fixă.

O formă mai puternică de atitudine antiholbare este acoperirea ochilor cu mâinile sau îngroparea feţei în îndoitura cotului. Simplul act al închiderii ochilor întrerupe şi el fixarea cu privirea şi este uimitor cum anumiţi indivizi îşi închid forţat şi repetat ochii pentru scurt timp atunci când stau faţă în faţă cu străini şi discută cu ei. Este ca şi cum reacţiile lor de clipire normală s-au extins în momente prelungite de mascare a ochilor. Reacţia dispare atunci când conversează cu prieteni apropiaţi într-o situaţie în care se simt în largul lor. Nu este întotdeauna clar dacă prin aceasta încearcă să se ferească de prezenţa „ameninţătoare" a străinului sau dacă încearcă să-şi reducă propria rată a privirilor fixe sau amândouă concomitent.

Datorită puternicului efect de intimidare, multe specii şi-au dezvoltat pete gen ochi aţintiţi ca mecanisme de autoapărare. Multe molii au o pereche de ochi ficşi desenaţi pe aripi. Ei stau ascunşi până în clipa când moliile sunt atacate de prădători. Aripile atunci se deschid şi expun în faţa duşmanului petele-ochi strălucitori. S-a dovedit experimental că acestea au un preţios efect de intimidare asupra ucigaşilor potenţiali care, deseori, fug lăsând insectele nevătămate. Mulţi peşti şi unele specii de păsări şi chiar de mamifere au adoptat această tehnică. La specia noastră, produsele

comerciale au folosit, uneori, acelaşi procedeu (poate cu bună ştiinţă, poate nu). Proiectanţii de automobile utilizează farurile în acest mod şi, adesea, adaugă la impresia generală agresivă o linie a capotei ce sugerează încruntarea. In plus, adaugă „dinţi dezveliţi" sub forma unei grile de metal între „petele ochi". Cum drumurile au ajuns tot mai aglomerate şi şofatul a devenit o activitate tot mai beligerantă, feţele ameninţătoare ale automobilelor s-au îmbunătăţit şi rafinat progresiv, dându-le şoferilor lor o imagine din ce în ce mai agresivă. La o scară mai mică, anumitor produse li s-au dat denumiri comerciale cu iz ameninţător, cum ar fi OXO, OMO, OZO şi OVO. Din fericire pentru fabricanţi, acestea nu-i îndepărtează pe clienţi: dimpotrivă, ele atrag ochiul şi, odată atras, se dovedesc a nu fi nimic altceva decât cutii de carton inofensive. Dar impactul s-a creat deja spre acel produs mai curând decât spre cele ale concurenţei.

Am menţionat mai înainte că cimpanzeii folosesc ca tehnică de domolire a agresivităţii întinderea unei mâini spre individul dominant. Şi noi avem acest gest sub forma cerşitului tipic sau a atitudinii de implorare. De asemenea, l-am adaptat ca gest de salut cu foarte largă răspândire sub forma unui strâns de mână amical. Deseori, gesturile prietenoase se dezvoltă din gesturi de supunere. Am văzut mai înainte cum s-a întâmplat acest lucru cu reacţiile de zâmbet şi de râs (care ambele, întâmplător, încă mai apar în situaţii de aplanare sub forma zâmbetului timid şi a chicotitului nervos). Strânsul mâinilor apare ca rimai reciproc între indivizi de rang mai mult sau mai puţin egal, dar se transformă în înclinare pentru a săruta mâna întinsă când există o inegalitate puternică de rang. (Odată cu adâncirea „egalităţii" dintre sexe şi diferitele clase, acest ultim rafinament devine

acum tot mai rar, dar persistă încă în anumite sfere specializate, unde aderarea la ierarhii formale de dominaţie este strictă, ca în cazul Bisericii.) In anumite cazuri strânsul mâinilor s-a modificat în strângerea propriilor mâini sau frângerea mâinilor. La unele culturi, aceasta este aplanarea standard prin salut, la altele se manifestă numai în contextele extreme ale „implorării".

Există multe alte particularităţi culturale pe tărâmul comportamentului de supunere, cum sunt aruncarea prosopului sau prezentarea steagului alb, dar acestea nu trebuie să ne preocupe aici. Totuşi, unul sau două dintre mijloacele de remotivare mai simple merită a fi menţionate, chiar şi numai pentru că sunt într-o relaţie interesantă cu şabloane similare la alte specii. Vă amintiţi că anumite şabloane juvenile, sexuale sau de îngrijire erau aplicate faţă de indivizi agresivi sau potenţial agresivi ca metodă de trezire a unor sentimente neagresive ce intrau în competiţie cu cele mai violente şi pe care, în final, le suprimau.

La specia noastră, comportamentul juvenil la adulţii supuşi este extrem de frecvent în faza de curtare. Perechea aflată în faza de curtare adoptă adesea „limbajul copiilor", nu pentru că cei doi se îndreaptă ei înşişi şi spre calitatea de părinţi, ci pentru că prin aceasta partenerului i se trezesc sentimente protectoare materne sau paterne, suprimându-se, astfel, sentimentele mai agresive (sau, în cazul de faţă, cele care provoacă teama). Este amuzant, gândindu-ne la evoluţia acestui şablon la păsări, care se hrănesc reciproc în faza de curtare, să constatăm extraordinara creştere a ponderii hrănirii reciproce la specia noastră în faza de curtare. In nici o altă perioadă a vieţii nu depunem atâta strădiinţă să ne introducem bucăţile

gustoase de hrană unul în gura celuilalt sau să ne oferim unul altuia cutii cu ciocolată. Cât priveşte remotivarea în direcţia sexului, ea are loc ori de câte ori un subordonat (mascul sau femelă) adoptă o atitudine generală de „feminitate" faţă de un individ dominant (mascul sau femelă) într-un context mai curând agresiv decât sexual propriu-zis. Această atitudine are o largă răspândire, dar cazul mai special al adoptării poziţiei de afişare sexuală a femelei, cu prezentarea dosului ca gest de atenuare a agresivităţii, a dispărut odată cu dispariţia a însăşi poziţiei sexuale iniţiale. Acum ea este limitată la o formă de pedeapsă şcolară, biciuirea ritmică înlocuind penetrările pelviene ritmice ale masculului dominant.Nu cred că profesorii ar mai persista în această practică dacă ar fi pe deplin conştienţi de faptul că, în realitate, execută cu elevii lor o formă de ritual copulator specific primatelor ancestrale. Ar putea tot atât de bine să producă durere victimelor lor fără a le sili să adopte poziţia aplecat din şale a femelelor supuse. (Este semnificativ că elevele sunt rareori, dacă sunt vreodată, bătute în felul acesta - originea sexuală a actului ar deveni atunci prea evidentă). O autoritate în materie a avansat ideea plină de imaginaţie că motivul pentru care şcolarii sunt, uneori, siliţi să-şi dea jos pantalonii pentru administrarea pedepsei nu are legatară cu sporirea durerii, ci mai degrabă pentru a permite masculului dominant să urmărească înroşirea feselor pe măsură ce bătaia progresează, ceea ce aminteşte atât de mult de înroşirea feselor femelei primate când se aflǎ în plin act sexual. Fie că este aşa sau nu, un lucru e cert în legătură cu acest ritual ieşit din comun, anume că este un eşec jalnic ca mijloc de domolire a agresivităţii prin remotivare. Cu cât nefericitul elev îl stimulează criptosexual mai mult pe masculul dominant, cu atât

acesta este mai tentat să perpetueze ritualul şi, deoarece penetrările ritmice s-au modificat simbolic în lovituri de băţ, victima se află exact acolo de unde a pornit. El a reuşit să devieze un atac direct într-unui sexual, dar a fost apoi înşelat prin convertirea simbolică a acestui atac sexual înapoi în alt şablon agresiv.

Al treilea mijloc de remotivare, cel al îngrijirii, joacă un rol minor, dar util la specia noastră. Noi folosim deseori mişcări de mângâiere sau alintare pentru a alina un individ agitat şi mulţi dintre membrii mai dominanţi ai societăţii îşi petrec ore în şir fiind îngrijiţi şi periaţi de subordonaţi. Dar vom reveni asupra acestui subiect în alt capitol. Activităţile de transfer joacă şi ele un rol în înfruntările noastre agresive şi apar în aproape orice situaţie de stres sau tensiune. Totuşi, noi ne deosebim de alte animale prin aceea că nu ne limităm numai la cele câteva şabloane de transfer specifice speciei. Practic noi apelăm la orice acţiune banală ca supapă pentru sentimentele noastre ţinute în frâu. Intr-o stare conflictuală agitată putem să mutăm un lucru de colo-colo, să aprindem o ţigară, să ne ştergem ochelarii, să ne uităm la ceasul de la mână, să ne turnăm o băutură sau să mestecăm mici porţii de mâncare. Oricare din aceste acţiuni, bineînţeles, poate fi făcută din motivele funcţionale normale, dar când au rolul de activităţi de transfer, ele nu mai îndeplinesc aceste funcţii. Obiectele care sunt rearanjate erau deja aşezate corespunzător. Ele nu erau puse la voia întâmplării şi s-ar putea într-adevăr să arate mai rău după rearanjarea lor agitată. Ţigara aprinsă într-un moment de tensiune poate fi începută exact atunci când una foarte bună şi neterminată tocmai a fost strivită cu nervozitate. De asemenea, ritmul fumatului, când subiectul se află într-o stare de încordare nu are nici o legătură cu nevoia

fiziologică de un surplus de nicotină a organismului. Ochelarii lustruiţi cu atâta minuţiozitate sunt deja curaţi. Ceasul întors atât de energic nu trebuia neapărat întors, iar când ne uităm la el ochii nici măcar nu înregistrează ora pe care o arată. Când sorbim o băutură ca activitate de transfer nu o facem pentru că ne este sete. Când mestecăm mâncare ca activitate de transfer o facem nu pentru că ne este foame.

Toate aceste acţiuni sunt făcute nu pentru utilitatea lor normală, ci pur şi simplu de dragul de a face ceva în încercarea de a ne elibera din starea de încordare. Ele apar foarte frecvent cu deosebire în fazele iniţiale ale contactelor sociale, când teama şi agresivitatea nu sunt prea bine ascunse şi sunt gata să iasă la suprafaţă. La un dineu sau la orice mică întrunire socială, imediat ce ritualurile de calmare reciprocă prin strângeri de mâini şi zâmbete s-au consumat, se oferă de îndată ţigări de transfer, băuturi de transfer şi gustări de transfer. Chiar şi la distracţiile de amploare, cum sunt teatrul şi cinematograful, cursul evenimentelor este întrerupt în mod deliberat prin scurte intervale în care publicul îşi poate oferi mici porţii din activităţile de transfer favorite.

Când ne aflăm în momente de tensiune agresivă mai intensă, avem tendinţa să ne orientăm spre acele activităţi de transfer pe care le avem în comun cu alte specii de primate, iar supapele noastre de refulare devin mai primitive. Cimpanzeul într-o asemenea situaţie poate fi văzut făcând mişcări de scărpinare repetate şi agitate, care sunt de o natură specială şi diferă de reacţia normală la mâncărime. El se limitează în mare parte la regiunea capului şi, uneori, la braţe. Mişcările în sine sunt destul de stilizate. Noi ne comportăm foarte asemănător, executând cu preţiozitate acţiuni de

transfer prin îngrijire. Ne scărpinam în cap, ne roadem unghiile, ne „spălăm" faţa cu mâinile, ne tragem de barbă sau de mustaţă dacă le avem, sau ne aranjăm pieptănătura, ne frecăm, ne ciupim, inspirăm cu putere sau ne suflăm nasul, ne tragem de lobii urechilor, ne scobim în urechi, ne frecăm bărbiile, ne lingem buzele sau ne frecăm mâinile una de alta ca pentru a le clăti. Dacă se studiază cu atenţie momentele de conflict puternic, se poate observa că aceste acţiuni sunt executate toate în mod mecanic, fără ajustările locale atente ale adevăratelor acţiuni de îngrijire. Scărpinatul în cap ca acţiune de transfer poate să difere remarcabil de la un individ la altul, dar fiecare îşi dezvoltă propriul mod oarecum invariabil şi caracteristic de a o face. Cum nu este vorba de o curăţare reală a capului, prea puţin contează că toată atenţia se concentrează asupra unei singure zone în timp ce celelalte sunt ignorate. în orice interacţiune socială între indivizii unui grup mic, membrii subordonaţi din cadrul grupului pot fi uşor identificaţi prin frecvenţa mai mare a acţiunilor lor de transfer prin îngrijire. Individul cu adevărat dominant poate fi recunoscut prin absenţa aproape totală a unor astfel de acţiuni. Dacă pretinsul membru dominant al grupului execută, de fapt, un număr mare de mici acţiuni de transfer, asta înseamnă că dominaţia sa oficială este ameninţată într-un fel oarecare de ceilalţi indivizi prezenţi.

în discutarea tuturor acestor şabloane comportamentale, agresive şi de supunere, s-a considerat că indivizii în cauză „au spus adevărul" şi nu şi-au modificat conştient şi deliberat acţiunile pentru a atinge scopuri speciale. Mai mult „minţim" prin cuvinte decât prin celelalte semnale de comunicare, dar chiar şi aşa fenomenul nu poate fi complet neglijat. Este extrem

de dificil să „rosteşti" neadevăruri cu genul de şabloane comportamentale pe care le discutăm, dar nu şi imposibil. După cum am menţionat deja, când părinţii adoptă acest procedeu faţă de copiii mici, de obicei eşuează mult mai mult decât îşi dau ei seama. Totuşi între adulţi, care sunt mult mai preocupaţi de conţinutul informaţiei verbalizate din cadrul interacţiunilor sociale, el poate avea mai mult succes. Din păcate pentru mincinosul comportamental, el minte, de obicei, numai cu anumite elemente selectate din întregul său sistem de semnalizare. Altele însă, de care nu este conştient, strică jocul. Mincinoşii comportamentali cu cel mai mare succes sunt aceia care, în loc să se concentreze conştient pe modificarea semnalelor specifice, îşi imaginează că se află în starea sufletească de bază pe care vor să o transmită, lăsând apoi ca micile detalii să aibă singure grijă de ele. Această metodă este frecvent utilizată cu mare succes de mincinoşii profesionişti, cum sunt actorii şi actriţele. Toată viaţa, toată munca lor constă din minciuni comportamentale, proces care uneori poate fi extrem de dăunător vieţii particulare. Şi politicienilor şi diplomaţilor li se cere să folosească abuziv minciunile comportamentale, dar, spre deosebire de actori, ei nu sunt social „autorizaţi să mintă" şi sentimentul de vinovăţie rezultat tinde să se amestece în rolurile pe care le interpretează. De asemenea spre deosebire de actori, ei nu urmează cursuri prelungite de pregătire în acest sens. Chiar şi fără pregătire de specialitate este posibil, cu puţin efort şi cu o studiere atentă a faptelor prezentate în cartea de faţă, să se obţină efectul dorit. Am testat în mod deliberat acest lucru într-una sau două ocazii, cu un oarecare succes când am avut de a face cu politia. Raţionamentul meu a fost că dacă există o puternică tendinţă biologică de a ţi

se diminua agresivitatea prin gesturi de supunere, atunci această predispoziţie ar trebui să se lase manipulată dacă se folosesc semnalele corespunzătoare. Majoritatea şoferilor când sunt prinşi de poliţie pentru o încălcare minoră a regulilor de circulaţie, reacţionează imediat, pledând în favoarea nevinovăţiei lor sau scuzându-se într-un fel sau altul pentru conduita lor. Acesta este cel mai rău mod posibil de a acţiona. El îl obligă pe poliţist să contraatace. Dacă, în schimb, se adoptă o atitudine de supunere vrednică de plâns, ofiţerului de poliţie îi va fi tot mai greu să-şi înfrângă un sentiment de diminuare a agresivităţii. Admiterea totală a vinei pusă pe seama purei prostii şi inferiorităţi îl aduce pe poliţist într-o poziţie de dominaţie imediată din care îi vine greu să atace. Trebuie exprimată gratitudinea şi admiraţia pentru eficienţa acţiunii sale de a te fi oprit.

Dar cuvintele nu sunt suficiente. Trebuie adăugate atitudinile şi gesturile corespunzătoare. Trebuie exprimate clar teama şi supunerea atât prin atitudinea corpului, cât şi prin mimică. Mai presus de toate, este esenţial să te dai repede jos din maşină şi să te îndepărtezi de ea, apropiindu-te de poliţist. Nu trebuie lăsat să se apropie el de tine şi nici silit să se abată din drum şi prin aceasta să-l ameninţi. Mai mult, stând în maşină rămâi pe propriul tău teritoriu. Indepărtându-te de ea, automat îţi slăbeşti statutul teritorial. In plus, poziţia şezândă din interiorul maşinii este inerent o poziţie de dominare. Puterea poziţiei şezânde nu este un element neobişnuit în comportamentul nostru. Nimănui nu-i este permis să şadă dacă „regele" stă în picioare. Când „regele" se ridică, toată lumea se ridică. Aceasta este o excepţie specială de la regula generală a verticalităţii agresive, după care gradul de supunere creşte paralel cu micşorarea înălţimii asumate prin

poziţia corpului. Prin urmare, părăsind maşina, îţi pierzi atât drepturile teritoriale, cât şi poziţia şezândă de dominare şi te pui într-o postură corespunzător coborâtă pentru acţiunile de supunere care urmează. Odată ridicat în picioare este important, totuşi, să nu-ţi ţii corpul drept, ci să-l aduci de spate, să-ţi laşi capul încet în jos şi, în general, să arăţi prăbuşit. Tonul vocii este la fel de important ca şi cuvintele folosite. Mimica de nelinişte şi privirile aruncate în altă parte sunt şi ele de preţ şi nu strică de adăugat câteva acţiuni de transfer prin autoîngrijire ca măsură de prevedere. Din nefericire, ca şofer te afli într-o stare în esenţă agresivă, de apărare teritorială şi este extrem de dificil să înşeli pe cineva în legătură cu această stare. Asta cere fie o practică îndelungată, fie cunoştinţe practice solide despre semnalele comportamentale nonverbale. Dacă exercităm puţin prea multă dominaţie personală în viaţa de zi cu zi, experienţa, chiar pregătită în mod conştient şi deliberat, poate fi prea neplăcută şi ar fi preferabil să plătiţi amenda.

Deşi acesta este un capitol despre comportamentul specific luptei, ne-am ocupat până acum numai de metode de a evita lupta propriu-zisă. Când situaţia se deteriorează într-atât încât în final se ajunge la contact fizic, maimuţa goală — neînarmată - se comportă într-un mod care contrastează interesant de mult cu cel întâlnit la alte primate. Pentru acestea dinţii sunt armele cele mai importante, dar pentru noi sunt mâinile. Dacă animalele apucă şi muşcă, noi apucăm şi strângem sau lovim cu pumnii strânşi. Numai la sugari sau la copiii foarte mici muşcatul joacă un rol foarte important în lupta neînarmată. La ei, desigur, nu s-au putut încă dezvolta muşchii braţelor şi palmelor în

suficientă măsură încât să producă un impact deosebit cu ei.
Astăzi putem urmări lupta neînarmată între adulţi într-o serie de versiuni foarte stilizate cum ar fi luptele greco-romane, judoul şi boxul, dar în forma sa iniţială nemodificată este rară în prezent. In clipa în care începe lupta serioasă, sunt aruncate în joc arme artificiale de tot felul. In forma lor cea mai rudimentară, acestea sunt aruncate sau folosite ca prelungiri ale pumnului pentru a aplica lovituri puternice. In condiţii speciale cimpanzeii au reuşit să-şi prelungească atacurile în felul acesta. S-a observat că în condiţii de semicaptivitate ei ridică o creangă şi o reped cu putere în jos, pe corpul unui leopard înghesuit sau o folosesc ca să desprindă bucăţi de pământ pe care le aruncă în trecători peste un şanţ cu apă. Dar există puţine dovezi că ei folosesc aceste metode cât de cât în sălbăticie şi nici o dovadă că le folosesc unul contra celuilalt în disputele dintre rivali. Cu toate acestea, ele aruncă o rază de lumină asupra modului în care am început probabil, armele artificiale fiind create în primul rând ca mijloc de apărare împotriva altor specii şi pentru uciderea prăzii. Utilizarea lor în luptele din interiorul speciei a fost aproape sigur un curent secundar, dar, odată ce armele existau, ele se puteau folosi pentru a rezolva orice urgenţă, indiferent de context.

Cea mai simplă formă de armă artificială este un obiect natural dur, solid, dar nemodificat, din lemn sau piatră. Prin îmbunătăţirea simplă a formelor acestor obiecte, acţiunile primare de aruncare şi lovire s-au amplificat prin adăugarea mişcărilor de împungere, retezare, tăiere şi înjunghiere.

Următorul mare curent comportamental în cadrul metodelor de atac a fost mărirea distanţei dintre

atacator şi duşman şi tocmai acest pas este cel care aproape ne-a distrus. Suliţele pot acţiona la distanţă, dar bătaia lor este prea limitată. Săgeţile sunt mai bune, dar le lipseşte precizia. Tunurile acoperă distanţa în mod dramatic, dar bombele aruncate din cer pot acoperi un domeniu şi mai mare, iar rachetele sol-sol pot purta „lovitura" atacatorului chiar şi mai departe. Rezultatul este că rivalii, în loc să fie înfrânţi sunt distruşi fără discriminare. După cum am explicat mai înainte, scopul agresivităţii din interiorul speciei la nivel biologic este supunerea şi nu uciderea duşmanului. Etapele finale de distrugere a vieţii sunt evitate deoarece duşmanul fie dă bir cu fugiţii, fie îşi recunoaşte înfrângerea. In ambele cazuri, confruntarea agresivă se termină în acest moment: disputa este rezolvată. Dar în clipa în care atacul se face de la o asemenea distanţă, încât semnalele de domolire a agresivităţii date de învinşi nu pot fi văzute de învingători, atunci agresivitatea violentă continuă să facă ravagii. Ea se poate domoli numai printr-o confruntare directă încheiată cu supunere necondiţionată sau cu fuga duşmanului. Nici una din acestea nu se poate vedea de la distanţa de la care se dau atacurile moderne şi rezultatul este o ucidere în masă într-o proporţie neîntâlnită la nici o altă specie. Ajutarea şi încurajarea acestei mutilări este scopul cooperării noastre evoluate. Atunci când ne-am îmbunătăţit această trăsătură în vederea vânării prăzii, ea ne-a prins bine, dar acum s-a întors împotriva noastră. Puternicul impuls către o asistenţă mutuala căruia i-a dat naştere a devenit susceptibil de a fi folosit în scopul unei puternice colaborări în contexte ale agresivităţii în interiorul speciei. Loialitatea la vânătoare a devenit loialitate în luptă şi aşa s-a născut războiul. Ca o ironie, tocmai evoluţia unui impuls adânc înrădăcinat

de a ne ajuta semenii a fost principala cauză a tuturor marilor orori ale războiului. Acesta este cel care ne-a mânat înainte şi ne-a dat bandele, gloatele, hoardele şi armatele. Fără el acestora le-ar lipsi coeziunea şi agresivitatea ar căpăta încă o dată un caracter „personal".

S-a avansat ideea că, deoarece am evoluat ca ucigaşi de pradă specializaţi, am devenit automat ucigaşi de rivali şi că există în noi impulsul înnăscut de a ne ucide adversarii. Dovezile, aşa cum am explicat deja, infirmă acest lucru. Ceea ce vrea animalul este să se apere, nu să ucidă. Scopul agresării este dominaţia, nu distrugerea şi, în esenţă, nu părem să ne deosebim de alte specii în această privinţă. Nu există nici un motiv plauzibil pentru a susţine contrariul. Ceea ce s-a întâmplat, totuşi, este că datorită combinaţiei vicioase dintre distanţa de la care se dă atacul şi spiritul de cooperare în grup, pentru indivizii implicaţi în luptă scopul iniţial s-a estompat. Ei atacă acum mai mult pentru a-şi sprijini camarazii decât pentru a-şi domina duşmanii şi înclinaţia lor inerentă de a-şi domoli agresivitatea în cazul confruntării directe are prea puţine şanse sau nici o şansă de a fi pusă în valoare.

Această evoluţie nefericită s-ar putea încă dovedi a fi dezastrul nostru şi ar putea duce la dispariţia rapidă a speciei. Fireşte, această dilemă a dat naştere multor activităţi de transfer, făcându-i pe mulţi să se scarpine în cap. O soluţie preferată este o masivă dezarmare reciprocă; dar pentru a fi eficientă aceasta ar trebui dusă până la o limită aproape imposibilă, aceea care să facă astfel încât toate luptele viitoare să se desfăşoare numai ca înfruntări prin contact direct, prin care semnalele automate, directe, de domolire a agresivităţii ar putea deveni din nou funcţionale. O altă soluţie este

depatriotizarea membrilor diferitelor grupări sociale, dar aceasta ar acţiona împotriva unei trăsături biologice fundamentale speciei noastre. Imediat ce s-ar putea încheia alianţe într-o direcţie, ele s-ar rupe în alta. Tendinţa naturală de a forma grupări sociale n-ar putea fi niciodată eradicată fără o modificare genetică majoră în structura noastră care ar duce automat la dezintegrarea structurii noastre sociale complexe.

O a treia soluţie este de a găsi şi promova înlocuitori simbolici, inofensivi pentru război; dar dacă aceştia sunt cu adevărat inofensivi, atunci, în mod inevitabil, vor rezolva numai într-o foarte mică măsură problema reală. Merită să ne amintim aici că problema, la nivel biologic, este o problemă de apărare teritorială în grup şi, în perspectiva supraaglomerării masive a speciei noastre, este şi o problemă de expansiune teritorială în grup. Oricât de multe meciuri de fotbal internaţionale de răsunet am avea, ele tot nu pot rezolva problema.

O a patra soluţie este perfecţionarea controlului intelectual asupra agresivităţii. Se argumentează că, din moment ce inteligenţa ne-a adus într-o asemenea încurcătură, tot ea este cea care trebuie să ne scoată la liman. Din nefericire, acolo unde este vorba de chestiuni atât de fundamentale ca cea a apărării teritoriale, centrii noştri nervoşi superiori cedează cu toţii impulsurilor centrilor inferiori. Controlul intelectual ne poate ajuta până într-un punct, dar nu şi mai departe. In ultimă instanţă, nu ne putem baza pe el şi un singur act emoţional nejudecat poate strica tot ce a realizat controlul intelectual.

Singura soluţie biologică sigură a dilemei este o depopulare masivă, sau o răspândire rapidă a speciei pe alte planete, combinată, dacă este posibil, cu concursul tuturor celorlalte patru acţiuni deja menţionate. Ştim

deja că dacă populaţia planetei continuă să crească cu actualul ritm terifiant, agresivitatea scăpată de sub control va creşte dramatic. Acest lucru a fost dovedit decisiv prin experienţe de laborator. Supraaglomerarea masivă va produce stresuri şi tensiuni sociale care ne vor spulbera organizarea socială cu mult înainte de a ne face să murim de foame. Ea va acţiona direct împotriva perfecţionării controlului intelectual şi va spori sălbatic probabilitatea exploziei emoţionale. O asemenea evoluţie nu poate fi preîntâmpinată decât printr-o scădere pronunţată a ratei natalităţii. Din păcate, aici apar două piedici serioase. Aşa cum am explicat deja unitatea familială — care este încă unitatea de bază a tuturor societăţilor noastre — este un mijloc de creştere a progeniturilor. Ea a evoluat până la stadiul său avansat şi complex ca sistem de producere, protejare şi maturizare a progeniturilor. Dacă această funcţie este diminuată drastic sau eliminată temporar, modelul perechii-cuplu va avea de suferit, ceea ce-şi va pune amprenta personală asupra societăţii, degenerând în haos social. Dacă, pe de altă parte, s-ar face o încercare de încurajare selectivă a natalităţii anumitor perechi, permiţându-le să procreeze liber, altele fiind împiedicate să facă acest lucru, aceasta ar acţiona împotriva spiritului fundamental de cooperare al societăţii. Concluzia la care se ajunge în simpli termeni numerici este că, dacă toţi membrii adulţi ai populaţiei formează perechi şi se înmulţesc, ei îşi pot permite să producă numai două progenituri de pereche dacă ar fi să se menţină comunitatea la un nivel constant. Atunci fiecare individ se va reproduce, de fapt, pe el sau pe ea. Admiţând faptul că un mic procentaj al populaţiei deja nu reuşeşte să se împerecheze şi să se înmulţească şi că vor exista întotdeauna o serie de morţi premature din

accidente sau alte cauze, mărimea medie a unei familii poate fi, de fapt, puţin mai mare. Chiar şi aşa, va reprezenta o povară mai grea pentru mecanismul perechilor-cuplu. Numărul mai mic de progenituri va însemna că vor trebui făcute eforturi mai mari în alte direcţii pentru a menţine perechile-cuplu strâns legate. Dar acesta este un risc cu mult mai mic în perspectiva timpului, decât alternativa supraaglomerării sufocante.

Pentru a rezuma deci, cea mai bună soluţie de a asigura pacea lumii este promovarea pe scară largă a anticoncepţionalelor sau a avortului. Avortul este o măsură drastică şi poate implica tulburări emoţionale grave. Mai mult, odată ce un zigot s-a format prin actul fertilizării, el constituie un nou membru individual al societăţii şi distrugerea sa este, de fapt, un act de agresiune, ceea ce reprezintă exact modelul comportamental pe care încercăm să-l ţinem sub control. Anticoncepţionalele sunt evident preferabile şi orice grupări religioase sau de altă natură „moralizatoare" care i se opun trebuie să fie conştiente de faptul că se angajează într-o periculoasă sporire a şanselor războiului. Odată ridicată problema religiei, poate că merită să privim mai îndeaproape acest ciudat model de comportament animal înainte de a continua să ne ocupăm de alte aspecte ale activităţilor agresive ale speciei noastre. Nu este un subiect uşor de abordat, dar ca zoologi trebuie să facem tot ce ne stă în putinţă pentru a observa mai degrabă ceea ce se întâmplă efectiv decât să ascultam ceea ce se presupune că se întâmplă. Dacă procedăm aşa suntem nevoiţi să concluzionăm că, în sens comportamental, activităţile religioase constau din alăturarea unor grupuri de oameni pentru a-şi manifesta în mod repetat şi prelungit supunerea în vederea domolirii unui individ dominant.

Individul dominant în chestiune ia multe forme în diferitele culturi, dar are întotdeauna ca factor comun o imensă putere. Uneori, el ia forma unui animal din altă specie sau a unei versiuni idealizate a acestuia. Câteodată, este înfăţişat mai mult ca un membru înţelept şi bătrân al propriei noastre specii. Alteori, el devine mai abstract şi este numit simplu „Cel de sus" sau i se atribuie alte denumiri asemănătoare. Reacţiile de supunere faţă de acesta pot consta din închiderea ochilor, coborârea capului, împreunarea mâinilor într-un gest implorator, îngenuncherea, sărutarea pământului sau chiar prosternare totală, însoţite frecvent de vocalizări tânguitoare sau psalmodice. Dacă aceste acţiuni de supunere au succes, individul dominant este îmbunat. Deoarece puterile sale sunt atât de mari, ceremoniile de îmbunare trebuie să aibă loc la intervale repetate şi dese, pentru a preîntâmpina ca mânia să se aprindă iarăşi. Individul dominant este, de obicei, dar nu întotdeauna, cunoscut sub numele de zeu. Din moment ce nici unul din aceşti zei nu există într-o formă tangibilă, de ce au fost oare inventaţi? Pentru a găsi răspunsul la întrebare trebuie să ne întoarcem la originea noastră ancestrală, înainte de a fi devenit vânători cu spirit de cooperare trebuie că trăiam în grupuri sociale de tipul celor întâlnite azi la alte specii de maimuţe cu şi fără coadă. Acolo, în cazurile obişnuite, fiecare grup este dominat de un singur mascul. El este şeful, suveranul, şi fiecare membru al grupului trebuie să-l mulţumească, altfel suferă consecinţele. Totodată, el este cât se poate de activ în protejarea grupului faţă de pericolele din afară şi în rezolvarea gâlcevilor dintre inferiorii săi. întreaga viaţă a unui membru al unui astfel de grup se învârteşte în jurul animalului dominant. Rolul său de atotputernic îi dă un statut de zeu. Revenind acum la

strămoşii noştri imediaţi, este clar că, odată cu întărirea spiritului de cooperare atât de vital pentru succesul grupului la vânătoare, aplicarea autorităţii individului dominant trebuia sever limitată dacă era ca loialitatea celorlalţi membri ai grupului să rămână activă, nu pasivă. Ei trebuiau să dorească să-l ajute în loc ca pur şi simplu să se teamă de el. Iar el trebuia să devină într-o mai mare măsură „unul de-al lor".
Tiranul-maimuţă demodat trebuia să dispară, iar în locul său să se ridice un lider al maimuţei goale mai tolerant, mai cooperant. Pasul era esenţial pentru noul tip de organizare bazată pe „ajutor reciproc" spre care se mergea, dar el a ridicat o problemă. Dominaţia totală a membrului numărul unu al grupului fiind înlocuită cu o dominaţie moderată, el nu mai putea comanda o supunere necondiţionată. Această modificare în ordinea lucrurilor, vitală cum era pentru noul sistem social, lăsa, totuşi, un gol. Din formaţia noastră ancestrală a rămas nevoia de o figură atotputernică ce putea ţine grupul sub control şi locul vacant a fost completat prin inventarea unui zeu. Influenţa imaginii zeului inventat putea atunci acţiona ca forţă suplimentară la influenţa de-acum mai restrânsă a liderului grupului.

La prima vedere, este surprinzător că religia a avut aşa succes, dar vigoarea sa extremă este pur şi simplu măsura forţei tendinţei noastre biologice fundamentale, moştenite direct de la strămoşii noştri maimuţe, de a ne supune unui membru dominant, atotputernic al grupului. Din această cauză religia s-a dovedit extrem de valoroasă ca mijloc de întărire a coeziunii sociale şi este îndoielnic că specia noastră ar fi putut progresa prea mult fără ea, dată fiind combinaţia unică a împrejurărilor originii noastre evolutive. Ea a condus la o serie de produse secundare bizare, cum este credinţa într-o „altă

viaţă" unde vom cunoaşte, în sfârşit, figurile zeilor. Ei au fost, din motive deja explicate, împiedicaţi să ni se alăture în viaţa actuală, dar omisiunea poate fi corectată într-o viaţă ulterioară. Pentru a ajuta la acest lucru, s-au conceput tot felul de practici stranii legate de ce trebuie făcut cu corpul când murim. Dacă urmează să ne alăturăm suveranilor noştri dominanţi, trebuie să fim bine pregătiţi pentru această ocazie şi trebuie îndeplinite ceremonii de înmormântare minuţioase.

Totodată, religia a dat naştere şi multor suferinţe şi mizerii nenecesare, pretutindeni unde s-a hiperformalizat în aplicare şi ori de câte ori „asistenţii" profesionişti ai zeului n-au putut rezista tentaţiei de a „împrumuta" puţin din puterea lui pentru a o folosi ei înşişi. Dar în ciuda istoriei sale pestriţe ea este o trăsătură a vieţii noastre sociale fără de care nu putem trăi. Ori de câte ori devine de neacceptat este respinsă în linişte sau uneori violent, dar imediat apare din nou într-o formă nouă, mascată cu grijă probabil, dar conţinând în totalitate aceleaşi vechi elemente de bază. Pur şi simplu avem nevoie să „credem în ceva". Numai o credinţă comună va cimenta legăturile dintre noi şi ne va ţine sub control. S-ar putea argumenta că, pornind de la această premisă, orice credinţă e bună atât timp cât este suficient de puternică; dar nu-i chiar aşa. Ea trebuie să impresioneze şi trebuie să se simtă că impresionează. Natura noastră de a trăi în comun cere executarea şi participarea la un rimai de grup elaborat. Eliminarea „fastului şi a detaliilor" ar lăsa un gol cultural imens, iar îndoctrinarea n-ar mai reuşi să opereze în mod adecvat la nivel emoţional, profund, atât de vital pentru ea. De asemenea, anumite tipuri de credinţă sunt mai risipitoare şi mai ridicole decât altele şi pot abate o comunitate spre modele comportamentale rigide, care-i

stânjenesc dezvoltarea calitativă. Ca specie noi suntem un animal predominant inteligent şi explorator, iar credinţele grefate pe acest fapt sunt cele mai benefice pentru noi. Credinţa în valabilitatea acumulării de cunoştinţe şi în înţelegerea ştiinţifică a lumii în care trăim, în crearea şi aprecierea fenomenelor estetice în toate formele lor multiple şi în lărgirea şi adâncirea domeniului nostru de experienţe în viaţa de zi cu zi devine rapid „religia" timpurilor noastre. Experienţa şi înţelegerea sunt imaginile cam abstracte ale zeilor noştri, iar ignoranţa şi prostia îi supără pe aceştia. Şcolile şi universităţile ne-au devenit centre de pregătire religioasă, bibliotecile, muzeele, galeriile de artă, teatrele, sălile de concert şi arenele sportive ne sunt locurile de adoraţie în comun.Acasă ne divinizăm cărţile, ziarele, revistele, radiourile şi televizoarele, într-un fel, încă mai credem în viaţa de apoi, deoarece o parte din recompensa adusă de munca noastră creativă este sentimentul că prin ea vom „continua să trăim" şi după moarte. Ca toate religiile, şi aceasta îşi are pericolele ei, dar dacă tot trebuie să avem o religie, şi se pare că avem nevoie de aşa ceva, atunci apare, cu siguranţă, ca cea mai adecvată pentru calităţile biologice unice ale speciei noastre. Adoptarea ei de către o majoritate mereu în creştere a populaţiei mondiale poate sluji ca o sursă de optimism compensator şi liniştitor, care să se opună pesimismului exprimat anterior în legătură cu viitorul nostru imediat din punct de vedere al şanselor de supravieţuire a speciei.

înainte de a începe această disertaţie pe teme religioase, am examinat natura unui singur aspect al organizării agresivităţii la specia noastră, anume apărarea în grup a unui teritoriu. Dar aşa cum am explicat la începutul acestui capitol, maimuţa goală este

un animal cu trei forme sociale distincte de agresivitate şi trebuie acum să le avem în vedere şi pe celelalte două. Ele sunt apărarea teritorială de către familie ca unitate în cadrul unei unităţi mai mari, de grup, şi menţinerea individuală a poziţiei personale din cadrul ierarhiei sociale.

Apărarea spaţiului căminului familial ne-a însoţit pe tot parcursul masivelor noastre progrese arhitecturale. Chiar şi clădirile cele mai mari când sunt concepute ca spaţii de locuit sunt împărţite cu asiduitate în unităţi repetabile, câte una de familie. O „diviziune a muncii" în arhitectură a existat în prea mică măsură sau deloc. Nici chiar introducerea clădirilor pentru mâncat şi băut în comun, cum sunt restaurantele şi barurile, nu a eliminat includerea sufrageriilor în cartierul general al familiei ca unitate. în ciuda tuturor celorlalte progrese, proiectarea centrelor urbane şi a oraşelor noastre este încă dominată de străvechea nevoie a maimuţei goale de a împărţi grupurile noastre în teritorii familiale mici, discrete. Acolo unde casele nu au fost încă sfărâmate pentru a fi înlocuite cu blocuri, zona apărată este înconjurată cu grijă cu gard, cu zid sau delimitată de vecini, iar liniile de demarcaţie sunt strict respectate şi recunoscute, ca şi la alte specii teritoriale.

Una din trăsămrile importante ale teritoriului familial este că el trebuie cumva deosebit cu uşurinţă de toate celelalte. Amplasarea şi demarcarea îi dau unicitate, bineînţeles, dar asta nu-i destul. Forma şi înfăţişarea generală trebuie să-l facă să iasă în evidenţă ca entitate uşor identificabilă, astfel încât să poată deveni proprietatea „personalizată" a familiei care locuieşte acolo. Iată o chestiune ce pare destul de evidentă, dar care a fost frecvent neglijată sau ignorată, fie ca urmare a presiunilor economice, fie datorită

necunoaşterii de către arhitecţi a trăsăturilor noastre biologice. In centrele urbane şi oraşele din întreaga lume au fost ridicate şiruri nesfârşite de case identice, repetate uniform. In cazul blocurilor situaţia este şi mai gravă. Efectul psihologic negativ asupra instinctului teritorial al familiilor forţate de arhitecţi, sistematizatori şi constructori să trăiască în aceste condiţii este incalculabil. Din fericire, familiile în cauză îşi pot impune unicitatea teritorială asupra locuinţelor în alte moduri. Clădirile înseşi pot fi vopsite în culori diferite. Grădinile, acolo unde există pot fi plantate şi modelate în stiluri individuale. Interioarele caselor sau apartamentelor pot fi decorate şi umplute cu ornamente, antichităţi şi obiecte personale din belşug. Se explică, în mod obişnuit, că se procedează astfel pentru ca locul să „arate drăguţ". De fapt, este exact echivalentul la o altă specie teritorială al depunerii mirosului personal pe un reper din apropierea vizuinii. Când puneţi un nume pe o uşă sau atârnaţi un tablou pe perete nu faceţi decât, privind prin prisma unui câine sau lup, să vă puneţi piciorul pe ele şi să vă lăsaţi amprenta personală acolo. „Colecţionarea" obsesivă a unor categorii specializate de obiecte apare la anumiţi indivizi care, dintr-un motiv sau altul, încearcă o nevoie anormal de puternică de a-şi defini teritoriile propriilor cămine în acest fel.

Gândindu-te la acest lucru, este amuzant să observi numărul mare de maşini care conţin mici mascote şi alte simboluri de identificare personală, sau să-l urmăreşti pe directorul unei întreprinderi când se mută într-un birou nou cum îşi pune imediat pe birou suportul de stilou personal favorit, prespapierul şi poate o fotografie a soţiei. Maşina şi biroul de la serviciu sunt subteritorii, derivaţii ale căminului şi este o mare uşurare

pentru el să-şi poată pune piciorul şi pe acestea, transformându-le în spatii mai familiare, „posedate".

Astfel, ne mai rămâne problema agresivităţii legate de ierarhia de dominaţie socială. Individul, deosebindu-se de locurile pe care le frecventează, trebuie şi el apărat. Statutul său social trebuie menţinut şi, dacă e posibil, îmbunătăţit, dar acest lucru trebuie făcut cu precauţie, căci altfel îşi periclitează contactele de cooperare. Aici intră în joc toată semnalizarea agresivă şi de supunere descrisă mai înainte. Cooperarea în grup cere şi beneficiază de un mare grad de conformism atât în privinţa îmbrăcăminţii, cât şi în cea a comportării, dar în limitele acestei conformări este încă mult loc pentru competitivitate ierarhică.

Datorită acestor cerinţe contradictorii ea ajunge la un grad de fineţe aproape incredibil. Forma exactă a nodului cravatei, aranjarea precisă a părţii expuse a batistei din buzunarul de la piept, nuanţări infime ale accentului vocal şi alte asemenea caracteristici aparent lipsite de importanţă capătă o semnificaţie socială vitală în determinarea poziţiei sociale a individului. Un membru cu experienţă al societăţii le poate citi dintr-o privire. El ar fi într-o totală încurcătură dacă ar fi dintr-o dată proiectat în ierarhia socială a unui trib din Noua Guinee, dar în propria sa cultură este repede nevoit să devină expert. Luate în sine, aceste mici diferenţe de îmbrăcăminte şi obiceiuri sunt total nesemnificative, dar, prin prisma jocului de-a jonglatul după poziţie socială şi a menţinerii acesteia în ierarhia de dominaţie, ele sunt extrem de importante.Nu suntem făcuţi, cu siguranţă, pentru a trăi în aglomeraţii uriaşe de mii de indivizi. Comportamentul nostru este destinat a funcţiona în grupuri tribale mici numărând, probabil, cu mult sub o sută de indivizi. în astfel de situaţii fiecare membru al

tribului este cunoscut personal de fiecare dintre ceilalţi, aşa cum se întâmplă cu alte specii de maimuţe din zilele noastre. în acest tip de organizare socială este destul de uşor ca ierarhia de dominaţie să funcţioneze şi să se stabilizeze, doar cu modificări treptate pe măsură ce membrii grupului îmbătrânesc şi mor. într-o comunitate masivă de centru urban, situaţia este mult mai stresantă. Fiecare zi îl expune pe orăşean unor contacte bruşte cu nenumăraţi străini, situaţie nemaiîntâlnită la nici o altă specie a primatelor. Este imposibil să intri în relaţii ierarhice personale cu toţi, deşi aceasta ar fi tendinţa naturală. în schimb, ei sunt lăsaţi să alerge de colo-colo, nedominaţi şi nedominând.

Pentru facilitarea acestei lipse de contact social, se dezvoltă şabloane comportamentale de evitare a atingerii. Aspectul a fost deja menţionat când s-a vorbit despre comportamentul sexual, unde am văzut că un individ de un anumit sex se poate atinge accidental de un individ de sex opus, dar problema nu se rezumă numai la simpla evitare a comportamentului sexual. Ea acoperă întregul domeniu al iniţierii în relaţiile sociale. Evitând cu grijă să ne holbăm unii la alţii, să gesticulăm în direcţia cuiva, să semnalizăm cât de cât ceva sau să ne atingem unii de alţii, reuşim să supravieţuim într-o situaţie socială altfel insuportabil de hiperstimulativă. Dacă regula neatingerii este încălcată, imediat ne cerem scuze pentru a fi clar că nu a fost decât un accident.Comportamentul de evitare a contactului ne permite să menţinem numărul cunoştinţelor noastre la un nivel adecvat speciei. Facem acest lucru cu o consecvenţă şi uniformitate remarcabile. Dacă simţiţi nevoia unei confirmări, luaţi carnetele de adrese sau numere de telefon a o sută de locuitori ai oraşului de tipuri foarte diferite şi faceţi totalul cunoştinţelor

personale trecute acolo. Veţi descoperi că aproape toţi cunosc bine aproximativ acelaşi număr de indivizi şi că acest număr reprezintă cam ceea ce am socoti că ar fi un mic grup tribal. Cu alte cuvinte, chiar şi în întâlnirile noastre sociale ascultăm de regulile biologice fundamentale ale strămoşilor noştri ancestrali. Există, desigur, excepţii de la această regulă — indivizi care sunt profesional interesaţi să aibă un număr mare de contacte personale, oameni cu defecte comportamentale care îi fac anormal de timizi sau retraşi, sau oameni ale căror probleme psihice speciale îi fac incapabili să obţină recompensele sociale aşteptate de la prieteni şi care încearcă să compenseze acest lucru printr-o „socializare" frenetică în toate direcţiile. Dar aceste tipuri reprezintă doar un mic procent din populaţia oraşelor şi a centrelor urbane. Toţi ceilalţi îşi văd fericiţi de treburile lor în ceea ce pare a fi o masă în fierbere de corpuri, dar care, în realitate, reprezintă o serie incredibil de complicată de interdependenţe şi suprapuneri de grupuri tribale. Cât de puţin, cât de foarte puţin, s-a schimbat maimuţa goală faţă de zilele ei de demult primitive.

Capitolul şase

Comportamentul de hrănire al maimuţei goale pare la prima vedere a fi una dintre cele mai schimbătoare, oportuniste şi cultural influenţabile activităţi, dar chiar şi aici operează o serie de principii biologice de bază. Am privit deja îndeaproape modul în care şabloanele sale ancestrale de culegere a fructelor au trebuit să se transforme în altele de ucidere a prăzii în comun.

Am văzut cum aceasta a condus la o serie de modificări fundamentale în obiceiurile sale de hrănire. Căutarea hranei a trebuit să devină mai elaborată şi mai atent

organizată. Impulsul de ucidere a prăzii a trebuit să devină parţial independent de impulsul de a mânca. Hrana era dusă la un cămin stabil pentru a fi consumată. Prepararea hranei a trebuit să devină mai laborioasă. Mesele au devenit mai consistente şi mai distanţate în timp. Cantitatea de carne din dietă a crescut spectaculos. S-a practicat depozitarea şi împărţirea hranei. Ea trebuia să fie asigurată de masculi pentru familiile lor. Defecaţia a trebuit controlată şi modificată. Toate aceste modificări s-au produs într-o perioadă de timp foarte îndelungată şi este semnificativ că, în ciuda marilor progrese tehnologice din ultimii ani, încă le suntem credincioşi. S-ar părea că ele sunt ceva mai mult decât simple mijloace culturale care să fie împinse când încoace, când încolo de capriciile modei. Judecând după comportamentul nostru de astăzi, ele trebuie să fi devenit, măcar într-o oarecare măsură, caracteristici biologice adânc înrădăcinate ale speciei noastre.

Aşa cum am observat deja, tehnicile perfecţionate de strângere a hranei de care dispune agricultura modernă i-au lăsat pe majoritatea masculilor adulţi din societatea noastră fără rolul de vânător. Ei îşi compensează acest gol ducându-se la „lucru". Munca a înlocuit vânătoarea, dar a păstrat multe din trăsăturile de bază ale acesteia. Ea implică o deplasare regulată de acasă la „terenurile de vânătoare". Este o activitate predominant masculină şi dă posibilitatea interacţiunii dintre masculi şi posibilitatea activităţii în grup. Implică asumarea de riscuri şi strategii planificate. Pseudovânătorul vorbeşte despre „o lovitură mortală în oraş". El devine nemilos în afacerile sale. Despre el se spune că „aduce acasă potul cel mare".

Când pseudovânătorul se relaxează, el se duce în „cluburi" masculine, din care femelele sunt categoric

excluse. Masculii tineri tind să se grupeze în găşti exclusiv masculine, adesea de natură „prădătoare". Pe întregul domeniu al acestor organizări, de la societăţi cultivate până la cluburi sociale, fraternităţi, sindicate, cluburi sportive, grupări masonice, societăţi secrete şi terminând cu găştile adolescenţilor, există o puternică trăire emoţională de „solidaritate" între masculi. Sunt implicate puternice loialităţi de grup. Se poartă insigne, uniforme şi alte însemne de identificare. Invariabil au loc ceremonii de iniţiere cu noii membri. Unisexualitatea acestor grupuri nu trebuie confundată cu homosexualitatea. In esenţă, ele nu au nimic de-a face cu sexul. Sunt toate preocupate, în primul rând, de legătura dintre masculi a străvechiului grup de vânători cu spirit de cooperare. Rolul important pe care îl joacă în viaţa masculilor adulţi dezvăluie persistenţa impulsurilor ancestrale fundamentale.

Dacă lucrurile nu ar sta aşa, activităţile pe care le promovează ar putea fi tot atât de bine efectuate fără o segregaţie şi un rimai elaborate şi multe din ele s-ar putea desfăşura în cadrul unităţilor familiale. Femelele, adesea, au un resentiment faţă de plecarea masculilor lor pentru a se „întâlni cu băieţii", reacţionând la ea ca şi cum ar semnifica un fel de neloialitate familială. Dar greşesc făcând acest lucru. Ele nu sunt decât puse în faţa exprimării moderne a tendinţei milenare a masculilor speciei de a forma grupuri de vânătoare. Această tendinţă este la fel de fundamentală ca şi relaţia dintre mascul şi femelă la maimuţa goală şi, într-adevăr, a evoluat în strânsă legătură cu aceasta! Ea ne va însoţi permanent, cel puţin până când va apărea o nouă modificare genetică fundamentală în alcătuirea noastră. Deşi munca a înlocuit în bună parte vânătoarea în zilele

noastre, ea nu a eliminat complet formele mai primitive de exprimare ale acestui impuls milenar. Chiar şi acolo unde nu există o scuză economică pentru participarea la urmărirea unui animal drept pradă, această activitate încă mai persistă într-o varietate de forme. Vânarea animalelor mari, vânătoarea de cerbi, vânătoarea de vulpi, vânătoarea cu gonaci, braconajul, vânătoarea de păsări sălbatice, joaca de-a vânătoarea şi pescuitul copiilor sunt toate manifestări ale străvechiului impuls de a vâna. S-a vehiculat ideea că adevărata motivaţie din spatele acestor activităţi din ziua de azi se leagă mai mult de înfrângerea rivalilor decât de doborârea prăzii; că fiinţa disperată care este încolţită reprezintă acel membru al speciei noastre către care se îndreaptă cel mai mult ura noastră, cel pe care am dori atât de mult să-l vedem în aceeaşi situaţie.

Fără îndoială că este un sâmbure de adevăr aici, cel puţin în ceea ce-i priveşte pe unii indivizi, dar când aceste şabloane de activitate sunt privite în ansamblu, e clar că explicaţia nu este decât parţială. Esenţa „vânătorii sportive" este că prăzii i se acordă o şansă cinstită de a scăpa. (Dacă prada ar fi un simplu înlocuitor al unui rival pe care îl urâm, atunci de ce i-am mai acorda o cât de mică şansă?) întreaga procedură a vânătorii sportive implică o ineficientă asumată în mod deliberat, un handicap autoimpus din partea vânătorilor. Ei ar putea foarte uşor să folosească mitraliere sau arme şi mai ucigătoare, dar asta ar însemna să nu mai „joci jocul" — jocul de-a vânătoarea. Totul e solicitarea, complexităţile urmăririi şi manevrele subtile care asigură recompensele.

Una din trăsăturile esenţiale ale vânătorii, în general, este că reprezintă un uriaş joc de noroc şi nu e surprinzător că jocurile de noroc, în multiplele forme

stilizate pe care le cunosc astăzi, au un impact atât de puternic asupra noastră. Ca şi vânătoarea primitivă şi vânătoarea sportivă, jocul de noroc este o îndeletnicire predominant masculină şi, ca şi ele, este guvernat de reguli sociale şi ritualuri respectate cu stricteţe.

La o examinare a structurării noastre pe clase sociale se constată că atât vânătoarea sportivă, cât şi jocurile de noroc sunt practicate mai mult de clasele din vârful şi de la baza piramidei decât de clasele mijlocii şi există un motiv foarte raţional pentru acest lucru dacă le acceptăm ca expresii ale impulsului fundamental de a vâna. Am subliniat mai înainte că munca a devenit principalul înlocuitor al vânătorii primitive, dar în această calitate ea a deservit mai mult clasele mijlocii. Pentru masculul obişnuit, exponent al clasei inferioare, natura muncii care i se cere este în prea mică măsură adecvată cerinţelor impulsului de a vâna. Ea se repetă prea mult, este prea previzibilă, îi lipsesc elementele de provocare, de noroc şi risc, atât de esenţiale pentru masculul vânător. Din această cauză, masculii claselor de jos au ca şi masculii claselor superioare (care nu muncesc) o mai mare nevoie de a da expresie impulsului de a vâna decât au cei din clasele mijlocii, a căror muncă este de o natură mult mai potrivită rolului de înlocuitor al vânătorii.

Lăsând acum vânătoarea şi revenind la următorul act în cadrul şablonului general al hrănirii, ajungem la momentul uciderii. Acest element îşi poate găsi un anumit grad de exprimare în activităţile înlocuitoare ale muncii, vânătorii sportive şi jocului de noroc. La vânătoarea sportivă acţiunea de a ucide se mai petrece încă în forma sa iniţială, dar în contextele muncii şi jocului de noroc ea este transformată în momente de triumf simbolic căruia îi lipseşte violenţa actului fizic. Impulsul de a ucide prada este, prin urmare, considerabil

modificat în modul nostru de viaţă actual. El reapare mereu cu regularitate uimitoare în activităţile de joacă (şi nu chiar atât de joacă) ale băieţilor, dar în lumea adultă este supus unei puternice suprimări culturale.

Două excepţii pot fi aici (într-o oarecare măsură) trecute cu vederea. Una este vânătoarea sportivă deja menţionată, iar cealaltă este spectacolul luptei cu tauri. Deşi zilnic este măcelărit un număr uriaş de animale domestice, uciderea lor este, în mod normal, ascunsă ochilor publicului. In cazul luptelor cu tauri, lucrurile se petrec invers, mulţimi uriaşe adunându-se pentru a urmări şi a trăi prin reprezentanţi actele de ucidere violentă a prăzii.

în cadrul limitelor formale ale sporturilor sângeroase aceste activităţi au permisiunea de a continua, dar nu fără proteste, în afara acestor sfere, toate formele de cruzime faţă de animale sunt interzise şi pedepsite. Dar lucrurile nu au stat întotdeauna aşa. Acum câteva sute de ani torturarea şi uciderea „prăzii" erau cu regularitate puse în scenă ca o formă de distracţie publică în Marea Britanie şi în multe alte ţări. Intre timp, s-a recunoscut că participarea la violenţe de acest gen poate toci sensibilitatea indivizilor implicaţi faţă de orice formă de vărsare de sânge. Ea constituie, prin urmare, o sursă potenţială de pericol în societăţile noastre complexe şi aglomerate, unde restricţiile teritoriale şi de dominaţie pot ajunge la o amploare aproape de nesportat, uneori găsindu-şi calea de răbufnire într-un torent de agresivitate până atunci reţinută, de o sălbăticie anormală. Până acum ne-am ocupat de primele etape ale secvenţei de hrănire şi de ramificaţiile lor. După vânare şi ucidere, ajungem la masa propriu-zisă. Ca primate tipice ar trebui să mestecăm tot timpul, servind gustări nonstop. Dar noi nu

suntem primate tipice. Evoluţia noastră carnivoră a modificat întregul sistem. O carnivoră tipică îşi oferă plăcerea unor mese copioase, bine distanţate în timp şi este clar că acestui şablon îi corespundem şi noi. Tendinţa persistă chiar şi la mult timp după dispariţia presiunilor vânătorii iniţiale care o impuneau. Astăzi ne-ar fi foarte uşor să revenim la vechile noastre obiceiuri de primate dacă am fi tentaţi s-o facem. Cu toate acestea, rămânem fideli orelor de masă bine stabilite, ca şi cum am fi încă angajaţi în mod curent în vânarea prăzii. Prea puţine din milioanele de maimuţe goale din zilele noastre, dacă nu cumva nici una, se complac în obiceiul tipic al celorlalte primate de a-şi fragmenta mesele şi a le extinde pe toată durata zilei. S-ar putea obiecta că este un simplu caz de convenienţă culturală, dar prea puţine dovezi vin în sprijinul acestei afirmaţii. Ar fi perfect posibil, dată fiind organizarea complexă a rezervelor de hrană de care ne bucurăm acum, să adoptăm un sistem eficient prin care toată hrana să fie luată în gustări mici, întinse pe toată durata zilei. Distribuirea hranei în timp în felul acesta s-ar putea realiza fără o pierdere exagerată a eficienţei imediat ce modelul cultural s-ar adapta şi ar elimina necesitatea unor întreruperi majore ale altor activităţi datorită actualului sistem cu „masa principală". Dar, datorită trecutului nostru îndepărtat de animale de pradă, sistemul respectiv nu ne-ar putea satisface nevoile biologice fundamentale.

Este, de asemenea, interesant să vedem de ce ne încălzim hrana şi o mâncăm cât încă este caldă. Sunt trei explicaţii posibile. Una este că prin aceasta se poate simula „temperatura prăzii". Deşi nu mai consumăm carne proaspăt ucisă, o devorăm, totuşi, cam la aceeaşi temperatură ca şi alte specii de carnivore.

Hrana lor este caldă pentru că n-a apucat încă să se răcească; a noastră este caldă pentru că am reîncălzit-o. O altă interpretare este că avem clinti atât de slabi, încât suntem nevoiţi să „înmuiem" carnea gătind-o. Dar asta nu explică de ce dorim să omâncăm cât încă este caldă sau de ce încălzim multe feluri de hrană care n-au nevoie să fie „înmuiate". A treia explicaţie este că, prin creşterea temperaturii mâncării, îi îmbunătăţim aroma.
Adăugând o gamă complicată de ingrediente gustoase la constituenţii principali ai hranei, putem duce procesul chiar mai departe. Aceasta se leagă în timp nu de statutul nostru adoptat, de carnivore, ci de mai îndepărtatul nostru trecut, de primate.

Felurile de mâncare ale primatelor tipice au o gamă mult mai variată de arome decât cele ale carnivorelor. Când o carnivoră şi-a parcurs secvenţa complexă a vânătorii, deci şi-a ucis prada şi a pregătit-o, ea se comportă mult mai simplu şi mai primitiv atunci când trece la mestecatul propriu-zis. Ea înfulecă; îşi înghite hrana pe nerăsuflate. Maimuţele cu şi fără coadă, pe de altă parte, sunt foarte sensibile la nuanţele aromelor din bucăţile lor de hrană. Ele le savurează şi trec mereu de la o aromă la alta. Probabil că atunci când ne încălzim şi condimentăm bucatele ascultăm de glasul acestor capricii ale vechilor primate. Probabil că acesta este unul din modurile prin care am rezistat transformării noastre în carnivore sângeroase.

Odată ridicată problema aromei, este o înţelegere greşită ce trebuie clarificată în legătură cu felul în care receptăm aceste semnale. Cum simţim gustul a ceea ce gustăm? Suprafaţa limbii nu este netedă, ci acoperită cu mici proeminenţe, numite papile, care conţin mugurii gustativi. Fiecare din noi posedă aproximativ 10.000 de

astfel de muguri gustativi, dar, la bătrâneţe, ei se deteriorează şi scad la număr, de unde şi cerul gurii sleit al gurmandului bătrân. Surprinzător, reacţionăm doar la patru gusturi de bază: acru, sărat, amar şi dulce. Când punem pe limbă o bucăţică de mâncare, înregistrăm proporţiile celor patru proprietăţi conţinute în ea, iar această combinaţie îi dă mâncării aroma de bază. Diferitele zone ale limbii reacţionează mai puternic la unul sau altul din cele patru gusturi. Vârful limbii este foarte sensibil la sărat şi dulce, părţile laterale ale limbii la acru, iar partea din spate a limbii la amar. Limba, în întregul ei, poate, de asemenea, aprecia structura şi temperatura mâncării, dar dincolo de atât nimic mai mult. Toate „aromele" mai subtile şi variate la care reacţionăm cu atâta sensibilitate nu sunt, de fapt, gustate, ci mirosite. Mirosul mâncării se difuzează în cavitatea nazală unde se găseşte membrana olfactivă. Când remarcăm că un anumit fel de mâncare are un „gust" delicios, spunem, de fapt, că are un gust şi un miros delicios. Este amuzant că atunci când suferim de o răceală puternică şi simţul mirosului ne este mult redus, spunem că mâncarea n-are gust. în realitate, îi simţim gustul la fel de bine ca întotdeauna. Lipsa mirosului este ceea ce ne deranjează. După ce am clarificat acest lucru, mai este un aspect al gustului nostru real care necesită un comentariu special; este preferinţa noastră de netăgăduit pentru dulciuri. Ea îi este străină adevăratei carnivore, dar este tipică primatelor. Pe măsură ce hrana naturală a primatelor se coace şi devine bună de mâncat, de obicei devine şi mai dulce şi maimuţele sunt extrem de sensibile la tot ceea ce este înzestrat cu acest gust. Ca şi altor primate, nici nouă nu ne este uşor să rezistăm „dulciurilor". Originea noastră din maimuţe îşi spune cuvântul, în ciuda puternicei tendinţe de a ne

hrăni cu carne, făcându-ne să căutăm substanţe special îndulcite.

Acordăm acestui gust de bază mai multă atenţie decât celorlalte. Avem „magazine de dulciuri", dar nu şi „magazine de acrituri", în mod obişnuit, când servim o masă completă, încheiem succesiunea adesea complexă a aromelor cu ceva dulce, astfel ca el să fie gustul care să persiste după aceea. Mai semnificativ chiar, când luăm ocazional mici gustări între mese (şi astfel revenim, într-o mică măsură, la străvechiul şablon al hrănirii primatelor — pe întreaga durată a zilei), alegem aproape întotdeauna, după obiceiul primatelor, preparate dulci cum ar fi bomboanele, ciocolata, îngheţata sau băuturile cu zahăr. Tendinţa este atât de puternică, încât ne poate crea probleme. Vreau să spun că într-un preparat culinar sunt două elemente care ni-l fac atractiv: valoarea nutritivă şi măsura în care ne plac aromele sale. In natură, cei doi factori merg mână în mână, dar la produsele alimentare artificiale ei pot fi preparaţi şi acest lucru poate fi periculos. Alimente aproape nule ca valoare nutritivă pot fi făcute foarte atractive prin adăugarea în mari cantităţi a unui ingredient de îndulcire artificială. Dacă au ecou la vechea noastră slăbiciune de primate prin gustul „superdulce", le înghiţim unul după altul şi ne umplem cu ele, astfel că ne mai rămâne prea puţin loc pentru altceva: în felul acesta echilibrul dietei noastre se poate da peste cap. Faptul se aplică, în special, în cazul copiilor în creştere. Intr-un capitol anterior am menţionat unele cercetări recente care au demonstrat că preferinţa pentru parfumuri dulcege şi arome de fructe scade spectaculos la pubertate când se petrece o modificare în favoarea parfumurilor florale, uleioase şi de mosc. Slăbiciunea vârstei fragede faţă de

dulciuri poate fi uşor exploatată, aşa cum se şi întâmplă de multe ori.

Pe adulţi îi pândeşte alt pericol. Deoarece hrana lor este, în general, atât de gustoasă — cu mult mai gustoasă decât s-ar găsi în natură —, plăcerea de a o consuma creşte vertiginos, iar reacţia de a mânca este hiperstimulată. Urmarea în multe cazuri este o stare supraponderală nesănătoasă. Iar pentru a o combate se inventează tot felul de regimuri „de slăbire" bizare. „Pacienţilor" li se spune să mănânce ba una, ba alta, să elimine ba una, ba alta, sau să facă tot felul de exerciţii fizice. Din păcate, nu există decât o singură soluţie reală a problemei: să se mănânce mai puţin. Ea îşi face efectul ca prin farmec, dar, cum subiectul rămâne înconjurat de semnale hiperstimuladve, îi vine greu să nu se abată de la această linie indiferent pe ce durată. Individul supraponderal este torturat în continuare şi de o altă complicaţie. Am menţionat anterior fenomenul „activităţilor de transfer" — actiuni banale, nesemnificative, cu rol de supape nervoase în momentele de stres. După cum am văzut, o foarte frecventă şi obişnuită formă de activitate de transfer este „transferul prin hrănire". In momentele de încordare ciugulim mici cantităţi de hrană sau sorbim băuturi nenecesare. Ceea ce ne poate ajuta să ne calmăm încordarea interioară, dar ne mai ajută şi să ne îngrăşăm, cu atât mai mult, cu cât caracterul „banal" al acţiunii de transfer prin hrănire înseamnă că, de obicei, alegem în acest scop ceva dulce. Dacă o facem în mod repetat şi timp mai îndelungat, ajungem la binecunoscuta stare de „îngrăşate nervoasă" şi putem vedea treptat apariţia familiarelor forme rotunjite datorită sentimentelor de nesiguranţă sau vinovăţie. Pentru o astfel de persoană, metodele obişnuite de slăbire vor avea efect numai

însoţite şi de alte modificări comportamentale care sa reducă starea de tensiune iniţială. In acest context, merită a fi menţionat rolul gumei de mestecat. Această substanţă pare să se fi dezvoltat exclusiv ca un mijloc de transfer prin hrănire. Ea oferă elementul necesar de „ocupaţie" pentru calmarea nervilor fără ingurgitarea dăunătoare a unui surplus de hrană.

Revenind acum la varietatea hranei înghiţite de un grup actual de maimuţe goale, constatăm că gama este largă. In general, primatele tind să aibă un sortiment mai bogat de feluri de hrană în dietele lor decât carnivorele. Acestea s-au specializat pe un anumit tip de hrană, pe când primele sunt oportuniste.

Studii atente efectuate pe o populaţie sălbatică de maimuţe japoneze macac trăind în libertate, de exemplu, au dezvăluit că ele consumă până la 119 specii de plante sub formă de muguri, lăstari, frunze, fructe, rădăcini şi scoarţă de copaci, ca să nu mai vorbim de o largă varietate de păianjeni, gândaci, fluturi, furnici şi ouă. Dieta unei carnivore tipice este mai nutritivă, dar şi mult mai monotonă.

Când am devenit ucigaşi, am avut ce era mai bun din ambele lumi. Am adăugat dietei noastre carnea cu o valoare nutritivă mare, dar nu ne-am abandonat vechile trăsături de primate omnivore. De curând — asta însemnând în cursul ultimelor câte va mii de ani -, tehnicile de obţinere a hranei s-au îmbunătăţit considerabil, dar poziţia fundamentală rămâne aceeaşi. După câte ne putem da seama, primele sisteme agricole au fost de o natură ce s-ar putea numi liber „agricultură mixtă". Domesticirea animalelor şi cultivarea plantelor au înaintat în paralel. Chiar şi în ziua de azi, cu dominaţia noastră extrem de puternică asupra mediului zoologic şi botanic, încă mergem pe ambele direcţii. Ce ne-a

împiedicat să dezvoltăm în continuare doar una din cele două direcţii? Răspunsul pare a fi că, dată fiind creşterea masivă a densităţii populaţiei, o dependenţă totală faţă de carne ar crea dificultăţi în privinţa cantităţii, pe când o dependenţă exclusivă faţă de recolte ar fi periculoasă din punct de vedere al calităţii.

S-ar putea obiecta că, din moment ce strămoşii noştri primate au trebuit să se descurce fără carne ca o componentă majoră a dietei, noi ar trebui să putem să facem la fel. Am fost mânaţi să devenim mâncători de carne numai de circumstanţele specifice mediului, dar acum când ţinem mediul sub control şi dispunem de recolte cultivate laborios, ne-am aştepta să revenim la străvechile noastre şabloane de hrănire proprii primatelor. In esenţă, acesta este crezul vegetarienilor (sau, după cum se auto-numeşte un astfel de cult, al fructorienilor), dar a avut un succes extrem de limitat. Impulsul de a mânca carne pare a fi devenit prea adânc înrădăcinat. Existând posibilitatea de a devora carne, noi nu vrem să renunţăm la şablonul respectiv. In legătură cu aceasta, este semnificativ că vegetarienii rareori îşi explică dieta aleasă doar afirmând pur şi simplu că o preferă oricărei alteia. Dimpotrivă, ei elaborează un eşafodaj de justificare complicat, ce implică tot felul de inadvertenţe medicale şi inconsecvente filosofice.

Acei indivizi care sunt vegetarieni de bunăvoie îşi asigură o dietă echilibrată prin folosirea unei largi varietăţi de substanţe din plante, ca şi primatele tipice. Dar pentru unele comunităţi o dietă predominant fără carne a devenit mai curând o necesitate practică severă decât preferinţa etică a unei minorităţi. Datorită tehnicilor avansate de cultivare a recoltelor şi a concentrării pe numai câteva cereale de larg consum, în anumite culturi a proliferat un fel de eficientă redusă.

Operaţiile agricole pe scară largă au permis creşterea unor populaţii numeroase, dar dependenţa acestora de numai câteva cereale de bază a condus la o serioasă malnutriţie. Astfel de populaţii se pot înmulţi mult, dar ele produc specimene slab dezvoltate din punct de vedere fizic. Ele supravieţuiesc, dar atât şi nimic mai mult. în acelaşi mod în care abuzul de arme create pe cale culturală poate duce la dezastru prin proliferarea agresivităţii, abuzul de tehnici de hrănire dezvoltate pe cale culturală poate duce la un dezastru de nutriţie. Societăţile care şi-au pierdut echilibrul fundamental al hrănirii în acest fel pot reuşi să supravieţuiască, dar ele vor trebui să depăşească efectele negative de amploare ale deficitului de proteine, minerale şi vitamine, dacă vor să progreseze şi să se dezvolte calitativ. în toate societăţile care sunt în ziua de astăzi cele mai sănătoase şi cele mai avansate, echilibrul dintre carne şi plante în cadrul dietei este bine menţinut, şi în ciuda schimbărilor spectaculoase ce au avut loc la nivelul metodelor de obţinere a resurselor nutritive, maimuţa goală avansată din ziua de azi se hrăneşte încă în mare parte pe baza aceleiaşi diete ca şi îndepărtaţii săi strămoşi vânători, încă o dată, transformarea este mai mult aparentă decât reală.

Capitolul şapte
Confortul

Locul în care mediul vine în contact direct cu un animal - suprafaţa corpului său - are parte de un tratament aspru de-a lungul vieţii. Este uimitor că nu se uzează şi nu se rupe şi că rezistă în timp atât de bine. El reuşeşte acest lucru datorită minunatului său sistem de înlocuire a ţesuturilor şi, de asemenea, pentru că animalele şi-au dezvoltat o varietate de acţiuni special

destinate confortului, care ajută la menţinerea curăţeniei sale. Noi tindem să considerăm aceste acţiuni de curăţire ca fiind relativ banale în comparaţie cu alte şabloane ca cel al hrănirii, luptei, fugii şi împerecherii, dar, fără ele, corpul nu ar putea funcţiona eficient. Pentru unele fiinţe, cum sunt păsările mici, întreţinerea penajului e o chestiune de viaţă şi de moarte. Dacă penele sunt lăsate să se întineze, pasărea nu va mai putea să-şi ia zborul suficient de repede pentru a-şi evita duşmanii şi nu-şi va mai putea menţine temperatura ridicată a corpului în condiţii de frig. Păsările îşi petrec multe ore scăldându-se, curăţindu-şi penele cu ciocul, ungându-se şi scărpinându-se şi fac acest lucru într-o secvenţă lungă şi complicată. Mamiferele sunt o idee mai puţin complexe în şabloanele lor de confort, dar cu toate acestea îşi petrec destul de mult timp îngrijindu-şi părul, lingându-se, ciugulindu-se, scărpinându-se şi frecându-se. Ca şi penele, părul trebuie menţinut în bună stare dacă e să-i ţină de cald proprietarului. Dacă se încleiază şi se murdăreşte, va spori şi el riscul de îmbolnăvire. Paraziţii pielii trebuie atacaţi şi reduşi la număr cât mai mult posibil. Primatele nu fac excepţie de la această regulă.
In stare sălbatică, maimuţele cu şi fără coadă pot fi frecvent văzute îngrijindu-se, găsindu-şi de lucru sistematic prin blană, culegând mici bucăţi de piele uscată sau corpuri străine. Acestea sunt, de obicei, introduse în gură şi mâncate sau cel puţin gustate. Respectivele acţiuni de îngrijire pot continua minute în şir, animalul lăsând impresia că este foarte concentrat. Reprizele de îngrijire pot fi intercalate cu treceri bruşte la scărpinat sau ciugulit, îndreptate spre locuri cu iritaţii specifice. Majoritatea mamiferelor se scarpină numai cu piciorul din spate, dar maimuţa cu sau fără coadă poate folosi fie membrul anterior, fie cel posterior. Membrele

sale anterioare sunt ideale pentru curăţire. Degetele agile pot alerga prin blană şi localiza cu mare precizie punctele care deranjează. în comparaţie cu ghearele şi copitele, mâinile primatei sunt „curăţitori" de precizie. Chiar şi aşa, două mâini fiind mai bune decât una, şi tot apar unele probleme. Maimuţa reuşeşte să-şi folosească ambele mâini atunci când se ocupă de picioare, de părţile laterale ale corpului sau de partea sa frontală, dar nu le poate folosi eficient în acest fel când este vorba de spate sau de braţe înseşi. De asemenea, lipsindu-i o oglindă, ea nu poate vedea ce face când se concentrează asupra regiunii capului. Aici îşi poate folosi ambele mâini, dar trebuie să lucreze orbeşte. Evident, capul, spatele şi braţele ar urma să fie mult mai puţin îngrijite decât faţa, părţile laterale şi picioarele dacă nu se poate face ceva mai special pentru ele.

Soluţia este curăţirea socială, dezvoltarea unui sistem de ajutorare reciprocă prietenească. Acest lucru se poate vedea la o gamă largă de specii atât de păsări, cât şi de mamifere, dar îşi atinge expresia de vârf la primatele superioare. Aici au fost dezvoltate semnale speciale de invitaţie la îngrijire şi activităţile „cosmetice" sociale sunt prelungite şi intense. Când o maimuţă doreşte să o îngrijească pe alta, îi semnalizează acesteia intenţiile sale printr-o mimică caracteristică. Ea execută o mişcare rapidă de plescăire a buzelor, adesea scoţându-şi limba după fiecare plescăit. Maimuţa ce urmează a fi îngrijită poate semnaliza că acceptă apropierea maimuţei care doreşte să o îngrijească prin adoptarea unei poziţii relaxate, probabil oferindu-i spre îngrijire o anumită zonă a corpului. Aşa cum am explicat într-un capitol anterior, acţiunea de plescăire a buzelor a evoluat într-un ritual special de mişcări repetate de gustare, care sunt executate în timpul unei reprize de

curăţire a blănii. Prin accelerarea şi exagerarea lor, ca şi prin sporirea ritmicităţii lor, ele au putut fi transformate într-un semnal vizual pregnant şi inconfundabil.

Deoarece curăţirea socială este o activitate în comun, neagresivă, şablonul plescăirii buzelor a devenit un semnal prietenos. Dacă două animale doresc să-şi întărească legătura de prietenie, o pot face îngrijindu-se reciproc în mod repetat, chiar dacă starea blănii lor nu prea o necesită. într-adevăr, se pare că în ziua de azi nu prea mai există o relaţie între cantitatea de murdărie a acoperământului corpului şi cantitatea de timp afectat îngrijirii reciproce. Activităţile de îngrijire socială par să fi devenit aproape independente de stimulii lor iniţiali. Deşi ele au ca sarcină principală menţinerea curăţeniei blănii, motivaţia lor pare acum a fi mai mult socială decât cosmetică. Prin faptul că fac ca două animale să stea unul lângă altul într-o dispoziţie neagresivă, de cooperare, ele ajută la întărirea legăturilor personale dintre indivizii cetei sau coloniei.

Din acest sistem de semnalizare prietenoasă s-au dezvoltat două mijloace de remotivare, unul legat de domolirea agresivităţii, iar celălalt de recâştigarea încrederii. Dacă un animal slab este speriat de unul mai puternic, el îl poate calma pe acesta din urmă dând semnalul de invitaţie prin plescăirea buzelor şi apucându-se, apoi, să-i îngrijească blana. Această atitudine reduce agresivitatea animalului dominant şi îl ajută pe cel subordonat să fie acceptat. I se permite să rămână „de faţă" datorită serviciilor prestate. Dimpotrivă, dacă un animal dominant doreşte să liniştească temerile unuia mai slab, poate proceda şi el la fel. Plescăindu-şi buzele, poate da de înţeles că nu este agresiv. Poate arăta că, în ciuda aurei sale dominante, nu intenţionează să-i facă vreun rău. Şablonul — de

recâştigare a încrederii - se întâlneşte mai rar decât cealaltă variantă a domolirii agresivităţii, pur şi simplu pentru că viaţa socială a primatelor are mai puţină nevoie de el. Rareori, se întâmplă ca un animal slab să aibă ceva ce să-şi dorească unul dominant şi acesta să nu poată obţine acel ceva prin folosirea directă a agresivităţii. Se poate întâlni o excepţie de la regulă atunci când o femelă dominantă, dar fără progenituri doreşte să se apropie şi să alinte un pui aparţinând unui alt membru al cetei. Puiul de maimuţă este, fireşte, mai degrabă speriat de apropierea străinei şi se retrage. In asemenea ocazii, este posibil să se vadă cum voluminoasa femelă încearcă să recâştige încrederea puiului cel mic, făcându-i gestul plescăitului din buze. Dacă asta alungă teama puiului, femela îl poate dezmierda, continuând să-l liniştească, îngrijindu-l cu delicateţe.

Categoric, dacă revenim acum la specia noastră ne-am putea aştepta să întâlnim o oarecare manifestare a acestei tendinţe fundamentale a primatelor de a se îngriji, nu numai ca simplu şablon al curăţirii, ci şi într-un context social. Marea diferenţă, desigur, este că noi nu mai avem o haină de blană bogată pe care să o menţinem curată. Prin urmare, când două maimuţe goale se întâlnesc şi doresc să-şi întărească relaţia de prietenie, ele trebuie să găsească un fel de înlocuitor pentru îngrijirea socială. Dacă cineva s-ar apuca să studieze acele situaţii în care, la o altă specie de primate, s-ar aştepta să întâlnească îngrijirea reciprocă, ar fi uimit să vadă ce se întâmplă. Mai întâi, este evident că zâmbetul a înlocuit plescăitul din buze. Originea sa ca semnal infantil special a fost deja discutată şi am văzut cum în absenţa reacţiei de agăţare de blana mamei, puiul a trebuit să găsească ceva cu care să-şi atragă şi

să-şi împace mama. Dus mai departe în viaţa adultă, zâmbetul este categoric un excelent înlocuitor al „invitaţiei la îngrijire". Dar, odată făcută invitaţia la contact prietenos, ce mai urmează? Cumva el trebuie menţinut. Plescăitul din buze este întărit în continuare prin îngrijire, dar să vedem cu ce se susţine în continuare zâmbetul. E adevărat că reacţia prin zâmbet poate fi repetată şi prelungită în timp încă mult după contactul iniţial, dar mai este nevoie şi de altceva, de ceva mai „activ". Trebuie împrumutată şi convertită o activitate cum este îngrijitul la celelalte maimuţe. Observaţiile simple dezvăluie că sursa furată este vocalizarea verbalizată.

Modelul comportamental al vorbirii a evoluat, la origine, din nevoia crescândă de schimb reciproc de informaţii. El s-a dezvoltat din fenomenul comun şi larg răspândit în lumea animalelor al vocalizării nonverbale a stării afective a animalului. Din repertoriul tipic, înnăscut la mamifere, de mârâieli şi ţipete s-a dezvoltat o serie mai complexă de semnale sonore învăţate. Aceste unităţi vocale şi combinarea şi recombinarea lor a devenit baza a ceea ce putem numi vorbire informaţională. Spre deosebire de semnalele mai primitive, nonverbale, ce reflectau starea afectivă a animalului, această nouă metodă de comunicare a permis strămoşilor noştri să facă referiri la obiectele din mediul înconjurător, de asemenea, la trecut şi viitor precum şi la prezent.

Până azi, vorbirea informaţională a rămas cea mai importantă formă de comunicare vocală la specia noastră. Dar, evoluând, nu s-a oprit aici. A acumulat funcţii suplimentare. Una dintre acestea a luat forma vorbirii afective. La drept vorbind, aceasta nu era necesară deoarece semnalele nonverbale prin care se exprimă starea afectivă nu s-au pierdut. Putem încă, şi

chiar o facem, să ne exprimăm senzaţiile dând glas străvechilor ţipete şi mârâieli ale primatelor, dar amplificăm aceste mesaje prin confirmarea verbală a simţurilor noastre. Un ţipat de durere este urmat îndeaproape de un semnal verbal că „M-am rănit". Un răcnet de mânie este însoţit de mesajul „Sunt furios". Uneori, semnalul nonverbal nu este dat în forma sa pură, ci îşi găseşte expresia în tonul vocii. Cuvintele „M-am rănit" sunt văitate sau ţipate. Cuvintele „Sunt furios" sunt răcnite sau zbierate. Tonul vocii în asemenea cazuri este atât de nemodificat de învăţare şi atât de apropiat de străvechiul sistem de semnalizare nonverbal al mamiferelor, încât până şi un câine înţelege mesajul, darămite un străin din altă rasă a speciei noastre. Cuvintele în sine folosite în asemenea ocazii sunt de prisos. (încercaţi să-i mârâiţi „Cuţu, cuţu" sau să-l alintaţi „Potaie afurisită" pe câinele dumneavoastră şi veţi vedea ce vreau să spun.) In forma sa cea mai necoaptă şi la nivelul cel mai intens, vorbirea afectivă nu prea e altceva decât o „risipă" de semnalizare prin sunete verbalizate într-o zonă a comunicării ce are deja acoperire. Valoarea sa constă în posibilităţile sporite ce le oferă pentru o semnalizare mai nuanţată şi mai sensibilă a stării afective.

O a treia formă a verbalizării este vorbirea exploratoare. Aceasta este vorbire de dragul vorbirii, vorbire estetică sau, dacă vreţi, joaca de-a vorbitul. Aşa cum o altă formă de transmitere a informaţiilor, pictatul, a ajuns un mijloc de explorare estetică, tot aşa s-a întâmplat şi cu vorbirea. Poetul a urmat acelaşi drum ca şi pictorul. Dar ceea ce ne interesează în acest capitol este cel de-al patrulea tip de verbalizare, aceea care, pe bună dreptate, a fost numită în ultimul timp vorbire de întreţinere. Aceasta este conversaţia politicoasă, fără

scop informaţional, din ocazii sociale, genul de discuţie „Ce vreme frumoasă e astăzi" sau „Ce carte bună aţi mai citit în ultimul timp?". Ea nu are menirea de a asigura un schimb de idei sau informaţii importante, nici nu dezvăluie adevărata stare sufletească a vorbitorului şi nici nu creează o plăcere estetică. Funcţia sa este de a susţine în continuare zâmbetul de salut şi de a menţine coeziunea socială. Este înlocuitorul nostru pentru îngrijirea socială. Furnizându-ne o preocupare socială neagresivă, ea ne permite să ne expunem unii altora pe perioade relativ îndelungate, în felul acesta dând posibilitatea apariţiei şi întăririi unor preţioase suduri şi prietenii de grup.

Privită în felul acesta, este un joc amuzant să dezvolţi o conversaţie de întreţinere în timpul unei întâlniri sociale. Ea îşi îndeplineşte rolul predominant imediat după ritualul salutului iniţial. Apoi, treptat pierde teren, dar mai are un moment de vârf când grupul se desparte. Dacă grupul s-a reunit din motive pur sociale, vorbirea de întreţinere poate, desigur, persista până la excluderea completă a oricărui alt fel de vorbire, informaţională, afectivă sau exploratoare. Cocteilurile sunt o bună exemplificare şi, în asemenea ocazii, conversaţia „serioasă" poate fi chiar suprimată în mod activ de către gazdă, care intervine în repetate rânduri pentru a pune capăt conversaţiilor lungi şi a orienta acţiunile de „îngrijire reciprocă" spre asigurarea unui contact social maxim. Astfel, fiecare membru al grupului reunit este aruncat în mod repetat înapoi în situaţia „contactului iniţial", unde stimulii pentru conversaţia de întreţinere sunt cei mai puternici. Dacă e ca reprizele nonstop de îngrijire socială să aibă succes, trebuie ca numărul musafirilor invitaţi să fie suficient de mare pentru ca noile contacte să nu se destrame înainte de

terrninarea petrecerii. Aceasta explică misteriosul număr minim care este întotdeauna recunoscut automat ca esenţial pentru adunări de acest gen. Seratele restrânse, neprotocolare reprezintă o situaţie puţin diferită. Aici conversaţia de întreţinere poate fi văzută cum se diminuează pe măsură ce seara înaintează în noapte, iar schimbul de informaţii şi idei serioase devine predominant pe măsură ce trece timpul. Cu puţin înainte de spargerea petrecerii are loc o scurtă revitalizare a conversaţiei de întreţinere înainte de ritualul final de despărţire. Zâmbetul reapare în acest moment şi, astfel, legăturii sociale i se dă un întăritor la despărţire care să ţină până la întâlnirea următoare.

Dacă ne îndreptăm acum atenţia către întâlnirea de afaceri, mai convenţională, unde funcţia primară a contactului este cea a vorbirii informaţionale, putem observa încă o scădere a dominaţiei conversaţiei de întreţinere, dar nu neapărat o eclipsare totală a acesteia. Aici manifestarea sa este aproape complet limitată la momentele de deschidere şi de închidere. In loc să se diminueze treptat, ca la serată, ea este suprimată rapid, după câteva schimburi iniţiale politicoase. Apare apoi din nou, ca şi mai înainte, în momentele de încheiere a întâlnirii, odată ce momentul anticipat al despărţirii a fost semnalizat într-un fel oarecare. Datorită puternicului impuls de a purta conversaţii de întreţinere, grupurile de afacerişti sunt, de obicei, nevoite să întărească convenţionalismul întâlnirilor lor cumva, pentru a o suprima. Aceasta explică originea procedeului de a alege un comitet, unde formalismul ajunge la un vârf rareori întâlnit în alte ocazii socialeparticulare.

Deşi conversaţia de întreţinere este cel mai important înlocuitor pe care-l avem pentru îngrijitul social, ea nu este singura cale de manifestare a acestei

activităţi. Poate că pielea noastră nudă nu emite semnale prea atractive pentru îngrijitul social, dar, adesea, există şi se folosesc drept înlocuitori alte suprafeţe mai stimulative. îmbrăcămintea pufoasă sau de blană, covoarele sau mobila sunt, adesea, sursa unor puternice reacţii de îngrijire.

Animalele de apartament sunt chiar mai atractive şi puţine maimuţe goale pot rezista tentaţiei de a mângâia blana unei pisici, sau de a scărpina un câine pe după ureche. Faptul că animalul apreciază această activitate de îngrijire socială reprezintă numai o parte din recompensa autorului ei. Mai importantă este posibilitatea de manifestare a străvechilor noastre impulsuri de primate către îngrijitul social pe care ne-o oferă suprafaţa corpului animalului de apartament.

Cât priveşte corpurile noastre, om fi noi goi aproape pe toată suprafaţa corpului, dar în regiunea capului există încă păr ce creşte lung şi bogat, ce ne stă la dispoziţie pentru a fi îngrijit. Acesta se bucură de multă atenţie — cu mult mai multă decât am putea explica pe baza simplei igiene — din partea mâinilor îngrijitorilor specialişti, bărbierii, frizerii şi coaforii. Motivul pentru care coafatul reciproc nu a devenit parte a întrunirilor noastre sociale domestice curente nu transpare imediat. De ce, de exemplu, am dezvoltat conversaţia de întreţinere ca înlocuitor al nostru special pentru îngrijirea din prietenie, mai obişnuită primatelor, când am fi putut atât de uşor să ne concentrăm spre regiunea capului eforturile iniţiale de îngrijire socială? Explicaţia pare să rezide în semnificaţia sexuală a părului. In forma sa actuală, aranjamentul părului diferă izbitor între cele două sexe şi, prin urmare, furnizează o caracteristică sexuală secundară.

Asociaţiile sale sexuale au dus inevitabil la implicarea sa în modelele comportamentale sexuale, astfel că mângâierea sau manipularea părului este acum o acţiune cu prea mare încărcătură erotică pentru a mai fi permisă ca simplu gest social de prietenie. Dacă din această cauză el este exclus din preocupările în comun din cadrul întâlnirilor cunoştinţelor sociale, este necesară găsirea unei supape de manifestare a acestui impuls. îngrijirea blănii unei pisici sau a unei canapele poate reprezenta o supapă pentru impulsul de a îngriji, dar nevoia de a fi îngrijit necesită un context special. Salonul de coafură este răspunsul perfect. Aici clientul sau clienta se poate lăsa în voie plăcerii de a i se îngriji părul, fără a se teme că s-a strecurat un element de implicaţie sexuală în procedurile respective. Făcând din îngrijitorii profesionişti o categorie separată, complet disociată de grupul „tribal" al cunoştinţelor, pericolele sunt eliminate. Folosirea îngrijitorilor pentru masculi şi a îngrijitoarelor pentru femele reduce încă şi mai mult primejdia. Când nu se face acest lucru, sexualitatea îngrijitorului este atenuată într-un fel oarecare. Dacă o femelă este asistată de un coafor, el se poartă, de obicei, într-o manieră feminizată, fără a ţine seama de adevărata sa personalitate sexuală. Masculii sunt aproape întotdeauna îngrijiţi de frizeri, dar dacă se apelează la o maseuză, ea este, de obicei, mai curând masculină în acţiuni.

Ca model comportamental îngrijirea părului are trei funcţii. Nu numai că întreţine curăţenia părului şi asigură o formă de satisfacere a impulsului pentru îngrijire socială, ci îl şi decorează pe cel îngrijit. Decorarea corpului cu finalitate sexuală, agresivă sau cu alte scopuri sociale este un fenomen larg răspândit în cazul maimuţelor goale şi a fost discutat la alte subpuncte din alte capitole. Ea nu-şi are cu adevărat

locul într-un capitol despre comportamentul vizând confortul decât prin aceea că pare atât de des să se dezvolte dintr-un fel oarecare de activitate de îngrijire. Tatuarea, bărbierirea şi depilarea părului, îngrijirea manichiurii, găurirea urechilor şi formele de sacrificiu mai primitive par toate a avea la origine simple acţiuni de îngrijire. Dar, pe când conversaţia de întreţinere a fost împrumutată din altă parte şi utilizată ca înlocuitor al îngrijirii, aici a avut loc procesul invers, acţiunile de îngrijire fiind împrumutate şi elaborate în scopul altor utilizări. Dobândind o funcţie de etalare, acţiunile iniţiale de îngrijire ce vizau întreţinerea pielii s-au transformat în ceea ce se dovedeşte a fi o mutilare a pielii.

Această tendinţă se poate vedea şi la unele animale captive dintr-o grădină zoologică. Ele se îngrijesc şi se ling cu o intensitate anormală până ce apar petice de piele goală sau mici răni, fie pe propriul corp, fie pe al unui companion. îngrijirea excesivă de acest fel este cauzată de condiţii de stres sau de plictiseală. S-ar prea putea ca nişte condiţii asemănătoare să-i fi determinat pe membrii speciei noastre să-şi mutileze suprafaţa corpului, la pielea deja expusă şi lipsită de păr adăugându-se ajutorul şi favorizarea de către ei înşişi a procesului. în cazul nostru, totuşi, oportunismul inerent ce ne caracterizează ne-a permis să exploatăm această tendinţă altminteri periculoasă şi dăunătoare şi să o folosim ca mijloc de etalare decorativă.
O altă tendinţă mult mai importantă care s-a dezvoltat din simpla îngrijire a pielii este îngrijirea medicală. Alte specii au progresat prea puţin în această direcţie, dar la maimuţa goală dezvoltarea practicii medicale din comportamentul vizând îngrijirea socială a avut o

influenţă enormă asupra evoluţiei cu succes a speciei, în special în ultimul timp. La rudele noastre cele mai apropiate, cimpanzeii, putem deja vedea începutul acestei tendinţe. S-a văzut că, pe lângă întreţinerea generală a pielii prin îngrijire socială, cimpanzeul tratează incapacităţile fizice minore ale altui cimpanzeu. Iritaţiile sau rănile mici sunt examinate cu atenţie şi curăţate prin lingere. Aşchiile sunt îndepărtate cu grijă, strângând pielea companionului între două degete. Intr-un caz, s-a văzut cum o femelă cimpanzeu cu o bucăţică de zgură în ochiul stâng s-a apropiat scâncind de un mascul, fiind evident că o durea ceva. Masculul s-a aşezat şi a examinat-o cu multă atenţie, iar apoi s-a apucat să-i scoată zgura cu multă grijă şi precizie, folosind cu delicateţe vârful câte unui deget de la fiecare mână. Aceasta este mai mult decât o simplă îngrijire. Este primul semn al adevăratei îngrijiri medicale reciproce. Dar pentru cimpanzei incidentul descris este deja expresia de vârf a acestei tendinţe.
La specia noastră, cu inteligenţa şi spiritul de cooperare mult superioare, îngrijirea specializată de acest tip avea să fie punctul de pornire al unei vaste tehnologii a ajutorului fizic reciproc. Lumea medicală de astăzi a ajuns la o asemenea complexitate, încât a devenit, în termeni sociali, expresia majoră a comportamentului nostru vizând îngrijirea ca animale. De la tratarea unor neplăceri minore ea s-a dezvoltat, ajungând să se ocupe de principalele boli şi de vătămarea corporală gravă. Ca fenomen biologic, realizările sale sunt unice, dar devenind raţională, elementele sale empirice au fost oarecum desconsiderate. Pentru a înţelege acest lucru, este esenţial să facem o distincţie între cazurile de „indispoziţie" grave şi cele banale. Ca şi membrii altor specii, maimuţa goală îşi poate rupe un picior sau se

poate contamina cu un parazit rebel, în urma unui accident propriu-zis sau din întâmplare. Dar în cazul tulburărilor banale, ceea ce se vede nu e totul. Infecţiile şi bolile minore sunt, de obicei, tratate raţional, ca şi cum ar fi pur şi simplu variante blânde ale unor boli grave, deşi există dovezi puternice care să ateste că, în realitate, ele sunt mult mai legate de „nevoile de îngrijire" primitive. Simptomele medicale reflectă mai curând o problemă comportamentală ce a luat formă fizică decât o adevărată problemă fizică.

Exemplele obişnuite de „neplăceri ce invită la îngrijire", cum le-am putea numi, includ tuşea, răcelile, gripa, durerea de spate, durerea de cap, deranjamentele stomacale, erupţiile pielii, durerile de gât, dischinezia biliară, amigdalita şi laringita. Starea suferindului nu este gravă, dar suficient de rea pentru a justifica atenţia sporită a companionilor sociali. Simptomele acţionează în acelaşi fel ca şi semnalele de invitaţie la îngrijire socială, determinând un comportament ce vizează alinarea din partea doctorilor, surorilor medicale, farmaciştilor, rudelor şi prietenilor. Cel ce trebuie îngrijit stârneşte simpatia şi dorinţa prietenoasă de alinare şi chiar şi numai atât este, de obicei, suficient pentru a-i vindeca boala. Administrarea de pilule şi medicamente înlocuieşte străvechile acţiuni de îngrijire şi furnizează un ritual de activitate ce susţine relaţia îngrijit-îngrijitor de-a lungul acestei faze speciale de interacţiune socială. Natura exactă a substanţelor prescrise aproape că nu are importanţă şi la acest nivel diferenţa este mică între practicile medicinei moderne şi cele ale străvechilor vraci.

Obiecţia faţă de această interpretare a neplăcerilor minore pare a se baza pe observaţia că se poate dovedi prezenţa reală a unor viruşi sau bacterii. Dacă sunt acolo

şi dacă se poate demonstra că reprezintă cauza medicală a răcelii sau a durerii de stomac, atunci de ce am căuta o explicaţie comportamentală?

Răspunsul este că în orice mare centru urban, de exemplu, suntem cu toţii expuşi tot timpul acestor viruşi şi bacterii comune, dar numai ocazional le cădem pradă. De asemenea, anumiţi indivizi sunt mult mai susceptibili de a se îmbolnăvi decât alţii. Acei membri ai comunităţii, care fie că sunt foarte reuşiţi, fie că sunt bine adaptaţi din punct de vedere social suferă rareori de „neplăceri care invită la acţiuni de îngrijire". Aceia care au probleme sociale temporare sau de durată sunt, spre deosebire de primii, foarte susceptibili de a se îmbolnăvi. Aspectul cel mai intrigant al acestor neplăceri este modul în care ele sunt grefate pe nevoile speciale ale individului. Să presupunem că o actriţă, de exemplu, suferă de crize şi stresuri sociale, ce se întâmplă? îşi pierde vocea, face laringită, încât este obligată să înceteze lucrul şi să-şi ia un concediu. Ea este consolată şi îngrijită. Criza este rezolvată (cel puţin pentru moment). Dacă, în schimb, ar fi avut o erupţie pe piele, costumaţia i-ar fi acoperit-o şi ar fi putut să continue să lucreze. Criza ar fi mers mai departe. Să comparăm situaţia ei cu cea a unui atlet total. Pentru el pierderea vocii n-ar fi avut efectul de „neplăcere care invită la acţiuni de îngrijire", dar o erupţie pe piele ar fi ideală şi exact această neplăcere este cea pe care medicii atleţilor o semnalează drept cea mai obişnuită plângere a celor ce-şi folosesc muşchii. In legătură cu aceasta, este amuzant faptul că o actriţă renumită, a cărei reputaţie constă în apariţiile sale nude în filme, suferă datorită stresului nu de laringită, ci de o erupţie pe piele. Deoarece, ca şi la atleţi, expunerea pielii îi este vitală, ea cade victimă mai degrabă acestui gen de neplăcere decât altuia specific altor actriţe.

Dacă nevoia de îngrijire este intensă, atonei neplăcerea devine mai intensă. Perioada din viaţă în care primim cea mai mare îngrijire şi protecţie este când suntem copii mici. O neplăcere care este suficient de gravă, încât să ne trimită neajutoraţi la pat are, prin urmare, marele avantaj de a recrea pentru noi toată atenţia şi îngrijirea specifică siguranţei copilăriei. Putem să ne închipuim că luăm o doză puternică de medicamente, dar, în realitate, ceea ce ne trebuie şi ceea ce ne vindecă este o puternică doză de siguranţă. (Aceasta nu implică simularea unei boli. Nu este deloc nevoie de simulare. Simptomele sunt suficient de reale. Cauza este comportamentală, nu efectele.) Toţi suntem într-o oarecare măsură frustraţi de a-i îngriji pe alţii, ca şi de a fi îngrijiţi, iar satisfacţia ce poate fi obţinută din îngrijirea bolnavilor este tot atât de importantă ca şi cauza bolii. Unii indivizi au o nevoie atât de mare de a-i îngriji pe alţii, încât sunt în stare să promoveze activ şi să prelungească boala unui companion numai pentru a-şi putea exprima mai deplin impulsul de a-i îngriji pe alţii. Aceasta poate crea un cerc vicios, cu exagerarea situaţiei îngrijitor-îngrijit dincolo de orice limită, până când apare invalidul cronic care cere (şi primeşte) o atenţie constantă. Dacă o „pereche de îngrijire mutuală" de acest gen ar fi pusă în faţa adevărului comportamental referitor la atitudinea lor reciprocă, l-ar nega cu hotărâre. Şi, totuşi, este uimitor ce vindecări miraculoase se pot produce, uneori, în astfel de cazuri, când are loc o revoluţie socială majoră în mediul perechii îngrijitor-îngrijit (infirmieră/pacient) care s-a creat. Tămăduitorii prin credinţă au exploatat, uneori, această situaţie cu rezultate uimitoare, dar, din nefericire pentru ei, multe din cazurile pe care le întâlnesc au cauze fizice ca şi efecte fizice. Tot împotriva lor este şi faptul că

efectele fizice ale „neplăcerilor ce invită la acţiuni de îngrijire" induse comportamental pot duce cu uşurinţă la o vătămare corporală ireversibilă dacă sunt suficient de prelungite sau intense. Odată ce acest lucru s-a întâmplat, este necesar un tratament raţional serios.

Până aici m-am concentrat asupra aspectelor sociale ale comportamentului ce vizează confortul la specia noastră. După cum am văzut, s-au făcut progrese mari în această direcţie, ceea ce însă nu a exclus sau înlocuit tipurile mai simple de autocurăţire şi autoalinare. Ca şi alte primate încă ne mai scărpinam, încă ne mai frecăm la ochi, încă ne mai ciupim în locurile iritate şi încă ne mai lingem rănile. De asemenea, mai avem în comun cu ele şi o puternică tendinţă de a face plajă, în plus, noi am adăugat o serie de şabloane culturale specializate, cel mai comun şi mai răspândit dintre ele fiind spălatul cu apă. Acest lucru este rar la alte primate, deşi anumite specii fac baie ocazional, dar pentru noi ea joacă un rol major în curăţirea corpului în majoritatea comunitarilor.

Cu toate avantajele evidente, frecventa curăţire cu apă pune serios la încercare producerea uleiurilor şi sărurilor antiseptice şi protectoare de către glandele pielii şi, într-o oarecare măsură, face ca suprafaţa corpului să fie mai predispusă la boli. Ea face faţă acestui dezavantaj numai pentru că, odată cu eliminarea uleiurilor şi sărurilor naturale, apa îndepărtează şi murdăria care este sursa acestor boli.

Pe lângă problemele menţinerii curăţeniei corpului, categoria generală a comportamentului vizând confortul include şi acele şabloane de activitate care au sarcina de a menţine o temperatură adecvată corpului. La fel ca toate mamiferele şi păsările, noi avem o temperatură constantă, ridicată a corpului, care ne dă o eficienţă fiziologică mult sporită. Dacă suntem sănătoşi,

temperatura din profunzimea corpului nostru nu variază cu mai mult de 3° Fahrenheit9, indiferent de temperatura din exterior. Această temperatură internă fluctuează în cursul unei zile, nivelul cel mai ridicat atingându-se după-amiaza târziu, iar cel mai scăzut în jurul orei 4 dimineaţa.

9 Echivalentul unei variaţii de aproximativ 1,67° C.

Dacă mediul extern devine prea cald sau prea rece, imediat încercăm o neplăcere acută. Senzaţiile neplăcute pe care le receptăm acţionează ca un prim sistem de avertizare, atrăgându-ne atenţia asupra nevoii urgente de a acţiona pentru a preîntâmpina ca organele interne ale corpului să se răcească sau să se supraîncălzească dezastruos. Pe lângă îndemnul la reacţii inteligente, voluntare, corpul îşi ia, totodată, în mod automat unele măsuri pentru a-şi stabiliza nivelul temperaturii. Dacă mediul devine prea cald apare vasodilataţia. Aceasta măreşte temperatura la suprafaţa corpului şi încurajează pierderea de căldură prin piele. De asemenea, are loc o transpiraţie abundentă. Fiecare dintre noi posedă aproximativ două milioane de glande sudoripare. In condiţii de căldură intensă ele sunt capabile să secrete maximum un litru de transpiraţie pe oră. Evaporarea acestui lichid de pe suprafaţa corpului constituie încă o formă preţioasă de pierdere de căldură. In timpul procesului de aclimatizare la un mediu în general mai cald, suferim o însemnată creştere a eficienţei sudaţiei. Acest lucru are o importanţă vitală deoarece, chiar şi în climele cu cele mai ridicate temperaturi, corpul nostru nu poate suporta o creştere a temperaturii sale interne mai mare de 0,4° Fahrenheit10, indiferent de rasa din care ne tragem. Dacă mediul devine prea rece, reacţia noastră de răspuns este

vasoconstricţia şi tremuratul. Vasoconstricţia ajută la conservarea căldurii corpului, iar tremuratul poate produce de trei ori mai multă căldură decât se produce în condiţii de repaus. Dacă pielea este expusă la frig intens timp mai îndelungat, există pericolul ca vasoconstricţia prelungită să ducă la degeraturi. In regiunea mâinilor există un important sistem intern antidegerare. Prima reacţie a mâinilor la frig este o puternică vasoconstricţie; apoi, după circa cinci minute, aceasta se inversează şi apare o puternică vasodilataţie, mâinile încălzindu-se şi înroşindu-se. (Oricine a făcut iarna bulgări de zăpadă a trăit această experienţă.) Constricţia şi dilataţia regiunii mâinilor continuă, apoi, să alterneze, fazele de constricţie împiedicând pierderea căldurii, iar fazele de dilataţie preîntâmpinând degerarea. Indivizii care trăiesc permanent într-o climă rece suferă diferite forme de aclimatizare a corpului, inclusiv o uşoară mărire a ratei de bază a metabolismului.

Pe măsură ce specia noastră s-a răspândit pe glob, la mecanismele biologice de control al temperaturii s-au făcut importante adăugiri culturale. Apariţia focului, îmbrăcărninţii şi a caselor de locuit izolate termic au combătut pierderea de căldură, iar ventilaţia şi refrigerarea s-au folosit împotriva câştigului de căldură. Impresionante şi spectaculoase aşa cum au fost, aceste progrese nu ne-au modificat în nici un fel temperatura internă a corpului. Ele au servit mai mult la tinerea sub control a temperaturii externe, astfel încât să ne putem bucura în continuare de nivelul nostru de temperatură propriu primatelor primitive pe un domeniu mai variat de condiţii externe. Cu toate revendicările din ultimul timp, experienţele de conservare a vieţii care implică tehnici

speciale de congelare rămân încă de domeniul ştiinţifico-fantasticului.

înainte de a părăsi subiectul reacţiilor de răspuns faţă de temperatură, mai este un aspect particular al sudaţiei care trebuie menţionat. Stadii în detaliu asupra reacţiilor de răspuns prin sudaţie la specia noastră au relevat că ele nu sunt atât de simple pe cât pot părea la început. Majoritatea zonelor suprafeţei corpului încep să transpire liber în condiţii de căldură sporită şi acesta este, fără îndoială, răspunsul de bază, iniţial, al sistemului de glande sudoripare. Dar anumite regiuni au început să reacţioneze la alte tipuri de sdmulare şi sudaţia poate apărea acolo indiferent de temperatura externă. Felurile de mâncare foarte condimentate, de exemplu, produc propriul lor şablon special de transpiraţie a feţei. Emoţiile puternice duc repede la transpiraţia palmelor, a tălpilor, a subsuorilor şi, uneori, şi a frunţii, dar nu şi a altor părţi ale corpului. Zonele de transpiraţie emoţională se diferenţiază în continuare, palmele şi tălpile diferind de subsuori şi frunte. Primele două regiuni răspund bine numai la situaţii emoţionale, pe când ultimele două reacţionează atât la stimuli emoţionali, cât şi la temperatură. Reiese clar de aici că mâinile şi picioarele au „împrumutat" sudaţia de la sistemul de control al temperaturii şi o folosesc acum într-un nou context funcţional. Umezirea palmelor şi a tălpilor la stres pare a fi devenit o trăsătură specială a reacţiei „mă aştept la orice" pe care corpul o are când îl ameninţă un pericol. Scuiparea în palme înainte de a apuca un topor este, într-un fel, echivalentul nefiziologic al acestui proces.

Atât de sensibilă este reacţia de sudaţie a palmelor, încât comunităţi întregi sau naţiuni pot avea o intensificare bruscă a acestei reacţii dacă securitatea de

grup este ameninţată cumva, în timpul unei recente crize politice, când a crescut temporar probabilitatea războiului nuclear, toate experienţele vizând sudaţia palmară ce se făceau la un institut de cercetări au trebuit abandonate, deoarece nivelul de bază al reacţiei de răspuns a devenit atât de anormal, încât testele n-ar mai fi reflectat realitatea. Ghicitorul care ne citeşte în palmă poate să nu ne spună prea multe despre viitor, dar un fiziolog ne poate spune, cu siguranţă, ceva despre temerile noastre faţă de viitor.

Capitolul opt
Minimalele

Până aici am analizat comportamentul maimuţei goale faţă de sine şi faţă de membrii propriei specii — comportamentul său în interiorul speciei. Rămâne acum să-i examinăm activităţile în relaţie cu alte animale - comportamentul său interspecific. Toate formele superioare de viaţă animală sunt conştiente de existenţa cel puţin a unora dintre celelalte specii cu care îşi împart mediul. Ele privesc celelalte specii într-unui din următoarele cinci moduri: ca pradă, simbionţi, competitori, paraziţi, sau prădători. In cazul speciei noastre, aceste cinci categorii pot fi luate în bloc ca abordare „economică" a animalelor, la care se pot adăuga abordarea ştiinţifică, cea estetică şi cea simbolică.

Acest domeniu larg de interese ne-a dat o implicare interspecii unică în lumea animalelor. Pentru a o descâlci şi înţelege obiectiv trebuie să o atacăm pas cu pas, atitadine cu atitudine.

Datorită naturii exploratoare şi oportuniste a maimuţei goale, lista cu speciile ce constituie pradă pentru ea este imensă. Undeva, cândva, ea a ucis şi a

mâncat aproape orice animal pe care v-aţi da osteneala să-l pomeniţi. Dintr-un stadiu asupra rămăşiţelor preistorice cunoaştem că acum circa o jumătate de million de ani, numai într-un singur loc, vâna şi mânca specii de bizoni, cai, rinoceri, cerbi, oi, mamuţi, cămile, struţi, antilope, bivoli, mistreţi şi hiene. N-ar avea sens să întocmim un „meniu al speciilor" pentru timpurile mai recente, dar merită să menţionăm o trăsătură a comportamentului nostru de animale de pradă, anume tendinţa noastră de a domestici anumite specii de pradă selectate. Pentru că, deşi putem mânca aproape tot ce se poate mesteca la o adică, ne-am limitat, totuşi, grosul hranei la câteva forme animale de bază.

Se ştie că domesticirea inventarului viu, care implică control organizat şi selecţionarea raselor de animale-pradă, se practică de cel puţin zece mii de ani şi, în unele cazuri, probabil de mult mai mult timp. Caprele, oile şi renii par a fi fost primele specii de animale-pradă tratate în felul acesta. Apoi, odată cu apariţia comunităţilor agricole stabile, s-au adăugat pe listă porcii şi cornutele, inclusiv bivolul indian şi iacul. Avem dovezi că, în cazul cornutelor, fuseseră deja create câteva rase distincte în urmă cu patru mii de ani. în timp ce caprele, oile şi renii au fost transformate direct din pradă vânată în pradă crescută în turme, se crede că porcii şi cornutele şi-au început apropierea strânsă faţă de specia noastră ca jefuitori de recolte. Imediat ce au apărut culturile extinse, aceste animale s-au mutat aici pentru a profita de noua şi bogata sursă de hrană, numai bine pentru a fi preluate de primii fermieri şi puse chiar ele sub control în vederea domesticirii.

Singura specie-pradă de mamifer mic a cărui domesticire a durat mai mult a fost iepurele, dar acest lucru se pare că s-a întâmplat mult mai târziu. Dintre

pasări, speciile-pradă importante domesticite cu mii de ani în urmă au fost găinile, gâştele şi raţele, cu completări ulterioare de mai mică importanţă, reprezentate prin fazani, bibilici, prepeliţe şi curcani. Singurii peşti-pradă cu o lungă istorie a domesticirii sunt tiparul, crapul şi carasul auriu.

Cel din urmă, totuşi, a devenit curând mai degrabă ornamental decât gastronomic. Domesticirea acestor peşti este limitată la ultimele două mii de ani şi a jucat doar un rol minor în marea poveste a evoluţiei noastre ca animale de pradă organizate.

A doua categorie de pe lista noastră de relaţii interspecifice este cea a simbionţilor. Simbioza se defineşte ca asocierea a două specii diferite în folosul ambelor. în lumea animalelor se cunosc multe exemple de simbioză, cel mai renumit fiind colaborarea dintre pasările buphagus şi unele copitate mari ca rinocerul, girafa şi bivolul. Pasările mănâncă paraziţii pielii copitatelor, ajutând la menţinerea sănătăţii şi curăţeniei animalelor mari, în timp ce acestea din urmă le asigură păsărilor o preţioasă sursă de hrană. Când noi înşine suntem unul din membrii unei perechi simbionte, folosul reciproc tinde să încline balanţa destul de puternic în favoarea noastră, dar este, totuşi, o categorie separată, diferită de relaţia mai severă pradă-prădător, din moment ce nu implică moartea celorlalte specii avute în vedere. Ele sunt exploatate, dar în schimbul exploatării le hrănim şi le îngrijim. Este o simbioză părtinitoare, deoarece noi controlăm situaţia şi partenerii noştri animale, de obicei, nu prea au de ales în această chestiune.

Cel mai vechi simbiont din istoria noastră este fără îndoială câinele. Nu putem şti cu precizie când anume au început strămoşii noştri să domesticească acest animal

valoros, dar se pare că asta s-a întâmplat cu cel puţin zece mii de ani în urmă. Povestea este fascinantă. Strămoşii sălbatici ai câinelui domestic, asemănători cu lupii, trebuie să fi fost concurenţi serioşi ai strămoşilor noştri. Ambii umblau în haite cu spirit de cooperare după vânat mare şi, la început, puţin trebuie că se mai iubeau. Dar câinii sălbatici posedau anumite rafinamente speciale, care le lipseau vânătorilor noştri. Ei erau experţi în turme şi gonirea prăzii în timpul manevrelor de vânătoare şi puteau face acest lucru cu mare viteză. De asemenea, aveau un mai fin simţ al mirosului şi al auzului. Dacă aceste însuşiri ar fi putut fi exploatate în schimbul împărţirii prăzii, atunci târgul ar fi fost bun. Cumva — nu ştim exact cum — acest lucru s-a realizat şi s-a creat cu încetul o legătură între specii. Este probabil ca ea să fi început ca urmare a aducerii puilor de câini în locuinţele tribale pentru a fi îngrăşaţi cu hrană. Valoarea acestor fiinţe ca paznici nocturni a fost un punct în favoarea lor într-o primă etapă. Cei care erau lăsaţi în viaţă, acum într-o stare de îmblânzire, şi cărora li se permitea să-i însoţească pe masculi în deplasările lor la vânătoare aveau să-şi arate curând priceperea în adulmecarea urmei prăzii. Fiind hrăniţi din mână, câinii se consideau membri ai haitei de maimuţe goale şi cooperau instinctiv cu conducătorii lor prin adopţiune. încrucişările selective pe un număr de generaţii aveau să-i elimine în curând pe cei care creau probleme şi să dea naştere unei rase noi, ameliorate de câini de vânătoare, tot mai îngrădiţi şi mai controlabili prin domesticire.

S-a avansat ideea că tocmai aceste progrese în relaţia cu câinele au făcut posibile primele forme de domesticire a prăzii copitate. Caprele, oile şi renii erau cât de cât sub control înainte de apariţia adevăratei faze

agricole, iar câinele ameliorat este socotit ca agentul vital care a făcut acest lucru posibil prin ajutorul pe scară largă şi îndelungat pe care l-a dat la creşterea acestor animale. Stadii asupra comportamentului actualilor câini ciobăneşti când mână turmele şi a celui al lupilor sălbatici scot la iveală multe asemănări ca tehnică şi aduc argumente solide în sprijinul acestui punct de vedere.

Mai recent, selecţionarea intensivă a raselor a produs un întreg domeniu al specializărilor câinilor simbionţi. Câinele de vânătoare primitiv, bun la toate, îşi aducea aportul în toate etapele operaţiei, dar urmaşii săi de mai târziu au fost perfecţionaţi pentru una sau alta din diferitele componente ale secvenţei comportamentale în întregul ei. Câinii cu abilităţi neobişnuit de bine dezvoltate într-o anumită direcţie au fost astfel înmulţiţi, încât să li se sporească avantajele speciale. Aşa cum am văzut deja, cei cu bune calităţi în manevre au devenit câini de turmă, contribuţia lor limitându-se în mare parte la încercuirea prăzii domesticite (câinii ciobăneşti). Alţii, cu un simţ superior al mirosului, au fost crescuţi ca adulmecători (copoii). Unii cu sprint de atlet au devenit câini de curse şi au fost folosiţi pentru a fugări prada aflată în raza vizuală (ogarii). O altă categorie au fost crescuţi ca descoperitori ai prăzii, fiind exploatată şi intensificată tendinţa lor de a „îngheţa" când depistează prada (setterii şi prepelicarii).

O linie îmbunătăţită a fost cea a câinilor care găsesc prada doborâtă şi o cară la stăpân (câinii de aport). S-au creat rase mici ca stârpitoare de dăunători (terrierii). Câinii de pază primitivi au fost amelioraţi şi ei (buldogii).

Pe lângă aceste forme de exploatare larg răspândite, au fost create selectiv şi alte rase de câini pentru funcţii mai ieşite din comun. Exemplul cel mai extraordinar este câinele fără păr al străvechilor indieni din Lumea Nouă, o rasă ajunsă pe cale genetică Iară blană, cu o temperatură a pielii anormal de ridicată, câinii folosiţi de indieni în „dormitoarele" lor ca o formă primitivă a sticlelor cu apă caldă. Mai recent, câinele simbiont şi-a câştigat dreptul de a fi păstrat ca animal de povară, trăgând sănii sau căruţe pe tălpici, ca mesager sau ca detector de mine în vreme de război, ca participant la operaţiuni de salvare, localizându-i pe alpiniştii îngropaţi sub zăpadă, câine poliţist, luând urma criminalilor şi atacându-i, câine ghid, conducându-i pe orbi şi chiar şi ca înlocuitor de călător în spaţiul cosmic. Nici o altă specie simbiontă nu ne-a slujit într-un mod atât de complex şi variat. Chiar şi astăzi, cu toate progresele noastre tehnologice, câinele este încă activ utilizat în cele mai multe din rolurile sale funcţionale. Multe din sutele de rase ce se pot deosebi acum sunt pur ornamentale, dar timpul câinelui cu o sarcină serioasă de îndeplinit este departe de a fi trecut.

Atât de reuşit s-a dovedit a fi câinele ca însoţitor la vânătoare, încât puţine încercări s-au făcut pentru a domestici alte specii în această formă particulară de simbioză. Singurele excepţii importante sunt cita11 şi anumite păsări de pradă, în special şoimul, dar în nici unul din aceste cazuri nu s-au făcut progrese în privinţa încrucişărilor controlate, ca să nu mai vorbim de încrucişările selective. Un dresaj individual a fost întotdeauna necesar. In Asia cormoranul, pasăre scufundătoare, a fost folosit ca însoţitor activ la vânătoarea de peşte. Ouăle de cormoran sunt luate şi clocite sub o cloşcă domestică. Puii de păsări marine

sunt, apoi, hrăniţi la mână şi dresaţi să prindă peşte. Peştii sunt aduşi înapoi la bărci şi recuperaţi, cormoranii fiind prevăzuţi cu un inel pentru a-i împiedica să-şi înghită prada. Dar nici aici nu s-a făcut nici o încercare de ameliorare a rasei prin încrucişări selective.

O altă formă veche de exploatare implică folosirea carnivorelor mici ca distrugătoare de dăunători. Această tendinţă nu a luat avânt până la apariţia fazei agricole în istoria noastră. Odată cu dezvoltarea pe scară largă a depozitării grânelor, rozătoarele au devenit o problemă serioasă şi ucigaşii de rozătoare au fost încurajaţi. Pisica, dihorul şi mangusta au fost speciile care ne-au venit în ajutor, iar în primele două cazuri au urmat încrucişările selective.

Poate cel mai important tip de simbioză a fost utilizarea anumitor specii de animale mari de povară. Caii, onagrii (măgari sălbatici din Asia), măgarii (măgari sălbatici din Africa), cornutele, inclusiv bivolul indian şi iacul, renii, cămilele, lamele şi elefanţii au fost toate supuse unei exploatări masive în acest mod. In majoritatea cazurilor, tipurile sălbatice iniţiale au fost „îmbunătăţite" prin încrucişări selective atente, excepţie de la această regulă făcând onagrul şi elefantul. Onagrul a fost folosit ca animal de povară de către sumerienii antici în urmă cu peste patru mii de ani, dar s-a demodat prin introducerea unei specii mai uşor de stăpânit, calul. Elefantul, deşi încă utilizat ca animal de povară, a constituit întotdeauna pentru creatorii de rase o problemă prea mare şi nu a fost niciodată supus presiunilor încrucişării selective.

O altă formă priveşte domesticirea unei largi categorii de specii ca sursă de produse. Animalele nu sunt ucise, astfel că în această postură nu pot fi considerate ca pradă. De la ele se iau numai anumite

produse: laptele de la vite şi capre, lâna de la oi şi alpaca, ouăle de la găini, raţe, mierea de la albine şi mătasea de la viermii de mătase.

Pe lângă aceste categorii majore de însoţitori la vânătoare, distrugători de dăunători, animale de povară şi surse de produse, anumite animale au intrat într-o relaţie de simbioză cu specia noastră pe o bază mai neobişnuită şi mai specializată. Porumbelul a fost domesticit ca purtător de mesaje. Capacitatea uimitoare a acestei păsări de a-şi recunoaşte locul de cuibărit este exploatată de mii de ani. Această relaţie a devenit atât de preţioasă, încât în vremuri mai moderne s-a dezvoltat o contra-simbioză sub forma şoimilor dresaţi să intercepteze porumbeii mesageri. într-un cu totul alt context, peştele luptător siamez şi cocoşii luptători sunt selecţionaţi ca rase de mult timp, fiind utilizaţi ca mijloace pentru pariuri. în domeniul medicinei, cobaii şi şobolanul alb au fost utilizaţi pe scară largă drept animale pentru experienţe de laborator.

Aşadar, aceştia sunt principalii simbionţi, animale care au fost forţate să intre într-o formă sau alta de colaborare cu ingenioasa noastră specie. Avantajul lor este că încetează a ne mai fi duşmani. Numărul lor creşte spectaculos. Din punct de vedere al populaţiei mondiale, ele sunt specii cu un succes enorm. Dar este un succes limitat. Preţul pe care trebuie să-l plătească este libertatea de a evolua. Ele şi-au pierdut independenţa genetică şi, deşi bine hrănite şi îngrijite, sunt acum supuse capriciilor şi fanteziilor noastre în privinţa înmulţirilor. A treia categorie majoră de relaţii cu animalele, după cea a animalelor-pradă şi cea a simbionţilor este categoria competitorilor. Orice specie care intră în concurenţă cu noi pentru hrană sau spaţiu, sau care interferează cursul eficient al vieţii noastre este

eliminată fără milă. Nu are rost să enumerăm astfel de specii. Practic orice animal care este necomestibil sau inutil din punct de vedere al simbiozei este atacat şi exterminat. Acest proces continuă şi astăzi în toate părţile lumii. In cazul competitorilor minori, persecuţia este întâmplătoare, dar rivalii serioşi nu au şanse mari. In trecut rudele noastre primate cele mai apropiate ne-au fost rivalii cei mai periculoşi şi nu e un accident faptul că astăzi suntem singura specie supravieţuitoare din întreaga noastră familie. Carnivorele mari au fost ceilalţi competitori serioşi ai noştri şi au fost eliminate oriunde densitatea populaţiei speciei noastre s-a ridicat peste un anumit nivel. Europa, de exemplu, este acum practic golită de toate formele mari de viaţă animală, cu excepţia unei mari mase clocotitoare de maimuţe goale.
Pentru următoarea categorie majoră, cea a paraziţilor, viitorul se arată şi mai sumbru. Aici lupta este şi mai intensă şi dacă am putea deplânge dispariţia unui rival care ne concurează în privinţa hranei preferate, nimeni nu va vărsa nici o lacrimă pentru raritatea tot mai mare a puricelui. Pe măsură ce ştiinţa medicală progresează, imperiul paraziţilor se micşorează în urma sa.
Aceasta aduce o ameninţare suplimentară faţă de toate celelalte specii, deoarece, pe măsură ce paraziţii dispar şi starea noastră de sănătate se îmbunătăţeşte, populaţiile noastre pot creşte cu o rată şi mai uimitoare, accentuându-se nevoia de a-i elimina pe toţi competitorii de mai mică importanţă.

A cincea categorie majoră, prădătorii, este şi ea pe cale de dispariţie. Noi nu am constituit niciodată cu adevărat componenta principală a dietei pentru nici o specie şi numărul nostru nu a fost niciodată grav redus prin prădarea de către alte animale, indiferent de perioada istorică, după câte cunoaştem. Dar carnivorele

mai mari, cum sunt marile pisici şi câinii sălbatici, membrii mai mari ai familiei crocodililor, rechinii şi păsările de pradă masive au mai ciugulit din noi din când în când şi zilele le sunt categoric numărate. Ca o ironie a soartei, ucigaşul care a trecut în contul său moartea mai multor maimuţe goale decât oricare altul (cu excepţia paraziţilor) este unul care nu poate devora cadavrele nutritive pe care le produce. Acest duşman de moarte este şarpele veninos şi, cum vom vedea mai târziu, el a devenit cea mai urâtă dintre toate formele de viaţă animală.

Aceste cinci categorii de relaţii interspecifice — anima- lele-pradă, simbionţii, competitorii, paraziţii şi prădătorii — sunt cele care există şi între alte perechi de specii. In esenţă, nu suntem unici în această privinţă. Noi ducem relaţiile mult mai departe decât alte specii, dar sunt aceleaşi dpuri de relaţii. Cum am spus mai înainte, ele pot fi luate în bloc ca abordare economică a animalelor. In plus, avem opurile noastre specifice de abordare, şdinţifică, estetică şi simbolică. Atitudinea ştiinţifică şi cea estetică sunt manifestări ale puternicului nostru impuls explorator. Dorinţa de a cunoaşte, curiozitatea indiscretă ne îndeamnă să investigăm toate fenomenele naturale şi lumea animalelor a focalizat, fireşte, multă atenţie în această privinţă. Pentru zoolog toate animalele sunt sau ar trebui să fie la fel de interesante. In ochii săi nu există specii rele sau specii bune. El le studiază pe toate, explorându-le de dragul de a o face. Abordarea estetică implică aceeaşi explorare fundamentală, dar cu termeni de referinţă diferiţi. Aici, varietatea enormă a formelor, culorilor, desenelor şi mişcărilor animalelor sunt studiate mai curând ca manifestări ale frumosului decât ca sisteme de analizat.

Abordarea simbolică este complet diferită. In cazul ei nu sunt implicate nici economia, nici explorarea. Animalele sunt folosite, în schimb, ca personificări ale conceptelor. Dacă o specie are o înfăţişare fioroasă, devine un simbol al războiului. Dacă arată stângace şi-l are pe vino-ncoace, devine un simbol al copilului. Dacă este cu adevărat fioroasă sau îl are cu adevărat pe vino-ncoace ori nu, asta prea puţin contează. In acest context nu se investighează adevărata ei natură, pentru că nu e vorba de o abordare ştiinţifică. Animalul plăcut vederii se poate burzului dezvelindu-şi nişte dinţi ascuţiţi ca briciul şi poate fi înzestrat cu o agresivitate rea, dar dacă aceste însuşiri nu sunt vizibile, pe când frumuseţea da, el este perfect acceptabil ca simbol al copiilor.

Pentru animalul simbolic justeţea atribuirii simbolului nu trebuie să existe cu adevărat, ea trebuie doar să pară că există. Atitudinea simbolică fată de animale a fost iniţial botezată abordare „antropoidomorfă". Cu îngăduinţă acest termen urât a fost ulterior scurtat în „antropomorfă" care, deşi încă greoi, este expresia general utilizată astăzi. Ea este invariabil utilizată în sens depreciativ de către oamenii de ştiinţă care, din punctai lor de vedere, sunt pe deplin îndreptăţiţi s-o dispreţuiască. Ei trebuie să-şi păstreze obiectivitatea cu orice preţ dacă vor să facă explorări pertinente în lumea animalelor. Dar acest lucru nu este atât de uşor pe cât pare.

Cu totul distincte de hotărârile deliberate de a folosi formele animale drept idoli, imagini şi embleme, există, totodată, şi anumite presiuni subtile, ascunse, care se exercită asupra noastră permanent şi care ne obligă să vedem alte specii drept propriile noastre caricaturi. Chiar şi cel mai sofisticat om de ştiinţă este înclinat să spună „Noroc, bătrâne" când îşi salută

câinele. Deşi ştie perfect că animalul nu-i poate înţelege cuvintele, el nu poate rezista tentaţiei. Care este natura acestor presiuni antropomorfe şi de ce sunt atât de greu de învins? De ce unele fiinţe ne fac să spunem „Ah!", iar altele „Uh!"?

Aceasta nu e o consideraţie banală. O cantitate uriaşă din actualele energii interspecii ale culturii noastre este implicată aici. Iubim cu pasiune unele animale şi le urâm cu patimă pe altele şi aceste atitudini nu pot fi explicate doar pe baza considerentelor economice şi exploratoare. Este clar că un fel de reacţie neaşteptată, elementară este declanşată în noi de către semnele specifice pe care le recepţionăm. Ne autoamăgim că reacţionăm faţă de un animal ca faţă de un animal. Il declarăm încântător, irezistibil sau oribil, dar ce ne face să procedăm astfel?

Pentru a găsi răspunsul la această întrebare trebuie mai întâi să legăm nişte fapte. Care sunt cu exactitate animalele iubite şi animalele urâte de cultura noastră şi cum variază ele în funcţie de vârstă şi sex? Sunt necesare dovezi cantitative pe scară largă dacă vrem să facem afirmaţii veridice asupra acestui subiect. Pentru a se obţine astfel de probe s-a întreprins o investigaţie cu implicarea a 80 000 de copii britanici cu vârsta cuprinsă între patru şi paisprezece ani. In timpul unui program de televiziune pe teme zoologice, li s-a pus întrebarea simplă: „Ce animal vă place cel mai mult?" şi „Ce animal vă displace cel mai mult?" Din răspunsul masiv la această anchetă s-a ales la întâmplare şi s-a analizat un eşantion de 12 000 de răspunsuri la fiecare întrebare.

Ocupându-ne mai întâi de „iubirile" interspecifice, cum au fost cotate diferitele grupe de animale? Cifrele sunt următoarele: 97,15% din toţi copiii au numit un mamifer

sau altul ca favoritul lor numărul unu. Păsările au obţinut 1,6%, reptilele 1,0%, peştii 0,1%, nevertebratele 0,1%, iar amfibiile 0,05%.

Evident este ceva special cu mamiferele în acest context. (Ar trebui poate subliniat că răspunsurile la întrebări au fost date în scris, nu oral, şi că a fost uneori dificil să se identifice animalele după denumirile date, îndeosebi în cazul copiilor foarte mici. A fost destul de uşor să se descifreze lelu, caul, uslu, pingluinul, panta, ţapirulşi liopraduln, dar aproape imposibil de a şti cu certitudine speciile avute în vedere prin găşele, viermele săritor, otamulsau animalul coco-cola^. Denumirile prin care erau desemnate aceste fiinţe îndrăgite au fost cu părere de rău respinse.)

Dacă acum ne restrângem sfera de interese la „primele zece animale îndrăgite" cifrele se prezintă astfel: 1. Cimpanzeul (13,5%); 2. Maimuţa (13%); 3. Calul (9%); 4. Galago (8%); 5. Panda (7,5%); 6. Ursul (7%); 7. Elefantul (6%); 8. Leul (5%); 9. Câinele (4%); 10. Girafa (2,5%). Reiese cu claritate că aceste preferinţe nu reflectă influenţe economice sau estetice puternice. O listă cu primele zece specii ca importanţă economică ar arăta cu totul altfel. Aceste animale preferate nu sunt nici speciile cele mai elegante şi cele mai viu colorate. In schimb, includ în mare proporţie nişte forme mai degrabă stângace, greoaie şi mohorât colorate. Totuşi, ele sunt bine înzestrate cu trăsături antropomorfe şi tocmai la acestea reacţionează copiii când îşi spun preferinţele.

Note:

12 In original, ortografierea greşită (redând-o pe cea a copiilor preşcolari)
a cuvintelor: leul, calul, urmi,pinguinul, panda, tapirul, leopardul (n.tr.).

13 In original: bettle twigs, the skipping worm, the otamus, the coca-cola beast
(n.tr.).

Procesul acesta nu este unul conştient. Fiecare dintre speciile enumerate furnizează anumiţi stimuli-cheie, reminiscenţe puternice ale proprietăţilor specifice speciei noastre şi la acestea reacţionăm automat fără a ne da seama cu exactitate ce anume ne atrage. Cele mai semnificative din aceste trăsături antropomorfe la primele zece animale de pe lista preferinţelor sunt următoarele: 1. Toate au păr, mai puţin pene sau solzi. 2. Au contururi rotunjite (cimpanzeul, maimuţa, galago, panda, ursul, elefantul). 3. Au faţa aplatizată (cimpanzeul, maimuţa, galago, ursul, panda, leul). 4. Au mimică (cimpanzeul, maimuţa, calul, leul, câinele). 5. Pot „manipula" obiecte mici (cimpanzeul, maimuţa, galago, panda, elefantul). 6. Poziţia lor este într-un fel sau uneori mai apropiată de cea verticală (cimpanzeul, maimuţa, galago, panda, ursul, girafa).

Cu cât o specie înregistrează mai multe din aceste puncte, cu atât urcă mai sus pe lista primelor zece. Speciile nemamifere stau rău, pentru că sunt slabe în această privinţă. Dintre păsări, favoritele numărul unu sunt pinguinul (0,8%) şi papagalul (0,2%). Pinguinul realizează poziţia aviană cea mai apreciată deoarece este cea mai verticală dintre toate păsările. Papagalul stă şi el mai vertical pe stinghiuţa sa şi are alte câteva avantaje. Forma ciocului îi dă o faţă neobişnuit de aplatizată pentru o pasăre. De asemenea, se hrăneşte într-un fel ciudat, mai degrabă ridicându-şi piciorul la gură decât coborându-şi capul şi poate imita vocalizările noastre. Din nefericire pentru popularitatea sa, el se apleacă într-o poziţie mai orizontală atunci când merge şi în felul acesta pierde multe puncte faţă de pinguin care

merge vertical, legănându-se. La mamiferele din fruntea listei sunt câteva amănunte speciale ce merită a fi puse în evidenţă. De ce, de exemplu, leul este singurul dintre marile pisici incluse? Răspunsul pare a fi că numai el, masculul, are o coamă bogată de păr în jurul regiunii capului. Aceasta are ca efect aplatizarea feţei (aşa cum reiese clar din felul în care apar leii în desenele copiilor) şi aduce puncte suplimentare în favoarea acestei specii.

Mimica feţei este extrem de importantă, aşa cum am văzut deja în capitolele anterioare, ca formă de bază a comunicării vizuale la specia noastră. Ea a evoluat într-o formă complexă numai la câteva grupe de mamifere — primatele superioare, caii, câinii şi pisicile. Nu este întâmplător că cinci din primele zece animale preferate aparţin acestor grupe. Schimbările din mimica feţei indică schimbări ale stării afective şi acest lucru constituie o legătură preţioasă între animal şi noi, chiar dacă semnificaţia corectă a expresiei feţei nu este întotdeauna înţeleasă exact.

Cât priveşte capacitatea de a manipula obiecte, panda şi elefantul sunt cazuri unice. Primul şi-a dezvoltat un os al încheieturii labei cu care poate apuca beţele subţiri de bambus cu care se hrăneşte. O structură asemănătoare nu se mai găseşte nicăieri în împărăţia animalelor. Ea îi oferă ursuleţului panda cu picioare plate capacitatea de a ţine mici obiecte şi de a le ridica la gură în timp ce stă într-o poziţie verticală. Din punct de vedere antropomorf, acest lucru cântăreşte mult în favoarea sa. Elefantul este şi el capabil să „manipuleze" obiecte mici cu trompa, altă structură unică, şi să le ducă la gură.

Poziţia verticală atât de caracteristică speciei noastre îi dă oricărui alt animal care poate adopta

această poziţie un avantaj antropomorf imediat. Primatele de pe lista primelor zece animale, urşii şi panda, toţi stau în poziţie verticală în multe ocazii.

Uneori, pot chiar să stea vertical în picioare sau pot merge până într-acolo încât să facă câţiva paşi împleticiţi în această poziţie, toate ajutând aceste animale să câştige puncte preţioase. Girafa, în virtutea dimensiunilor unice ale corpului său, este, într-un fel, permanent verticală. Câinele, care realizează atât de mult din punct de vedere antropomorf prin comportamentul său social, a fost întotdeauna o dezamăgire în ceea ce priveşte poziţia corpului. El este prin definiţie orizontal. Refuzând să accepte înfrângerea din acest punct de vedere, ingeniozitatea noastră s-a pus pe treabă şi curând a rezolvat problema — l-am învăţat pe câine să se ridice şi să cerşească. In dorinţa noastră de a-i da o înfăţişare antropomorfă bietei creaturi, am mers chiar mai departe.
Noi înşine neavând coadă, am început să-i retezăm şi lui coada. Noi având faţa aplatizată, am utilizat încrucişarea selectivă pentru a reduce structura osoasă din regiunea botului. Ca urmare, multe rase de câine sunt acum cu faţa anormal de aplatizată. Dorinţele noastre de antropomorfism sunt atât de puternice, încât trebuie satisfăcute, chiar în detrimentul eficienţei dentiţiei animalelor. Dar atunci trebuie să ne reamintim că această abordare a animalelor este pur egoistă. Noi nu vedem animalele ca animale, ci ca reflecţii ale noastre personale, şi dacă oglinda deformează prea rău, fie că o strâmbăm pentru a-i da forma dorită, fie o desconsiderăm.

Până acum, am luat în discuţie animalele îndrăgite de copiii de toate vârstele între patru şi paisprezece ani. Dacă separăm acum reacţiile faţă de aceste animale

preferate, grupându-le pe categorii de vârstă, vor ieşi la lumină unele tendinţe remarcabil de consecvente. Pentru unele din animalele de pe listă există o scădere constantă a preferinţei, pe măsură ce copiii înaintează în vârstă. Pentru altele există o creştere constantă a preferinţei.

Descoperirea neaşteptată aici este că aceste tendinţe prezintă o strânsă legătură cu o anumită trăsătură a animalelor preferate, şi anume mărimea corpului lor. Copiii mai mici preferă animale mai mari, iar copiii mai mari le preferă pe cele mai mici. Pentru a exemplifica aceste lucruri putem lua cifrele pentru două dintre formele cele mai mari din primele zece, elefantul şi girafa şi două dintre cele mai mici, galago şi câinele. Elefantul, cu o medie totală de circa 6%, porneşte cu 15% la copiii de patru ani şi, apoi, scade treptat până la 3% la cei de paisprezece ani. Girafa prezintă o scădere similară a popularităţii de la 10% la 1%. Galago, pe de altă parte, porneşte cu numai 4,5% la copiii de patru ani şi apoi urcă treptat până la 11% la cei de paisprezece ani.

Câinele urcă de la 0,5 la 6,5%. Animalele de mărime medie din primele zece preferate nu prezintă aceste tendinţe puternice.

Putem rezuma ceea ce am aflat până acum, formulând două principii. Prima lege a preferinţelor pentru anumite animale spune că „Popularitatea unui animal este corelată direct cu numărul de trăsături antropomorfe pe care le posedă". A doua lege a preferinţelor pentru anumite animale spune că „Vârsta unui copil este invers proporţională cu mărimea animalului său preferat."

Cum putem explica cea de-a doua lege? Ţinând cont de faptul că preferinţa are la bază o ecuaţie

simbolică, explicaţia cea mai simplă este: copiii mai mici văd în animale nişte substituţi ai părinţilor, iar copiii mai mari văd în ele nişte substituţi ai copiilor. Nu este suficient că animalul trebuie să ne reamintească de specia noastră, el trebuie să ne reamintească şi de o categorie specială a acesteia. Când copilul este foarte mic, părinţii sunt pentru el cele mai importante figuri protectoare. Ei domină conştiinţa copilului. Ei sunt animale mari, prietenoase, şi, prin urmare, animalele mari şi prietenoase sunt uşor de identificat cu figurile părinţilor. Pe măsură ce copilul creşte, el începe să se autoafirme, să intre în competiţie cu părinţii. Se vede pe sine ţinând situaţia sub control, dar este greu să tii sub control un elefant sau o girafă. Animalul preferat trebuie să se comprime la o mărime mai uşor de stăpânit. Copilul, cu o ciudată precocitate, devine el părintele. Animalul trebuie să devină simbolul copilului său. Adevăratul copil este prea tânăr pentru a fi părinte de-adevăratelea, aşa că, în schimb, devine un părinte simbolic. Proprietatea asupra animalului capătă importanţă şi a ţine un animal în casă devine o formă de „paternitate infantilă". Nu este întâmplător că, de când se poate procura ca animal decorativ exotic, animalul cunoscut mai înainte sub numele de galago este cunoscut în prezent sub denumirea populară de bushbaby14. (Părinţii ar trebui să ia aminte că dorinţa de a ţine un animal în casă nu apare decât în ultima fază a copilăriei. Este o eroare gravă să se cumpere animale de casă copiilor foarte mici, care reacţionează la ele la fel ca şi fată de obiectele pentru explorare distructivă sau faţă de dăunători.)

Există o excepţie izbitoare la cea de-a doua lege a preferinţelor pentru anumite animale, şi anume în legătură cu calul. Reacţia faţă de acest animal este

neobişnuită în două feluri. Analizată pe fondul înaintării în vârstă a copiilor, ea prezintă o creştere lină a popularităţii, urmată de o scădere tot atât de lină. Punctul culminant coincide cu instalarea pubertăţii. Analizată pe fondul diferenţei de sex, reiese că animalul este de trei ori mai popular printre fete decât printre băieţi. La nici un alt animal îndrăgit nu apare această diferenţă între sexe în privinţa modului în care este privit. Categoric, este ceva neobişnuit în legătură cu reacţia faţă de cal şi acest lucru trebuie discutat separat.

Trăsătura unică a calului în actualul context este că el reprezintă ceva ce se încalecă şi se călăreşte. Ceea ce nu se aplică la nici unul din celelalte zece animale aflate în fruntea listei preferinţelor. Dacă legăm observaţia de faptul că popularitatea sa cea mai mare coincide cu pubertatea şi de faptul că există o puternică diferenţă între sexe în privinţa acestei popularităţi, suntem obligaţi să conchidem că reacţia faţă de cal trebuie că implică un puternic element sexual. Dacă se pune într-o ecuaţie simbolică încălecarea unui cal cu încălecarea sexuală, atunci este poate surprinzător că animalul are mai multă trecere la fete. Dar calul este un animal puternic, musculos şi dominant şi este, prin urmare, mai potrivit rolului de mascul. Privit obiectiv, actul de a călări un cal constă dintr-o lungă serie de mişcări ritmice, cu picioarele larg depărtate şi în contact strâns cu corpul animalului. Trecerea de care se bucură la fete pare a rezulta din combinarea masculinităţii sale cu natura poziţiei şi a acţiunilor efectuate pe spinarea sa. Trebuie accentuat aici că avem în vedere copiii raportaţi la întreaga populaţie. Un copil din unsprezece a preferat calul faţă de toate celelalte animale. Numai o mică fracţiune din acest procent poseda efectiv un ponei sau un cal. Cei care posedă un astfel de animal învaţă

repede multiplele şi variatele recompense pe care le oferă această activitate. Dacă până la urmă ei se consacră călăriei, faptul nu este, desigur, neapărat semnificativ în contextul discuţiei noastre.

Rămâne de explicat scăderea popularităţii calului de după pubertate. Odată cu amplificarea dezvoltării sexuale, ne-am putea aştepta să aibă loc o creştere a popularităţii, nu o scădere. Răspunsul se poate afla comparând graficul dragostei pentru cal cu curba jocului sexual. Ele se potrivesc foarte bine. S-ar părea că, odată cu dezvoltarea conştiinţei sexuale şi a nevoii caracteristice de intimitate, care începe să învăluie sentimentele sexuale la adolescenţă, reacţia faţă de cal cunoaşte un declin tot aşa cum cunosc un declin şi „nebuniile" jocului sexual. Este semnificativ aici că simpatia de care se bucură maimuţele suferă şi ea un declin în acest moment. Multe maimuţe au organe sexuale supărător de pregnante, incluzând protuberante sexuale mari, roşii. Pentru copilul mic ele nu au nici o semnificaţie şi celelalte trasatori puternic antropomorfe ale maimuţelor pot opera nestingherite. Dar pentru copiii mai mari organele genitale foarte vizibile devin o sursă de stânjeneală şi popularitatea animalelor respective suferă în consecinţă.

Aşadar, aşa stau lucrurile în legătură cu animalele „iubite" de copii. La adulţi, reacţiile devin mai variate şi sofisticate, dar antropomorfismul de bază persistă. Naturaliştii şi zoologii serioşi deplâng acest fapt, dar, dacă se înţelege pe deplin că astfel de reacţii simbolice nu ne spun nimic despre adevărata natură a diferitelor animale implicate, ele nu fac cine şde ce rău şi constituie o preţioasă supapă secundară pentru trăirile emoţionale.
înainte de a lua în discuţie cealaltă faţă a medaliei — animalele cele mai „urâte" -, trebuie să răspundem unei

critici. S-ar putea face obiecţia că rezultatele discutate mai sus au o semnificaţie pur culturală şi nu înseamnă nimic pentru specia noastră luată ca întreg. In privinţa identităţii exacte a animalelor implicate obiecţia este justificată. Pentru a reacţiona faţă de un panda este evident necesar să afli de existenţa lui. Nu există o reacţie înnăscută faţă de panda. Dar nu asta contează. Alegerea ursuleţului panda poate că este determinată cultural, dar motivele alegerii sale reflectă activarea unui proces mai adânc, mai biologic.

Dacă investigaţia s-ar repeta la altă cultură, s-ar putea ca speciile preferate să fie altele, dar ele ar fi alese tot în conformitate cu nevoile noastre simbolice fundamentale. Prima şi a doua lege a preferinţelor pentru anumite animale tot s-ar aplica. Revenind acum la animalele cele mai „urâte", putem expune cifrele unei analize similare. Primele zece dintre animalele care displac cel mai mult sunt următoarele: 1. Şarpele (27%); 2. Păianjenul (9,5%); 3. Crocodilul (4,5%); 4. Leul (4,5%); 5. Şobolanul (4%); 6. Sconcsul (3%); 7. Gorila (3%); 8. Rinocerul (3%);9. Hipopotamul (2,5%); 10. Tigrul (2,5%).
Animalele de mai sus au în comun o trăsătură importantă: sunt primejdioase. Crocodilul, leul şi tigrul sunt ucigaşi carnivori. Gorila, rinocerul şi hipopotamul pot ucide cu uşurinţă dacă sunt provocaţi. Sconcsul se dedă la o formă violentă de război chimic. Şobolanul este un dăunător, care răspândeşte boli. Există şerpi veninoşi şi păianjeni otrăvitori.

Majoritatea acestor creaturi se remarcă, de asemenea, prin lipsa trăsăturilor antropomorfe ce le caracterizează pe primele zece favorite. Leul şi gorila sunt excepţii. Leul este singura formă care apare în ambele liste cu primele zece animale. Ambivalenţa reacţiei faţă de această specie se datorează combinaţiei

unice la acest animal între trăsăturile antropomorfe atractive şi comportamental de animal de pradă violent. Gorila este puternic înzestrată cu trăsături antropomorfe, dar, din nefericire pentru ea, structura feţei sale este de o asemenea natură, încât ea pare a fi permanent agresivă şi înspăimântătoare. Este mai mult un rezultat întâmplător al structurii sale osoase şi nu are nici o legătură cu adevărata (şi destul de blânda) sa personalitate, dar în combinaţie cu marea sa putere fizică o transformă imediat într-un simbol perfect al forţei brute sălbatice. Trăsătura cea mai şocantă a listei cu primele zece dintre cele mai urâte animale este reacţia uriaşă faţă de şarpe şi păianjen. Ceea ce nu se poate explica numai pe baza existenţei unei specii primejdioase. Aici acţionează şi alte forţe. O analiză a motivelor invocate pentru ura faţă de aceste forme dezvăluie că şerpii displac pentru că sunt „subţiri şi murdari", iar păianjenii provoacă repulsie deoarece sunt „păroşi şi agăţători". Asta trebuie să însemne fie că ei au o puternică semnificaţie simbolică de un anumit gen, fie că noi avem o puternică reacţie înnăscută de a evita aceste animale.
Şarpele a fost de mult timp considerat un simbol falie. Fiind un falus otrăvitor el a reprezentat sexul inoportun, ceea ce poate fi o explicaţie parţială a lipsei sale de popularitate, dar este ceva mai mult decât atât. Dacă examinăm diferitele niveluri ale urii faţă de şarpe la copii cu vârste între 4 şi 14 ani reiese că lipsa de popularitate devine culminantă devreme, cu mult înainte de a se ajunge la pubertate. Chiar şi la 4 ani ura este la un nivel ridicat — circa 30% — şi apoi urcă încet, ajungând culminantă la vârsta de 6 ani. De aici încolo, ea prezintă un declin constant, coborând cu mult sub 20% până la vârsta de 14 ani. Diferenţa dintre sexe este mică, deşi la

fiecare nivel de vârstă reacţia fetelor este puţin mai puternică decât cea a băieţilor. Instalarea pubertăţii pare să nu aibă nici o influenţă asupra reacţiei la nici unul din sexe.

Pornind de la aceste probe, este dificil să acceptăm şarpele pur şi simplu ca un puternic simbol sexual. Pare mai probabil că avem de-a face aici cu o reacţie de aversiune înnăscută a speciei noastre faţă de formele gen şarpe. Aceasta ar explica nu numai maturizarea timpurie a reacţiei, ci şi nivelul ei extrem de ridicat, în comparaţie cu cel al urii sau dragostei faţă de alte animale. S-ar potrivi, de asemenea, cu ceea ce ştim despre rudele noastre actuale cele mai apropiate, cimpanzeii, gorilele şi urangutanii. Aceste animale manifestă şi ele o teamă puternică faţă de şerpi şi, aici, ea se manifestă devreme. Ea nu se observă la puii de maimuţă foarte mici, dar este pe deplin dezvoltată deja atunci când ei încep să facă scurte deplasări, îndepărtându-se de siguranţa corpurilor mamelor lor. Pentru ei reacţia de aversiune are, în mod clar, o importantă valoare pentru supravieţuire şi trebuie că a fost de mare folos şi strămoşilor noştri ancestrali. Cu toate acestea, s-a adus obiecţia că reacţia faţă de şarpe nu este înnăscută, ci numai un fenomen cultural rezultat din învăţarea individuală. Puii de cimpanzeu crescuţi în condiţii de izolare anormală nu au manifestat reacţia de teamă, cum era de aşteptat, când au fost puşi pentru prima dată în contact cu şerpi.

Dar aceste experienţe nu sunt foarte convingătoare. In unele cazuri, cimpanzeii erau prea mici când au fost testaţi pentru prima dată. Dacă ar fi fost testaţi din nou după câţiva ani, s-ar prea putea ca reacţia să fi apărut. Pe de altă parte, se poate ca efectele izolării să fi fost atât de grave, încât puii de animale în

chestiune să fi fost practic deficienţi mentali. Experienţele de acest gen se bazează pe o concepţie fundamentală greşită în legătură cu natura reacţiilor înnăscute, care nu se pot maturiza în condiţii de încapsulare, indiferent de mediul exterior. Ele trebuie considerate ca fiind ceva mai mult decât nişte înclinaţii înnăscute. In cazul reacţiei faţă de şarpe, s-ar putea să fie necesar ca puiul de cimpanzeu sau copilul să întâlnească o serie de diverse obiecte înfricoşătoare în prima perioadă a vieţii şi să înveţe să reacţioneze negativ la ele. Elementul înnăscut în cazul şarpelui s-ar manifesta atunci de la sine sub forma unei reacţii mult mai puternice la acest stimul decât la alţii. Teama faţă de şarpe ar depăşi atunci cu mult orice altă teamă, iar disproporţia ar reprezenta factorul înnăscut. Teroarea produsă la puii de cimpanzeu normali prin punerea în contact cu un şarpe şi ura intensă faţă de şerpi manifestată de specia noastră este greu de explicat în oricare alt fel.

Reacţia copiilor faţă de păianjen se manifestă într-un mod puţin mai diferit. Aici există o diferenţă remarcabilă între sexe. La băieţi, ura faţă de păianjen creşte de la patru la paisprezece ani, dar puţin. La fete, nivelul reacţiei este acelaşi până la vârsta pubertăţii, dar apoi prezintă o creştere spectaculoasă, astfel că pe la paisprezece ani este dublu faţă de cel al băieţilor. Aici se pare, într-adevăr, că avem de-a face cu un factor simbolic important. Din punct de vedere al evoluţiei, păianjenii otrăvitori sunt tot atât de primejdioşi pentru masculi ca şi pentru femele.

Poate că există sau poate că nu există o reacţie înnăscută faţă de aceste creaturi la ambele sexe, dar ea nu poate explica saltul spectaculos al urii faţă de păianjen care însoţeşte pubertatea femelei. Singurele

indicii aici sunt repetatele referiri ale femelelor la păianjeni ca fiind dezgustători şi păroşi. Pubertatea este, desigur, etapa când pe corp încep să apară smocuri de păr atât la băieţi, cât şi la fete. In ochii copiilor, părul de pe corp trebuie că este o caracteristică fundamental masculină. Prin urmare, creşterea părului pe corpul unei fete tinere ar avea o semnificaţie mai neplăcută (inconştientă) decât ar avea-o în cazul unui băiat. Picioarele lungi ale păianjenului sunt mai păroase şi mai pregnante decât ale altor fiinţe mici, cum sunt muştele şi ar fi, prin urmare, simbolul ideal în această postură.

Iată, aşadar, simpatia şi repulsia pe care le încercăm când întâlnim sau contemplăm alte specii. Combinate cu interesele noastre economice, ştiinţifice şi estetice, ele se adaugă unei implicări interspecifice unice prin complexitate şi care se modifică pe măsură ce înaintăm în vârstă. Putem rezuma spunând că există „şapte vârste" ale reactivităţii interspecifice. Prima vârstă este faza infantilă, când suntem total dependenţi de părinţi şi reacţionăm puternic la animale mari, utilizându-le ca simboluri ale părinţilor. Cea de-a doua este faza infantil-părintească, atonei când începem să intrăm în competiţie cu părinţii şi să reacţionăm puternic la animale mici, pe care le putem folosi ca înlocuitori ai copiilor. Este vârsta când ne place să avem un animal în casă. A treia vârstă este faza obiectiv preadultă, etapa în care interesul explorator, atât ştiinţific, cât şi estetic, ajunge să-l domine pe cel simbolic. Este timpul vânătorii de gândaci, al microscoapelor, al colecţiilor de fluturi şi al acvariilor. Cea de-a patra este faza tânărului adult. In această etapă, animalele cele mai importante sunt membre ale sexului opus din propria specie. Alte specii pierd teren în ochii noştri acum, în afara unui context pur comercial sau economic. Cea de-a cincea este faza

adultului părinte. Aici animalele simbolice pătrund din nou în viaţa noastră, dar de astă dată ca animale de casă pentru copiii noştri. A şasea vârstă este faza postpărintească, atunci când copiii ne părăsesc şi putem să ne întoarcem din nou către animale ca substituţi ai copiilor. (In cazul adulţilor fără copii, folosirea animalelor ca înlocuitori ai copiilor poate începe mai devreme, desigur.) In sfârşit, ajungem la vârsta a şaptea, faza senilă, care este caracterizată de un interes sporit pentru păstrarea şi conservarea animalelor. In acest moment, interesul se concentrează asupra speciilor aflate în pericol de a fi exterminate. Nu contează prea mult dacă, din alte puncte de vedere, sunt atractive sau respingătoare, utile sau nu, cât timp numărul lor este mic şi scade în continuare. Rinocerii şi gorilele care se împuţinează tot mai mult, de exemplu, şi care displac atât de mult copiilor, devin centrul atenţiei în această perioadă. Ele sunt animale ce trebuie „salvate". Ecuaţia simbolică implicată aici este destul de evidentă: individul senil este pe punctul de a dispărea şi el şi,
astfel, utilizează animalele rare ca simboluri ale sfârşitului său iminent. Grija afectivă de a le salva de la pieire reflectă dorinţa sa de a-şi prelungi propria supravieţuire.

In ultimii ani, interesul pentru conservarea animalelor s-a răspândit într-o oarecare măsură şi în grupe de vârstă inferioare, aparent ca urmare a dezvoltării armelor nucleare extrem de puternice. Potenţialul lor distructiv uriaş ne ameninţă pe toţi, indiferent de vârstă, cu posibilitatea exterminării imediate, astfel încât acum simţim cu toţii nevoia afectivă de animale care pot servi ca simboluri ale rarităţii.

Această observaţie nu trebuie interpretată ca fiind singurul motiv pentru conservarea vieţii sălbăticiunilor. Există, pe lângă acesta, motive ştiinţifice şi estetice perfect valabile pentru care să dorim să dăm ajutor speciilor lipsite de şansă. Dacă e să ne bucurăm în continuare de bogăţia şi complexitatea lumii animalelor şi să utilizăm animalele sălbatice ca obiecte ale explorării ştiinţifice şi estetice, trebuie să le dăm o mână de ajutor. Dacă le lăsăm să dispară, înseamnă să ne simplificăm mediul într-un mod cu totul nefericit. Fiind o specie cu un acut simţ al investigaţiei, nu ne putem permite să pierdem o sursă de material atât de preţioasă.

Uneori, sunt menţionaţi şi factori economici atunci când sunt luate în discuţie problemele conservării. Se subliniază faptul că protejarea inteligentă şi cultivarea controlată a speciilor sălbatice poate ajuta populaţiile ce duc o lipsă acută de proteine din anumite părţi ale lumii. Dacă acest lucru este perfect adevărat pe termen scurt, tabloul pe termen lung este mai sumbru. Dacă numărul nostru va continua să crească cu actuala rată înspăimântătoare, în cele din urmă se va pune problema de a alege între noi şi ele. Indiferent cât de preţioase sunt pentru noi din punct de vedere simbolic, ştiinţific sau estetic, raţiuni economice vor îndrepta lucrurile împotriva lor. Este un adevăr necruţător că atunci când densitatea speciei noastre va atinge un anumit nivel nu va mai rămâne loc şi pentru alte animale. Argumentul că ele constituie o sursă esenţială de hrană nu rezistă, din păcate, unei analize serioase. Este mult mai eficient să mănânci hrană vegetală direct, decât să o transformi în carne animală şi, apoi, să mănânci animalele. Pe măsură ce cererea de spaţiu de locuit se va amplifica în continuare, vor trebui luate măsuri chiar mai drastice, în

cele din urmă, şi vom fi nevoiţi să apelăm la hrană sintetică. Dacă nu vom fi capabili să colonizăm alte planete pe scară largă şi să răspândim în spaţiu povara sau să ţinem sub un strict control creşterea populaţiei într-un fel oarecare, va trebui într-un viitor nu prea îndepărtat să înlăturăm toate celelalte forme de viaţă de pe Pământ.

Dacă vi se pare că sună cam melodramatic, cântăriţi singuri cifrele. La sfârşitul secolului al XVII-lea populaţia mondială de maimuţe goale era de numai 500 de milioane. Acum s-a ridicat la 3 000 de milioane.15 La fiecare douăzeci şi patru de ore ea creşte cu încă 150 000. (Autorităţile emigraţiei interplanetare ar găsi cifra ca fiind o sfidare descurajatoare.) Peste 260 de ani, dacă rata creşterii populaţiei rămâne constantă - ceea ce este puţin probabil - va exista o masă clocotitoare de 400 000 de milioane de maimuţe goale înghesuindu-se pe faţa pământului. Se adaugă la cifra de 11 000 de indivizi pe fiecare milă pătrată16 din întreaga suprafaţă a uscatului. Altfel spus, densităţile pe care le cunoaştem acum în cele mai mari centre urbane ar exista în fiecare colţişor al globului. Consecinţa acestei situaţii pentru toate formele de viaţă sălbadcă este evidentă. Efectul pe care l-ar avea asupra propriei noastre specii este tot atât de deprimant. Nu este nevoie să continuăm acest tablou de coşmar: posibilitatea ca el să devină o realitate este îndepărtată. Aşa cum am subliniat în tot cuprinsul cărţii, suntem, în ciuda tuturor marilor noastre progrese tehnologice, încă în foarte mare măsură un fenomen biologic simplu. In ciuda ideilor noastre grandioase şi a înaltei noastre trufii, suntem încă nişte animale umile, supuse tuturor legilor fundamentale ale comportamentului animalelor.

Cu mult înainte ca populaţiile noastre să ajungă la nivelurile prefigurate mai sus, vom fi încălcat atât de multe din regulile care guvernează natura noastră biologică, încât ne vom fi prăbuşit ca specie dominantă. Tindem să ne complăcem în mod ciudat în ideea că acest lucru nu se poate întâmpla niciodată şi că e ceva special cu noi, că ne situăm cumva deasupra controlului biologic. Dar nu este aşa. Multe specii captivante au dispărut în trecut şi nici noi nu suntem o excepţie. Mai curând sau mai târziu ne vom duce şi noi şi vom face loc pentru altceva. Dacă vrem ca asta să se întâmple mai târziu şi nu mai curând, atonei trebuie să ne analizăm îndelung şi intens ca specimene biologice şi să înţelegem câte ceva din limitele noastre. De aceea, am scris această carte şi, de aceea, am insultat în mod deliberat specia noastră mai degrabă folosind numele de maimuţă goală decât unul pe care ne-am obişnuit mai mult să ni-l atribuim. Asta ne ajută să ne păstrăm simţul măsurii şi ne obligă să ţinem cont de ceea ce se întâmplă imediat sub aparenţele vieţii noastre. In entuziasmul meu, este posibil să fi exagerat. Sunt multe laude pe care le-aş fi putut intona, multe realizări magnifice pe care le-aş fi putut descrie. Omiţându-le, am creat în mod inevitabil o imagine unilaterală. Suntem o specie extraordinară şi nu doresc s-o neg, nici să o scad din meritele noastre. Dar aceste lucruri s-au spus atât de des. Când dăm cu banul, el pare să cadă întotdeauna cu capul în sus şi am simţit că a sosit de mult timpul să-l întoarcem şi să-i vedem şi cealaltă faţă. Din păcate, din cauză că suntem atât de puternici şi atât de reuşiţi în comparaţie cu alte animale, ni se pare că a ne contempla originea umilă este cumva jignitor, aşa că nu mă aştept să mi se mulţumească pentru ceea ce am făcut. Urcuşul nostru pe culmea cea mai înaltă este povestea îmbogăţirii rapide şi, ca toţi

nouveaux ricbes17, suntem foarte sensibili în legătură cu originea noastră. Şi suntem, în acelaşi timp, permanent în pericol de a o trăda. Optimismului i se dă glas de către unii care consideră că, din moment ce am ajuns la un înalt nivel de inteligenţă şi la un puternic spirit invendv, vom fi capabili să răsturnăm orice situaţie în folosul nostru; că suntem atât de flexibili, încât ne putem remodela felul de viaţă astfel încât să corespundă oricăror noi cerinţe impuse de statutul nostru ca specie, aflat într-o schimbare rapidă; că atunci când va fi cazul, vom reuşi să facem faţă supraaglomerării, stresului, pierderii intimităţii şi libertăţii de acţiune; că ne vom redefini modelele comportamentale şi vom trăi ca furnicile uriaşe; că ne vom controla sentimentele agresive şi teritoriale, impulsurile sexuale şi tendinţa de a deveni părinţi; că dacă va trebui să devenim maimuţe de incubatoare, o putem face; că inteligenţa ne poate domina toate impulsurile biologice de bază. Eu susţin că toate acestea sunt vorbe goale. Natura noastră animală necizelată nu va admite niciodată aşa ceva. Sigur, suntem flexibili. Sigur, suntem oportunişti comportamentali, dar există nişte limite stricte ale formei pe care o poate lua oportunismul nostru.

Punând accent pe trăsăturile noastre biologice, în cartea de faţă am încercat să arăt natura acestor restricţii. Recunoscându-le cu claritate şi supunându-ne lor, vom avea o şansă mult mai mare de supravieţuire. Asta nu implică o naivă „întoarcere la natură". Pur şi simplu înseamnă că ar trebui să ne croim progresele oportunist inteligente după cerinţele noastre comportamentale fundamentale. Trebuie cumva să aducem îmbunătăţiri calităţii şi nu să ne mulţumim doar cu creşterile cantitative. Dacă facem acest lucru, ne putem continua progresele tehnologice în mod

spectaculos şi captivant fără a ne nega moştenirea din trecutul evolutiv. Dacă nu îl facem, atunci impulsurile noastre biologice se vor aduna tot mai mult până vor rupe barajul şi întreaga noastră existentă elaborată va fi măturată de torent.

Sfârşit